Cartea simțurilor

Gabriel Liiceanu | Mihai Măniuțiu | Dan C. Mihăilescu
Angelo Mitchievici | Horia-Roman Patapievici
Tania Radu | Antoaneta Ralian | Cătălin Ștefănescu

Ana Barton | Adriana Bittel | Ana Blandiana | Mircea Cărtărescu
Ioana Nicolaie | Radu Paraschivescu | Ioana Pârvulescu

Constantin Coman | Horea Paștina | Monica Pillat
Andrei Pleșu | Mihai Sârbulescu | Victor Ieronim Stoichiță

DAN C. MIHĂILESCU
editor

ebook
HUMANITAS

Cartea simțurilor

Cartea simțurilor

Gabriel Liiceanu | Mihai Măniuțiu | Dan C. Mihăilescu
Angelo Mitchievici | Horia-Roman Patapievici
Tania Radu | Antoaneta Ralian | Cătălin Ștefănescu

Ana Barton | Adriana Bittel | Ana Blandiana | Mircea Cărtărescu
Ioana Nicolaie | Radu Paraschivescu | Ioana Pârvulescu

Constantin Coman | Horea Paștina | Monica Pillat
Andrei Pleșu | Mihai Sârbulescu | Victor Ieronim Stoichiță

DAN C. MIHĂILESCU
editor

Epilog de Lidia Bodea

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Adina Săucan
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Corina Roncea, Dan Dulgheru

Ilustraţia copertei: Cornelis Cort după Frans Floris, *Odoratus* (detaliu), din ciclul *Alegoria simţurilor*

© HUMANITAS, 2015

ISBN 978-973-50-5120-4 (pdf)

EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro Comenzi telefonice: 0372.743.382; 0723.684.194

TACTVS

PREFAȚĂ

Scrisoarea-invitație: alchimia senzorială

Bine v-am regăsit, dragi prieteni!

După fermecătoarele (nu doar noi am folosit epitetul) volume colective dedicate bunicilor, caselor, soldaților, muzicilor, reveriilor gastronomice şi cărților formatoare, la un sfert de veac de Humanitas ne-am propus, în aceeaşi suită jubilativ exemplară, un *jam session* dedicat alchimiei senzoriale. Celor cinci (biete?) simțuri care sunt esența ființei, cele care ne definesc personalitatea şi (chiar) destinul, care ne desfată şi ne îmbată, uşile, acoperişul şi ferestrele prin care percepem splendoarea Creației şi măreția lui Dumnezeu, dar pe care le probozim de milenii ca forfotire pătimaşă, îndrăcire, iraționalitate, sălaş al ispitelor, izvor de vicii ş.a.m.d.

Printre multele zale ale lanțului pedagogic (educația estetică, civică, istorică, fizică, politică, filozofică, financiară, culinară, cosmetică, turistică...), *educația senzorială* face figură de slujnică invariabil obidită.

După jumătate de veac dictatorial-comunist pentru care plăcerea, frumosul, firescul, noblețea, ludicul, puritatea, gratuitatea strălucitoare, excentricul, demnitatea, panaşul, însăşi elementara, dar sublima prospețime a făpturii umane constituiau tot atâtea inutilități periculoase – şi, deci, pur şi simplu capete de acuzare –, libertatea câştigată în decembrie 1989 *trebuia* să repună în drepturi şi bucuria simțurilor.

De la simpla excitație în fața unui ambalaj strălucitor şi alintarea papilelor gustative, până la extazul în fața marilor opere de artă, trecând prin plăcerea de-a contempla stânci, valuri, păduri, trupuri, ninsori şi cascade, de-a asculta simfonii, izvoare, arii din opere, blues-uri sau boncăluit de cerbi, de-a te alinta cu arome, condimente, şoapte, miresme, fantasme, de-a mângâia epiderme inocent sau pervers asudate – totul vorbeşte despre (şi slujeşte pentru) *bucurie*. Despre – şi pentru – revelație în carnalitate.

O gândire tradițional disjunctivă face mereu ca logica, rațiunea să fie considerată aprioric superioară, hotărâtoare față de senzorium-ul ființei. Iar faptului că simțurile definesc estetica (*aisthetai*) i se răspunde cu suverană răceală că Frumosul *se supune* Binelui şi Adevărului. Oare aşa să fie?

Potrivit cărui simț vă rotiți cu predilecție făptura?

Care dintre cele cinci (sau poate al şaselea?) vă defineşte mai apăsat şi mai autentic realitatea, aşteptările, opțiunile?

Se poate face o strictă, obiectivă ierarhizare în domeniu? Ordinea dumneavoastră lăuntrică pune tot văzul pe locul suprem, urmat de auz, miros, gust şi tactil, aşa cum ne-a obişnuit tradiția?

Cu ce simț operează de predilecție aducerile-aminte în cazul dumneavoastră?

Acceptați un cutreier prin labirintul memoriei senzoriale, evocând cele mai intense, mai răvăşitoare, inițiatice, înduioşătoare sau provocatoare *senzații* din copilărie, adolescență, maturitate?

Ce pondere credeți că au deținut şi dețin simțurile în manifestările profesionale ale vocației dumneavoastră?

Iată numai câteva întrebări menite să contureze perspectiva dintru care am gândit cartea de față.

Vă mulțumim pentru disponibilitate şi vă aşteptăm cu plăcută încredere şi sinceră nerăbdare.

DAN C. MIHĂILESCU

I. Arcanele aducerii-aminte

© Radu Sandovici

Gabriel Liiceanu este filozof, eseist şi scriitor, personalitate civică şi academică. *Jurnalul de la Păltiniș* este un bestseller al anilor '80, mijlocind întâlnirea cititorilor cu modelul cultural construit de Noica. Din aceeaşi perioadă datează traducerile din Platon şi primele traduceri din Heidegger, la a cărui cunoaştere în România va contribui esențial. *Apel către lichele*, *Tragicul*, *Cearta cu filozofia*, *Despre limită*, *Despre minciună*, *Despre ură*, *Despre seducție*, *Ușa interzisă*, *Declarație de iubire*, *Scrisori către fiul meu*, *Întâlnire cu un necunoscut*, *Dragul meu turnător*, *Fie-vă milă de noi! și alte texte civile*, *O idee care ne sucește mințile* (împreună cu Andrei Pleşu şi Horia-Roman Patapievici), *Dialoguri de duminică. O introducere în categoriile vieții* (împreună cu Andrei Pleşu) sunt o parte dintre volumele publicate de-a lungul timpului la Editura Humanitas.

Gabriel Liiceanu
Frezii și petrosin

MIROSUL DE PETROSIN ȘI MIROSUL DE FREZII SUNT CELE PE CARE memoria nărilor mele le-a reținut din prima parte a vieții. Mirosul de petrosin mai întâi. Casa din Cotroceni în preajma Paștelui și a Crăciunului, sălile de clasă la începerea anului școlar și comisariatele militare (și cele de miliție) miroseau, toate, a petrosin. De aceea, în jurul mirosului acestei „benzine de gospodărie" domnește în sufletul meu, până în ziua de azi, cea mai stranie devălmășie de trăiri.

Combinat cu agitația mamei de dinaintea sărbătorilor, cu piftiile și sarmalele de Crăciun, sau cu ouăle roșii de Paști și cu aluatul de cozonaci pus la crescut în forme adânci de tablă învelite în ștergare de bucătărie – mirosul de petrosin cu care se spălase parchetul (trei zile la rând stăteau geamurile deschise în toată casa), îndulcit apoi de cel nobil al cerei albe de parchet, care se vindea în cutii de tablă rotunde și roșii, devenea stenic, sărbătoresc și vestitor de curățenie generală. Îl aveam în nări pentru că de pe la vârsta de opt ani mie îmi revenise sarcina să lustruiesc parchetul. Treceam mai întâi o perie mare și aspră peste poleiul cerei și-ncepeam să frec lemnul gros de stejar bine uscat, metru cu metru, până când vedeam cum matul lăsat în urmă de lichidul

purificator dispărea treptat. Treceam apoi din nou, peste toată suprafața, cu cârpe groase și moi, care așteptaseră să le vină rândul, pregătite și chitite frumos într-un colț al camerei. Am fost foarte mândru când am descoperit că în faza finală, atunci când genunchii începeau să mă doară, puteam obține un luciu sporit, renunțând să mai stau în patru labe și dându-mă fericit pe parchet în cipicii mei de lână. Apoi, când mama mă trimitea în zilele acelea pregătitoare să cumpăr ba una, ba alta, de câte ori reintram în casă, mirosul acesta – împrospătat, parcă, iarna, de aerul rece care pătrundea prin ferestrele larg deschise, iar primăvara stropit cu mirosul florilor din cartier – mă întâmpina ca un preambul de sărbătoare, ca o promisiune de fericire, niciodată dezmințită. Petrosinul, pe care, copil fiind, avusesem la un moment dat curiozitatea să-l gust băgând degetul în bidonul proaspăt deschis – tot ce-am reținut era alura de gaz dulceag și gras –, făcea parte din regia unui spectacol: era în fond heraldul olfactiv al marilor mese de familie, care aveau să se succeadă în sufrageria mare vreme de cel puțin două zile, la prânz și seara, cu musafiri, cadouri și răsfățuri.

Mirosul de petrosin din clasă la început de an școlar era altfel. Combinat cu imaginea glastrei de flori puse pe un colț al catedrei inducea în sufletul copiilor o atmosferă de solemnitate. Într-o clasă în care podeaua mirosea a petrosin, în prima zi cel puțin, nu intrai vorbind tare și nu-l îmbrânceai pe cel din fața ta. Mirosul acela inducea în mod straniu în micii diavoli care eram un soi de bună-cuviință care cred că răspundea, însoțită de mici gesturi de timiditate, imaginii confuze pe care o aveam despre cei care făcuseră curat anume pentru noi. Bună-cuviință care, ce-i drept, pe măsură ce zilele treceau și ascuțimea mirosului dispărea, se stingea de la sine. Dar de ce oare mirosul acela ne făcea mai potoliți și timizi? Poate pentru că, pătrunzând simultan în nările noastre cu o oarecare vehemență, declanșa nebănuite mecanisme de inhibiție? Cert

e că în primele zile, cât vaporii de petrosin mai stăruiau în aerul clasei, păream mai disciplinați. Eram „unificați", cuminți oarecum la unison, ținuți în frâu olfactiv.

În comisariatele militare (sau în cele de miliție) mirosul de petrosin îți mohora sufletul de cum intrai. Aici, el făcea parte dintr-un cocteil al urâtului. În sala de așteptare sau în camera ofițerului de serviciu, mirosul de petrosin se amesteca cu becul de 60 de vați, cu uniforma, cu răutatea, cu frica, cu mirosul de cizme, cu corvoada, cu glasul mârâit sau răstit, cu privirea urâtă, cu socialismul victorios. Mirosul de petrosin te făcea mic, neînsemnat și mirosea a Kafka. Când erai chemat acolo, nu te aștepta nimic bun. Poate o „concentrare" de trei luni. La Bacău. Sau la Caracal. Sau în Dobrogea, la Topraisar. Puteai să te trezești, de la o clipă la alta, așezat la rând în pielea goală, măsurat, cântărit, întrebat de bolile pe care le-ai avut, având sub ochi spectacolul dezgustător al goliciunii celorlalți.

Mirosul de frezii. Până la vreo douăzeci și ceva de ani n-am știut că există frezii pe lume. Poate că nici nu se cultivau la noi în țară. Până în ziua când am văzut, pus în vasul Moser de cristal albastru de pe bufetul din sufragerie, un buchet de frezii galbene pe care mama le primise la școală. Trecând prin fața bufetului, am întârziat o clipă deasupra florilor. Cred că atunci m-am „îmbătat" pentru prima oară cu un miros. Am rămas acolo, minute în șir, cu nasul ascuns între tijele gracile care împingeau, fiecare, spre nările mele micul lor mănuchi de cupe catifelate, pline cu cel mai amețitor parfum.

E neîndoielnic că prin fiecare simț ne putem „droga". Poate că există, pentru fiecare organ, un prag care, odată trecut, ne dă certitudinea că am pus piciorul pe tărâmul fericirii. Sunt convins apoi că orice nouă

modelare a unui simț produce în noi o traumă senzorială. Așa a fost, de pildă, când am descoperit la Paris, în două rânduri, gusturi a căror existență n-o imaginam. O dată, când am mâncat picioare de broască în sos de mentă, pregătite de șeful de la Hôtel de Crillon. A doua oară, când m-am întâlnit cu un macaron, pentru care reclama spunea că merită să iei avionul dus-întors de la Tokyo, numai cât să petreci o oră în faimosul *salon de thé* rococo de la Ladurée. Așa a fost apoi când am ascultat prima oară *Impromptu*-ul nr. 4 al lui Schubert și apoi, altă dată, în domul din Aachen, concertul pentru două viori al lui Bach. Așa a fost când am văzut tabloul toamnei pe gardul acoperit cu iederă din fundul grădinii și am avut revelația că frunzele, spre deosebire de noi, oamenii, mor frumos. Așa a fost când n-am mai putut ieși o zi întreagă din sălile de la Uffizi, numai pentru că nu mă puteam desprinde de două „bunevestiri": cum putuse obține Leonardo, mă întrebam, revenind iar și iar asupra tabloului, o asemenea intensitate a privirii izvorâte din chipul vestitorului divin *reprezentat în profil*? Cum putuse Botticelli, în replica din sala alăturată, să pună în scenă acel dans unduitor al mâinilor Fecioarei venind în întâmpinarea arhanghelului Gabriel? Așa a fost la Institutul Zen din Kyoto, când profesorul Yanaghida îmi pusese în palmă, invitându-mă s-o mângâi – mâna nu percepea greutatea –, farfurioara serviciului de ceai verde pe care mi-l oferise. Niciodată degetele mele nu se întâlniseră cu o petală de lemn. Cum de existau atâtea căi felurite către paradis?

Răspunsul l-am primit când am tradus dialogul despre frumusețe al lui Platon, *Phaidros*. Noi căzând, Dumnezeu ne-a pedepsit cu îngăduința și mila lui infinite. Ne-a lăsat porți către înapoi. Depindea numai de noi să știm să le deschidem. Nu ne-a ridicat punțile, nu ne-a trântit în veci porțile Paradisului în nas. Ne-a lăsat simțurile, raze de splendoare pe care să ne putem cățăra. Când, în viața noastră sublunară, întâlnim strălucirea frumuseții, amintirea lumii din care am căzut se

trezește în noi. E o boare, o adiere, e o amețeală, alteori e un rapt. Simțurile, aceleași care ne pun în contact cu lumea trecătorului și a părelniciei, tot ele, când descoperim frumosul, ne transportă înapoi. Ele ne aduc în minte, sub forma unor tresăriri fulgurante, spectacolul Ființei pure pe care n-am știut să-l contemplăm până la capăt. Ele ne fac să auzim, din când în când, murmurul îndepărtat al ținuturilor ei părăsite și uitate. Ele, simțurile care ne-au tras în jos și care ne-au învelit sufletul într-un trup de pământ, tot ele sunt cele care, acum, îl eliberează. Frezia, impromptu-ul, prăjitura de la Ladurée, frunzele care mor frumos, privirea străpungătoare a îngerului lui Leonardo, petala de lemn a lui Yanaghida... Toate, aducându-ne *aici*, ca să nu murim de urât, toate duminicile lumii, „departe"-le pe care l-am locuit cândva și de care, fără să știm măcar, ni se face mereu dor.

© Nicu Cherciu

Regizor de teatru, scriitor și eseist, Mihai Măniuțiu este în prezent director al Teatrului Național din Cluj, profesor la Universitatea „Babeş-Bolyai“ din Cluj și *distinguished professor* la University of California, Irvine. A realizat peste o sută de spectacole, primind numeroase premii pentru cea mai bună regie, originalitate și cel mai bun spectacol al anului. Dintre volumele publicate: *Despre mască și iluzie*, *În Balkanya, eu și ceilalți demoni, Până una-alta*, *Vertij*, *Aventurile hingherului în Balkanya*.

Mihai Măniuțiu
N-aș vrea să mă plâng…

DIN MOMENTUL ÎN CARE AM PROMIS CĂ VOI SCRIE CÂTEVA rânduri pentru cartea de față, trăiesc cumva în stupoare. Am făcut note, m-am răsucit pe toate părțile, am căutat să mă analizez, să mă desfoliez, să mă deconspir – să mă văd în oglinda simțurilor mele. Dar acolo, în oglinda lor, apărea mai degrabă o stafie. De parcă eu aş fi fost doar fantoma mea, spectrul destul de vag al simțurilor mele care se combinau în fel şi chip ca să mă anime, ca să mă scoată din apatie. Nu o să le denigrez, prin urmare, deoarece mă agăț întruna de ele, doar-doar se vor îndura de mine şi îmi vor da mai multă consistență. Vai, e clar că duc lipsă de endorfine! Sau măcar de niscaiva euforizante banale, care să-mi dea iluzia că simțurile mi se pot înnoda într-un mod mai prezentabil, mai de doamne-ajută... Nu mă plâng că sunt numai cinci (am citit şi am avut impresia că înțeleg cum stă treaba cu cenzura transcendentă). De fapt, n-aş vrea mă plâng de nimic, aşa că purced...

E sigur că gustul nu-mi dă stări care să mă transporte pe continente de vis ori să mă ridice în tării. Madlena lui Proust se topeşte cleios şi fără memorie sub limba mea. Simt, în schimb, mai ales gustul lucrurilor

care nu pot fi îngurgitate, sorbite, supte, lipăite – gustul fricii, al bucuriei, al orgoliului, al umilinței etc. Aici, varietatea (plus subtilitatea) papilelor mele de tip onirico-gustativ este de-a dreptul debordantă. Sunt în stare să deosebesc, bunăoară, pe cerul palatin al gurii mele, între frica de colții lupilor suri şi frica de colții coioților bruni-gălbui; sau între frica inspirată de femeile care m-ar putea iubi şi cea indusă de femeile care nu mă iubesc (aici intervin alte zeci, sute de nuanțe); ori între frica de la ora 3 noaptea şi frica de la ora 3 şi 16 minute noaptea ş.a.m.d. ş.a.m.d. O bere, un pahar de whiskey, de vin roşu calmează însă, cu promisiunea normalității, aceste aprehensiuni ale unui palatal cam bezmetic şi debusolat.

Cât despre miros... ajunge să spun că suport fără mare chin miasme care pe alții îi năucesc şi că trec prin varii catastrofe olfactive fără a fi prea afectat. Maidanele nu-mi displac, iar gropile cu gunoi, înainte de a-mi întoarce stomacul pe dos, au darul de a mă face să visez: una a reuşit chiar să se strecoare, extrem de fudulă, într-unul dintre spectacolele mele.

Din punctul de vedere al nasului meu, într-o grădină, cel mai bine miroase pământul reavăn, răscolit de o ploaie de vară. Mă încântă, desigur, parfumul caprifoiului, dar cel al crinilor sau al tuberozelor mă îngrețoşează. Prefer florile lipsite de miros şi cred că această lipsă e un fel de aură care le înnobilează.

Mireasma uşor obosită a gutuilor, frumos aşezate pe stelaje de lemn, ca odinioară în cămara bunicii mele de la țară, îmi evocă, într-un mod catifelat-palid, fără să mă tulbure, copilăria. Sunt dintre cei (probabil puțini) care nu prea au amintiri din primii cinci-şase-şapte-opt ani de viață. Nu-mi amintesc mai nimic... sau, mă rog, dacă îmi amintesc... e ceva ca o vrajă nocturnă, când rea, când bună – ceva ca o cascadă în care cad din prag în prag şi sunt aproape tot timpul sub apă şi nu respir decât pe-apucate; îmi amintesc că mă sufoc şi că, de

fiecare dată, în ultima clipă, ca prin miracol, am aer şi pot să continui. Ce anume? Păi... să cresc şi să ies din vraja nocturnă, mai mult rea decât bună, a copilăriei. Bănuiesc că din pricina asta stau oarecum prost cu mirosul. Adică n-am apucat să respir cum se cuvine în cei şapte ani de acasă. Nu o să mai învăț acum, la bătrânețe. Şi nu ştiu: să-mi pară rău ori să mă felicit că s-a întâmplat aşa?

Mă emoționez foarte rar când ating ceva. Atingerile țin de irațional, de delir: de iraționalul care începoşează mica realitate – şi-aşa fantomatică – în care viețuim; tactilul e contaminat de delirul care înseamnă a poseda, a avea, într-o lume în care nu posedăm decât umbrele a ce credem că ne aparține şi avem. De aceea, tactilul nu mă mişcă. Îmi e însă extrem de necesar: fiecare fibră a corpului meu ştie că există într-un mediu ostil şi, uneori – de cele mai multe ori! –, repulsiv. Şi am nevoie să-mi aleg, pe cât e cu putință, ființele, făpturile sau obiectele pe care le pot atinge şi de care vreau să fiu atins. Numai că nu e atât de simplu pe „terenul de joacă al lui Dumnezeu". Drept urmare, sunt atins, în repetate rânduri, de ceea ce n-aş fi dorit să mă atingă. Şi ating, câteodată cu voluptate, ceea ce aş fi jurat că nu voi atinge nicicând. În tactil doarme „demonul", iar demonul sunt eu şi, prin atingere, îl trezesc, mă trezesc ca fiind *celălalt* – geamănul meu fantasmatic pe care, de obicei, prefer să-l ignor şi să-l las să picotească... Poate greşesc, însă tactilul nu mă emoționează, deoarece mi se pare a fi partea gravitațională, îmbuibată şi mai mult decât coruptibilă din noi. Altfel... cum să spun? Am atins, am fost atins şi am delirat nu o singură dată (spre a-i da cezarului ce-i al cezarului). Sper s-o fi făcut fără să jubilez. Cei mai mulți dintre noi jubilează între gratii.

Nu pot să dorm decât cu dopuri de ceară în urechi. Sufăr de hiperacuzie. Deşi locuiesc foarte departe de gară, aud trenurile zdroncănind întreaga

noapte pe şine. Hămăitul câinilor pe colinele ce împrejmuiesc Clujul se-aud ca din camera de lângă biroul meu. La Bucureşti sau în alte capitale, autobuzele şi tramvaiele de pe stradă trec parcă dintr-un colț în altul al camerei de hotel unde mă odihnesc.

Din superstiție, de teama efectelor secundare, perverse, nu iau pastile ori somnifere – ca nu cumva să întețesc, să amplific zvonul vocilor din interiorul meu. Pentru că şi ele sunt imperative şi – culmea! – au sonorități neaşteptat de ispititoare. Când adoptă şoapta, aproape mă asurzesc. Nu mă plâng, dimpotrivă: dacă nu aud un personaj vorbind, suspinând, țipând, bâiguind, mârâind, nu ştiu nici cum arată şi nu reuşesc să-l creionez. De îndată ce are glas, personajul începe să existe în mintea mea şi, de asemenea, pe hârtie. Dacă asta e o deficiență, trebuie că vine din exercițiul îndelungat al teatrului. Am montat peste o sută de piese, am citit câteva mii şi din fiecare pagină au venit spre mine mai întâi voci şi abia apoi imagini care se închegau în jurul acelor aburi sonori. Chiar şi în cazurile când apelez la formule nonverbale de teatru, corpurile de pe scenă au glas – şi eu îl aud, translându-l în gesturi, mişcare, dans.

Nu-mi place ploaia, sunt încercat de o descurajare fatalistă în fața cerului acoperit cu nori bulbucați şi jilavi, dar cântecul stropilor de ploaie pe frunzele copacilor, vara, în pădure, este cu siguranță, pentru mine, un anestezic natural pe care îl recomand cu generozitate şi altora: el vindecă de himere spiritele prea înfierbântate şi le dăruieşte calmul de care atât de rar au parte.

Ceea ce văd în lumină mă leagă ori mă dezleagă de lume. Ceea ce văd în întuneric mă leagă sau mă rupe de ea. Aşadar e mereu vorba despre *a vedea*. Nu mă îndoiesc că aproape tot ce e în mine memorie este asociat cu văzul – în care intră, pe lângă vederea imediată, de neprețuit, şi percepția intuitivă a ceea ce e ascuns, volatil, precum şi tot ce înseamnă vis, vedenie, fantasmă, proiecție ficțională.

Chiar la începutul acestor rânduri, îmi mărturiseam stupefacția de a *vedea* în oglinda simțurilor o alcătuire în care mă recunosc şi nu mă recunosc, în egală măsură. Ieri-seară, în vreme ce corectam acest text, mi-am amintit de o povestioară, o mică parabolă despre văz pe care am scris-o cu mult timp în urmă. Şi m-am gândit că ea vorbeşte mai bine decât aş putea-o face eu acum despre neliniştea mea privind aura senzorială care ne învăluie, protejându-ne şi, în acelaşi timp, expunându-ne tuturor primejdiilor imaginabile. Iat-o:

O povestire din deltă

Mi-am jurat să nu mai revin niciodată în delta aceea unde obișnuiam să vânăm fluturii-organe și unde l-am pierdut pe fratele meu Eusebiu. Până să se întâmple nenorocirea, ne mergea bine și făceam bani frumoși cu negoțul cu fluturi. Cei mai căutați păreau a fi fluturii-inimă și fluturii-ficat, dar obțineam un preț acceptabil și pe marfa ceva mai umilă: fluturii-deget ori fluturii-splină.

Vânătoarea pretindea multă delicatețe și o pricepere de maestru, deoarece trebuia să rănești fluturele fără a-l ucide, altfel organul sau bucata vie de trup ce era chiar trupul lui putrezea iute, odată cu el, și își pierdea, firește, orice valoare; se cerea să atingi cu săgeata doar aripile fluturelui, fără a vătăma restul, punând la păstrare trofeul încă însuflețit între frunze proaspete de lotus. Se prăpădeau însă și așa destui fluturi până ajungeam să-i vindem, pentru că în deltă pătrundeai oarecum lesnicios, dar te munceai uneori cu săptămânile ca să ieși din labirinturile ei și să dai de un liman cunoscut. Nici Eusebiu, nici eu nu aveam totuși vreo temere atâta vreme cât eram împreună. Ne simțeam întotdeauna fericiți când porneam la vânătoare și satisfacția câștigului venea, pentru noi, abia în al doilea rând. Deseori nu-i acordam nici o însemnătate, vrăjiți pe deplin de miracolul deltei, și urmăream, din pură delectare, lăsând arcul deoparte, speciile rare de fluturi, care ne atrăgeau cu bizara lor alcătuire:

fluturii-suflet, aproape invizibili, aproape niște năluci, dezvăluindu-și formele complicate, de filigran auriu și mov, ori de câte ori reușeam să-i surprindem dormind pe suprafața umbrită a apei – sau fluturii-ochi, atât de greu de descoperit și de prins. Din pricina acestora, de altfel, ni s-a tras și nenorocirea...

Îmi amintesc că, în dimineața acelei zile nefaste, și eu, și fratele meu Eusebiu am hotărât să ne ocupăm mai îndeaproape de afacerile pentru care ne aflam în deltă, renunțând la plăcerile contemplației și la trândăvie; ne-am propus, de asemenea, spre a ne mai înviora, să ne luăm la întrecere, să vedem care din noi se va întoarce, înainte de apus, cu prada cea mai bogată.

Pe mine, unul, ghinionul m-a însoțit încă din primul ceas, nu am capturat nici un fluture și când, târziu după-amiaza, mai mult ca să-mi spăl rușinea, am tras la întâmplare cu arcul într-un roi îndepărtat, am nimerit doar un fluture-scalp – și acela bătrân, cu plete înspicate, subțiri, pe care, ca să fiu sincer, nu aș fi îndrăznit să i-l arăt lui Eusebiu ori să-l scot la vânzare. L-am azvârlit așadar într-un tufiș ghimpos și am luat-o înapoi, fără nici o tragere de inimă, înspre grindul unde se găsea sălașul nostru de noapte. Pe Eusebiu l-am zărit numaidecât: stătea nemișcat în ușa colibei și parcă aștepta ceva și parcă nu mai era el pe de-a-ntregul; de fapt, era și nu era el, pentru că îi recunoșteam, firește, chipul, și-i recunoșteam oarecum și trupul, deși nu mi se mai arătase gol, despuiat de veșminte, dar schimbarea era și ea acolo, plutea în preajma sa ori poate emana tainic din el, nu știu sigur. Oricum, nu putea fi doar faptul că el, atât de sfios îndeobște și cast, își etala, lipsit de rușine, așteptându-mă, goliciunea. Am căutat să mă liniștesc și am mai făcut câțiva pași, călcând însă cu o anume fereală, în direcția sa.

De câștigat, nu încăpea îndoială, el câștigase pariul. Și încă în ce fel! De jur împrejurul colibei zăceau grămezi de fluturi dintre cei mai de preț. Dar el îi lăsa să se zbată în iarbă, să piară, nu le dădea nici o importanță, împodobit cum era doar cu fluturii-ochi, nemaipomenit de mulți, ce-i acopereau torsul, picioarele, gâtul. Încă nu bănuiam că Eusebiu se lăcomise, năucit de șansa lui la acea vânătoare și că, imprudent, și i-a însușit de-a valma și avea de

gând, pândindu-mi apropierea, să-i folosească pe toți deodată. Nu mi-am dat seama de asta deoarece pleoapele fluturilor-ochi erau la început coborâte și s-au ridicat, ca la un semn, descoperindu-și zecile și zecile de pupile numai când Eusebiu m-a privit. Da, s-a uitat la mine, însă mă ațintea acum și cu cei șaizeci sau o sută de ochi cu care se împănase și, la vederea mea, a căzut mort. I-am văzut spaima în căutătura pierdută, i-am văzut-o, din nefericire, și în ceilalți șaizeci sau o sută de ochi ce se holbau la mine, cu irișii înnegrindu-se și plesnind de groază.

După ce l-am plâns, am ucis toți fluturii și l-am pus pe fratele meu Eusebiu în mormânt. Am jurat apoi să nu mă mai întorc în deltă nicicând. Și mi-am ținut legământul. O întrebare mă frământă totuși întruna: oare ce a văzut el, Eusebiu, înainte de a muri, oare cum arăt eu, văzut cu șaizeci, cu o sută de ochi ai unui același om?

© Radu Sandovici

Dan C. Mihăilescu, critic şi istoric literar, a publicat volume de eseuri, a semnat traduceri, a deținut rubrici în cele mai importante publicații românești. Din anul 2000 este realizatorul emisiunii *Omul care aduce cartea*, la ProTV. Dintre cărțile publicate la Editura Humanitas: *Oare chiar m-am întors de la Athos?*, *Ce mi se-ntâmplă. Jurnal pieziș*, *I.L. Caragiale și caligrafia plăcerii*, *Cartea ca destin* (portret în dialog cu Daniel-Cristea Enache), *Castelul, biblioteca, pușcăria. Trei vămi ale feminității exemplare*, *Despre nerăbdarea de a fi răbdător* (dialog epistolar cu Ciprian Măceșaru), *Ce-mi puteți face, dacă vă iubesc?! Eseu confesiv despre Ioan Alexandru*.

Dan C. Mihăilescu

Dacă e adevărat că-n japoneză *a mirosi* e totuna cu *a asculta*, atunci mă simt nipon![1]

TÂRZIU, OBRAZNIC DE TÂRZIU, ADICĂ ABIA ÎN PRIMII ANI DE facultate, m-am simțit şi eu într-adevăr umilit de analfabetismul estetic la care m-a condamnat copilăria petrecută la mahala. Atunci am devenit conştient de vitregia bărăganului trăirist întru care mi-am alintat până la delir carnalitatea şi fervorile iraționale, în defavoarea oricărei forme de rafinament contemplativ, de inefabil, grație, subtilitate şi alchimie artistică. Mai precis: de ignoranța mea față de tot ce ține de educația vizuală.

Aveam deja aproape douăzeci de ani când Ioan Alexandru ne zăpăcea îngereşte aducându-ne la cursurile „Eminescu" superbe albume de artă occidentale cu iconografia bizantină, Renaşterea italiană, Impresionismul, Rubliov şi vitraliile medievale din marile catedrale ale Angliei, Franței, Germaniei, Italiei, Spaniei, cu autoportretele lui Rembrandt, goticul manuelin şi stilul brâncovenesc, cu viziunile apocaliptice ale

1. A se vedea Mandy Aftel, *Istoria parfumului*, traducere de Loredana Bucuroaia, Editura Baroque Books & Arts, Bucureşti, 2015, p. 168. Aşadar, „dacă urmezi formula ritualică *ascultă aromele*, vei găsi calea adevărului, binelui şi bucuriei".

lui Dürer şi cele danteşti ale lui Blake, pictura murală de pe bisericile Bucovinei şi convulsiile christice din Grünewald, conducându-ne comparatist, cu grijă paternă, prin labirinturile punctate luminos de Cimabue, Vermeer, Velázquez, Goya, Van Gogh, Giotto, Andreescu, Zurbarán, Luchian, El Greco sau Pârvu Mutu.

Abia atunci mi-am dat seama că toată copilăria şi adolescența mea s-au dezvoltat exclusiv în cultul teatrului, operei şi operetei. Adică în religia rostirii, muzicii şi coregrafiei, dar în absența oricărui element pictural (ca să nu mai vorbesc de sculptură, pe care o rezumam cu nepăsare la statuile mai mult sau mai puțin oficiale. Lasă, că şi ortodoxia, în sine, este prea puțin sensibilă la sculpturalitate).

Am (pe)trecut jumătate din viață fără nici un tablou pe perete. Ideea de *tablou* a însemnat pentru mine, cel puțin în copilărie, cele două chestii vulgărele din sufrageria unchiului Vasile, pingelar la fabrica de încălțăminte Dâmbovița (fostă Mociornița), mare vânător şi pescar împătimit de campionatele de *dirt track* din Cocioc: o țigancă apetisantă, cu zâmbet ispititor, dinți de un alb incredibil, salbă de aur şi cireşe la urechi, plus „perechea" ei, o natură moartă cu pepene, struguri, un porumbel probabil plin de alice şi-un pocal răsturnat ca promisiune de viitoare desfătări în iatac. Dacă vreți să mă umilesc definitiv, le adaug decoloratele reproduceri de pe cutiile de bomboane: niscai flori de Luchian, un chip de copil de Tonitza sau Coloana lui Brâncuşi. Altminteri, micile spații libere din pereți erau pestriț acoperite de păsări împăiate de bunicu-meu, poreclit Costică Vânătoru: fazani, egrete, prigorii, stârci şerpari şi câteva coarne de țap. Ce-i drept, de peretarele tip Răpirea din Serai m-a ferit Dumnezeu.

Unde mai pui că, dacă aparat de radio am avut dintotdeauna, cu televizor m-a blagoslovit ceauşismul abia când aveam 14 ani. Ceea ce înseamnă că, (pre)şcolar fiind, nu trecea seară fără să ascult „Noapte bună, copii" (cu voci de neuitat: Octavian Cotescu, Constantin Codrescu,

Alexandrina Halic), nu era prânz fără „Cotele apelor Dunării", „Vorbeşte Moscova" şi „Din cântecele şi dansurile popoarelor", nu era duminică fără „Unda veselă" şi meciurile transmise de Sebastian Domozină & Co. Regalurile erau, evident, Serile de „Teatru radiofonic". Acolo m-am deprins să-mi fac regii imaginare şi spectacole mentale, să-mi închipui cum arată Vraca, Vauvrina şi Ion Manolescu, acolo i-am „văzut" – aşadar mai întâi cu ochii minții – pe Giugaru, Birlic, Finteşteanu, Calboreanu, Niki Atanasiu, Carmen Stănescu, Beligan, *y compris* Marcela Rusu, Beate Fredanov şi aşa mai departe.

Întristător de târziu, spre sfârşitul facultății, am păşit pe coridoarele unui muzeu de artă, am învățat comportamentul adecvat într-o galerie, ce va să zică un vernisaj, cum se vizitează o expoziție, ce rost are eclerajul etc., iar ca să ştiu cât cântăreşte invitația unui pictor în atelierul său am avut nevoie de-o... jumătate de veac (de refuzuri) şi-o sumă de impardonabile jigniri aduse generoaselor gazde.

Să mai spun cât de febril absorb astăzi incursiunile erudite ale lui Victor Ieronim Stoichiță prin labirinturile picturalității, sau cu câtă aprigă nostalgie mă încarc periodic amintindu-mi comentariile lui Andrei Pleşu din anii săi de „pitoresc şi melancolie"?

În fine, la marile muzee din Florența, Londra, Paris, Amsterdam aveam să ajung pe la 50 de ani, cam pe când băteam şi cuiele pentru primele tablouri din propria casă. Culmea e că, odată ajuns acolo, simțurile îmi jucau feste. M-am surprins, de pildă, mult mai atent la comentariile unui grup de japonezi captivi printre cruzimile lui Caravaggio, decât atras propriu-zis de lucrările acestuia. Tot aşa, la Amsterdam, am fost mai preocupat de teribila varietate a publicului din Muzeul Van Gogh, decât de şocul creat de nebănuita față japoneză a artistului.

În fapt, nici acum nu m-am vindecat de nepriceperea meseriaşă a imaginii, definitiv înrobit fiind farmecelor auditiv-olfactive: adieri, ecouri tainice, miresme, ciripituri simfonice, arome religioase, culinare,

deopotrivă naturale sau artificiale. Parfumuri, dar şi duhori, miresme, miasme şi arome: iasomia şi balega, regina nopții şi cauciucurile, lunca reavănă şi iazul mâlos.

Cu alte cuvinte, dictatura miezului şi-a rădăcinilor nevăzute cu, în sfântă consecință, suveran-ignorantul dispreț față de coajă, tulpină şi frunzulițe. Macroscopica venerare a conținutului şi indiferența față de splendorile ambalajului.

Iar ceva mai departe, dar în aceeaşi constelație: primatul eticului asupra esteticului. Supremația replicii, odată cu indiferența la decor. Fascinația textului citit/rostit, odată cu sfidarea imaginii. Când Dana Moroiu, sufletul editurii Baroque – un adevărat atlet al rafinamentului vizual şi tactil în lumea noastră editorială – îmi exfoliază cu entuziasm contaminant câte-o ilustrație măiastră, o cromatică picantă, vreo copertă amețitoare, pe hârtie Conqueror, cu cine ştie ce fibre textile şi (poate chiar) arome fabuloase, Pirgul antiestetic din mine lasă instant bot mahalagesc şi se lamentează invariabil: „păi, în locul pozei ăsteia, nu mai bine puneai o informație, un citat, ceva? Iar cu banii dați pe hârtia de lux, nu mai bine trăgeați înc-o mie de exemplare?“

Nu altceva făceam, cu inocent, dar tenace sadism, în anii suplimentului cultural *Litere, arte&idei* de la *Cotidianul*, spre agasarea deprimată a Taniei şi dezamăgirea lui Constantin Ciubotariu, când eliminam cu criminală seninătate ilustrațiile din fiecare pagină, lățind până la sufocare textul.

Între „acuitatea senzorială“ şi „beția simțurilor“

Dintotdeauna am fost captivul senzoriumului. Temperament sangvin-coleric-reactiv, eu romantic liricoid, irațional, instinctiv şi reactiv, retractil fascinat de mistică şi refractar la logică, echilibru, calcul, am

fost constant atras de mister, reverie, ambiguitate, improvizație, pe scurt: de suspansul aporetic. M-am lăsat mereu ghidat – cu voluptate, inconştiență ori fatalism suav – de intuiții, presimțiri şi capricii, de prejudecăți, presupoziții şi superstiții. De copilăreasca, feerica plăcere a aleatorismului, nu de confortul matur şi responsabil al disciplinei eficiente. Niciodată calculat, tacticos, prevăzător, ci invariabil haotic, risipitor, euforic până la extaz şi hedonist cu fibră suicidară.

Nu am fost educat să contemplu glacial terenurile turnirului existențial şi să atac fierbinte, să-mi cântăresc şansele şi să evaluez proporțiile, să prevăd consecințele, să compar metodic antinomiile, să (mă) afirm fără ezitare şi să lovesc țintele la fix. Când mergeam cu bunicu-meu la poligonul Tunari, pentru excitantele partide de „tir cu talere trase din şanțuri", nu mă uitam niciodată la țintele zburătoare – aşa de mândru şi fără excepție doborâte de el –, ci numai la stolurile de păsări zburătăcite de furia puşcaşilor sau la câte-un amărât de iepure rătăcit prin tranşee. Şi mă fermecau, mă meduzau pur şi simplu țiuitul gloanțelor şi mirosul de fum de pe țeavă, zgomotul cartuşelor căzute, mirosul ierburilor arse, duhoarea sudorii trăgătorilor. Nu vizualul dezvăluit şi pus pe tavă mă captiva, nu spectacolul, cocoşesc şi pitoresc în sine, al tirului, cât zvonul cântecelor de petrecere promițător susurate dinspre sat, deliciul aromelor de mititei, fleici, murături şi gogoşi, pre-simțirea saraliilor pe cerul gurii, amestecul cântecelor de inimă albastră cu cârâitul găinilor şi gustul ardeilor iuți, al romanțelor încercănate cu borşul zglobiu, al aburilor de mămăligă şi mujdei cu corul lătrăturilor cerşetoare din ogrăzile forfotind de cățelărime năpăstuită.

Aşa stând lucrurile cu văzutele-ca-moft, fireşte că şi în meserie am preferat să aşez textul literar în umbra subtextelor şi cearcănele contextului. Nu zic, brutal, că nimic din ceea ce se vede nu contează. Spun doar că, tot privind (indiferent ce: de la istoria religiilor, geopolitică,

mass-media, filozofie şi olimpiade sportive, până la modă, gastronomie şi coregrafia mentalităţilor continentale), încep să zâmbesc la ideea – adică la convingerea – că totul e-o amăgire, o manipulare, un carnaval perpetuu, un *vicleim*, vorba conului Costică Argetoianu.

Până acum câţiva ani, în buza sexagenariatului, nu mă gândisem niciodată de ce mi-am ales ca subiect al cărţii de debut din 1982 tocmai ierarhia eminesciană a simţurilor. Unde, desigur, vederea deţinea, potrivit tradiţiei, rolul principal, dar pentru care auzul (departele şi aproapele, glosând reveriile lui Edgar Papu) reprezenta Alternativa, semisfera esenţei originare.

De ce oare nu am ales aplicaţia (dorită iniţial şi viguros documentată) la eminescianitate a stihinicelor pânzării bachelardiene – aerul, apa, pământul, focul – cu visele şi în-chipuirile lor la autorul *Dioramei*? De ce nu magia mineralogiei lui Roger Caillois, „sufletul romantic" novalisiano-eminescian *via* Albert Béguin, sau detectarea „metaforei obsedante", pe urmele lui Charles Mauron? De ce neapărat senzoriumul, în rama şi termenii lui Ion Negoiţescu, deşi nimic – dar *absolut nimic* – nu mă conecta la dandysmul corydonic al estetizantului sibian?

De ce cădeam narcotic sub „văzduhul tămâiet", la „mai suna-vei, dulce corn, pentru mine vreodată?", cu troienirea florilor de tei peste cuplul erotic? De ce admiram – copleşit, însă *rece* – cosmica *vedenie* a zborului Luceafărului printre galaxii, dar mă îmbătau numaidecât susurul izvorului din „fiind băiet, păduri cutreieram", zgomotul lopeţilor din *Sarmis*, „opiomana" legănare din „mai departe, mai departe, mai încet, tot mai încet", ori împerecherea „sufletului nemângâiet" cu zvonul buciumului din *Sara pe deal*?

Adevărul este că nu m-am împăcat nicicând pe de-a-ntregul cu ostracizarea şi diabolizarea simţurilor în istoria literaturii religioase. Cu demonizarea sistematică a carnalităţii în lumea Bisericii dintotdeauna şi de pretutindeni. Cu condamnarea definitivă a senzualităţii ca uşă

deschisă ispitelor drăceşti. Cu înţelegerea simţurilor exclusiv ca ferestre ale păcatului, fierbinţi fisuri vinovate, sorburi avide de maleficii, fântâni ale ororii ş.a.m.d. Prin simţuri, ni se scrie şi spune din străvechime, vine sminteala. Simţurile ne răvăşesc, înnebunesc, amăgesc, îndrăcesc, ne excită malign, otrăvesc buna-cuviinţă, alterează credincioşia şi cotropesc sub copitele necurăţeniei lamura fiinţei.

Aleg, iată, o carte aflată chiar acum, întâmplător, la îndemână: *Terapeutica bolilor spirituale*, de Jean-Claude Larchet. Carte menită din start să toarne plumb în aripile celor ce îndrăznesc să ţină partea simţirii ca bună cumpănire pentru revelaţiile minţii şi bucuriile sufletului.

În rai, citim aici, „omul avea simţurile tefere şi nemişcate din starea lor firească", ne-vătămarea lor fiind semnul suprem al legăturii cu Dumnezeu. Robită de simţire, cugetarea se înceţoşează şi îngreunează, spune Grigorie de Nyssa, iar, după Nichita Stithatul, omul *înrobit* simţurilor e căzut din demnitatea-i sacră. Spre sincera, sfielnica, dar îndărătnica mea întristare, pentru Sf. Isaac Sirul, „cunoaşterea trupească" e „cunoaştere deşartă", cu toate că, zic eu, în toate cele simţite poţi degusta sfintele taine ale nevăzutului, de la aer, lumină, iarbă, miere, nori, miei şi butaşi de vie până la ţipătul nou-născutului, mireasma pâinii coapte în ţest, fâlfâitul vulturului pe creste şi-al hulubilor în clopotniţe, croncănitul corbilor pe stânci pleşuve, ţipetele albatroşilor, planarea zeiască a pelicanilor în deltă, mirificele miresme ale bujorilor, crinilor, stânjeneilor, ale răşinii din rănile copacilor...

Dimpotrivă, hora simţurilor mi s-a părut dintotdeauna un dulce filtru pentru degustarea bucuriilor dăruite de Dumnezeu în egală măsură trupului, ca şi inimii, sufletului şi minţii. Sunt, aşadar, în fericit acord cu Maxim Mărturisitorul că ochii, „văzând cele create, sunt meniţi a-i da slavă lui Dumnezeu", că mirosul e menit „bunei miresme a lui Hristos", că urechile sunt făcute pentru ca omul să asculte „cuvintele

dumnezeieşti", gustul ca să „vedem cât de bun este Domnul", iar tactilul „ca să-L pipăim pe Domnul în toate lucrurile"[1]. În schimb, nu cred, neapărat şi numaidecât, că „voluptatea e marea momeală a răului", iar bucuriile senzoriale ne fac să alunecăm spre păcat, către moarte, ca peştele în undiță.[2]

Acuitatea senzorială nu e totuna cu beția simțurilor. Ba chiar, aş zice, puritatea şi intensitatea celei dintâi te feresc de rătăcirile celeilalte. A fi mereu accesibil senzațiilor, permeabil prospețimii şi mereu disponibil la surprizele şi capriciile senzualității, a te păstra boboc, ocrotind părinteşte miresmele, ezitările tactile, zvonurile misterioase, excitațiile epidermice şi savorile degustate tocmai pentru desăvârşita evaluare a celor văzute – aşa ceva desfide din capul locului condiția pauperă şi statutul ancilar al simțurilor față de rațiune.

Un om complet (în fapt: un om şi jumătate) nu-şi va veşteji niciodată verdictele senzoriale în favoarea deciziilor mentale. Omul-antenă, gata mereu de întâmpinare, perpetuu deschis, ca urechea radarului, către cele nevăzute, dar permanent presimțite şi, deci, aşteptate, nu poate fi înrobit păcatului. Dumnezeiasca frumusețe a lumii se sprijină mai întâi pe extraordinara ei materialitate senzorială şi abia apoi pe nimbul Creatorului. Dar, în absența Creației Sale, ori sfidându-i „fizicitatea" care-ți îngenunchează ființa, nimic metafizic nu se poate închipui, construi şi dura. Nu pun, firește, creația deasupra demiurgului, dar n-o aşez nici ca pulberea sub tălpile sale, ci aşa cum se desfăşoară, cu dreaptă mândrie, trupul la umbra chipului.

1. Jean-Claude Larchet, *Terapeutica bolilor spirituale*, traducere de Marinela Bojin, Editura Sophia, Bucureşti, 2006, p. 103.

2. *Ibidem*, p. 374.

Pe când cele văzute mi se-nceţoşează,
celelalte se ascut violent în memorie

E teribil ce puţine amintiri mi se vizualizează, fie în vis, fie conştient, evocativ, în vreme ce aromele, sunetele şi chiar anumite gusturi îşi actualizează periodic prezenţa fermecătoare. Dacă aş fi, brusc, obligat să-mi înşir cele mai pregnante amintiri sensibile din viaţă, să-mi fac, deci, un soi de top senzorial, nu cred că pentru imaginile păstrate în arhiva retinei aş ajunge să folosesc degetele ambelor mâini:

Făptura Taniei pe aleile Muzeului Satului, în primăvara lui 1977, însărcinată în patru, cinci luni. Mi s-a întipărit precum eminesciana *Răsai asupra mea...* Cum am mai scris altădată, *aceasta* mi-aş dori să fie icoana cu care să trec în moarte.

Albumul cu autoportretele lui Rembrandt, adus de Ioan Alexandru la un curs.

Ochii căţeluşei Tosca, pe când aveam cinci sau şase ani, o ogarcă de-o fineţe îngerească, laolaltă cu ochii mielului de la Dragomirna (1976), de-o puritate de dincolo de lume şi întru care am simţit că mă prăbuşesc. Aici aş înscrie şi aretul câinilor lui bunicu-meu (setteriţa Dolly şi pointerii Pick şi Billy) la vânătoarea de prepeliţe, secunde de magic suspans şi teribilă tensiune.

În sfârşit, „la pachet", dansul norilor pe vârfuri de munte, legănatul trestiilor în baltă, rotirea hultanului pe creste, laolaltă cu arhitecturile goticului manuelin şi toată constelaţia brâncovenească a logiei lui Dionisie de la Hurezi ori a celei de la Mogoşoaia.

Dar, cum spuneam, dincolo de acestea mă pomenesc în ditamai cavalcada ameţitoare de sunete divine, neprețuit arsenal împotriva insomniilor, cu care adorm instantaneu şi surâzător, aproape infantil, în fiecare seară:

Susurul izvorului şi căderile masive de apă, plus țârâitul monoton al ploii pe acoperişul de şindrilă.

Boncăluitul cerbilor şi vrednicia nocturnă a greierilor.

Chiotul înfiorăitor al unui şacal, în spatele schitului Lacu, de la Athos (decriptat de un călugăr drept „urlet de femeie isterică").

Tălăngile vacilor pe ulița principală a Răşinarilor, la Putna şi Ipoteşti, ugere imperial-unduitoare pe care zeci de maşini, deopotrivă cu numere româneşti şi europene, le aşteptau cuminte să ajungă încetişor la casele lor.

Cucurigul cocoşilor în nopțile-diminețile de vară, „străjile" lor, de pe la orele patru la şase şi ceva.

Tălpițele de doi, trei ani ale Anei, lipăind pe linoleum, asociate cu mireasma gâtului ei asudat, zdrăngănitul clopoțeilor legați de pat şi râsul ei gâlgâitor cât Cascada Cailor de la Borşa.

Ziua de Paşti, în livada de la Stroeşti-Vâlcea, când am simțit literalmente că-mi îngenunchiază auzul la amestecul de cuci, rândunele, vrăbii, lăstuni şi nu mai ştiu ce alte păsăruici. Am fost la un pas de leşinul metafizic, nu doar grație simfoniei în sine, ci şi conştientizând năpraznic ororile cu care oraşul ne împăienjeneşte şi otrăveşte sistematic simțurile.

Clinchetul frunzişoarelor de mesteacăn, vuietul vântului printre brazi, răcoarea de sub nuc, scârțâitul zăpezii sub bocanci, zuruitul lanțului de la fântână, lătrăturile nocturne din sat, ațâțate de fantoma vreunui dihor.

Torsul motanilor Mowgli şi Rufus, adevărată narcoză atotvindecătoare, împreună cu sfada lemnelor arzând în sobă, clămpănitul berzelor, orăcăiala bezmetică a broscoilor în rut, uguitul porumbeilor (în copilăria mea erau la modă volierele în toate cartierele mărginaşe ale Bucureştilor, se făceau concursuri columbofile etc.) şi calmul măreț cu care vaca rumegă cocenii de porumb.

Țin să revin însă la liniște. Mai precis: la *ascultarea liniștilor*. Pentru că una este liniștea untoasă, parcă de tăiat încet cu cuțitul, a nopților de la țară, şi alta abureala zumzăitoare a zorilor pe baltă, când se ridică leneş fuioarele de ceață, tu îți pregăteşti undițele şi ai senzația că se aud limpede aripile libelulelor şi forfotirea peştilor în apă. Într-un fel asculți elitrele cosaşilor în fâneață, în creierul zilei, şi altfel te laşi hipnotizat de tăcerea grandioasă a ninsorii, încercând să „auzi" cum se depune strat după strat zăpada. În fine, câte nu s-ar putea glosa despre liniştea care te cuprinde, la început înspăimântător, apoi voluptuos, tot mai magnetizant, când te scufunzi sub valuri, despre dulceața strecuratului prin lanul de grâu sau printre lăstarii viței de vie, despre foşnetul senzual al tulpinelor de porumb şi tăcerea magică din codrul de pâine!

Ați încercat vreodată să auziți şipuritul ariciului cu puii printre ierburi? Mai țineți minte scârțâitul peniței pe hârtie şi liniştea în care rotunjeam literele, scoțând de obicei şi limba? Sau tăcerea încruntată a întregii clase în orele de teză, la extemporale şi examene, când mi se părea că ni se aud picurii de sudoare coborând pe spinări! Liniştea pofticioasă cu care scocioram în borcanul cu dulceață ori deschideam cuferele împrăfoşate din pod. Liniştea răcoroasă din pivnița duhnind a mucegai. Tăcerea grea, de brocart sau catifea roasă de molii, din biblioteca facultății. Liniştea cu care arde lumânarea. Liniştea holbată cu care urmăreşti mişcarea melcului pe cărare ori alunecarea țestoasei prin apă. Liniştea neliniştită de după anestezia ce precedă operația, când, tot mai dulce neputincios, visezi că deja glisezi în sicriu, într-o peşteră, un hamac ori poate sub apă...

Dar poate că liniştea cea mai spectaculoasă, uneori de-a dreptul cutremurătoare, cel puțin pentru mine, este cea a luminişului. Când urci asiduu prin pădure, asuzi zdravăn, eşti gata să te sufoci şi te laşi tot mai inconştient zgâriat de hățişuri, ca să te trezeşti dintr-odată în spotul

dintre copaci, încremenind ca iepurele-n fața farurilor. Acolo, în acea mică arenă al cărei gladiator prizonier vei fi pentru câteva clipe, înțelegi ce înseamnă abolirea timpului şi spațiului, vezi cum – vorba lui Sadoveanu – „curge de sus o lumină înfricoşată", dindărătul căreia, dacă eşti bine deschis la minte şi simțire, vei auzi chiar glasul lui Dumnezeu.

Iar ca să vă mai dau o ultimă idee de predominanța auditivului, în dauna vederii, în cazul meu, repovestesc secvența amețitoare din Deltă, undeva pe canalele de la Sf. Gheorghe (mulțumim Fundației „Anonimul"!), când, în plină solaritate demnă de Van Gogh, ni s-a întunecat literalmente cerul şi am auzit cel mai straniu „zgomot" din viața mea. Barca noastră tulburase odihna unei armate de pelicani, lişițe, cormorani, egrete şi ce-or mai fi fost ele, care pur şi simplu au acoperit orizontul. Ei bine, nu imaginea asta de apocalips feeric m-a copleşit, ci tocmai uriaşul fâlfâit al pădurii de aripi. Mi s-a părut că s-a întors pământul cu cerul în jos. Era ca şi când ai vedea planând peste nori o câmpie ierboasă, mănoasă, umbroasă, de purpură catifelată, iar alaiul imperial, necruțător şi atotputernic al zborului absorbea irepresibil tot ce ființá împrejur. Ce mai, am avut viziunea Maelström-ului lui E.A. Poe, doar că nu ca o „pogorâre" de la suprafața mării către străfundurile acesteia, ci *invers*: ca şi când pământul se înălța către nori, supt de energiile cereşti.

Pe toate acestea mi le-am actualizat cu religiozitate, de-a lungul anilor, pe diversele paturi de spital hărăzite bietelor, dar nesățioaselor mele patimi. Nu splendorile pictural-sculpturale ale Florenței, cu mirificele fresce ale lui Fra Angelico de la San Marco, aveau să-mi aline singurătățile dureroase în aşteptarea operațiilor, ci halucinanta mireasmă a gelsominelor de la San Miniato. Nu cutare colț din Veneția, nu calmul din Place des Vosges, nu coborâşul praghez dinspre Hrad ori de la Strahov, prin Malá Strana pe Nerudova, nu sufleţelele de lemn şi pluş de la Muzeul Jucăriilor din „oraşul de aur" sau turnul Belém şi

Muzeul Trăsurilor din Lisabona, dar nici măcar blazoanele academice de la Oxford nu-mi populează visurile (uneori, doar, imaginea lebedelor şi raţelor de pe canalele din Amsterdam). Ci adierile fumului ieşit pe hornurile caselor de la ţară, mirosna aspru-diafană a muşcatelor enorme din pridvoarele maicilor de la Agapia, mireasma răvăşitoare a bujorilor şi cea halucinatorie a crinilor, aromele de busuioc, scorţişoară, cimbru, mentă, vanilie, piper, verbină. Mirosul cojii de nucă verde (dublat de cel dulceag al miezului proaspăt despieliţat), mirosul de balegă încinsă la soare, cel al lemnului proaspăt tăiat şi al ierbii proaspăt cosite sau aroma dulceag-îmbătătoare a fânului toropit de vipia amiezii. Asta ca să nu mai vorbesc de aburii divini ai pâinii coapte în ţest, dar chiar şi de mirosul creioanelor Hardmuth Koh-I-Nor proaspăt ascuţite.

Nu mă feresc să recunosc însă că şi acum, după jumătate de veac, îmi exaltă din vreme în vreme în nări adierea primelor ţigări „Amiral" sorbite în clasa a V-a, odată cu fuioarele tabagice emanate de spectatorii filmelor de la Arenele Libertăţii, în serile magice dedicate *Mongolilor*, lui Rocco şi fraţilor săi, Angelicăi (marchiza îngerilor), lui Pierre Brice în *Winnetou*, lui Belmondo în *Cartouche*, lui Alain Delon în *Laleaua neagră*... Toate acestea mi s-au întipărit în memoria sentimentală întâi de toate olfactiv, prin aerul acelor seri de nesperată libertate, şi abia apoi – palid de tot – vizual, adică strict cinematografic.

Şi încă, tot din basmele olfactivului: mai ştie cineva cum miroseau rufele întinse iarna în curte, pe sârmă, care se scorojeau la ger, adică „se făceau băţ" lipindu-se etanş, după care le desprindeam cu greu şi le întindeam în casă, pe sobă, desfoliind acolo altă mireasmă diafană, înnebunindu-mi nările? Dar aroma cojilor de portocală înşirate pe aceeaşi sobă? Dar mirosul aerului în aşteptarea ploii, care pe mine mă excita infinit mai tare decât însăşi imaginea curcubeului! În sfârşit, aromele ciudat excitante ale primelor cărţi şi reviste venite din Franţa, „poche"-uri şi *Pif*-uri, în Bucureştii vizitaţi de Charles de Gaulle! Cum,

oare, să te obişnuieşti astăzi cu lectura online, odată ce ai trăit senzații de acest gen?

Ajuns la memoria papilară, mă văd mult mai sărac. Abia dacă spuma de căpşuni, gogoşile şi saraliiile bunică-mii, apoi braga, halvaua, mămăliga cu ochiuri şi friptura de iepure făcută-n vin şi împănată cu slană îmi colorează copilăria şi-mi dăruieşte stele căzătoare pe cerul gurii. Plus coliva, regină peste toate. Dulceața de nuci verzi, şerbetul de cacao, bomboanele „Vinga" şi „Postăvarul", napolitanele „Dănuț", prăjiturile „Hamburg", „Violeta" şi „Moscova". Le adaug iute, venite odată cu vârsta, palinca de pere, Merlot-ul cu aromă de fructe de pădure şi, cel mai nou, sucul de rodii care m-a vrăjit la Istanbul. Ah, şi mulțimea de „saucisses de Strasbourg" hăpăiți cu *mousseline* şi muştar de Dijon zilnic (la prânz şi seara!) cale de-o întreagă lună pariziană, în toamna lui 1990, la prima ieşire în Vest.

Apropo de proustiana madlenă a fiecăruia, nu mi-e deloc ruşine să mărturisesc oceanul de senzații traversate prin 1966-67, când am fost luat din maghernița de pe strada Ostrovului de aristocraticii părinți ai lui Dan-a-lu-tanti-Lia-de-pe-Râpelor şi dus cu maşina (prima dată-n viață) la un restaurant din Snagov, unde am mâncat nişte crenvurşti de-o mie de ori mai delicioşi decât cei de la manifestațiile de 1 Mai. Dar culmea a fost alta: acolo ni s-au desfăcut în auz şi-n fața ochilor primele sticle de Coca-Cola aterizate în România, la 2 lei bucata, brumate de gheață, micuțe şi fâşnețe cât să te treacă toate pandaliile. Odată tăvălit la 13-14 ani prin atari experiențe, cum oare să mai stigmatizezi imperialismul palpitând la idealurile „societății socialiste multilateral dezvoltate"!?

Cât despre vreo sacră relicvă tactilă – atenție: *dincolo* de tot ce ține de palpitul erotic, pardon –, abia dacă găsesc pentru inventar plăcerea

de-a pipăi scoarța copacilor (deși ceea ce mă îmbată este rășina acestora) și mai ales frenezia tălpilor goale pe nisipul călduț al rigolei de după ploaie, pe strada Ostrovului, ulița copilăriei.

Sigur că tot la simbioză ajungi în cele din urmă, adică la sinestezii, ca și la firescul elementar al ideii că, pentru a fi în stare să deguști astfel natura, cu sensibilitate ascuțită și permanent pânditoare, ai nevoie de cultură.

Dar și viceversa, mă grăbesc să adaug. Erudiția fără simțire, informația fără sensibilitate, biblioteca fără grădină sunt ca mersul într-un picior. „În biblioteca Universității din Bombay zboară rândunele" este o propoziție din *Jurnalul* lui Tudor Vianu care m-a împăcat imediat cu toate compromisurile acceptate de bătrânul estetician.

Nu mă voi încumeta, bineînțeles, să-l potopesc pe ascensionistul ajuns într-un luminiș cu sensul heideggerian al *Lichtung*-ului, să-l compătimesc pe melomanul livrat unei năvalnice măreții wagneriene că nu se grăbește s-o compare mental cu căderea cutărei cascade din Pădurea Neagră ori să-l împing pe privitorul hipnotizat de hohotirea florii soarelui într-un tablou de Van Gogh să fugă-ntr-un câmp de grâu cu maci unde să-și îmbete auzul cu tril de ciocârlie.

În schimb, le voi vorbi cu patos tinerilor, ori de câte ori voi mai avea ocazia, despre educația senzorială ca temelie a gustului estetic, pledând în paralel pentru necesitatea de a dubla cărturăria cu fervoarea simțurilor. Totul e să fii pregătit în permanență pentru a le alia cu folos reciproc. Dacă ajung să le mai strecor și pascalianul „le cœur a ses raisons", odată cu „auzul inimii", „atingerile nevăzutului" și „ochii sufletului" de prin Paterice, apoi trag nădejde să putem înfiripa un dialog cuminte despre înțelepciune.

Fotografie din arhiva personală

Angelo Mitchievici este profesor universitar dr. la Facultatea de Litere a Universității „Ovidius“ din Constanța. Este membru al USR şi UCIN din 2010 (preşedinte al Filialei Dobrogea a USR din octombrie 2013), membru RAAS (Romanian Association for American Studies), cronicar de film şi redactor asociat al revistei *România literară*, redactor al revistei *Ex Ponto. Text, imagine, metatext*. A semnat numeroase articole în reviste culturale româneşti. Dintre cărțile recente: *Umbrele Paradisului. Scriitori români și francezi în Uniunea Sovietică* (Humanitas, 2011); *Decadență și decadentism în contextul modernității românești și europene* (2011; Premiul Asociației de Literatură Generală şi Comparată din România pe anul 2012); *Filmele care ne-au schimbat viața* (Eikon, 2013); *Caragiale după Caragiale. Arcanele lecturii: exagerări, deformări, excese* (Cartea Românească, 2014).

Angelo Mitchievici
Firimituri de madlenă cu ceai

În sudul sufletului meu

CE ORGAN DE SIMȚ SE ACORDĂ CU TIMPUL? CUM TRECE EL ÎN senzație? Ce senzor secret se declanşează pentru a-l gusta? Nu îmi pot reprima una dintre întrebările pe care mi le-a trezit romanul lui Proust *În căutarea timpului pierdut*. Una socotită prea modestă pentru a fi rostită: ce gust avea madlena romancierului, un fel de fursec în formă de scoică pe care prozatorul o consuma muiată în ceai, fursec cu ceva din blândețea inalterabilă a unor străbunici *l'ancien régime*? Dacă Proust ne-ar fi transmis rețeta cu ingredientele necesare şi gramajul lor şi succesiunea operațiunilor imaculatei concepțiuni a delicatului fursec, am fi fost edificați asupra a ceea ce au detectat papilele lui? Nimeni nu insistă asupra gustului propriu-zis al prăjiturii, pentru că prăjitura pe care Proust o evocă vine cu un alt gust, prins ca sfoara de zmeu de un simț pe care-l ancorează fragil şi insesizabil în universul cofetarilor. Este vorba de o amintire legată de copilăria petrecută la Combray, amintire care printr-un efect de rezonanță readuce cu sine întreaga atmosferă a unui timp pierdut şi regăsit. Madlena proustiană, şi nu madlena ca atare are gustul acelui timp pe care ea îl recheamă, îl

depliază, îl derulează. Pentru mine, acest al şaselea simț al perceperii timpului nu este neapărat unul filozofic, chiar dacă se impune mai degrabă reflecției, altfel decât o atingere, o adiere parfumată, o picătură pe limbă, o strălucire sau un sunet purtat de vânt ori suflat de pâlnia de petunie litificată a unui gramofon. Există un parfum pentru femei care poartă numele de *l'air du temps*. Ce parfum are însă aerul epocii noastre, dar cel al timpului tău? Timpul care coboară în senzație este cel care mă amăgeşte şi mă dezamăgeşte cel mai mult, precum acele parfumuri subtile care stau încolăcite într-o buclă şi aşteaptă frisonul de aer care să le dezmorțească şi să ne amețească.

În copilărie mergeam cu mama la Eforie Sud, doar noi doi, de aceea această mică localitate liniştită, învelită în vegetație ca muşchiul catifelat crescut pe pietrele tombale şi într-o lumină blândă de început de toamnă ca prelungire a unei amnezii convalescente, a devenit un loc al nostru. Nu stăteam mai mult de 10 zile într-un loc în care nu ai ce vizita şi nu ai ce vedea în afară de locul însuşi, dar tocmai de aceea locul devenea o lume observată, trăită şi umblată dintr-o parte în alta. Ele alunecau lent într-un buzunar de copil în care nu încap decât lucruri mici şi de prisos precum firimiturile de pâine ale lui Hänsel şi Gretel. Aruncate în timp, aceste zile repetate preț de câțiva ani nu mai pot fi despărțite între ele precum degetele de la o mână, sunt mereu aceleaşi zece zile. Cele 10 zile sunt cu mine tot timpul, dar nu mă gândesc la existența lor, nu le văd, nu le privesc. De câte ori merg în Eforie Sud – să vă reamintesc, locuiesc în Constanța, şi Eforie e la doi paşi –, am o senzație de cădere în timp. Nu aş putea spune că revăd copilăria în întregul ei, dar ceea ce simt este că timpul trece altfel, parcă împotrivindu-se mersului său. Eforie Sud este camera secretă pe care o deschide madlena mea, întotdeauna aceeaşi, mirosul sulfuros de nămol al băilor reci, miros care

nu mai invocă diavoli cutumiari, ci umbrele unor cucoane pahidermice cu ceva borțos în mişcări, unse cu noroi. Femei tremurând piftios care-şi întorceau tuberculii coapselor de pe o parte pe alta în soarele fierbinte al amiezii, noroiul crăpându-le pe piele şi sudoarea ieşind mâzgos de acolo, ca din răni supurânde. Lacul nemişcat în fața turmei de animale greoaie învelite în pansamentul călduț al mâlului. Le poți vedea deşi în mod cert ele nu mai sunt acolo. Eram cu mama în slipul ei caraghios, slip demodat chiar şi atunci. Se îmbiba de apă şi nu se mai usca, încurajând cistitele. Bureții sutienului depozitau apa precum cocoaşele unor cămile în deşert. Pe partea dreaptă se aflau nudiştii bărbați, cu puțele unse şi ele cu noroi, atârnând fleşcăit ca nişte bucăți de furtun, cu coaiele spânzurând precum contragreutățile unor pendule, unul mai sus, altul mai jos. Bătrâni agățați de iluzia revigorării veşnice, plonjând greoi în apa lacului şi azvârlind spasmotic din mâini, îndreptându-se curajoşi către un infarct amânat. Toți unşi parcă cu păcură, de unde un aspect bizar de ciori cotonogite, păşind crăcănat, cu un fel de vehemență obraznică, pe nisipul ce le ardea tălpile. Pe partea stângă se aflau femeile unse şi ele, triunghiurile de păr pubian se confundau cu negreala care le cuprinsese pielea, sânii atârnau ca nişte marmite abundente ale unor recolte festive. Cele burduhănoase respirau zgomotos când intrau dârz în apă cu un aplomb de marsuini. Altele stând în fund la marginea apei îşi întorceau în sus pântecele formând o insuliță care parcă aştepta optimist colonizarea unui unic palmier ca în caricaturile ce populau almanahurile. Eu şi cu mama ne aflam la mijloc, acolo unde scria, la intrare, mama şi copilul. Desigur, şi tații erau admişi în trib, dar trebuia să porți slip şi sutien ca femeie şi obligatoriu slip ca bărbat. Copiii sub o anumită vârstă îşi puteau plimba în voie nudurile de heruvimi, cât timp ataşamentul pentru găletuşă şi lopățică nu dispăruse făcând loc unor curiozități vinovate. Totuşi, puteai trage

în voie cu coada ochiului în stânga şi în dreapta, erau şi o mulțime de găuri în gard. Puteai vedea şi mai bine dacă înotai puțin în larg. Se putea vedea tot. La mal se aflau colonii de viermi care ondulau vesel, zvâcnind în saramura murdară. Din când în când, un excrement mai plutea însingurat, evitat cu țipete elocvente de înotătorii imprudenți. Puțea a piele încinsă, a sudoare şi a sulf. A tristețe şi a uitare. În două cuve de piatră se afla nămolul cu care te spoiai după voie. Când soarele asfințea şi ultimii cutezători se îndreptau spre ieşire, umbrele rămâneau acolo pe mal la taifas. Câțiva pescăruşi pluteau în derivă traşi parcă de un fir nevăzut. Şi turnul înălțându-se de pe celălalt mal în mijlocul unui teren arid, deşertic. Parcă ar fi fost presărat cu cenuşă, nu înverzea niciodată, un pământ sărat, mult prea sărat. Îți mai aminteşti?

După mulți ani, prima oară când am revenit în mica stațiune preferată în general de vârstnici (pentru că e liniştită şi discretă ca moartea în somn şi, în acelaşi timp, mult mai puțin mondenă), am avut acut această senzație că timpul intră într-un fel de letargie, devine lent, cu o curgere domoală, cu multe meandre, transmițând o lene absorbantă, o torpoare tropicală, cu tigri colorați ascunşi în frunzişul des ca în tablourile Vameşului Rousseau şi țestoase precum armătura capacelor unor ceasornice vechi. Plutea în jur un fel de sfârşeală, de abandon subînțeles. Cu toate acestea, mă simțeam fericit recunoscând zidul unei case în care se afla prinsă ca de o carenă cochilia stranie de cuirasă a unei metope, un braț de amforă, o friză ciobită şi obrazul mutilat al unei Afrodite fără nas, ca şi cum toate acele lucruri s-ar fi străduit cândva să treacă în cea mai mare grabă dincolo şi ceva le-ar fi prins din urmă înghețându-le pe loc. Cinemaul era acum mic ca o cutie de jucării abandonată de jucăriile care plecaseră demult care încotro. Cele două vitrine dispuse de o parte şi de alta a uşii scorojite păreau deopotrivă nişte insectare rămase goale. Prins într-o piuneză ruginită se afla colțul

unui afiş de cine ştie când. Totul era nemişcat, fără nici o adiere de vânt, fără vibrația surdă a trăirii. Apoi am parcurs una dintre străzile care leagă inexorabil lacul Techirghiol de mare, străzile pe care le cunoşteam din copilărie. Şi am rămas stupefiat, am ajuns parcă dintr-odată dintr-un punct în altul, ca şi cum aş fi clipit din ochi eram acolo, în fața mării. Am reluat experiența şi, la fel, în doi timpi şi trei mişcări, am fost din nou în fața lacului traversat de tuşe albe de pescăruşi. Parcă deodată străzile deveniseră mai scurte, se micşoraseră. Nu mergeam prea repede oare? Nu o luasem cumva înainte cum mi se întâmplă deseori când merg cu cineva, gonit de o neînțeleasă grabă fără țintă? Ceea ce îmi stăruia în amintire era o senzație clară că mersul de-a lungul unei străzi trebuia să dureze, că acel timp era lung, suficient de lung să creeze sentimentul de aşteptare a ivirii capătului. Că lumea desfăşurată pe mosorul clipelor scurse era vastă şi plină de locuri magice care impuneau popasul, întârzierea sau chiar retragerile strategice. În acel timp strada era mai lungă, era un film întreg parcurs pe două părți, trotuarul din stânga şi cel din dreapta. Într-adevăr, paşii mei erau mai mici, măsuram cu ei alte unități de timp, eram poate obosit pe acele străzi învelite de dantela de frunziş a unor umbre domestice. Cu toate acestea, timpul îmi stăruia în minte, senzația că dintr-un capăt în altul strada se lungea şi lăsa trecătorului răgazul de a trăi traversarea ei cu emoția unei aşteptări amânate. Am vrut să-i explic odată mamei această senzație şi nu am izbutit pentru că nu reuşeam să-i evoc emoția descoperirii mele şi disperarea pasageră de a scăpa tocmai ce ne unea cel mai mult cu locul şi trecutul lui. Din acel timp în care ea era atât de prezentă pentru mine, propriul ei timp lipsea, nu rămăsese în memorie, defrişat de cine ştie ce griji. Întorcându-mă în acel timp eram cu ea şi totodată singur, eram cu o mamă căreia nu-i puteam vorbi ca să mă recunoască şi, totodată, ştiam că fără ea timpul acela nu avea nici o valoare. Pentru

mine erau detalii care reveneau în sentimentul puternic pe care-l ai cu un déjà-vu. Ce ai trăit, când ai trăit, cum ai trăit? Pentru ea detaliile dispăruseră. Şi totuşi am fost împreună în acel timp, în fotografiile memoriei mele atât de vii nu erau atât imagini, cât această certitudine că am fost acolo. Îmi vine să strig uneori: Şi eu am fost în Arcadia... Şi eu am fost... Dar, dacă Arcadia nu mai există, ce sens mai are strigătul meu? Aceasta este a doua mea madlenă, o stradă nesfârşită cândva care acum se termină brusc pulverizându-mi sufletul.

Ajung în Eforie în fiecare an şi mă străduiesc să merg încet, să dau timp străzilor să se desfăşoare, să se înfăşoare pe tamburul existenței mele. Mă opresc lângă câte o curte să privesc, îmi iau răgazul necesar ca strada să nu se sfârşească şi timpul să se împotrivească mersului lui. Fac tot ce pot să nu ajung, ceea ce ar fi ideal, sau măcar să întârzii acel moment când strada se deschide la unul din capete cu un lac sau cu marea. Trag de timp cât pot, cum pot, în speranța că el mă reprimeşte într-unul dintre buzunarele sale secrete şi mă va păstra acolo neschimbat la 10 ani ca şi la 70. Iar senzația este atât de puternică, de fiecare dată, încât, oprindu-mă, aştept ca mama să mă ajungă din urmă. Pentru ea am mers întotdeauna prea repede. Prea repede şi prea încet.

Parfum de timp cu ciori

Senzația olfactivă de timp am avut-o o dată când încercam cu o fostă iubită să ne amintim evenimente din povestea noastră, joc echivoc şi periculos, şi am constatat că există trei tipuri de amintiri. Amintiri pe care şi eu, şi ea ni le aminteam, amintiri pe care numai ea şi le amintea şi amintiri pe care numai eu mi le aminteam. Bucuria de a redescoperi lucruri uitate între noi era puțin umbrită. Mă întrebam cum de am putut uita unele lucruri pe care numai amintirea ei mi le descoperea?

Însă, odată ce un mic detaliu era pronunțat, ca printr-o scamatorie episodul revenea parcă din mâneca unui Houdini provincial. De asemenea, eram surprins că anumite lucruri fuseseră uitate de ea. Nu erau ele importante? Ce ierarhie secretă, ce selecție misterioasă le sortează în memoria noastră plină de păsări împăiate, stucaturi putrezite şi igrasii ancestrale? Însă lucrurile cu adevărat neliniştitoare erau acele câteva amintiri de care ea nu îşi amintea şi de care nici eu nu mai eram sigur. Se întâmplaseră cu adevărat? La mine nu ajungea o imagine clară, ci o senzație de timp, un parfum de timp, un cândva în locul unui când. Primisem nişte bucățele de hârtie cu nişte ciori desenate foarte sugestiv ca o adunătură de surcele sau de bețe de maroco, aproape lipsite de aripi, păsări de sârmă, carenaje. Un cadou care răspundea unei afirmații, faptul că îmi plac ciorile. Într-adevăr, îmi place urâțenia lor parcă ostentativă şi nepăsătoare, caricatural-obraznică şi caraghioasă. Însă ciorile care veniseră imprimate fosil pe nişte pătrățele de hârtie într-un plic aveau parfum de lăcrămioare. Florilor de primăvară li se mai spune şi mărgăritare, clopoțele, dumbrăvioare sau iarba Sfântului Gheorghe. Vag, iubita mea *de jadis* îşi amintea de cadou, dar nu şi de parfum şi putea să jure că nu parfumase acele bucăți de hârtie, aşa cum am crezut măgulit tot timpul, irosind iluzii. Am mirosit adesea acele desene şi parfumul lor evolua lent şi nemistificat către cel al lăcrămioarelor; Alecsandri le-a redat lirismul cu o dulcegărie de batistă cu monogramă căzută intenționat peste leşinuri de vodevil şi pastorale rococo. Cu timpul el a devenit mai difuz, ca şi cum ar fi trebuit să parcurgă o distanță mult mai mare până la mine, ca şi cum acest parfum ar fi măsurat timpul dintre noi cu amnezii lacustre şi lungi ostroave de uitare. Ultima oară când le-am mirosit a trebuit să aştept răbdător ca o undă îndepărtată, o nuanță de parfum să revină, vag şi neliniştitor. Pentru mine, parfumul acela de sertar al unor incandescențe litificate avea însă ceva viu, animal,

ca o înfiorare pe piele. Ciorile s-au rătăcit apoi în uriaşul turbion de hârtii care m-au însoțit toată viața, însă mă întreb dacă descoperindu-le aş mai fi în stare să le rechem parfumul, dacă în textura celulozei ar sta refugiată încă o cât de mică amprentă olfactivă. Însă mă întorc la ceea ce-mi spusese ea, şi anume că nu le-a parfumat niciodată. Considerasem că e un capriciu feminin, o mică strategie de seducție, o formă de tandrețe picurată atent. Dar, dacă acel parfum nu existase niciodată, de unde venea el? Pentru mine era acolo, atunci şi mult timp după. Memoria mea îl transformă în parfumul acelui timp nesigur ca şi alegerile mele, parfum pe care l-am desprins de pe câteva foițe de hârtie cu crochiuri de ciori descărnate, scheletificate, de o urâțenie atât de expresivă. Ciorile amintirii mele rămân suav parfumate.

Dulcele nimic: muncă și timp

Întotdeauna mi-a plăcut să pierd timpul, nu am fost niciodată un harnic, m-am urnit greu, am fost împins de la spate uneori cu baioneta moralei, glasul datoriei a bătut belicos şi cacofonic în tobe sparte şi în răguşite saxofoane. Nu m-am repezit să fac, să mă scufund în muncă şi trebuie să spun că munca nu mi-a plăcut niciodată. Există în ea o povară inexplicabilă, o secretă condamnare şi, mai ales, o nevoie de uitare. Scuze celor care muncesc din greu şi pentru care această mărturisire are, poate, aerul unei frivolități mic-burgheze! Ceea ce îmi place să fac nu consider că este propriu-zis muncă, soția mea e perfect de acord în această privință, dar a fost totdeauna o muncă ceea ce am făcut fără să-mi placă. Trăiesc în miezul unui paradox postmodern: trebuie să munceşti mult ca să nu faci nimic. Cred că una dintre cele mai triste, nefericite expresii inventate de neliniştea noastră laborioasă este *Time is money*. Senzația că la finele unei zile pipăi nişte bancnote mi se pare

nu doar insuficientă, ci şi greţoasă. Astăzi ai trei hârtii de 50 de lei, mâine cu puţin noroc vei trăi cât pentru patru. Ceva în mine se împotriveşte echivalării, nu pentru că ar fi vorba de o formă de mercantilism, ci pentru că acestei forme de convertire a vieţii în bani îi lipseşte senzaţia, îi lipseşte un anumit gust. Despre bani se spune că n-au miros. Este o mare lipsă, mirosul i-ar fi redat unei vieţi mai nuanţate, le-ar fi precizat o prezenţă în lumea simţurilor. Patina lăsată de sudoarea cleioasă a mâinilor unui avar sau umezeala acidă, soioşenia jilavă a celor ale unui disperat jucător de poker ar fi cântărit altfel valoarea banilor. Chiar şi mirosind a rahat, banii ar fi avut o identitate. Însă convertirea lor în timp mi se pare respingătoare. Să-ţi numeri zilele prin bancnote, la capătul numărătorii aflându-se un teanc care intră în obscuritatea unei cutii ca într-un sicriu, depozitul bancar. O viaţă. Ce porcărie! Pentru mine timpul nu înseamnă bani, timpul se împotriveşte transformării sale în bancnote, în cash, timpul care contează are parfum, are culoare, mai mult, are propria senzorialitate. Îl simt uneori ca şi cum nu aş locui în el, ci s-ar scurge în mine ca o substanţă care intră tot atât de bine prin piele cât şi prin retină sau se opreşte pe limbă ca pe o trambulină pregătind un salt spre absolutul unei cafele guvernând amiaza. Cum spuneam, nu cunosc entuziasmul aflării în treabă, îmi place să-mi pierd timpul, să mi-l petrec, să îl simt cum trece scandat doar de intensitatea luminii ce se estompează uşor în amiază şi se stinge lent în înserare şi atunci timpul cumulează toate aceste culori pe un cer care e întâi senin şi albastru, ca apoi să înceapă să sângereze în acrilice amurguri şi să lase umbrele să pătrundă în lucruri sau să se desprindă de ele aruncate la margine. Senzaţia de timp *par lui-même* apare uneori în tablourile în care stau întinse odalisce sau în dulcege pastorale cu ciobani întinşi la umbră cu un fir de iarbă între buze sau în cărţi care alături de pipe, ceşti de cafea sau ziare odihnesc minutele pe mobile vechi. Statul

degeaba atât de vaticinat, ireverențios şi mic-burghez, această „puțintică răbdare“ caragialescă m-a atras dintotdeauna în detrimentul cauzelor revoluționare, care nu suportă amânare şi pe care fie mocofani vânjoşi, fie funcționari cu aerul lor serviabil de doliu lucrativ, fie activişti de ziua a şaptea economisind şi sughițurile în vederea maximului randament le prelucrează în teorii devastatoare ale investițiilor de profit maxim care vor aşeza pe saltele de cash artritele, reumatismele şi discopatiile la pensie.

Am văzut un tablou în cheie realist-socialistă la Moscova, la Muzeul de Artă Modernă, şi până să înțeleg că nu era chiar realism socialist, ci *soț art*, m-a încântat ceea ce vedeam. Tabloul se numea ceva în genul *Muncitori în câmpul muncii* sau *Bătălia pentru recoltă* sau *Bătălia muncii* sau *Întâmpinând al 15-lea congres/cincinal* bla-bla-bla. Oricum ceva eroic-entuziast. În această „bătălie“ a muncii din care nu lipseau tractoare şi alte unelte semnificative idolatrizate ceremonios, toți muncitorii cu body-building-ul exhibat sub binecuvântarea unui Minister al Sănătății Planetare se odihneau, fie întinşi, fie uşor meditativ rezemați în cot, acest ancestral suport al intelectului, fie jucând o carte cu faciesuri cariate de un început de *lassitude* la confiniile cu o satisfacție grea de tectonică nepăsare. Pentru mine nu ironia era izbitoare, ci plăcerea, abandonul în voia vieții, în curgerea timpului care se strecura nevăzut printre tractoare şi combine, un fluviu invizibil care-i purta iresposabili până la fericire pe aceşti leneşi proletari, vecini atavici cu barbarii proptiți în tumulii feselor şi fixând cu perplexități de babuin focul de tabără. În ciuda rebarbativelor maşini, senzația de timp şi bucurie a trăitului era plenară şi izbucnea din acel tablou ca apa din țâşnitorile municipale în zi de sărbătoare. Firescul său bruiat de propagandă îl făcea excentric şi ironic, gustul acelui timp pe care-l redai vieții era pentru

mine tot atât de puternic ca mireasma de grâu copt sau de iarbă proaspăt tăiată, cu hemoragia sevei putind în aer. Italienii numesc inspirat senzația aceasta *dolce farniente*. Am descoperit expresia, mi-a plăcut, dar nu m-am gândit decât târziu la paradoxul delicios pe care-l ascunde. Şi anume a măsura timpul cu a nu face nimic. Acest *homo faber* isteric, în salopeta sa de prizonier al muncii, cuprins de scărpinatul febril, aproape veneric al acțiunii, gata să tragă în jug, să facă, să refacă, să desfacă, să înşurubeze, să deşurubeze, de un entuziasm nevrotic, mă lasă rece. De aici şi delectarea, aş zice senzația pe care o presupune şi ne-o propune expresia de mai sus. Însă subtilitatea vine pentru mine pe firul unei gramatici alternative. Şi anume că fraza îmi propune nu să NU fac nimic, deşi sunt bine dispus chiar şi numai cu asta, ci să fac NIMIC. Deci să fac totuşi ceva, dar ceva care anulează orice „făcut", „facere", ceva care să se vadă, din care să rămână o urmă, un rest, un profit, o plusvaloare, o chestie. Pentru mine, a face nimic este faptul de a trăi plenar, de a trăi bucuria de a trăi, cu senzația deplină a unui timp fără granițe, un timp pe care-l locuieşti total şi cu care te sincronizezi pe deplin până la tautologie. Dulceața este senzația de substitut, dulceața este intensitatea acelui timp în care priveşti un fir de iarbă sau o insectă, bucurându-te că ele se află acolo, că tu te afli acolo în lumină, fără determinări, în afară de propria-ți respirație şi puterea modestă şi incomensurabilă de a cuprinde dintr-o privire o „preajmă". Momentul acela de timp este „dulce", iar nimicul este cum nu se poate mai plenar, un nimic care eşti chiar tu, un nimic ca un grăunte de fericire intensă, un soare minuscul, parohial, disident, care arde pentru sine şi care strânge în jurul lui întreaga galaxie, o strălucire pe un vârf de cuțit. Sentimentul acesta dolcefarnientist îl am rar, este gustul timpului pe care aş vrea să-l trăiesc din când în când; timp trecut direct în simțuri, care nu are ştiință, nu are conştiință, nu lasă ceva în urma lui, ci, poate, doar o senzație „dulce"

că viața e trăită, e uşoară, o bucurie simplă, bucuria amplă şi inefabilă de a face în sfârşit NIMIC.

Cinema și e la nave va

În copilărie mergeam săptămânal la cinema, oricât de dezastruos se anunța programul, pe principiul: nu există film prost, ci numai spectatori plictisiți. În cel mai rău caz, revedeam a nu ştiu câta oară un film care-mi plăcuse şi pe care-l ştiam pe de rost precum poeziile care te învață de timpuriu socializarea cu animalele deghizate în prieteni naturali. Intrarea la cinema era în sine o voluptate, un al şaselea simț se activa acolo. Odată intrat, lumea din afară se estompa, timpul îşi înceta curgerea obişnuită, totul devenea mai vâscos, mai puțin grăbit, cu o densitate de şerbet preparat de bunici docile. Eram departe de lumea dezlănțuită sau mai degrabă placidă, de fapt, destul de cuminte, sau cuminți tă de afară într-un loc unde ceea ce se întâmpla dincolo nu mai avea sens. Ca axolotul lui Cortázar, îi priveam din lumea mea de acvariu pe spectatorii ocazionali, dar în locul senzației opresive de prizonierat aveam o senzație de fericire acvatică. Acvariul meu cu peşti abisali şi translucizi avea profunzimi nebănuite, al lor era populat cu alge sufocante în clipocitul aceloraşi mâluri patriotice şi fermentații scolastice. Timpul avea un fel de miros, mirosul de stătut al unei respirații din care se păstrase umezeala aceea transformată iarna în vălătuci groşi de abur de locomotive cu mormăituri de morsă înfuriată. Sălile de cinema erau aerisite puțin înainte de intrarea următoarei garnituri, însă mirosul persista. Acel aer călduț, promiscuitatea jilavă de aşternut anunța prezența caldă a sălii care avea un ecran alb de pânză murdară. Ştiam că această pânză se va colora magic, aşa că nu o priveam cu dispreț. Timpul de până la începerea filmului era întotdeauna febril, aşteptare grăbită,

dar pe care o doream întotdeauna prelungită. Bucuria celor câteva minute se cuvenea a fi gustată din plin. Amânarea avea timpul ei, iar acel timp creştea în mine ca un aluat. Nu am fost niciodată mai răbdător în nerăbdarea mea ca în acele momente. Gustul acelui timp este acela al unei nerăbdări satisfăcute, al unei febrilități care se scurgea în conversație şi în aşteptarea momentului de gong, stingerea luminii. Uneori apărea câte un mic reportaj de un entuziasm prefabricat de pilulă magică anunțând tumefacția corespunzătoare a unor organe vitale din câmpul muncii, filmulețe de propagandă stupide, decerebrate şi fără efect la sală care-şi scuipa în averse semințele precum combinele boabele de grâu, dar care, pentru mine, reînnoia pactul de nerăbdare delectabilă. Priveam cu drag maşinile-unelte ştiind că ele cresc suspansul şi golesc timpul de impurități aşa cum speli o cratiță cu nisip sau cu tix sau cu cenuşă (pe vremuri!), murdărindu-le înainte pentru a le curăța mai bine. Şi apoi filmul! Filmul nu mai avea timp, filmul era timp, viața mea, atât cât era, absorbită de ecran. Ca în filmele SF, celulele mele erau captate de acest magnet luminos al ecranului şi intram în pânza albă locuind în pliul ei încăpător. Nu mai observam nimic, viața mea era în altă parte, şi anume în lumea de pe ecran. Evadam ruşinos din epocă, o ştergeam iresponsabil din istorie, părăseam cu o laşitate voluptuoasă timpul ce ni s-a dat, pentru unul care ni s-a împrumutat. Ce gust avea acel timp? Dacă el era anticipat de miros şi obscuritate, în mod cert trăia în lumina ecranului, în adâncimea lui imprevizibilă străbătută de curenți inconsecvenți. Era asemeni unei audiții colorate pentru un simbolist sau asemeni hazardului obiectiv pentru un suprarealist, prima o formă disimulată de narcoză, cea de-a doua un număr de magie fatidică. Eram dispus să lipsesc din viața mea pentru viața altora şi să-mi petrec timpul cu ei la infinit. Ulterior, citind *Povestaşul* lui Mario Vargas Llosa, am înțeles că acelaşi lucru, aceeaşi narcoză le-o producea

povestaşul-Mascarita indienilor *machiguengas* de pe Amazon care erau capabili să-l asculte povestind zile în şir, nedesprinşi de firul poveştii. Pentru mine, povestaş cu o mie de chipuri era Cinema-ul, iar acel timp fără timp al filmului îmi pătrundea în toate celulele firii. La final, eram ameţit, pe jumătate orbit, ieşind din obscuritatea protectoare a marsupiului imagistic într-un decor care mi se părea înstrăinat, redus la o epură scarificată, la vederea în secţiune a unui organ de maşină menită să încurajeze producţia. Cea mai neplăcută întâlnire după cinema era cu timpul istoric al propriei mele existenţe de numitor comun, uitându-mă la ceas aveam neplăcerea să constat că el există şi măsoară şi evadările, absenţele, vieţile paralele cu aceeaşi măsură meschină, secunde, minute, ore. Am pierdut acest gust al timpului pierdut şi regăsit în sala de cinema. Ceea ce nu mă deranja odinioară acum mă enervează îngrozitor, rumegatul popcornului şi fâsâitul dezamăgit al sticlelor de pepsi, dar mai ales ecranele smartphone-urilor, cu un IQ care îl depăşeşte adesea pe cel al posesorilor lor, aprinse în timpul filmului, făcând o concurenţă neloială singurului ecran care ar trebui să conteze. Dacă peste bruiajul cerealier cu stridenţele de scripet şi cremalieră al molarilor încălecând molari aş putea trece, el se încheie odată cu epuizarea proviziei de nutreţ, în schimb consultatul telefoanelor are loc pe tot parcursul filmului. Şi nu lumina lor e lipsită de pietate, ci faptul că spectatorul nu se mai lasă pe deplin atras în lumea de pe ecran, magia lui nu-l mai prinde, fetele de liceu nu mai lăcrimează la povestea de amor, băieţii nu mai încalecă în şaua călăreţilor singuratici – unii au maşini la fel de luxoase precum cele de pe ecran –, invenţiile nu le mai aprind imaginaţia, le pot achiziţiona cu noile gadgeturi, dorinţa de dreptate a câte unui încăpăţânat desperados nu le mai trezeşte vreo emulaţie, sunt atâţia protagonişti care prezintă mult mai atractiv opţiunea inversă etc. Însă, cel mai grav, acea senzaţie de timp condensat al vieţii s-a stins, şi eu

mă pot desface de pe pânza umflată de vântul imaginației şi să mă gândesc deodată la altceva. Când am ieşit din sală, lumea de pe ecran nu e departe de lumea mea, sunt câteva excursii care mi-o propun sau intrarea într-un supermarket dacă sunt ceva mai grăbit. Ca în *Tlön, Uqbar, Orbius Tertius*, povestirea lui Jorge Luis Borges, lumea de pe ecran a fost invadată încetul cu încetul de lumea mea până la confuzie. Ceea ce văd pe ecran nu este o iluzie, ci doar un reflex, ceea ce se întâmplă acolo este ceea ce mi se poate întâmpla aici unde această virtualitate şi-a pierdut magia. NU mai pot intra în pânză, nu mai pot traversa ecranul, timpul de dincolo îmi e refuzat. Un film durează circa 90 de minute şi ştiu cu precizie când intru şi când ies pentru că după am ceva de făcut. Înainte dura cât viața pe care o puneam în el, o mică eternitate, profundă ca o disperare şi vie ca promisiunea unei aventuri. Gustul acelui timp a rămas acolo, într-o sală de cinema cu draperiile ei milenare, cu moliile ei cucernice depuse în sedimente ordonate, cu halena ei de subțiori tinere, cu scaunele deşelate ca nişte fese octogenare, cu parchetul schelălăind recunoscător, cu mirajul promis al vieții care este totdeauna în altă parte. O mică emoție mă încearcă de fiecare dată când reintru într-o sală veche de cinema, dintre puținele rămase, o emoție şi o speranță timidă, că intrând mi se va oferi odată şansa să nu mai ies. Să rămân pe deplin în filmul care-mi place.

Morții dulci – morții amari

Cea mai tulburătoare experiență a timpului, a senzației pe care el ți-o transmite este cea în care-l descoperi nu ca instanță autonomă, ci ca expresie a unei intimități şi complicități ireductibile. Într-adevăr, el există, te locuieşte şi te înlocuieşte cu altcineva clipă de clipă, pe nesimțite, cu acea leneş-trufaşă relaxare a felinelor arborând în pupilă

plictisul suveran în timp ce visează apropierea prăzii. Recitesc fraza de o ambiguitate marcată de tristețe cu care F. Scott Fitzgerald își încheie romanul *Marele Gatsby*, expresia unui incomensurabil defazaj între dorință și vis: „Și tot așa, trecem de la o zi la alta, bărci împinse de curent, împinse fără încetare, tot mai înapoi, în trecut." Dacă metafora timpului ca fluviu îmi e familiară și nu pot decât să las un bănuț în gambeta ei cu fund dublu, faptul că acest fluviu curge invers către izvoare mă atrage în jocul unuia dintre paradoxurile pe care timpul le nutrește indiferent. Această inefabilă curgere în amonte își dobândește semnificația în aceea că înaintăm de-a-ndoaselea către trecutul acumulat din numeroșii afluenți ai unei existențe în timp ce viitorul este întotdeauna o linie subțire la orizont. Trecutul este singurul teritoriu care crește în noi, pe măsură ce înaintăm îl locuim tot mai mult și ne locuiește tot mai mult. Magnetismul lui secret, lunar, abia perceptibil uneori în unda unor melancolii pasagere este acordul fin pe care-l face cu simțurile noastre. În câmpul lui gravităm fără să simțim așa cum nu simțim forța gravitațională care ne însoțește constant. Însă prima întâlnire cu timpul este emblematică, prima oară când el intră în conștiința noastră altfel decât ca o parolă schimbată de părinți sau ca ceasul de jucărie cu cadran din plastic menit să ne dea superioritatea dezinhibată a adulților de a purta în lesă obiecte ascultătoare, domestice.

Pentru aceasta, o ocazie nesperată și neașteptată, filmul lui Louis Malle, *La revedere, copii* (*Au revoir les enfants*), apărut în 1987. Pentru „când?", simplu, cel de-al Doilea Război Mondial, acest imens accelerator de particule, într-o Franță ocupată, o Franță a unor frustrări abia reprimate și a unor lașități eufemizate. Un grup de copii evrei au fost primiți într-o școală catolică de călugări carmeliți, undeva la periferia Parisului, pentru a se evita deportarea lor. Acolo, copiii evrei își întâlnesc pentru prima oară colegii catolici în uniformele lor de normalieni,

formate din veston, pantaloni scurți, pelerină, ghete de culoare neagră şi ciorapi ridicați până la jumătatea tibiei. Am văzut aceeaşi uniformă în fotografia ovală a unui băiețel de 12-14 ani, mi-e greu să-i stabilesc cu exactitate vârsta, cu o vioară sprijinită pe umeraşul claviculei, portret aflat la ieşirea din cimitirul Ungureni din Craiova. Băiatul a dispărut prematur în urma unui accident de maşină pe vremea în care în tot oraşul erau abia câteva sute de maşini. E inutil s-o spunem, copiii nu sunt nici catolici, nici mozaici, ci doar copii. Etnia este o noțiune care le este străină, îi unesc curiozitatea, simpatia, afinități secrete, îi desparte antipatia fără motivații ideologice. O prietenie se înfiripă între Jean Bonnet, un copil evreu, şi Julien Quentin, un copil provenit din înalta burghezie pariziană, puşi la adăpost de familiile lor în acelaşi papistaş coş cu ouă. Războiul care a schimbat regulile i-a adus aproape, iar prelații catolici îşi asumă un risc imens pentru a-i salva pe ceilalți care în lagăre poartă infamanta stea galbenă. Câțiva vor plăti scump pentru acest gest. Dar geniul lui Malle se află dincolo de această mizanscenă nostalgică, de această vizită pe care o face trecutului şi azilanților săi. Cineastul scrutează experiența acestui timp prins în montura de claustru gotic a zădărniciei cu un ochi care leagă retina direct de inimă.

Unul dintre aceşti copii trăieşte o mică revelație, particulară şi aproape intraductibilă ca orice revelație. Este vorba de Julien Quentin. Scena nu are nimic spectaculos, un joc în pădurea din apropiere, în chip de cercetaşi, pădure devenită loc al potecilor ce se bifurcă, în vastitatea căreia băieții descoperă tensiunea rătăcirilor neliniştitoare şi regăsirilor salvatoare. „Ce zi este astăzi?“, îl întreabă Julien pe unul dintre colegi, iar acesta îi răspunde prompt, 17 ianuarie 1944, precizie care s-ar regăsi în răspunsul oricăruia dintre noi pentru că zilele primesc un număr de înregistrare în existența noastră, o matricolă. Urmează o interogație care nu încetează să mă tulbure, care mă emoționează de

fiecare dată când îmi amintesc scena formată din câteva replici pentru că Malle nu o vrea pusă în ramă ca un postulat, ci la fel de efemeră precum momentul care o conține: „Îți dai seama că nu va mai fi niciodată un alt 17 ianuarie 1944?“ „*Jamais. Jamais plus*.“ Repetă el. Acest moment, spune el, exact această zi, această clipă niciodată nu va mai fi. Din senin această reflecție de o gravitate disproporționată, timpurie. Într-adevăr, fiecare clipă nu se va mai repeta, o ştim cu toții, foarte puțini ne gândim la asta şi încă mai puțini simțim acest subtil dramatism al fiecărei clipe care se joacă o singură dată, adesea fără public şi fără miză, în cel mai deplin anonimat. În filmul lui Malle, accentul nu cade pe constatarea peremptorie, pe adevărul frazei, ci pe caracterul revelatoriu al acestei reflecții survenite pe neaşteptate, dar fără surplomb dramatic. Experiența morții şi a timpului, indisolubil legate. Credem îndeobşte că le trăim privind o înmormântare sau un cadavru. Al unui om, al unei păsări, corpul inert de ceasornicărie mută al unei insecte. Însă constatarea acelui băiețel din film este mai mult decât atât. Este tot o experiență genuină, dar nu doar a morții ca atare, ea este o prezență discretă în film, ci a unei inexorabile, ireductibile singularități care prefațează o formă dureroasă de individualizare. Într-adevăr, fiecare clipă nu va mai fi aceeaşi, însă clipa în care îți dai seama de acest lucru este de neuitat, este magică, în ea se află pentru mine sentimentul timpului, o senzație a lui mai puternică decât oricare dintre cele cinci clape ale claviaturii noastre senzoriale. Peste 40 de ani, mai mult de jumătate dintre colegii săi vor fi morți, unii chiar mai repede. Nu asta îl tulbura şi pe Roland Barthes privind fotografia lui Ernest, şcolarul fotografiat de Kertész în 1931, care ar fi putut foarte bine să se amestece printre cei din filmul lui Malle? Un şcolar cu cotul rezemat de o bancă, cu pantalonii scurți de uniformă, cu ghetele patetice, cu ciorapii suflecați, cu o cută sub bărbie, o guşă de hulub şi zâmbetul cald-emoționat

al celui care se ştie privit pentru el însuşi. Ce va fi devenit Ernest? Însă, dincolo de asta, tot Roland Barthes îmi revelează sensul acestei cunoaşteri a irepetabilului. Această clipă nu va mai fi, dar cu certitudine a fost, iată definiția precară şi sublimă a fotografiei aşa cum o înțelege Barthes: „Ceea ce Fotografia reproduce la infinit n-a avut loc decât o singură dată: ea repetă mecanic ceea ce nu se va mai putea niciodată repeta din punct de vedere existențial." Personajul lui Malle, experiența sa genuină atinge esența fotografiei, paradoxul ei, irepetabilul repetat mecanic al unei singure clipe. Sensibilitatea lui Quentin fotografiază momentul, cu deosebirea că, în absența mărturiei peliculei, a fotografului, acel moment s-ar fi risipit în amnezia ocrotitoare a vieții.

O anumită sensibilitate prezidează acest gen de cunoaştere, o înțelegere intimă a timpului, inopinată, cu o intensitate bulversantă, uneori intolerabilă, care se cere uitată numaidecât laolaltă cu sentimentul de provizorat al propriilor noastre vieți. Copilul evreu, Jean Bonnet, va fi deportat într-un lagăr de concentrare şi gazat. Este contextul în care cade această mică revelație. Lasă în urma lui câteva cărți dăruite în ultima clipă prietenului său Quentin şi câteva amintiri pentru sertarul secret al existenței sale, mica rană care va refuza o cicatrizare comodă şi definitivă. Această proximitate a clipei cu Istoria mi se pare de asemenea tulburătoare, dar ea nu poate fi înțeleasă decât prin această *petite histoire* care este existența noastră. „Acea clipă nu va mai fi" e valabilă pentru mica istorie personală, însă adevărul ei nu vine din afară, nu e o consecință, ci o picătură corozivă de *l'air du temps*. Nu toate clipele cântăresc în intensitate cât acest „nu va mai fi", trăim sub zodia comodă a aceluiaşi, a butaforiilor uniformului şi a repetabilului ignar.

Nu ştiu când am descoperit timpul, care a fost prima senzație pe care mi-a dăruit-o, dar îmi amintesc de un moment cu o fată la care țineam,

aşteptând împreună un autobuz, plouase, îmi amintesc nesigur câteva gesturi, poate pentru că îmi deveniseră familiare, vag chipul ei, dar în nici un caz discuția. Nici un cuvânt nu mi-a rămas în minte, ci doar strălucirea unei raze de lună într-o baltă, acel reflex care transforma balta într-un iris întunecat, amplificat de o umbră de cearcăn, privindu-mă în noapte cu o fixitate dilatată narcotic. În acea strălucire oarbă se aflau nostalgia şi îngrijorarea, proximitatea unei despărțiri, iluzia amânării ei şi acel „această clipă niciodată nu va mai fi!“ pe care am avut-o atunci, exact atunci şi care m-a abandonat unei singurătăți orfeline.

Apoi am întâlnit printr-o întâmplare o experiență similară în locul cel mai puțin probabil, discursul de recepție pentru primirea în Academie rostit de Lucian Blaga, pe data de 5 iunie 1937. Nu ştiu dacă ne aflăm în fața unei exagerări retorice, colorată emoțional, publicul ales fiind unul al senectuții reprezentative. Am recitit acest discurs care aduce în mod bizar a confesiune şi mă surprinde cumva emoția transcrisă care dizolvă solemnitățile fosilizate. Lucian Blaga învesteşte copilăria cu puterea de a revela esența satului românesc, aş îndrăzni să spun, chiar de a o simți. Copilăria este gustul pe care-l are satul pentru cel care şi-a petrecut copilăria acolo şi se întoarce foarte târziu. Desigur, este în joc această copilărie la țară cu zeii ei Lari, contemplată cu nostalgie. Mai mult, scriitorul simte că această vârstă era deschisă revelației şi celor mai neaşteptate intensități, în orice caz descoperirilor relevante. Episodul rememorat cu perfectă acuratețe tocmai pentru că l-a marcat şi care mă duce cu gândul la filmul lui Louis Malle şi la borgesianul Funes El Memorioso, vorbeşte despre intrarea în timp a copiilor, o intrare la confiniile cu o primă intuiție a morții ca formă de timp. Copiii discută despre moarte fără nici un fel de anxietate, ea le este rezervată doar adulților, cu o seninătate originară pe care o vor pierde mai târziu.

Curiozitatea lor invocă o explicație, iar ea anulează diferența dintre viață și moarte prin simplul fapt de a ști sau a nu ști de care parte te afli. Ceea ce îl fascinează pe Blaga nu ține de corectitudinea explicației, secundară în poveste, ci de tulburătoarea ei posibilitate de a revela un adevăr mult mai puternic și de faptul că surprinde o experiență nemediată a timpului. Iar dincolo de aceasta există o senzorialitate sfioasă, inefabilă a timpului simțit, presimțit.

> Nu aveam mai mult de șapte ani. Eram vreo cinci băieți, toți cam de aceeași vârstă; stăm în cerc, calmi, în mijlocul uliței, pe înserate. Nu mai știu în ce legătură s-a întâmplat ca unul să arunce întrebarea: „Cum o fi când ești mort?". Unul dintre noi a răspuns neîntârziat, ca iluminat: „Mort trebuie să fie ca și viu. E așa că nici nu știi că ești mort. Noi bunăoară stăm aici în cerc și vorbim, dar poate că suntem morți, numai că nu ne dăm seama" – încă o dată, scena s-a petrecut întocmai. N-am împodobit-o cu nici un detaliu imaginar. Mi-aduc desăvârșit de bine aminte și de fiorul încercat în fața prăpăstioasei perspective deschise prin răspunsul acelui băiat. Era acel cutremur, ce-l încerci în copilărie, ca și mai târziu, când calci prin preajma ultimului hotar. O fetiță, prietenă de joacă, se cățăra în prunii cimitirului, crescuți din morminte. Spunea sărind, că vrea să vadă ce „gust au morții", și încerca prunele. Când mușca dintr-o prună amară, spunea că mortul de la rădăcină trebuie să fi fost rău. Când nimerea în alt pom o prună dulce, zicea că mortul de la rădăcină trebuie să fi fost om bun.

În filmul lui Andrei Kîrjanovsky *O cameră și jumătate* (2009), este evocată pe firul amintirilor viața poetului rus, de origine evreiască, Joseph Brodski, într-un Sankt Petersburg copleșitor prin redactarea emoționantă a detaliilor care plutesc în timp. Laureat de mai târziu al Premiului Nobel, Brodski fuge din Uniunea Sovietică în 1972, abandonându-și familia, adică mama și tata, pe care n-o va mai revedea

niciodată, pentru că niciodată nu se va mai reîntoarce în oraşul natal pe care l-a iubit atât de mult. Filmul lui A.K., precum şi poeziile lui Brodski sunt dedicate acestui oraş confecţionat parcă din substanţa unui vis. Dar o madlenă face posibilă întoarcerea, un Brodski îmbătrânit, uzat, care îşi reîntâlneşte părinţii aşa cum i-a lăsat, camera sa aşa cum era înainte de plecare, totodată camera copilăriei, adolescenţei febricitate şi a tinereţii visătoare a viitorului poet. Brodski se aşază la masă alături de părinţii săi, obiceiurile şi meniul modest nu s-au schimbat, şi discută cu ei despre tot felul de flecuşteţe, banalităţi volatile, precum cutiile cu nasturi desperechiaţi. Unele lucruri nu mai sunt chiar la locul lor şi el vrea să ştie ce s-a întâmplat cu o ciupercă pusă la murat, spre exemplu. Apoi trece în revistă cu privirea propria cameră, iar regizorul destinde lent arcul privirii pentru a îmbrăţişa amănunte dragi, se uită pe un album de familie şi, oprindu-se o clipă asupra chipurilor îmbătrânite ale părinţilor săi dintr-o fotografie, îşi dă seama deodată de ceea ce peisajul domestic camuflează cu blândeţe. Întrebarea adresată tatălui său are un amestec de curiozitate şi stupoare înduioşată: „Tu cum ai murit?“ Iar tatăl care aşteaptă să sosească ciorba îşi povesteşte senin moartea, amintind de puiul la ceaun pe care şi-l dorea în clipa morţii şi pe care Brodski nu l-ar fi putut prepara cum trebuie, cu tot dichisul, stângăcia fiului fiind un amănunt al dragostei paterne deghizate de tonul de falsă admonestare. Un gust deschide uşa dinspre bucătărie către dincolo. Aceeaşi întrebare îi este adresată şi mamei, care, la fel de firesc, îşi povesteşte moartea cu incidentele mărunte, sărăcăcioase, care au prefaţat-o. Şi abia aici vine uluitoare, ultima întrebare, pe care tatăl o adresează fiului său: „Dar tu cum ai murit?“ Iar Brodski, mirat, îi răspunde: „Eu... am murit?“

Dacă vreţi o reformulare pentru amintirea caligrafiată perfect a lui Blaga, ea se află aici cu tot cu parfumul unei clipe „care niciodată

nu va mai fi“. Cât despre gustul acelui timp numit moarte, cred că, uneori, prunele pot oferi nota definitorie, dulci pentru morții buni, amare pentru morții răi.

Trebuie spus că şi aici am o preferință. Le prefer pe cele dulci-amare.

© Radu Sandovici

Horia-Roman Patapievici, fizician, cercetător privat în istoria ideilor și scriitor, s-a impus în cultura românească de după 1989 prin radicalitatea morală a stilului, prin stringența logică a discursului intelectual și prin anvergura enciclopedică a referințelor (*Cerul văzut prin lentilă*, *Zbor în bătaia săgeții*, *Politice*, *Omul recent*, *Ochii Beatricei*, *De ce nu avem o piață a ideilor, Ultimul Culianu*). Ca președinte al Institutului Cultural Român (2005–2012) și al rețelei institutelor naționale de cultură din Uniunea Europeană (EUNIC 2010–2011) a contribuit semnificativ la sincronizarea instituțională a mișcării culturale românești contemporane cu piețele culturale occidentale. A fondat și a condus revista *Idei în Dialog* (2004–2009) și a creat pentru TVR-Cultural dialogurile *Idei în libertate* (2002–2005) și *Înapoi la argument* (2005–2012). Între cărțile sale recente se numără *Partea nevăzută decide totul*, *O idee care ne sucește mințile* (împreună cu Andrei Pleșu și Gabriel Liiceanu) și primul volum din ediția Ezra Pound, pe care o îngrijește pentru Humanitas.

Horia-Roman Patapievici
Cele mai vechi amintiri pe care le am sunt mirosurile

(fragmente din *Zbor în bătaia săgeții*)

SIMȚURILE NU AU NEVOIE DE „SENS“ PENTRU A „ÎNȚELEGE“ LUMEA. Pentru percepția pe care ele o mijlocesc, esența este identică cu aparența. De aici gloria lor indiscutabilă şi înțelepciunea lor, care e dincolo de orice „morală“.

Adevărul e simplu, iar miraculosul îmbracă întotdeauna straie umile. Ca peste tot la țară, materiile impure sunt date înapoi pământului, într-un mic chioşc de scândură, situat în fundul curții. Locul acestuia se schimbă periodic. În acel an, ca să ajungi la el, trebuia să străbați o anumită porțiune a viei. Mergeai pe o potecă îngustă, bătătorită din pământ fertil, străjuită în stânga de araci înalți, care îți aduceau cârceii viței pe față, şi în dreapta de un hățiş de tufişuri de cimbru, aspre şi verzi, care când erau lovite izbucneau în mirosuri la fel de vii, ca nişte strigăte. Era înainte de amiază. Căldura dulce a toamnei deja se topise peste verdețuri, moleşindu-le. Funigeii unui paiang mi se agățaseră în păr. Mâna care i-a îndepărtat a rupt şi câțiva cârcei, pe care i-a strivit

între degete. Miroseau a crud şi a proaspăt. Ai observat că sângele nu face zgomot când curge? Şi totuşi nimeni nu poate afirma că nu-şi simte sângele curgând: a fi viu este un sentiment deopotrivă stringent şi inefabil. Ceva asemănător am simțit şi eu atunci: eram înconjurat de o prezență care, deşi nu se putea defini prin obiectele din preajmă, curgea totuşi de-a lungul trupului meu într-un chip aproape palpabil. Dacă se poate imagina aşa ceva, simțeam cum pielea îmi este mângâiată de un miros care îmi pătrunde prin pori. Nări flămânde îmi deveniseră toate simțurile, căci ceea ce mă contraria prin acea prezență invizibilă era de natura miresmei. Iar mirosul cânta. Avea un ritm foarte precis, care pretindea o partitură. Aproape inconştient, am început să îngân cuvintele unei ode sau ale unui imn. Era un cor; în orice caz, un cor în sensul corurilor antice. Un timp, percepția aceea totală a fost indistinctă; apoi am început să aud silabele găinilor, sâsâiturile gâştelor, foşnetul frunzelor, ropotirea fâşâită a insectelor, respirația astmatică a pământului şi împleticirea de celofan pe sticlă a curgerii apei peste pietre. Era ca o imprimare pe bandă, căreia i s-a mărit brusc sonorul. Sunetele mă invadau, auzeam zeci de zgomote familiare, dar cu o acuitate şi o intensitate halucinante. Atunci am identificat mirosul. Trebuie să ştii că am cules de nenumărate ori via şi că mirosurile strugurilor îmi sunt bine cunoscute. Mirosul care îmi mângâiase pielea, terebrant şi proaspăt, era mirosul pulpei strugurelui de nová, după ce îl desparți de coajă. Ce simplu! Cum mă putuse uimi? Stam privind butucii de viță şi aracii strâmbi, uscați şi țepoşi. Vedeam pământul uscat la suprafață, iar sub crustă îi simțeam umezeala întunecată şi caldă ca o respirație în obraz: foşnea de viața fertilă a făpturilor oarbe: râmele cu mucoasa tegumentului brăzdată de inele fremătătoare, şi furnicile lunguiețe, cu aripi ca sămânța salcâmului, se amestecau cu

viermişorii albi ai putreziciunii într-o căutare frenetică şi disparată. Balta de sub ciutură era sorbită de pământ ca de nişte buze crăpate de febră. În aer, duse de curenții fierbinți ai amiezii, se zbăteau musculițe negre cu aripi invizibile, dar strălucitoare. Un bondar greoi şi hămesit căuta o carne leneşă şi debonară, în care să-şi arunce setea. O găină mă fixa cu gâtul întors, sticlindu-şi privirea neliniştită şi tâmpă. Nu mă săturam de bogăția amănuntelor, atât de străine şi care nu aveau nici un raport cu salvarea mea. Totuşi, nu mă puteam urni: eram robul unei împietriri şi al unui refuz. Asemeni pietrelor aruncate de-a valma în câmp, dar ştiind că este nefiresc să te simți piatră.

Mă gândesc acum la greierii care se pun în gura mortului. Mă gândeam oare atunci la stranietatea privirii de saurian rătăcit a găinii? Cu gâtul îndoit, asemeni cocorilor despre care taoiştii cred că trăiesc o mie de ani, singurul semn de viață care îi trăda împietrirea era mica vulvă a urechii, care palpita. Cum priveşte un om o găină care îl priveşte cu uimire? Destinul de reptilă îi rătăcea printre apele stinse ale ochiului. În privirea mea, privind-o, oare ce destin neîmplinit rătăcea?

De fapt, ce se întâmplase? Un lucru simplu: trăisem într-un chip extrem de viu prezența nemijlocită a naturii. Cuvântul „natură" exprimă o experiență foarte bogată şi confuză. Natură este activitatea lipsită de orientare a simțurilor. Natură este perplexitatea conştienței în fața vieții autonome a percepțiilor. Când simți, simți organizat: în fapt, mai degrabă resimți decât simți. Imaginează-ți însă o experiență a simțurilor care nu cunoaşte altă ierarhie decât intensitatea percepției. Ei bine, în aceste momente lumea se însufleteşte cu adevărat, dar cu un suflet care nu este *logos* şi nu este nici *nous.* Conştiența nu se pierde,

însă ea nu mai poate controla ansamblul mişcărilor interne pe care le numim viață sufletească. Pur şi simplu asistă străină la experiențe care sunt străine de ea.

Căutând să evaluez, peste ani, strania clipă trăită atunci, am ajuns la săvârşirea că ceea ce am cunoscut a fost o experiență a sacrului în plină imanență. Ca să îmi înțelegi gândul, hai să admitem că soliştii vocali au o percepție mai profundă a textului muzical, datorită ritmării specifice a respirației în timpul cântatului. Un soi de *prānayama* inconştientă şi modulată de interioritatea compoziției. A cânta prin respirație implică un mod nemijlocit de a trăi ceea ce cânți, prin antrenarea, alături de sensibilitatea muzicală, a sensibilității trupului, care resimte în bucuria cântatului ritmurile armonice ale unei fiziologii „acordate". În definitiv, nu trebuie să uiți că „estetică" vine de la cuvântul grecesc αἴσθησις, care înseamnă percepție. Or, „estetică transcendentală", la Kant, nu înseamnă decât percepție transcendentală, şi tocmai asta este ceea ce realizează *prānayama* respirației muzicale, în executarea vocală a unei partituri: o percepție interioară a muzicii, care antrenează ritmurile fiziologiei şi care face posibilă, pornind de la acest cadru *a priori*, semnificarea intimă a oricărei alte partituri muzicale. Ei bine, o experiență extatică a mirosului (geniul meu e în nări, spunea Nietzsche) mi-a permis deschiderea spre zările pe care în mod obişnuit simțurile noastre le închid. Ceea ce simțeam era ca în mine însumi: percepeam lumea cum ne percepem interioritatea; auzeam nu cu urechile, ci cu gâtlejul. Întreaga mea fiziologie se găsea ritmată de fluxul viu al lumii din preajmă, precum suflurile celui care cântă sunt reglate de ritmica pe care muzica o imprimă respirației. Ceea ce percepeam era întocmai ca partitura pentru muzicant. Obiectele percepute erau asemeni notelor, iar ansamblul percepției alcătuia partitura pe

fundalul căreia, întrucât sunt un om al cuvântului, buzele mele începuseră să îngâne un imn. Ei bine, cuvintele care se lăsau străbătute de acea muzică stranie, care era a prospețimii neîntinate a vieții, mi-au venit de la un zeu necunoscut. Şi tot zeului necunoscut le-am dedicat.

© Radu Sandovici

Tania Radu a fost redactor la secția culturală a revistei *Flacăra*, cercetător la Institutul de Istorie şi Teorie Literară „G. Călinescu“, coeditor al suplimentului *Litere, arte & idei* al ziarului *Cotidianul*, redactor al postului de radio Europa Liberă. A fost vicepreşedinte al Institutului Cultural Român. Din 2004 semnează în *Revista 22* rubrica bilunară „Chenzina literară“. A tradus, între altele, Cioran, *Scrisori către cei de-acasă* şi Salvador Dalí, *Jurnalul unui geniu*, ambele pentru Editura Humanitas, unde, în 2014, a publicat volumul *Chenzine literare*.

Tania Radu
Simțurile din cap

DE CE SĂ TE SIMȚI AMPUTAT INCLUSIV SENZORIAL ATUNCI CÂND pierzi un prăpădit de laptop? Ce legătură poate fi între stupida pierdere şi simțuri? Rațional vorbind, nici una. Dar în această vară hipersensibilă (din varii şi personale motive) s-au combinat ciudat mai multe lucruri.

De regulă, aştept vara ca pe o izbăvire. Anul ăsta s-a proptit însă chiar din iunie să-mi refuze cadoul. Mai întâi, mi-am (re)pierdut mirosul, efect periodic al unei vechi probleme orelistice. Tei? Lămâiță? Caprifoi?? Aş, s-au dus. Am retrăit aceeaşi panică subită de acum câțiva ani, de la Bruges, când am băgat de seamă că splendidele revărsări de inflorescențe colorate din fața caselor erau complet lipsite de parfum. Modificate genetic, pentru alergici – mi s-a explicat.

Mi-am pus apoi speranțele în sfârşitul de august, să mă aleg măcar cu incomparabila-i lumină, dar vara mi-a mai făcut-o o dată: mi-am pierdut laptopul. Nu râdeți. Întâmplarea s-a tradus printr-o secundă de heblu plus țiuit în urechi plus gol în stomac plus fugit pământ de sub picioare. Momentul doi m-a readus în simțiri, pe revelația că măruntaiele mele literare vor fi fiind deja disecate de vreun

necunoscut, sau – ipoteză desigur preferabilă – frumos pisate printr-o serie rece de *delete* şi *uninstall*.

Ce mi-a putut lua cu el obiectul ăsta mereu prea greu şi capricios cât încape, pe care deja îl bănuiesc de mult de interferenţe ilicite cu starea mea emoţională? Mă ţin departe de Facebook, Twitter, LinkedIn, WhatsApp-uri et comp. şi detest să-mi privesc telefonul mobil în metrou sau la teatru. Credeam că mi-am securizat bine teritoriul, dar uite-mă umilită de încrederea neroadă pe care ajunsesem s-o conced unei cutii. Deci numai să scriu despre „simţuri“ nu mi-a ars.

În cele din urmă, m-am resetat, am redenumit totul curăţenie generală şi m-am întors, cu greu şi cu destulă înverşunare, la subiect. Nu e de mirare că, dintre toate gândurile prefirate peste vară, am selectat în primul rând ce mă neliniştеşte: simţiri sau simţuri? *simţuri SAU cap? simţuri ŞI cap? simţuri DIN cap?* De vreme ce întrebările mă cutreieră, ceva nu e în regulă. Nu am altă idee decât să încerc câteva submersiuni.

Cred că cele mai vechi amintiri ale mele sunt vizuale. Film mut, peste care vocile celor din familie au adăugat ulterior sonorul. Mirosul, gustul şi pipăitul şi-au făcut loc în conştiinţa, deci în memoria mea mai târziu, ca şi cum ar fi avut nevoie de un alt nivel de maturizare a creierului. În schimb, la exerciţiile de demisie pe care cam încep să le înregistrez de la o vreme, e un perfect haos democratic: simţurile mele se grupează în diverse combinaţii de avarie.

Când taman începusem şi eu să beneficiez de avantajul tardiv al miopului (îmi scad dioptriile), parcă aud mai prost, ca în studenţie, când îmi puneam repede ochelarii ca să… aud cine mă strigă din fundul amfiteatrului.

În mod ciudat, în perioadele când n-am miros (deci nici gust), mi se ascute auzul. Oare suplineşte el perfidul cuplu gust–miros?

Cu pipăitul e şi mai şi. Schimbări dramatice. Nu mai întind neapărat mâna să ating ceva dacă *văd* ceva-ul cu pricina. E ca şi cum m-aş mulţumi cu amintirea senzaţiei. Nici măcar să mă scald în mare nu mai simt nevoia, cu condiţia să văd marea, să o aud, să o miros. Dezvolt treptat un curios *noli tangere* (scuzaţi), care mă trimite înapoi, la vremea când eram foarte mică şi totul mă înţepa, zgâria, frigea. Toţi puricii din lume veneau pe mine. Un singur ţânţar mă putea teroriza la fel de eficace ca o legiune. Un roi de viespi sălbatice m-a iubit instantaneu aşa de tare, încât m-a transformat într-un balon urlător, care s-a mai şi tăvălit prin urzici de frică. Da, fânul mirosea extraordinar, dar îl simţeam sub mine ca pe un braţ de rugi. Dintotdeauna m-am rezemat de o căpiţă doar îndemnată insistent de încărcătura romantic-mentală a gestului. Ciorapii albi din lână, tricotaţi în cinci andrele mici de bunica pe vremea când trecuse binişor de optzeci de ani, au fost o minune înţepăcioasă şi... de privit. Şi superba haină albă cu glugă, croită din abaua dusă de bunicul la piuă, a fost enorm iubită, dar prea puţin purtată. Nu-mi place să gust mâncarea atunci când se pregăteşte. Prefer să privesc fructele coapte în pom decât să le culeg. Deşi ador cireşele, nu le-aş mânca de pe creangă. Dacă nu *văd* un castron plin în faţa mea, nu sunt de mâncat. Sunt şi excepţii, firește, dar bag de seamă că mixez senzaţiile doar la scară mică: nu pot să plec de lângă o tufă de zmeură coaptă până ce n-am pescuit chiar tot, şi nici dintre furişele afine, când le găsesc.

Am sentimentul că, la început, am memorat pe cont propriu doar văzutul. Pe nivelul cel mai adânc al memoriei sunt numai şi numai imagini. Există şi corpul întreg al amintirilor, dar el se derulează ca un fel de *making of*, în care sunt conştientă de contribuţia ulterioară a fiecărui protagonist. Cel mai probabil, e vorba de banala combinaţie dintre amintiri şi imaginaţie, la care s-au adăugat apoi în straturi relatările

celor mari, tot felul de reverii mai mult sau mai puțin literaturiza(n)te și ciudat de puține elemente de memorie materială – de pildă, fotografiile acelea foarte mici, în alb-negru, care păstrează cu inexplicabilă claritate figuri de oameni tineri, cunoscuți și nu prea, la vederea cărora neuronii fac scântei.

Primul strat – al imaginilor scăldate în lumină excesivă, ca niște fotografii un pic supraexpuse. „Văd", de pildă, o cameră însorită de spital (știu că e spital!), unde aștept ceva. Mi s-a tot spus că amintirea nu e verosimilă, fiindcă scarlatina am făcut-o la un an.

Văd însă fără dubiu podețul din lemn verde-scorojit, în formă de semicerc, așezat direct pe nisip în curtea creșei în care tocmai fusesem lăsată. De vreme ce era soare și copiii se jucau afară, trebuie că aveam cam doi ani. Mă văd potrivindu-mi cu grijă scăunelul drept în vârful semicercului. Mă văd chinuindu-mă să mă așez, ca să am unde boci. Mă văd apoi tot la creșă, dar înăuntru, într-o încăpere mare, luminoasă, cu multe pătuțuri din fier alb. Un copil încearcă să-și vâre ambele picioare pe un crac al pijamalei și mă înveselesc. Film mut.

Văd șifonierul mare, închis la culoare, dintr-o cameră cu draperii la ferestre sau – mult mai plauzibil – umbrită de un copac bătrân. E totuși destulă lumină ca să mă pot privi în oglinda de pe interiorul ușii dulapului și știu că fac asta pe furiș.

Văd arabescul de junglă securizantă al bătrânei vițe de vie de la poartă, în care mă ascund, să nu mă vadă nimeni.

Văd un cățel alb, flocos, alergând spre mine, și strig fără sonor: „Pufa, marș!" Câinele face stânga-mprejur, iar scena se reia de multe ori, în buclă.

„Văd" întunericul fragmentat și excitant al cămărușelor adânci din lada de lemn (un cufăr pentru scule, poate) pe care ne-o lăsaseră vreo două zile în curte, să ne jucăm.

Îl văd pe tata, în uşă, îmbrăcat în balonzaid cenuşiu. Îmi spune ceva ce nu aud. Repetă, şi tot NU AUD. Mă simt purtată pe sus şi sunt dintr-odată într-o sală de aşteptare, la doctor. Aveam otită.

Văd poalele rochiei azurii a mamei şi dalele alb-negre din baie, apoi rochia ei care ia foc spectaculos. Dar nu mă sperii, pentru că e doar *imagine*, flacăra a rămas rece în memoria mea. Dezlegare ulterioară: mama spăla ceva cu neofalină, în baia mare, comună, în care altcineva... gătea pe un primus.

Văd cerul intens albastru printre crengile unui pom şi – dovadă că nu sunt doar imagini! – simt sub tălpi pământul umed, rece şi fin la atingere din dreptul cişmelei. O felie uriaşă de pâine cu brânză şi roşie zemoasă (o văd curgându-mi pe mână, mă preocupă să nu mă murdăresc). Nu reuşesc să o ţin cu ambele mâini, aşa că i-o întind bucuroasă băiatului din vecini. Vocea veselă şi ascuţită a mătuşii îmi adaugă, peste ani, sonorul: „Nu ţi p'ace, Tania? Nu ţi p'ace??", întreba Lulu.

Alt cer, violet şi foarte-foarte înalt, spuzit incredibil de stele. Lumină de stele, dar – iaca! – şi *sunet* de stele. De fapt, e sunetul asurzitor de greieri, plus mirosul aiuritor de fân. Hâţânături (am intrat pe *making of*?). M-am trezit şi mă uit în sus. Sunt în carul cu fân. Vocile bunicului şi unchiului meu se contrazic încet asupra drumului, rătăcit. Îndemnurile pentru boi: hăis! cea! Ar fi trebuit să ajungem în Obroceşti, la casa bunicilor, dar părea că o luaseră spre Măldăreşti. Să fi avut trei ani? Să fi fost când ne întorceam de la spital, fiindcă mă opărisem pe laba piciorului cu ciorba de urzici din străchini? Nu mai ştiu.

Mă văd dusă de mână pe diagonala unui fel de „deşert" – nimic altceva decât plaja de la Năvodari – spre o clădire îndepărtată, unde ştiu că o s-o văd pe mama, venită în vizită neuzuală, la jumătatea celor patru săptămâni de tabără. E un film derulat înapoi, de la extatica revedere spre punctul iniţial.

Mai deţin în arhiva de imagini a memoriei şi un fel de „referinţă literară“: goana de umbre şi lumini de pe asfalt cu care se juca eroina din *Mica balerină* (o biografie sovietică a Galinei Ulanova) într-o zi de vară cu nori frumoşi. S-o fi stocat prin puternică empatie.
Altminteri, în amintirile mele e multă linişte. Cu iz de singurătate. Nu dureroasă, mai degrabă securizantă, liniştitoare. O căutam? Mi se potrivea? Era doar obişnuinţa, fiindcă părinţii mei erau prea puţin pe-acasă şi, în general, am crescut într-o familie de oameni tăcuţi? Probabil toate la un loc.

Decupez totuşi, fără vreo ordine temporală. Clopotul bisericuţei Sfântul Spiridon Nou, în dimineţile de duminică. Trompeta enervantă, apoi, după ce mă trezeam de-a binelea, amuzantă, a nebunului Tudorică, interpretând dis-de-dimineaţă „Linişte“, celebrul şlagăr din anii cincizeci-şaizeci. Ciripitul dement, frenetic, incredibil al păsăretului la ora 4,30 fix, când mă urcam înfrigurată şi somnoroasă în Trabantul ticsit de bagaje, ca să plecăm la mare. Strigătul fonf, matinal şi lipsit de elan al vânzătorului de ziare, un ins mărunt şi uzat, de te mirai că izbuteşte să-şi care tolba: „’Fo’maţia! ’Fo’maţia!!“, adică *Informaţia Bucureştiului*. „Sticli goali, sticli murdari cumpăăăăăăr!“. Câteodată, aberant (fiindcă eram în plin centrul Bucureştiului, unde şi casele din cartierul Antim erau racordate la gaze): „coadă la topooor“, „coadă la topooooor!“.

E ciudat că, până la şapte ani, nu-mi amintesc nici un fel de cântece, de muzică. Nici măcar la radio. Şi totuşi, înainte să încep clasa întâi, ai mei m-au dus să dau examen la şcoala de muzică de pe Slătineanu. Pesemne că se bazau pe ceva ce eu nu mai ţin minte. Ştiu însă că la examen (cameră înaltă, iarăşi scăldată în lumină, parchet scârţâitor) am cântat: „Azi am să-mi crestez în grindă./ Jos din cui acum oglindă!/ Mama-i dusă-n sat (*cezură de efect*) cu dorul,/ azi e singur puişorul/ şi-am închis uşa la tindă/ cu zăvorul.“ Cântecul pe care-l repetasem cu tata de câteva ori înainte, acasă, pe Orizontului.

Am fost acceptată, am învățat acolo (apoi în noul local, actualul Liceu „George Enescu“) doisprezece ani.

În primii doi ani de şcoală, studiam partiturile pe un *organum* de la Clubul Sindicatelor Sanitare (actualul Teatru Foarte Mic) – o miniorgă, de forma unei pianine, dar ale cărei clape nu sună decât dacă apeşi cu picioarele o pedală lată. Cum nu ajungeam la pedală, exersam... pe muteşte. Clapele nu sunau. Trebuia să le aud în cap, ba să mai şi fac abstracție de comenzile foarte muzicale pe care profesoara de balet le dădea fetițelor în sala mare, cu parchet frumos (*plié*, *dégagé* etc.). Abia pe la sfârşitul clasei a doua a fost mare zarvă în minusculul nostru apartament, s-au deschis la perete ferestrele duble de balcon şi a fost trasă înăuntru, cu frânghii, o bătrână şi grațioasă pianină nemțească, de la 1892, pe care o am şi azi, deşi biata ei placă de lemn s-a fisurat demult şi iremediabil.

Cred că aşa am început să *simt* mai cu seamă *cu capul*.

La lecțiile de pian mi se tot repeta: „ascultă-te!“. „Nu da din degete, comandă degetul din cap!“ (Există şi acum, din câte ştiu, cel puțin un caiet cu notațiile profesoarei la sfârşitul fiecărei ore.) M-am străduit ani şi ani, am reuşit cât am reuşit. Bănuiesc că din pricina asta multe s-au mutat, cu vremea, la mansardă şi cam acolo au rămas. E cam înghesuială, le descurc mai greu, am un fel de panică de-a nu le pierde.

De pildă, nu m-am vindecat – ba dimpotrivă – de defectul de a nu putea auzi textul unui cântec sau al unei arii de operă. Am rămas setată pe concentrarea pe sunet, pe muzică. Nu-mi explic de ce memoram cu uşurință partituri, dar nu memorez mai deloc muzici pe care le ascult şi răsascult. Sunt prea puțin capabilă să recunosc din prima piese celebrissime, care-mi revin însă, apoi, măsură cu măsură, după ce depăşesc angoasa acestui refuz inițial al memoriei mele muzicale. Defecțiunea şi-a şi lărgit, cu timpul, aria: am devenit aproape incapabilă să țin minte titlurile cărților, deşi trec drept un cititor mai degrabă migălos.

Ştim de la Aristotel că simțurile nu sunt în raporturi democratice între ele, ci strict ierarhizate. Teologii le-au dat şi note, poate pe bună dreptate. Minunat, dar uneori nu ajută.

Mai întâi, câteva banalități: văzul e „cel mai inteligent", cel mai capabil să-şi secrete substitute (am citit nu demult pagini extraordinare în romanul lui Sergiu Radu Ruba *O vară ce nu mai apune*). De-aceea poate nevăzătorii nu sunt niciodată agitați, ci dobândesc un calm al hiperconcentrării, se cerebralizează. Pierderea auzului, în schimb, aduce anxietate vizibilă, cu atât mai dramatică cu cât este asociată timidității.

Aş zice, deci, că văzul şi auzul pierdute la un moment dat invalidează abrupt, în timp ce alte pierderi (mirosul, gustul) mai pot fi gestionate socialmente prin acceptare, chiar prin mimare. Simțul tactil cred că declină de la sine, e detronat cu timpul. Este esențial pentru prunc (am învățat asta mai degrabă de la psihologi), dar mult mai puțin prezent, ca trăire senzorială, mai târziu.

În ciuda unei întrebări care mă obsedează (e posibilă atenuarea/dispariția durerii odată cu atenuarea patologică a activității cerebrale? cât se atenuează? ce rămâne?), şi tocmai de aceea evit să-i dau un răspuns cât de cât documentat, prefer să închei mai vesel, pe mica păruială dintre simțurile mele – alea exilate în cap, de care m-am fandosit să vă povestesc.

De la un timp, dumnealor fac alianțe neaşteptate, reuşesc detronări, obțin reaşezări, tind să se evacueze reciproc şi îşi cuceresc (temporar) unele altora teritoriile.

De cum îmi revine, mirosul se instalează răzbunător, acaparează toată intensitatea de care creierul meu e capabil. Totul e prea mirositor, prea identificabil, lasă urme în exces. Tot ce miroase, bine sau rău, trebuie de urgență văzut, ca să nu zic depistat, altfel mă agresează. Una e să te mişti prin memoria mirosurilor, alta e să dai nas în nas cu ele, e clar.

Când oreleul îmi îngăduie să aud normal, Bucureştiul devine de nelocuit, iar liniştea nopților de la țară, de-a dreptul apăsătoare. Îmi ia timp să mă obişnuiesc cu ea, să n-o mai „aud“. În logica năstruşnică a simțurilor mele, firesc ar fi să văd mai prost în perioadele astea. Ei bine, nu. Dimpotrivă. Vacarmul claxoanelor şi alarmelor mă pune în contact acut cu murdăria cronică a străzii, cu urâțenia elaborată a parapetelor de travertin, cu groaznica înfățişare a fațadelor de bloc îmbibate de ploaie, cu asimetriile agresive, cu delăsarea vestimentară a noastră, a tuturor, cu tot supliciul observării reciproc-obosite pe care o practicăm fără voie în metrou. O vreme, totul funcționează pe *zoom in* şi nu pot să închid butonul. Noroc că nu ține mult.

Simțurile mele se bat deci care cum să-mi mai captureze atenția. Unul singur continuă să fie cuminte, retras. Ar trebui provocat. Ca să văd ce mai face, aş putea să deschid pianul, mai ales că nepoții noştri gemeni au descoperit de curând cum e cu tactilul, adică ce e sub capacul misterioasei mobile şi câte degete au împreună.

© Radu Sandovici

Antoaneta Ralian este cel mai productiv şi apreciat traducător din engleză pe care l-a dat România. A fost redactor de carte la Editura Univers. A semnat peste 120 de traduceri (preponderent romane, dar şi piese de teatru) din autori prestigioşi. La Editura Humanitas au fost publicate volumul-portret în dialog *Toamna decanei. Convorbiri cu Antoaneta Ralian*, realizat de Radu Paraschivescu (2011), şi *Amintirile unei nonagenare* (2014).

Antoaneta Ralian
Jocul de-a simțurile

AUZI CE IDEE NĂSTRUŞNICĂ: UN VOLUM COLECTIV, ANTOLOGIC, despre simțuri! Narațiuni, eseuri, amintiri, variațiuni pe tema, pe claviatura celor cinci simțuri! Ca şi cum acestea ar fi entități de sine stătătoare, definibile, concrete, bi- sau tridimensionale, vizibile, audibile, olfactive, pipăibile. Adică un fel de excrescențe, de stalactite şi stalagmite ale creierului sau ale sufletului (şi ăsta din urmă, altă ambiguitate spiritualo-senzorialo-cerebralo-afectivo-morală, un soi de evaziune care scapă percepției simțurilor).

Auzi idee! Am spus „auzi"? Înseamnă că am şi pătruns, pe nesimțite, în sfera unui simț. Aşa, fără nici un preambul, eu care nu am simțul preambulurilor şi nici simțul finalurilor. Numai că *auzi* ăsta al meu nu are nici o legătură cu nervul acustic. Printr-una din acele enigmatice alunecări semantice, a căpătat valoare de interjecție. Tot aşa cum şi expresiile „Vezi-ți de treabă!" sau „Vezi-ți de drum!" nu-şi au rădăcina în nervul optic şi în simțul vizual. Spre deosebire de „Vezi-ți lungul nasului!", pe care, dacă închizi un ochi, îl poți chiar vedea (experimentați, vă rog).

Curiozități lingvistice; multe cuvinte derivate din rădăcina „simț", de pildă: simțământ, simțire, nesimțire, presimțire, nu țin de sfera senzorialului, cum s-ar presupune, ci de cea a emoționalului. În schimb alte cuvinte ca: sensibil, sensibilitate, senzitiv, cu rădăcini legate de „sens", sens în sensul accepției intelectuale, sunt rude bune cu senzațiile simțurilor (chiar şi titulatura farmaciilor „Sensiblu" îți sugerează că îți picură azur în simțuri).

Cvintetul de simțuri e supus unor numeroase devieri semantice, ba chiar, în unele limbi, simțurile devin interşanjabile. În engleză, de pildă, cuvântul *sense* are, pe lângă accepția de simț, şi pe aceea, larg uzitată, de rațiune, minte logică – reminiscență din latina-mamă. Ca în titlul celebrului roman *Sense and Sensibility* de Jane Austen, unde rațiunea se găseşte într-un raport antinomic cu sensibilitatea. În italiană, *sentire* împrumută sensul de „a auzi": *hai sentito la musica?* (ai auzit muzica?), iar în franceză *sentir* îşi arogă şi sensul de „a mirosi": *ça sent mal* (miroase urât).

Da, denumirile simțurilor sunt supuse unor multiple devieri semantice, iar simțurile în sine sunt supuse unor devieri şi mutații organice, care se extind de la miopie sau de la o ureche îndărătnică, până la homosexualitate. Faptul că cele cinci simțuri – cinci, Doamne, şi toate cinci – dețin un rol primordial şi plenar în viața sexuală este un truism. Şi, cu toate că şi-au adjudecat, cu posesivitate, câte un organ propriu, bine delimitat – ochii, urechile, nasul, gura, mâna şi organul sexual –, totuşi se amestecă între ele, se contopesc, interşanjează.

Şi mai au simțurile în dotare o formidabilă memorie şi o facultate de a declanşa un lung lanț de asociații (vezi madlenele lui Proust). Recent, mi-a semnalat cineva că în revista *Formula As* a apărut un articol despre Max Blecher, concetățean şi, oarecum, contemporan al meu. Şi, când mi-a căzut privirea pe fotografia magazinului de porțelanuri şi cristaluri al domnului Blecher tatăl, unde mă duceam des cu mama,

când am văzut familiarele vitrine şi firma şi copacul golaş din faţă, a pornit să mi se rotească pe ecranul minţii un caleidoscop de imagini, de amintiri şi, spre surprinderea mea, mi-am simţit ochii în lacrimi. Memoria simţurilor!

Dar eu consum zilnic câte un comprimat, un concentrat, o capsulă de simţuri actuale, legate, din păcate, la vârsta mea, nu de impulsuri senzuale, ci de dureroase crize de artrită şi artroză. Paranteză: cum e posibil ca denumirile unor boli atât de supărătoare să poarte prefixul ART – ai putea crede că artroza e o artă roz, trandafirie. Ştiu că „art" e o abreviere de la „articulaţii", dar nu cade bine, nu merită să fie omonimul artei. Închid paranteza.

Iată structura comprimatelor de simţuri:

Văzul – Văd stele verzi.

Auzul – Îmi aud, în minte, în auzul interior, icnetele şi scâncetele şi gemetele reprimate de vocea intransigentă a conştiinţei care mă mustră: „Mama ta te-a învăţat ca niciodată să nu-ţi plângi singură de milă şi să nu-i laşi nici pe alţii să te plângă, oricâtă plăcere le-ar face. Deci, taci şi înghite! Spune-ţi: «Asta este!», enervanta sintagmă a fatalismului mioritic".

Mirosul – Întrucât înghit zilnic 16 medicamente, în trei etape (vă rog, nu mă plângeţi!), vă imaginaţi ce buchete de mirosuri mi se plimbă pe sub nări! De la aromele mentolate care-mi evocă bomboanele moi de eucalipt din copilărie (aveam un unchi farmacist care mă aproviziona cu „bomboane de cauciuc") şi până la medicamente şi unguente care put ca pucioasa iadului.

Gustul – Se însoţeşte perfect cu mirosurile. Doamne, ce amare sunt pastilele care ţi se lipesc de cerul gurii sau de limbă şi nu se lasă duse de înghiţitura de apă! Câtă amăreală înghiţi de la o pastilă de Xanax lipită de limbă, ca să pescuieşti o clipă de calm şi non-angoasă!

Simţul tactil – Toată ziua mă masez şi mă frec (*Honi soit qui mal y pense!*).

Văd că oricât mă sucesc şi mă învârtesc, tot la mine nimeresc şi despre mine vorbesc, deşi nu găsesc că aş fi un subiect prea interesant. Dar îmi place să divaghez.

Simțurile au şi menirea de a te orienta şi dirija, precum bastonul pe orb (pardon, pe nevăzător, a nu se uita nou-inventatul simț – al corectitudinii politice).

Şi acum, după ce le-am minimalizat în cele cinci urâcioase comprimate, se cuvine să depănăm simțurile în amploarea, savoarea şi ardoarea lor.

VĂZUL: Regele cvintetului şi cel mai avid, mai insațiabil. Ah, dar stați puțin! Unde-mi sunt ochelarii? Fără ochelari nu văd să scriu despre văz. În copilărie, tata îmi dădea câte o monedă de 5 lei ca să-i găsesc ochelarii pe care îi uita prin toate colțurile casei. Văd în palma mea moneda rotundă, aurie, cu chipul, în profil, al unui copil frumos: Regele Mihai.

Prin anii '30 aveam convingerea că Regele Mihai e verişorul meu. Mama avea şapte frați şi surori – fuseseră opt copii. Şi toți aceştia aveau acum cel puțin câte doi copii fiecare. Aşa încât eram înconjurată de o puzderie de veri şi verişoare. La un moment dat, ajunsesem să cred că toți copiii de vârsta mea îmi erau verişori. Drept care nu vedeam nici o rațiune pentru care să nu-mi fie verişor şi copilul de pe moneda de 5 lei, care purta un nume atât de bizar: Regele Mihai.

Şi adăugam moneda la trezoreria din puşculița mea, care era o căruță de porțelan, cumpărată tot la magazinul de comori al domnului Blecher tatăl. O mai am şi acum. Memoria simțurilor!

Dar să mă întorc la prețiosul şi pretențiosul văz. Ce nu i-am dat? Cu ce nu l-am alimentat? De la frescele lui Michelangelo şi stanțele lui Rafael de la Vatican, până la țâțele revărsate ale țigăncilor din pictura de gang. De la cascada Niagara (acolo s-o fi molipsit de cataracte?), până la lacul ațipit din Grădina Mare din Roman. I-am oferit să citească

tot ce l-a tentat, de la Homer până la Houellebecq. A avut parte de mult frumos şi de mult urât – uneori indisolubil fuzionate. Şi tot mai vrea, multe ar dori să mai vadă. Îi vine tare greu să înțeleagă că sursele au fost înțărcate şi emblemele lui – ochii – sunt tot mai încețoşate.

AUZUL: E suficient să aud cuvântul ca să mă şi năpădească asociațiile: sacra triadă B. B. B. – Bach, Beethoven, Brahms – cu o codiță, un B mai mic, un B bebe: Barenboim, care-mi place mult. Da, auzul îmi oferă backgroundul muzical al întregii mele activități. Fără muzică, viața ar fi... surdă. Cum a putut Beethoven să compună doar cu auzul minții atâtea capodopere? Se spune că Schumann a înnebunit pentru că a auzit muzica sferelor. Mă întreb care din cele două e cauza şi care efectul: a înnebunit pentru că a auzit muzica sferelor, sau a auzit-o pentru că a înnebunit?

Câtă muzică cerească s-a acumulat în memoria auzului meu! Orga de la catedrala St. Thomas din Leipzig, unde se spune – poate numai pentru urechile turiştilor – că ar fi cântat chiar Bach; vocea Mariei Callas; pianul lui Richter; vioara lui Menuhin... Dar aceleaşi urechi prind cu acuitate şi discuțiile nocturne ale şoferilor din stația de taxiuri din fața casei mele – le cunosc povestea vieții, numele amantelor, întâmplările de peste zi şi câte măscări, câte cuvinte porcoase, că ar roşi chiar şi Henry Miller. Şi buticul (ce termen impropriu!) nonstop de la parter la care opresc noaptea maşinile cu portierele deschise şi aparatele de radio puse la volumul maxim al manelelor. Şi *talk-show*-urile politice agresive şi agramate, care îmi asaltează auzul! Şi toate bocănelile şi bombănelile şi bubuielile (altă triadă b. b. b.) de care au parte urechile mele!

O mare desfătare a auzului este ascultarea tăcerii. Tăcerea e țesută din miriade de sunete infinitezimale, topite unele în altele, totuşi existente: susurul apelor, geamătul mării, foşnetul frunzelor, suspinul pământului, zumzetul gâzelor, respirația cerului, baletul ierbii, râsetele păsărilor, freamătul norilor...

Audiențe, audiții, audieri, auditorii, audiobooks... Cine are urechi de auzit să le audă.

MIROSUL: Channel 5, Yves Saint Laurent, Givenchy, Dior, Lancôme, Guerlain a botezat parfumul „*Voilà pourquoi j'aimais Rosine*". Apropo de Minulescu, amintiți-mi să vă povestesc o întâmplare drăguță. N-are legătură cu simțurile, dar e nostimă. Ba are legătură cu simțurile – tot ce mişcă în lumea asta e perceput şi prelucrat de simțuri, apoi raportat superiorilor lor.

Suave sau senzuale parfumuri franțuzeşti, reavăne miresme de primăvară, picante arome de mirodenii, apetisante mirosuri de mici şi cârnați la grătar (fireşte, în inima verde a pădurii – unde în altă parte?), îmbietoare mirosuri de usturoi, înțepătoare izuri de transpirație (în autobuzul care mă ducea zilnic la Casa Scânteii), grețoase duhori de closete publice, tragice mirosuri de spital.

Câte nu suportă nasul nostru? Mirosuri excitante, mirosuri abrutizante. Iz de descompunere, de putregai şi mucegai şi prospețime de magnolie înflorită.

Se spune că banii nu au miros. Fals! De ce se înghesuie lumea la ei ca muştele la miere? Au chiar un miros amețitor, transformator, biruitor.

Memoria simțurilor. O seară de vară în grădinița casei noastre din Roman, scăldată în parfumul florilor de regina nopții – argintii, feciorelnice. Prin ferestrele deschise se unduiesc acorduri de pian. Fratele meu cântă la pian, pentru mine, *Sonata lunii*. Sonata care mi-a rămas până azi învăluită într-un parfum vesperal, astral, virginal.

GUSTUL: Cataifurile cu trup de frişcă de la cofetăria Sternatis, tot din Romanul copilăriei mele. Cofetăria selectă unde se întâlneau intelectualii orăşelului, eleganți, traşi la patru ace, cu pălărie şi mănuşi.

Gustul cozonacilor desprinşi parcă din paginile lui Ionel Teodoreanu, scriitorul predilecțiilor mele infantile.

Gustul primului sărut – franțuzesc – atât de stupefiant pentru mine.

Gustul țigării – ah, țigările! – savurate în orice moment – când eram tristă, când eram fericită, când eram furioasă, când eram prea liniştită. Gustul şi aroma cafelei turceşti, fiartă în ibric, cu care îmi inauguram ziua. Doar cafeaua şi acolita ei, țigara, mă ajutau să-mi reconstitui identitatea cotidiană.

Gustul exuberant al succeselor, gustul amar al deziluziilor şi eşecurilor. Gustul gusturilor plăcute, care să-ți alinte cerul gurii. Gustul de viață, de dragoste, de trăiri inedite.

Gustul respingător al unturii de peşte pe care am înghițit-o toată copilăria mea. Mă propteam pe picioare, ținând într-o mână o felie de castravete murat şi în cealaltă o felie de portocală, îmi lăsam capul pe spate, închideam ochii, deschideam larg gura şi mama îmi turna pe gât lingura de untură de peşte.

De gustibus non disputandum. De ce? Să discutăm, să disputăm, să gustăm diferențele.

SIMȚUL TACTIL: Singurul concret, material, real. Simțul a ceea ce există, al lucrului pe care pui mâna şi simți că „Este!" Lucrurile pe care nu poți pune mâna sunt efemere, evanescente, transcendente, emanații ale minții, ale imaginației, ale dorințelor şi instinctelor, ale rațiunii şi ale iraționalului. Orbecăim şi bâjbâim prin viață, cu mâinile întinse în față, ca să ne ferim de obstacole, şi tot ne înțepăm şi ne urzicăm. Da, vrei să pui mâna şi să urli: „Este!" Mă tem că eu nu sunt chiar atât de sigură că „Este!" Dar particip zelos la trocul împământenit dintre noi şi El. Noi Îl copleşim cu laude, slăvi şi imnuri, Îi repetăm pe milioane de voci cât e de Mare şi de Bun. Mă întreb cum de nu S-a săturat de atâtea torente de elogii repetate de-a lungul mileniilor. Îi dăm ce credem că Îi place şi Îi cerem în schimb să ne absolve de păcatele trecute, ca să creăm spațiu pentru altele noi, să ne dea sănătate şi prosperitate... şi:

fă să mă iubească Maricica... şi: fă să iau examenul pentru care am omis să învăț... şi: fă să câştig la Loto... şi: ții minte ce Ți-am spus în legătură cu capra vecinului – rămâne valabil. Amin!

Credem deşi nu punem mâna şi nu cercetăm.

Dar cât de incontestabil şi imbatabil e testul cu mâna! Mâna face şi desface. Mâna creează, mâna distruge. Pipăim viața. Pipăim dragostea. Degetele care se plimbă molatic pe tine, explorând gingaş, înfiorându-ți epiderma, ca frunzişul dezmierdat de zefir. Şi un milion de virgule îți circulă năvalnic prin vine... Memoria simțurilor!

Şi restul e tăcere, intangibilitate şi necunoscut.

Şi acum, că am desfăşurat întregul cvintet, aş intercala istorioara cu Minulescu pe care am promis-o şi care are/n-are legătură cu simțurile.

Eram elevă în clasa a patra primară când s-a anunțat că vine în turneu la Roman poetul Minulescu, care-şi promovează poeziile într-un recital. Mama mea era îndrăgostită de poezie şi favoriții ei erau Eminescu, Bacovia, Topîrceanu şi Minulescu. Avea felurite ediții din operele lor şi mă învățase şi pe mine să recit papagaliceşte unele poezii. Recitalul a avut loc în sala de la etaj a cinematografului Modern.

S-a ridicat ecranul şi a rămas o scenă goală. Nu pot să-mi explic cum de m-am dus singură la recital, eu care eram permanent şaperonată de mama sau de tata. Cert este că în acea după-amiază am fost singură la recital. Minulescu îşi interpreta dramatic poeziile, le mima, făcea un adevărat spectacol. M-a impresionat puternic. Până la bătrânețe, când ieşeam în oraş cu soțul meu, mi se derula invariabil în minte:

> În oraşu-n care plouă de trei ori pe săptămână
> Un bătrân şi o bătrână –
> Două jucării stricate –
> Merg ținându-se de mână...

După recital, au urmat autografe. Lumea s-a bulucit pe scenă. M-am dus şi eu să cer un autograf pe programul de sală – nu vedeam altă formulă. A urmat o scurtă conversaţie pe care o reproduc aproape exact.

M-a privit peste ramele groase, negre ale ochelarilor rotunzi şi mi-a spus:

— Cum aşa, fetiţo, vrei un autograf pe program? Dar eu din ce să trăiesc? Du-te jos la stand, cumpără-mi o carte şi vino să-ţi dau autograf.

— Dar eu am acasă toate poeziile dumneavoastră.

— Şi ce vrei, să mănânc din poeziile tale de acasă?

Am rămas siderată. Pentru mine, poeţii erau nişte făpturi eterice, spiritualizate, care trăiau efectiv prin şi în poezie. Acum mă obseda imaginea lui Minulescu având în faţă o farfurie plină de poezii, din care se ospăta, pofticios, cu furculiţa şi cuţitul. A fost prima mea dezamăgire literară, prima demolare a unui mit.

Să ne întoarcem la simţurile noastre. De ce au fost limitate la cinci? Ca să le putem număra pe degetele unei mâini? În realitate, sunt mult mai multe – cincizeci, cinci sute... În primul rând a fost atestat cel de-al şaselea simţ pe care nu-l neagă nimeni: intuiţia. După care urmează o întreagă cohortă: simţul umorului (vai de cel care nu-l are), bunul simţ (englezescul *common sense*), simţul orientării în spaţiu; simţul pericolului; simţul solidarităţii; simţul obedienţei; simţul răzvrătirii; simţul politeţii; simţul mitocăniei; simţul conversaţiei; simţul solitudinii; simţul autoamăgirii, al descurcatului în situaţii ingrate; al şmecheriei, al manipulării, al demagogiei; simţul că e necesar să pui punct.

Dar unde îmi sunt ochelarii?

© Ioana Chiriță – TVR

Cătălin Ştefănescu, om de televiziune, moderator şi producător al emisiunii *Garantat 100%* încă de la prima ediție, în 1999; a absolvit Facultatea de Litere a Universității Babeş-Bolyai din Cluj în 1995, cu o teză de licență despre teatrul antic din Grecia. A condus departamentul de difuzare şi imagine la TVR Cluj, unde a fost şi secretar general de redacție. A publicat articole în numeroase publicații precum *Contemporanul*, *Steaua*, *Cotidianul*, *Dilema veche* şi altele. Membru al Asociației Internaționale a Criticilor de Teatru şi membru UNITER.

Cătălin Ştefănescu
Varenichi și pampuște

UŞA FUSESE, ODINIOARĂ, VERDE. SCOROJEALA DE PE EA ARĂTA ca solul unei planete de la limita universului cunoscut. Un fragment de lume din ilustrațiile care însoțeau poveştile almanahului cu „literatură de anticipație“. Clanța subțire, cu o gâtuitură şi o bilă-n capăt, ieşea din cutia încuietorii ca un steag din bezna timpului. Suna sec, precis, şi sunetul avea un miros de vechi. Aşa începeau mirosurile din casa aia. Cu un sunet. Cu un acord de fier bătrân, care dădea tonul unei ronțăieli scurte, o îmbucare de piese nevăzute, adormite în legea lor, sub capacul încuietorii. Iar sub clanță, gaura cheii, tivită pe tot conturul cu o bordură îngustă, împlinea compoziția perfectă a unui obiect pe care cineva, demult, îl construise cu gândul de a dura o veşnicie. Nu puteai să nu te gândeşti la cum arăta gaura cheii, pentru un vizitator minuscul, o musculiță bețivă, rătăcită de la coordonatele turnului de control al vreunei damigene. O poartă spre un spațiu misterios, unde lumina pătrunde ca o coloană bizară, de care stă agățat un întuneric perfect. Iar în întunericul ăsta, nevăzutele piese ale mecanismului încuietorii stau în aşteptare, ca nişte relicve vii ale unei civilizații dispărute,

ca un zâmbet amar, al gândului cuiva că, totuşi, se pot trimite mesaje spre veşnicie. Pentru că uşa aia, în felul ei, era, toată, un mesaj trimis în timp, aşa cum trimitem azi semne de viaţă, dincolo de frontiera galaxiei.

De fapt, uşa casei funcţiona ca un capac al unui vas magic, din care izvorau arome imposibil de clonat, chiar şi pentru cele mai avansate civilizaţii. Miresmele alea, strecurate printre crevasele verzi ale uşii, se îmbulzeau spre coloana de lumină care umplea gaura cheii şi izbucneau în lumea de afară, ca dintr-un vulcan. Iar lava era o culme a unei plămade de mirosuri. Nenumărate firişoare de extaz, pornite să pătrundă în nas, se dizolvau rapid în igrasia peşterilor de acolo, luând milioane de lifturi spre creier, dând buzna în toate camerele interzise de la fiecare etaj, revendicându-şi dreptul de stăpânire şi instaurând noua ordine locală, în care delirul era pe deplin legalizat. O vălătucire de nori invizibili, care transforma toată gura într-o Alee a Tornadelor, apoi într-o zonă calamitată de inundaţii, faţă de care Potopul era o poveste despre o ploaie de vară. Dacă nu erai atent şi nu umblai cu gura-nchisă, puteai să vezi efectele cumplite ale inundaţiilor ăstora direct pe piept, ca nişte hărţi nebune, ale unor continente de niciunde, apărute brusc, pe tricouri sau pe cămaşi.

Trebuia să fie vineri ca să se-ntâmple aşa ceva. Zi de post. Se putea şi la cerere, dar aveai mult de insistat. Cam cum fac, de când lumea, chibiţii de oriunde, atunci când se aliază cu toţii şi-ncearcă să urnească tăcerea alintată a unui povestitor. Pentru că asta e stânca de la intrarea oricărei peşteri cu istorii ale unuia care ştie să spună poveşti. Lespedea care se clinteşte doar după ce o adunare întreagă a epuizat toate chipurile de a exprima o rugăminte. Aşa era şi dincolo de uşa care fusese, demult, verde. Dacă nu era vineri, trebuia să insişti ca un bezmetic, să te dai cu curu' de pământ, să te smiorcăi, să faci panaramă, ca să meriţi tot efortul ăla. Că era un efort.

Plus că nu se putea să ceri amândouă deodată. Dacă insistai peste măsură cu cererea asta, puteai să te-alegi şi cu una după ceafă. Ori, ori! Scurt! Vrei aşa?! Bine. Nu?! La revedere! Ca să le facă pe amândouă, ar fi trebuit să apară Sfântul Efrem Sirul, în persoană. Sau ţarul Petru, sau, cine ştie, încă nerevelatul călugăr Vasile, care avea să bântuie poveştile dintr-o seară de pomină, de la televizor, mulți ani după senzațiile astea irepetabile. Deci, ori varenichi, ori pampuşte! Îngrozitoare alegere, dacă era s-alegi. Puteai să dai cu banul. Dacă nu dădea Ea. Şi, oricum, te trăgea-n piept, pentru că măsluia chestia mai abitir decât orice prestidigitator complet neîndemânatic. Şi obraznic pe deasupra. Pentru că se întorcea cu spatele şi-ți comunica rezultatul aruncării banului, fără să accepte intervenția vreunui observator independent. Te mulțumeai doar cu comunicarea bombănită a rezultatului.

Dincolo de uşa astrală era „sala". Un hol cu pereții ca plămânul de fumător. N-a vrut, niciodată, să acopere cu ceva pământul bătătorit pe care călcai când intrai în „sală". N-a vrut, pur şi simplu. A zis că nu. Şi nu s-a-nduplecat să pună parchet în loc de duşumelele din bucătărie şi din cele două camere. Adevărul e că, măcar în bucătărie, ar fi fost absolut tembel să pună parchet. Cum să faci aşa ceva, într-un loc ca ăla? Cum intrai, pe dreapta, după altă uşă ca o catapeteasmă de bisericuță uitată între dealuri, urma sanctuarul unde se năşteau aromele aducătoare de leşin. Imediat dădeai de un dulap mare, înnegrit de vreme şi de poveştile prin care trecuse. Un paradis unde trăiau şi-o duceau bine generații întregi de cari. Era pus prost, dar acolo rămăsese, şi acolo avea să rămână pentru totdeauna. Tocmai pentru că te încurca la intrare, nu se bucura de atenția pe care ar fi meritat-o. Era un obiect de o frumusețe rară, picat din cer, din poveştile unor palate de iarnă, într-un loc auster, în care nu se asorta cu absolut nimic. O navă extraterestră, o minune Art Nouveau aterizată într-o stepă. Ziua, mai ales când era

foarte însorit, jocurile de lumină care veneau dinspre fereastră făceau din obiectul ăla neverosimil un spectacol aiuritor.

Afară, în fața geamului, cu crengi grele şi netunse de ani buni, trăia un cireş venerabil. Ori de câte ori adia vântul, crengile alea băteau în cercevele. Era ca şi când ar fi vrut să atingă tulpinile groase, învelite-n foi uscate, şi frunzele cărnoase, de aloe, care dormeau dincoace de fereastra bucătăriei. Aloea întărea, cumva, senzația că erai pe altă planetă. O apariție ciudată, cu frunze groase, înguste şi lungi, prin care circula o zeamă care „face bine". Aşa zicea şi Ea, deseori, când mă zdreleam sau mă alegeam cu vreun cucui. „Hai încoace, să-ți pun aloe! Face bine!" Când trecea prin frunzele alea cărnoase, prin zeama aia care „face bine" lumina se încărca îndată cu ceva. Cu un soi de materialitate pe care aveai senzația că puteai s-o atingi. Soarele, filtrat prin aloe, se umplea de binele din zeama de pe-acolo, ca un izvor care a adunat din adâncuri toate mineralele şi gusturile pământului, îngrămădite în cea mai subtilă „lipsă". Ca firul de apă pornit să iasă afară, mai departe, fără culoare, fără gust, fără miros, dar întruchipându-le perfect pe toate.

Învățasem la şcoală despre fotosinteză şi mă holbam ore întregi la frunzele alea, pentru că aveam certitudinea că se putea vedea limpede cum se întâmpla procesul. Eram convins că vedeam celulele, transferurile de prin membrane, că urmăream fluxurile de zeamă care hrăneau planta şi-o făceau să crească. Şi-n căderea asta în abisul verde al aloei, năucit, mă uitam în jur şi, deodată, lumea bucătăriei îşi revela monumentalitatea. Dincolo de geam, crengile cireşului băteau cu baghetele în pupitrul dirijoral al cercevelelor. Viorile se insinuau, odată cu umbrele tremurate ale frunzelor printre care pătrundea lumina, trezind alămurile din zeama verde a aloei. Violoncelele şi contrabaşii vibrau la ieşirea din zeamă a luminii colorate, iar timpanii şi talgerele făceau universul să freamăte, în momentul în care dulapul, scăldat în lumina cu aloe,

preluând toate umbrele şi scânteierile, devenea un vehicul venit din altă lume, propulsat cu fotosinteză, gata să te ducă în altă dimensiune.

Dacă în vremea asta se mai puneau la copt nişte pampuşte sau nişte varenichi la fiert, transferul în altă lume era complet. De când venise, refugiată din Basarabia, Ea ținuse morțiș să-şi facă sobă cu plită şi cuptor. Degeaba o tot bătea la cap maică-mea să mai gătească şi pe aragazul minuscul, cu două ochiuri, pe care i-l făcuse cadou de ziua Ei. Nici nu voia s-audă. Zicea că gazul din butelie e o porcărie şi că dă gust rău oricărei mâncări. Prin urmare, totul se gătea pe plită şi în cuptor. Tot acolo îşi făcuse şi loc de stat, un spațiu unde puteai să te ghemuieşti şi să dormi, căpiat de căldura şi aromele cuptorului, ascultând cu o ureche cum arde focul, dedesubtul tău, iar cu cealaltă cum se rumenesc pampuştele, la două cărămizi distanță. Cuptorul se curăța şi se repara în fiecare an, cu lut, după care se dădea cu var proaspăt. Era inima casei.

Pampuştele umplute cu varză murată, pusă la călit şi ajutată cu piper, o urmă microscopică de praf de cuişoare şi ienibahar, la care merg şi câteva semințe de chimen... Doamne, iartă-mă, c-am pierdut rândul!... deci, pampuştele astea, când stăteau în cuptor, dar mai ales când ieşeau triumfătoare de-acolo, miroseau ca Raiul. E o stare care-ți moaie oasele şi sufletul, un drog cu puteri inimaginabile, pentru că orice ființă poate s-o ia razna foarte uşor, să cadă în genunchi şi să se roage, ani în şir, la un cuptor. La frontiera fierbintelui cu foarte caldul, la limita la care arsura lasă loc primelor semne de gust, când limba şi pereții gurii fac eforturi mărețe să reziste, atunci începe spectacolul pe care-l declanşează pampuşca. Nici un om sănătos la cap n-are răbdare să aştepte. Muşcă, disperat, din fierbințeala aia, pentru că de-aia e om, şi nu maşină. Cam cât un kornspitz de mare, pampuşca e rumenă, cu pielea-ntinsă, ca o rusoaică nurlie, care nu-şi vede niciodată vârfurile

degetelor de la picioare, din cauza sânilor. Apogeul gustului e cam la a treia muşcătură, când eşti spre mijlocul pampuştei, te-ai obişnuit cu fierbinţeala şi intri în grădina simţurilor, unde pompierii din salivă au stins deja incendiul, iar acum, mulţumiţi, se-aşază şi ei la masă. Combinaţia de aluat cu umplutură de varză călită, plafonul bombat, rumenit până la graniţa fină cu arsura, pardoseala crocantă, care abia s-a desprins de tava unsă cu untdelemn, toate alcătuiesc arhitectura unui templu al gusturilor şi aromelor, pe care nu-l poţi venera decât muşcând dintr-însul.

Şi, dac-ai fost cuminte, poate, zilele astea, cât mai ţin aromele prin pereţi, cât mai durează concertele fotosintezei, s-ar putea să primeşti şi varenichi. Există şi variante făcute în afara postului. Urechi de aluat care adăpostesc pireu de cartofi, frecat cu ouă fierte şi ceapă prăjită, plouat cu sare grunjoasă şi cu piper. Când fug la fiert, urechile astea pliate şi-nchise, ca nişte scrisori intime trimise Păcatului cu Îngăduinţă, se umflă un pic şi capătă o strălucire despre care habar n-ai de unde vine. Ori de la uleiul picurat în apa de fiertură, ori de la untul topit pe ele, ca un sărut în care nimeni nu-şi mai supraveghează gura şi-o lasă aşa cum e, adică o cascadă de fluide şi senzaţii cărora oamenii încă nu le-au dat nume. Sau, dacă le-au dat, numele astea au doar variante şoptite. Când urechiuşele stau pe masă, în vasul de ceramică albă, după ce untul s-a scurs pe ele într-un peisaj de o lubricitate nebună, penultima atingere e cea a unui supliment de ceapă prăjită. Un afront de o aroganţă nemaivăzută la adresa oricărei zbateri frigide a nutriţionismelor contemporane. Apoi, peste toate, se lasă liniştea suverană a unei smântâni groase, ca o iarnă invidioasă care vrea să sechestreze, doar sub plapuma ei, toate pasiunile astea toride.

Mănânci până simţi că nu mai e loc de nimic. Dacă eşti copil, plescăi printr-un pahar cu apă şi-o zbugheşti afară, să mai lucrezi la un

cucui sau la zgaiba vreunei julituri. Dacă eşti mai măricel, furi discret, din dulapul extraterestru, de jos de tot, dintr-o damigeană, un pic de vin de streaşină. Îndată se clădeşte, în jurul a tot ce-ai mâncat, un gard viu, de flori de câmp, peste care plutesc note muzicale de soc şi de trandafiri sălbatici. Cu furăciunea asta, s-ar putea să fi făcut şi-un gest creştinesc. Pentru că, odată deschisă, damigeana mai dă un rând de semnale, în aşa fel încât musculița bețivă, aia care s-a rătăcit pe la gaura cheii, primeşte mesajul, reporneşte radarul şi scapă de capcana încuietorii, în care s-ar fi rătăcit pentru totdeauna. Iar tu te ghemuieşti pe cuptor şi-adormi. Difuz, prin perete, se-aude maşina de cusut a vecinei.

II. Senzorium fabulatoriu

© Narcis Pop

Ana Barton a scris devreme şi-a debutat târziu, la 40 de ani, din smerenie faţă de arta literară, faţă de artă, în general. A făcut cu mare plăcere, ba chiar adesea cu drag, publicistică, îndeosebi culturală. Trăieşte-n bună pace şi-n sporadică înţelegere cu daimonul propriu. Din uniunea asta s-au născut volumele de proză *Prospect de femeie* şi *Mamifer*, dar şi *Foto splendid. Viaţa socială – Colecţia Costică Acsinte – Ediţie specială Ana Barton* şi *Cele mai frumoase proze ale anului. Antologie*, 2014.

Ana Barton
Cine pe cine mângâie

A FOST ODATĂ CA NICIODATĂ O CASĂ MICĂ, MICĂ ÎN CARE ABIA încăpeau toți şase. Stăpânii şi oamenii. Stăpânii erau trei pisici, iar oamenii erau animalele lor de companie, parțial domesticite, că oamenii nu se-ncurcă decât cu zgârie-norii încăpățânării.

Pisicile făceau parte din specia *Felis sapiens sapiens*. Oamenii, din *Homo silvestris*. În pădurea din care-i aduseseră pisicile, oamenii se trezeau devreme şi căutau de mâncare. Acum, că aveau adăpost, erau vaccinați şi deparazitați periodic, li se dădeau vitamine şi erau mângâiați des, nu se mai grăbeau cu diminețile. Ştiau că nu trebuie decât să deschidă ochii şi să se-ntindă un pic. Imediat, pisicile se ridicau din aşternuturi, îşi lingeau blănurile, să se trezească, şi porneau spre bucătărie, unde făceau trei boluri uriaşe de salate diferite, după preferințele fiecărui om. Puneau apă proaspătă în trei căni şi le-ntindeau animalelor de companie micul dejun. Oamenii mâncau fără grabă, spărgând în dinți nucile, migdalele şi boabele de porumb. Pisicile îi mângâiau încetişor pe şira spinării. La-nceput, oamenii se-necau, că-nghițeau cu noduri, neobişnuiți fiind cu mângâierile. La fiecare nod le tresărea câte o vertebră.

Tuşeau cu scuturături, se contorsionau şi le dădeau lacrimile, aşa că pisicile nu le-au pus sare în salate decât târziu, când i-au mai îmblânzit nițel. Când ei au învățat să se iubească de la ele.

După ce-i hrăneau pe oameni, mâncau şi ele. Boabe. În boluri mici, tot trei. Apă beau dintr-unul mai mare, toate din acelaşi. Însă cafeaua o beau pisicile în ceşti mici, Rosenthal, albe, cu margini dantelate. În timpul ăsta, stăteau de vorbă, citeau ori ascultau radioul, un post franțuzesc sau, în zilele cu aspect decadent, unul brazilian, de jazz. Oamenii le umblau pe la picioare, frecându-li-se de glezne, gambe şi genunchi. Doi dintre ei cereau frecvent în brațe, scoțând în acest scop clar nişte sunete specifice, un fel de plângeri cerşetoare, complet neprofetice. Pisicile îi ridicau şi se făceau leagăne calde, până când le-auzeau visele din gemetele mici, mai mult şoptite.

Cu totul şi cu totul spectaculos era însă când pisicile îi luau pe oameni în brațele lor, îi alintau, le aşezau frumos hainele care se neorânduiseră pe sub masă şi le dădeau să bea cafea, cu lingurița, din ceştile lor. Oamenii oftau de plăcere şi se mai şi-necau de la prea mult zahăr fiindcă pisicile beau nişte cafele-şerbet. Celui de-al treilea, care nu cuteza să ceară-n brațe, îi dădeau cafeaua pe lung, adică el se ridica în picioare, cu gura făcută pâlnie, iar ele îi turnau cam câte o jumătate de linguriță, îl aşteptau să plescăie de satisfacție şi reluau procedura. Trebuie să te adaptezi, că animalele de companie au propriile tabieturi. Le înveți şi le respecți.

Pe urmă, pisicile plecau la serviciu. Îşi pieptănau blănurile, se parfumau cu nişte uleiuri orientale, dar numai pe vârfurile urechilor, ieşeau pe uşă şi o-ncuiau de trei ori sus şi tot de atâtea jos. Oamenii rămâneau ei între ei. Se ciondăneau nițel, se bârfeau pe după canapele, dar nu mult, numai aşa, cât să nu-şi trădeze specia, să nu dezvolte tulburări de

identitate, şi apoi se tolăneau pe covoare. Fără stăpâni, n-ai ce face, aşa că dormi până se-ntorc acasă. Te faci pernă de covoare sau de clape. Uşă cântătoare, când ți-e dor.

Seara, târziu, stăpânii veneau obosiți. Le dădeau întâi oamenilor mâncare şi apă, apoi mâncau şi ei câte ceva, mai mult din picioare. Se-aşezau, pe urmă, să se odihnească. Oamenii veneau tiptil şi-ncepeau să le toarcă pe papuci. Atunci, fiecare pisică lua în brațe câte un om, îl pupa şi-i netezea dorul. Începea să toarcă şi stăpânul, iar noaptea putea ajunge liniştită, când voia, intrând pe fereastră şi torcându-le somnurile albastru cu aur.

© Radu Sandovici

Adriana Bittel este unul dintre prozatorii de marcă ai generației ’80. Dintre cărțile publicate: *Lucruri într-un pod albastru*, *Somnul după naștere*, *Iulia în iulie*, *Fototeca* (reed. *Fototeca. Temă cu variațiuni*, Humanitas, 2015), *Întâlnire la Paris* (Premiul Asociației Scriitorilor din București și Premiul ASPRO), *Cum încărunțește o blondă* (reed. Humanitas, 2015).

Adriana Bittel
Concordanța timpurilor

NU-I PLĂCEAU DIMINUTIVELE. CINEVA CARE ZICEA „MĂMICA“ şi „tăticu“ era imediat clasat. Apucase în copilărie vârstnici, chiar şi din familii de meseriaşi, care-şi numeau tatăl „papa“, şi i se păruse o fandoseală. Încă de pe atunci, instinctiv, judeca oamenii după felul cum vorbeau. Fiecare individ era închis în propriul limbaj ca într-un corp catalogat împreună cu alte corpuri asemenea. Poate fiindcă părinții lui fuseseră profesori de şcoală veche sau fiindcă avea ureche muzicală, crescând ajunsese să distingă accentele urbane vulgare de cele autentic dialectale, afectarea snoabă, imposturile. Acest simț al limbii îl împiedica să se apropie afectiv de colegi, de femei, de vecini. Lumea îl considera arogant: o falsă etimologie, un clişeu fără noimă, un nume străin pronunțat aiurea îl făceau să tresară, să-şi ridice reflex sprâncenele, iar buzele să i se strângă într-un rictus. Interlocutorii nu apreciau expresia ce i se ivea fără voie pe chip şi de atunci îl ocoleau. Aşa se face că, deşi bărbat bine, rămăsese holtei. Femeile cu care se cuplase fuseseră pe rând evacuate din viața lui, căci la nici una nu găsise dorita acurateţe a exprimării. Blonda cea nurlie folosea fără discernământ superlativele,

totul era pentru ea magnific, fabulos, colosal, de la un apus de soare la un cârnat. O domnişoară ginecolog credea că limbajul frust folosit în intimitate ar fi mai excitant. Nu era cazul lui. O colegă divorțată voia să-i facă ciorbiță de văcuță. Lui nu-i plăceau diminutivele şi nici mirosul de mâncare stăruind în garsonieră după ce era sătul. Avea abonament la o cantină.

La insistențele părinților, absolvise dreptul, scârbit de tot ce memorase şi convins că ceea ce va trebui să profeseze are prea puțină legătură cu justiția. Printr-un fost elev al mamei, ajuns un personaj cu influență, i se găsise un post de lector la o editură. Ceea ce avea de făcut acolo era pe gustul său. Şefa spunea „am servit" în loc de „am mâncat" şi îşi botezase fiul Robert. Ținea discursuri pline de „pe cale de consecință" (făcuse şi ea dreptul) şi îl confunda pe D.H. Lawrence cu Lawrence al Arabiei. Şefei nu-i scăpase expresia scârbită de pe fața subalternului şi îşi dovedea antipatia repartizându-i manuscrisele cele mai groase, cu termene de predare scurte. Pe el nu-l deranja. Cum în birourile editurii era mereu vânzoleală şi gălăgie, se putea lucra şi acasă. În pijama, neras, înconjurat de dicționare, îndreptare şi enciclopedii, îşi umplea ziua fără să aibă impresia că munceşte. Ocupația îl absorbea. Vâna pleonasme, anacoluturi, inadvertențe, cacofonii, corecta concordanța timpurilor, tăia repetiții fără rost şi burți, cu satisfacția că face o treabă necesară. Petrecea zile întregi la Biblioteca Academiei pentru note de subsol, verifica citate şi alcătuia migăloase indice de nume, când era cazul. Toate acestea îi dădeau un statut superior în propriii ochi, altfel n-avea nici o ambiție de vizibilitate sau prestigiu. Uneori, în liniştea garsonierei, citea fraze cu voce tare. Simțul limbii îi indica fără greş topica, dezacordul, subordonările confuze. Relua, zăbovea şlefuind textul, ca pe un exercițiu la vioară, până îi suna bine. Chiar când citea ziare sau cărți deja tipărite era tentat să corecteze, să refor-

muleze, să elimine. Bodogănea pentru sine „ce prostie", „ce mai agramat", „cum se cunoaşte ţoapa" şi uneori nu se putea abţine să nu împestriţeze pagina cu pixul roşu.

Cea mai neplăcută parte a profesiei sale era discuţia cu autorul în viaţă sau traducătorul căruia trebuia să-i arate observaţiile şi cu care să negocieze modificările. Învăţase în timp să-şi ia un ton precaut, să sugereze, nu să impună, să înceapă cu „poate mă înşel eu, dar nu vi se pare că ar fi mai bine...?" Unii se lăsau uşor convinşi, îi erau recunoscători pentru îmbunătăţiri, îi aduceau sticle cu băuturi străine şi cartoane cu bomboane de ciocolată. Alţii nu acceptau că ar putea greşi, ridicau tonul, „eu semnez pe copertă, nu dumneata, EU ştiu mai bine". „N-ai înţeles nimic", îl admonestau mai ales la obiecţiile de fond – că toate personajele unui roman vorbesc la fel sau că minimalismul descrierilor e plicticos – şi se duceau să-l pârască la şefă că-şi depăşeşte atribuţiile, că e un maniac.

Avea de-a face, în acest stadiu al slujbei sale, cu tot soiul de creatori şi creaturi, de la mari talente la grafomani, mediocrităţi care compilau studii pentru titluri academice sau pensionari autodidacţi care-şi scriau memoriile începând cu bunicii de la ţară. Cu unele manuscrise nu se putea face nimic, erau iremediabil proaste, lucra pe ele doar ca să aibă argumente să le respingă. Respinşii nu se lăsau, apelau la pile înalte, dar el rămânea intratabil. Avusese parte în timp şi de scene penibile, fusese insultat şi chiar pocnit în cap cu *Dicţionarul de neologisme* (ediţie cartonată) de un veleitar care susţinea că *flebeţe* şi nu *feblеţe* e corect. Aşa a îmbătrânit el, deasupra manuscriselor, la vânătoare de pleonasme şi anacoluturi, inadvertenţe de timpuri, clişee inepte, diminutive, citate greşite, preţiozităţi neasimilate. I se dusese faima de redactor bun şi avea autori care voiau să lucreze numai cu el. În bibliotecă sporea numărul cărţilor cu dedicaţii pline de gratitudine, iar în cămară se

adunase o sticlotecă de băuturi fine, la care apela în nopți de insomnie. O îngrijorare difuză îi alunga somnul: vocile străzii, discuțiile de la televizor, articolele din ziare îi sunau străin, îl îngrozeau. Nici tinerii lui colegi nu mai respectau normele limbii literare, le simțeau vetuste, oralitatea căpătase un accent țiganizat, cuvintele se aglutinau în lătrături şi interjecții dezarticulate. Nu mai reuşea să-şi claseze semenii după limbaj, noilor redactori nu li se mai părea că „am servit" în loc de „am mâncat" e un mahalagism, fiindcă aşa auziseră la mami şi tati. Nu-şi mai pierdeau vremea căutând prin dicționare şi enciclopedii, confruntând traducerile cu originalul, nu se mai împiedicau în concordanța timpurilor. În locul şefei pensionate aveau acum un manager obsedat de rentabilitate, care privilegia literatura cu potențial comercial. Acuratețea redactării era ultima dintre grijile lui. Îl tolera pe bătrânul redactor pentru renumele profesional deşi îl agasa meticulozitatea ce-i întârzia producția. Îl tot îmboldea să renunțe la modificări, la note de subsol, la rescrierea unor paragrafe. Şi simțul care îl ghidase atâția ani în profesie începuse să decline, să se conjuge cu îndoiala. Limba se schimba şi el nu mai ştia dacă formele greşite intrate în uz sunt sau nu acceptabile. Recurgea tot mai des la sticlotecă.

Atacul cerebral a survenit la editură, în timp ce-i explica unui politician ce se dorea şi autor diferența dintre *subzistență* şi *subexistență* fiindcă acela scrisese negru pe alb „asigurarea mijloacelor de subexistență". Dus cu Salvarea la spital, paralizat pe partea dreaptă, i s-au pus pamperşi şi perfuzii. A fost legat de pat fiindcă tot voia să se dea jos, să se ducă la baie. După câteva zile a primit vizita unui logoped, o femeie cât se poate de urâtă. „Spuneți după mine: a-pă, ma-ma." Avea buze groase, unse cu ceva lucios şi la fiecare silabă emana un iz de vinete cu ceapă. „Ma-ma, Mă-mi-ca." Sprâncenele lui s-au ridicat reflex, o jumătate de gură s-a deschis şi din ea a ieşit răstit ceva ce suna *gâl-hâl-hâl*.

„Exersăm şi mâine“, l-a mângâiat cu milă urâta. Apoi a venit infirmiera, i-a schimbat pampersul şi fără să se spele pe mâine i-a zis „Tătăiță, gurița mare“. I-a împins printre buze lingura cu terci. A simțit pe limbă gustul uitat şi a înghițit. Îi era foame.

© Radu Sandovici

Ana Blandiana este una dintre cele mai importante figuri ale liricii româneşti şi o voce sonoră a societăţii civile. A publicat volume de poezie, proză şi eseuri (dintre care *Persoana întâi plural*, *Călcâiul vulnerabil*, *Întâmplări din grădina mea*, *Oraşe de silabe*, *Cele patru anotimpuri*, *Arhitectura valurilor*, *Patria mea A4*, *Fals tratat de manipulare*), care au fost traduse la prestigioase edituri din Europa şi Asia şi au fost răsplătite cu importante premii. În 1990 a reînfiinţat PEN Clubul român, al cărui preşedinte a devenit. Fondator şi preşedinte al Academiei Civice, care realizează, sub egida Consiliului Europei, Memorialul Victimelor Comunismului şi al Rezistenţei, de la Sighet. Membră a Academiei Europene de Poezie, a Academiei de Poezie „Stéphane Mallarmé“ şi a Academiei Mondiale de Poezie (UNESCO).

Ana Blandiana
Ieșirea

„Aduceți-vă aminte de ziua aceasta în care ați ieșit din casa robiei.“
(Ieşirea, 13:3)

DE ATÂT DE MULTE ORI ÎNCERCASEM SĂ-MI IMAGINEZ ACEASTĂ clipă, încât nu mai reuşeam să înțeleg că de data aceasta chiar se petrecea. O sâcâitoare senzație că văd totul din afară, că mă văd, şi nu oricum, ci ca printr-un ochean întors, mă împiedica să reacționez normal, imediat, trebuia să se scurgă o fracțiune de secundă până când percepeam imaginea văzută, ca şi cum ar fi trebuit să şterg mai întâi geamul aburit care mă despărțea de ea.

Cu câteva zile în urmă mi se dăduse un ziar, ceea ce era o confirmare clară a apropierii acestei clipe. Ani de zile nu visasem decât asta: să mai pot ține în mână un ziar, sau o carte, sau orice putea fi citit, pentru că, în mod curios, mă chinuia nu atât lipsa conținutului lecturii, pe care îl puteam înlocui cu amintirea altor lecturi, ci însuşi actul fizic al cititului. Țineam ziarul în mână şi mă vedeam ținând ziarul în mână (a fost prima oară când am avut această senzație): un om ținând un ziar în mână, dar nereuşind să citească decât titlurile. Restul literelor erau prea mici ca să le pot descifra. A fost prima dintre descoperirile schimbărilor care se produseseră în ultimii ani. Nu mă îndoiam că se schimbase lumea între timp, dar nu mă gândisem în ce măsură mă voi

schimba eu însumi. În orice caz, din fericirea care îmi imaginam că mă va cuprinde când voi putea citi din nou (fericire din imaginarea căreia îmi făcusem de-a lungul anilor un adevărat exercițiu spiritual) nu mai rămăsese decât noutatea că, de acum înainte, pentru a citi, va trebui să port, dacă asta va depinde de mine, ochelari. Fără ochelari n-am putut să citesc nici hârtia pe care mi-au pus-o în față s-o semnez şi pe care le-am cerut să mi-o citească. Era o declarație prin care mă obligam să nu relatez nimănui, niciodată, nimic din cele trăite în cei şase ani şi un şir de articole de lege sub incidența cărora cădeam dacă nu mă țineam de cuvânt. Apoi a trebuit să semnez pentru legătura de haine cu care fusesem îmbrăcat la cursul universitar de unde mă luaseră şi să predau zdrențele de pe mine. În mod evident, pentru ca schimbul să se poată produce a trebuit să trec prin cele două sau trei secunde în care am rămas gol în fața tejghelei magaziei sub privirile – de altfel indiferente – ale magazinerului şi soldatului. Deşi erau infinit mai comode şi mai plăcute la atingere, odată îmbrăcat cu fostele mele haine, m-am simțit stingher şi aproape jenat, ca şi cum n-ar fi fost ale mele, şi de fapt felul în care atârnau pe mine, ridicol de largi, lăsa impresia stânjenitoare că sunt nepotrivite, de împrumut.

Apoi soldatul a luat-o înainte şi eu l-am urmat de-a lungul coridoarelor pe care le străbătusem de atâtea ori cu ochelari de tablă. Acum le puteam vedea şi mă uitam la ele lipsit de curiozitate, totuşi atent ca şi cum ar fi trebuit să profit în sfârşit de faptul că le pot privi. La un moment dat am trecut pe lângă un geam în care mi-am văzut pentru o clipă imaginea, fără să înțeleg decât după ce trecusem că fusese vorba despre mine, şi nu m-am putut împiedica să mă întreb, mirat eu însumi de întrebare, de când nu mai văzusem o oglindă, câți ani nu mă mai văzusem. Oricum, imaginea era atât de diferită de ceea ce ştiam eu despre mine, de ceea ce văzusem ultima oară într-o oglindă, încât a trebuit să treacă mai multe secunde până să mă impresioneze şi chiar să mă

înspăimânte. Era altcineva, şi a fost nevoie de o pauză goală de sens, până să înțeleg că *eram* altcineva. Soldatul s-a oprit la capătul coridorului la un fel de ghişeu unde a semnat, şi a trebuit să semnez şi eu, într-un registru, apoi am primit o foaie de drum emisă de Căile Ferate Române pe care mi s-a explicat că va trebui să-mi scriu numele şi localitatea de destinație unde voiam să merg. Reieşea că eu va trebui să vreau să merg undeva şi eu voi hotărî unde. Ceea ce înainte mă mira m-a speriat. Se pare că înțelesesem însă greşit pentru că, în timp ce vorbea, tânărul de la ghişeu mi-a scris el însuşi numele pe foaia de călătorie şi, după ce-a mai căutat prin hârtii, destinația. Scria cu litere de tipar, mari, cu grija de a nu greşi, încât nu mi-a fost greu să ghicesc, cu un mic suspans datorat încetinelii cu care se forma cuvântul, numele oraşului de unde plecasem la universitate. Era oraşul copilăriei şi adolescenței, ceva atât de îndepărtat, încât cred că în prima clipă nu am înțeles de fapt despre ce este vorba. Oricum, mai urgentă decât înțelegerea era descoperirea universului de hârtii răsfoite şi chiar a mirosului creionului chimic, prevăzut cu un fel de prelungitor prins cu un inel de cauciuc, mirosuri pe care mi le aminteam, deşi nu le simțisem de foarte mult timp. Apoi soldatul mi-a cerut să îl aştept şi a coborât pe o scară cu treptele tocite, puțin curbe, şi n-am putut să nu mă întreb dacă asta era scara pe care o urcasem de atâtea ori simțindu-i curbura fără să o văd, cu paşii ritmați de sunetul ciocnirii fierului cu cimentul. Soldatul s-a întors repede, sărind câte două trepte, fără să se grăbească, doar consumându-şi energia, cum fac copiii, şi mi-a înmânat – cerându-mi să semnez de primire pe o foaie volantă pe care o ținea depărtată ca să nu se murdărească – o pungă de hârtie maronie cu pete de grăsime în care se găsea o bucată mare de pâine şi una de slănină. Mirosul de afumat – nemaisimțit de ani – m-a izbit cu o asemenea violență, încât a declanşat derularea cu viteza unui film rupt a cavalcadei unor imagini rostogolite, încălecate între ele: afumătoarea din podul bunicilor, porcul tăiat învelit

în paie cărora li se dădea foc, gustul cozii pârlite pe care o împărțeam cu sora mea, şuncile aşezate vara în pivniță şi răspândind încă mirosul de fum de la Crăciun.

— Mâncarea de drum, mi-a spus soldatul explicativ şi l-am privit mirat nu numai pentru că gestul lui, de fapt al instituției, îmi apărea insolit, ci şi pentru că îi uitasem pentru o clipă existența. Nu aştepta nici un răspuns, aşa că a pornit întorcându-se pe acelaşi coridor pe care venisem, şi eu l-am urmat, a mai intrat într-un birou în dreptul geamului deschis pe lângă care mai trecusem şi m-am oglindit din nou, privindu-mă de data aceasta mai atent, ceea ce nu mi-a folosit la mare lucru: ştiam acum că sunt eu, dar tot nu mă recunoşteam. În mod curios însă, imaginea mea necunoscută nu mă impresiona. Mi se părea mai curând bizară decât dramatică, ca şi când nu i-aş fi acceptat autenticitatea. Apoi soldatul a revenit şi a pornit mai departe, am ieşit în curtea îngustă ca un luminator unde eram scoşi la aer din când în când, am traversat şi am ajuns în cele din urmă la poarta pe care nu mi-o aminteam, intrasem probabil cu duba. Portarul cu câteva trese pe umăr s-a dus să deschidă, după ce soldatul i-a dat mai multe hârtii, dintre care adusese una pe care mi-a întins-o mie. Am luat-o şi am aşteptat, pentru că am avut impresia că vrea să-mi spună ceva, dar în ultima clipă nu s-a hotărât, iar eu m-am întors spre poarta care se deschidea şi abia atunci am auzit din spate o voce, ciudat de răguşită pentru un tânăr, rostind: *noroc*. O fracțiune de secundă am vrut să mă întorc, dar nu ştiam ce i-aş fi putut răspunde, mi-am dat seama că îi şi uitasem figura, şi am păşit spre portarul care aştepta fără să mă privească.

Când s-a deschis poarta, înainte chiar de a ieşi, o pală de aer proaspăt, parfumat, mi s-a părut, a pătruns în interior într-un fel surprinzător, viu, ca o prezență, şi m-am grăbit să-l inspir cu nesaț, aproape subversiv, ca şi cum până atunci nu respirasem, ca şi cum înăuntru n-ar fi fost tot aer. Abia când poarta grea s-a închis în spatele meu, m-am simțit o clipă

pierdut, luat de pe picioare ca de un val de anotimpul pe care îl simțeam în jurul meu, obligându-mă să mă trezesc, nu eu, ci fiecare celulă din care eram făcut. Am tras aer în piept până la amețeală şi m-am sprijinit un minut de peretele clădirii, de parcă n-aş fi avut destulă putere să mă desprind, să intru în vară ca într-o apă în care nu mai eram sigur că ştiu să înot. Era vară! Teoretic ştiusem, ținerea socotelilor calendarului fusese de-a lungul anilor un adevărat sport al minții care presupunea exerciții zilnice de întreținere şi, de altfel, descifrasem data şi pe ziarul din ajun. Dar în realitate nu mai ştiam de mult ce înseamnă un anotimp.

Era vară, îi simțeam mirosul înainte s-o văd sau să-i simt căldura. De altfel, în mod evident, dintre simțuri, primul care îmi şi începuse să funcționeze era mirosul. Simțeam aroma de praf fierbinte, de țigle încinse, de lemn uscat. De fapt nici nu-mi dădeam seama cât din ceea ce simțeam simțeam cu adevărat acum sau fiecare nouă senzație se grăbea să se conecteze la amintire. Oricum era firesc ca mirosul să învie dintre simțuri primul, pentru că pe el am făcut ani de zile tot ce-am putut să-l scot din uz, să-l împiedic să mă facă să sufăr. Nici durerea fizică, nici foamea, nici umilința nu mi se păruseră mai greu de suportat decât mirosurile râncede, putrede, pestilențiale, de murdărie veche, de dejecții, de răni infectate, de sudoare, de sânge stricat, de carne bătrână, de hoituri, între care trebuia să supraviețuiesc, care pătrundeau în mine, mă pătrundeau şi îmi transformau trupul în ceva străin, la fel de străin şi de grețos ca şi celelalte trupuri îngrămădite în jur, lipicioase de transpirație, acoperite cu o mâzgă pe care o produceau ele însele şi care era, oricât de dezgustătoare, o dovadă de viață.

Stăteam încă sprijinit de zid – cu soarele bătându-mi în creştet şi coborându-mi încet căldura până la umeri, până la piept, până la coapse, înspre picioarele veşnic înghețate – când un copil care trecea pe trotuar s-a oprit în fața mea privindu-mă curios. Mi-ar fi greu să spun dacă îl făcuse să se oprească doar curiozitatea, dar mă privea oarecum silnic,

ca şi cum ar fi fost obligat să o facă şi să spună ce a înțeles. Când ni s-au întâlnit ochii, mi s-a părut mai mult înspăimântat decât curios, mai precis curiozitatea era punctuală, se referea la prezența mea acolo, dar spaima era mult mai largă, cuprindea ceva din jurul meu şi de deasupra mea. M-am depărtat şi eu de perete să văd ce priveşte copilul şi mi-am dat seama că era vorba chiar de clădirea din care ieşisem şi pe care o vedeam prima oară din afară. Era deosebit de lungă şi de masivă, cu două etaje fragmentate de ferestre egale, înalte şi înguste cu ramele vopsite în gri închis, ceva mai stins decât gratiile aproape negre. Dar nu atât gratiile care îi ritmau suprafața, cât faptul că geamurile de la parter identice şi înşirate de o parte şi de alta a porții aveau sticla dată cu aceeaşi vopsea gri o făcea neliniştitoare şi misterioasă. Spaima copilului nu se referea la mine, ci la clădirea de zidul căreia mă sprijineam, eu eram doar un element nou, neaşteptat, care îl făcuse să se oprească din drumul pe care îl străbătea probabil în mod obişnuit grăbind pasul şi făcându-şi cruce cu limba în cerul gurii. Eu îl înspăimântam doar în măsura în care păream a fi o emanație a clădirii, cineva scos de dincolo de ferestrele vopsite, ca să nu se vadă ce se petrece înăuntru, şi lăsat pe trotuar, sprijinit de perete. Am făcut un pas ca să mă depărtez de zid şi am vrut să-i zâmbesc, dar, înainte de a o putea face, el a luat-o la fugă, oprindu-se doar o fracțiune de secundă la colțul clădirii, să vadă dacă nu-l urmăresc.

M-am grăbit şi eu, tulburat, să mă depărtez de clădirea din care ieşisem şi al cărei stigmat, în mod evident, îl mai purtam încă. Trebuia să ajung la gară nu numai pentru că pe *foaia de ieșire* era scris numele oraşului unde trebuia să locuiesc şi nu numai pentru că aveam o foaie de călătorie până în acel oraş, ci şi ca să fiu pur şi simplu cât mai departe de acest loc a cărui umbră mă făcea recognoscibil. Mergeam repede, deşi nu ştiam dacă strada pe care o urmasem ducea la gară, în timp ce îmi aminteam clădirea cu ferestre vopsite din oraşul meu, pe lângă

care îmi era frică să trec în copilărie şi traversam asemenea tuturor pe celălalt trotuar până reuşeam s-o depăşesc. Ironia amintirii m-a făcut să încetinesc pasul, aşteptând să se apropie de mine – ca să întreb încotro este gara – o femeie care venea din sens contrar. Venea evident de la piață, încărcată cu două plase mari în care se vedeau roşii, ardei, castraveți, morcovi, cartofi, ceapă. Înainte ca femeia să ajungă în dreptul meu, am rămas cu ochii fixați pe formele şi culorile pe care nu le mai văzusem de ani de zile. Trebuie să fi părut destul de ciudat, pentru că femeia s-a oprit, lăsând plasele din mână ca să se odihnească, şi m-a întrebat ceva, ceva ce nu am înțeles pentru că pur şi simplu nu puteam să-mi desprind ochii de pe plasele lăsate pe trotuar.

— Pot să vă ajut cu ceva? a repetat ea întrebarea, urmărindu-mi cu mirare direcția privirii, şi eu abia atunci mi-am amintit că o aşteptasem anume ca s-o întreb ceva ce uitasem, aproape fascinat de frumusețea roşiilor.

— Aş vrea să ajung la gară, dar nu ştiu dacă nu cumva am luat-o în direcția opusă, i-am răspuns oarecum confuz, ca şi cum nu mai eram prea sigur că asta era întrebarea. Şi am adăugat imediat, cu ochii la plasele de pe trotuar: Cât sunt de frumoase!

— Da, răspunse femeia, zâmbind cu naturalețe şi oarecum uşurată, e un an bogat: a plouat când era nevoie. Şi amuzată, aproape flatată de admirația mea pentru legumele ei, a continuat: ca să ajungeți la gară o luați la dreapta, până la piață, apoi cotiți la stânga şi drept înainte la nici o sută de metri vedeți gara. Şi, în timp ce îşi ridica plasele sub privirile mele fermecate, îmi mai zâmbi o dată şi-mi ură drum bun.

Ar fi fost mirată să ştie că, din tot ce-mi spusese, cel mai important mi se păruse faptul că drumul trecea pe lângă piață. Întotdeauna îmi plăcuse, când ajungeam într-un oraş necunoscut, să-i caut piața şi să-i privesc tarabele etalându-şi după anotimp sufletul străvechi travestit în roadele pământului. Acum însă nu putea să mi se ofere un dar mai

minunat decât privelişte a unei piețe de legume şi fructe în august. Am grăbit pasul şi, în momentul în care, cotind, m-am trezit în fața unor piramide de gogoşari, de vinete, a unor munți de dovleci, de pepeni galbeni, de pepeni verzi, de verze, a unor grămezi strălucitoare de roşii, de prune, de mere, de piersici, a unor legături verzi de frunze de leuştean şi de țelină, de mărar şi de pătrunjel printre conopide albe şi morcovi portocalii, mi s-au umezit ochii şi am simțit că mă cuprinde o pace luminoasă atoatemântuitoare. În cei şase ani de când nu le mai văzusem, nici unul din roadele pământului nu dispăruse, nu se schimbase nimic în univers: din semințele de roşii creşteau în continuare roşii, din cele de ardei, ardei. Lumea adevărată continua să existe, puteam s-o văd, s-o ating, s-o miros, s-o gust. Nu mă puteam îndoi de realitatea ei. Oricâtă suferință ar fi existat în această lume paralelă, dacă supraviețuiai puteai să te întorci aici printre legumele şi fructele care creşteau din semințe în fiecare an, mereu în stare să o ia de la capăt. Tabloul care mi se înfățişa părea miraculos, deşi nu era decât natural. Iar ceea ce îmi umplea ochii de lacrimi era revelația că tot ce e firesc e miracol. Chiar şi faptul că eu pot să trăiesc din nou o asemenea clipă pe care o visasem de atâtea ori, încât nu mai credeam de fapt că poate aparține şi altei lumi decât visului.

De altfel neschimbate nu erau doar legumele şi fructele, neschimbate erau şi bătrânele țărănci care le ofereau şi pe care le mai întâlnisem de aceeaşi vârstă, cu aceeaşi privire, cu aceleaşi mâini, ca nişte vreascuri, şi în alți ani şi în alte oraşe. Una dintre ele mânca, după ce dezvelise dintr-o bucată de ziar, pâine cu slănină şi roşii. Am privit-o cum tăia cu un briceag cunoscut – un model pe care îl ştiam din copilărie – felii subțiri pe care le ducea la gura cu dinți puțini, rar, aproape protocolar. Mi s-a făcut deodată foame şi mi-am adus aminte că țineam în mână punga de hârtie groasă maronie unsă pe alocuri de slănina afumată pe care o ascundea. M-am aşezat nu departe de țărancă, la un capăt gol al

mesei de beton, am deschis şi eu pachetul şi am scos bucata de pâine şi bucata de slănină să mănânc. Spre deosebire de ea însă, eu nu aveam cuțit. Am ridicat ochii încurcat şi i-am întâlnit privirea care mă urmărea şi mâna care îmi întindea briceagul, ca şi cum ar fi ştiut dinaintea mea de ce o să am nevoie. M-am dus şi l-am luat firesc, ca şi cum ne-am fi descoperit deodată înrudiți, prin slănină şi pâine, după care ea s-a ridicat bătrâneşte, a ales cu grijă două roşii din grămada pe care o avea în față şi a făcut cu greu câțiva paşi până la mine întinzându-mi-le fără să spună nimic, iar eu am spus „bogdaproste" cu ochii în pământ, ca să nu se vadă în ei explozia de recunoştință care ar fi speriat-o.

— Dumnezeu să primească, a răspuns ea ardeleneşte şi s-a întors la locul ei.

Apoi am continuat să mâncăm amândoi, fără să ne privim, în tăcere, ca şi cum am fi fost jenați de efuziunea încheiată.

M-am văzut din nou din afară. Eram îmbrăcat în costumul cu care mergeam la cursuri, desigur demodat şi purtând încă din loc în loc cutele îndelungatei împăturări pe raftul magaziei, dar nu era nici rupt, nici murdar, nu-mi putea da înfățişarea unui cerşetor. E adevărat că gulerul cămăşii rămas prea larg, pentru gâtul subțiat, în jurul căruia era legată strâns cravata ponosită, putea să producă o undă de milă, dar nu mi se părea suficientă pentru a explica gestul care se consumase atât de firesc, care acum îmi apărea ciudat sau inexplicabil. Gustul roşiilor, purtând încă aroma sălbatică a vrejului de pe care fuseseră rupte nu demult era atât de intens, încât aproape senzual, şi amestecat cu întrebările îmi producea o bucurie puțin ilicită. De ce îmi dăduse roşiile fără să le cer? Observase felul în care le privisem şi-şi dăduse seama că nu am bani să cumpăr, deşi prețul lor era derizoriu? De unde vin? Şi, dacă da, îi era milă de mine sau se simțea solidară cu mine? N-aveam cum să ştiu ce simțea şi de fapt nici nu avea importanță. Gestul țărăncii fusese pur, liber de orice motivare, un gest al aproapelui.

A pune întrebări în fața unei asemenea realități era nu numai stupid, ci aproape profanator.

Ultima jumătate de roşie am mâncat-o goală ca să-i simt gustul curat, neamestecat cu nimic, nici măcar cu gândurile. Gustului ei îi răspundea, ca un ecou, un altul din amintire, când săream gardul şcolii şi dădeam iama după ore în grădinile din vecini ca să furăm roşii, pe care le şi mâncam goale, pitiți printre plantele legate pe aracii înalți dintre care nu ne vedeam. Gustul acela nu l-am uitat niciodată şi neînsemnata ispravă din copilărie a făcut parte în ultimii ani din repertoriul meu de amintiri care, retrăite, făceau să uit pentru câteva clipe că nu sunt liber, ca şi cum gustul aprig al roşiilor desprinse de pe vrejuri ar fi reprezentat o parte a definiției libertății. Dar oare nu era chiar aşa? Nu cumva libertatea se închega încet-încet din gusturi, mirosuri, sunete, forme şi culori pe care retrezirea simțurilor le descoperea în realitate şi le verifica în amintire, din faptul că începeam să văd şi să miros, şi să aud, şi să simt bucuria şi frumusețea roadelor? Nu cumva redeveneam eu însumi şi reveneam la viață, în măsura în care eram în stare să înțeleg prin simțurile înviate lumea de dincoace de istorie?

Mi-am strâns rămăşițele merindelor de drum şi m-am ridicat nehotărât. Bătrâna mă privea fără să se ferească, neîncercând să ascundă că înțelege totul. Eram prea departe ca să îi pot spune ceva, dar, când am vrut să mă apropii, a ridicat o mână ca şi cum ar fi vrut să mă oprească, o mână care a făcut în direcția mea în aer semnul crucii.

Acesta a fost momentul în care am îndrăznit pentru prima oară să mă gândesc că mă aflu pe drumul spre casă, că mă îndrept înspre gara de unde voi lua un tren pentru care am bilet până în oraşul în care am copilărit, am crescut, am făcut liceul şi de unde am plecat la facultate. Oraşul preistoriei mele, oraşul unde îmi locuiseră părinții, deci locul în care am fost acasă. Puteam fi, oare, destul de curajos pentru a folosi vorbele acestea şi la prezent? Mi-am adus aminte cât de bucuros eram în ultima clasă de liceu că în oraşul nostru nu exista universitate, că, deci,

va trebui să plec de acasă. Noțiunea de libertate mi se părea în mod logic localizată în afara sferei de influență a părinților. M-am întrebat adesea cum se născuse în mine această idee, devenită năzuință. Nu-mi interziseseră niciodată nimic şi nu-mi impuseseră niciodată ceva. De fapt, dacă mă gândesc bine, nu de ei voiam să mă îndepărtez, ci de lumea lor, de lipsa lor de speranță, de apartamentul în comun cu soprana care făcea vocalize în camera despărțită de un glasvand; de Tata ascultând „Vocea Americii" cu urechea lipită de radioul din care se răspândeau incredibile hârâituri, pocnituri, scrâşnete, cel mai incredibil fiind faptul că părea sau i se părea că înțelege totuşi, din moment ce nu renunța ore întregi, până când Mama nu mai putea suporta şi îşi astupa urechile cu palmele țipând „*închide-l, închide-l că simt că înnebunesc!*" Cei şase ani care fuseseră pentru mine mai mult decât o viață nu puteau reprezenta prea mult în lumea aceea care nu se grăbea pentru simplul motiv că singura ei şansă era să nu se remarce prin nimic, să treacă neobservată. Îi voi găsi, desigur, îmbătrâniți, dar nu bătrâni, nici unul nu are încă cincizeci de ani, erodați de spaimele pe care condamnarea mea le amplificase cu siguranță, îmi voi reocupa canapeaua din hol de pe care dimineața se strânge aşternutul, îmi voi căuta un serviciu pe undeva, pentru că probabil nu se va mai pune problema revenirii la facultate şi poate Tata va vorbi să mă primească şi pe mine la fabrica unde este pontator de ani de zile, de fapt de când descoperise că nu va mai putea fi niciodată judecător, nu numai pentru că nu-l va mai numi nimeni, dar şi pentru că el însuşi nu ar fi ştiut şi nu ar fi fost în stare să judece, iar studiile de drept în mod evident nu puteau să-i folosească la ceva.

Pornisem pe drumul spre casă, dar mergeam încet, fără bucurie, ca şi cum negrăbind pasul aş fi amânat reîntoarcerea în istorie. Pentru că nu aveam cum să-mi imaginez că reîntoarcerea acasă ar putea fi întoarcerea în altă realitate decât cea în care evadasem spre infern. Şi îmi era la fel de teamă de schimbările care ar fi putut surveni, ca şi să nu se fi schimbat nimic. Ba da, Mama, ce aş fi vrut să nu se fi schimbat.

O țin minte așa cum o văzusem ultima oară când am fost acasă, așa cum o văzusem întorcând capul în timp ce mă îndepărtam prin curtea lungă, iar ea rămăsese în capul scărilor înalte conducându-mă cu privirea. Am privit-o cu sentimentul că o văd nu ultima, ci prima oară, pentru că țin minte că m-am mirat cât e de frumoasă şi cum continuă să fie frumoasă, ca şi cum nici timpul, nici greutățile nu ar avea putere asupra ei. Toată copilăria fusesem mândru de frumusețea mamei mele, ca şi cum aş fi avut vreun merit sau ca şi cum ar fi fost un noroc. Şi m-am gândit deodată cât de greu aş suporta să descopăr că între timp, în lipsa mea, această frumusețe trecuse. Ar fi fost ca şi cum, lipsind, nu mi-aş fi făcut datoria de paznic al frumuseții ei.

Clădirea gării, impunătoare, se vedea într-adevăr imediat ce am dat colțul pieței. Tren însă urma să am doar peste trei ore. Mai precis exista peste câteva zeci de minute un rapid, dar ar fi trebuit să plătesc supliment de loc, iar eu nu aveam nici un ban. După ce a aruncat o privire scurtă spre părul meu care abia începuse să crească, asemenea unei perii, casierița nici nu a luat în discuție rapidul, menționând doar ca pe o condiție de neacceptat diferența de preț, şi mi-a spus ora personalului ca pe o variantă recomandabilă. Am dedus astfel că nu eram primul care ajunsese la ea după ieşire şi că nu sunt de nerecunoscut.

În fața gării era un scuar ponosit, cu câțiva arbori cu frunzele lucioase, ca şi cum căldura ar fi început să le topească, şi câteva bănci de lemn cu vopsea verde scorojită, în jurul unei foste fântâni arteziene în bazinul uscat al căreia fuseseră aruncate cutii goale de țigări, ambalaje de biscuiți.

Trei ore. Un răgaz între vieți. E linişte şi din când în când se aude o mierlă scoțând o interogație acută, aşteaptă un timp, apoi îşi răspunde tot ea. O şi văd printre frunzele unei crengi: are ciocul galben, penele negre, e tot ce ştiu despre mierle. Nu pot să nu mă întreb de când nu am mai auzit o pasăre cântând. Şi imediat după aceea mă gândesc că pe

vremuri nu aş fi remarcat, nu aş fi înregistrat măcar un astfel de cântec. El se reinventase pentru mine din absenţă. Şi asta urma să se întâmple cu nenumăratele evenimente ale vieţii pe care înainte de detenţie nici nu le observam, erau pur şi simplu neînsemnate părţi ale normalităţii, şi care acum vor fi descoperite şi recompuse, fiecare în parte, din suferinţa pe care absenţa lor mi-o provocase, şi vor avea o importanţă direct proporţională cu intensitatea măsurii în care mi-au lipsit. Dar asta putea să însemne că ceea ce am suferit nu a fost în zadar, ci mi-a ascuţit simţurile şi sensibilitatea care va descoperi de acum înainte cu mai multă acuitate lumea. La fiecare tril, mierla îşi încorda trupul mic înălţându-şi capul dat pe spate într-o poziţie patetică ce-i sublinia cântecul în pustiu. Sau nu, poate şi ea mă văzuse şi mi se adresa mie. Oricum a continuat să cânte minute în şir şi nu s-a oprit nici când s-a auzit şuieratul strident al rapidului care-şi anunţa sosirea, nici când, apoi, mai mulţi călători coborâţi din el au trecut fără să o asculte. Erau grăbiţi şi nu mi-a aruncat nici unul vreo privire, ca şi cum aş fi fost invizibil sau nu aş fi existat, ceea ce putea însemna că mai văzuseră mulţi ca mine şi nu le păsa, sau pur şi simplu că nu vedeau nimic în jurul lor, că erau surzi şi orbi, închişi în capsula treburilor lor zilnice, a grabei, a oboselii, a obligaţiilor de tot felul pe care nu aveau timp să le selecteze, să le cenzureze şi să se elibereze de ele, să devină cel puţin atât de liberi încât să audă şi să vadă lumea prin care trec.

Libertatea care mi se dăduse în urmă cu câteva ore era extrem de redusă, dar – privind şirul de oameni, străini nu numai de mine, ci şi de ei înşişi, pe care se vedea atât de clar că nu sunt liberi – m-am gândit că numai de mine depinde ca, iată, ceea ce am primit să nu devină un ciot de libertate, ci un sâmbure de libertate. Încă nu ştiam care va fi ţarina în care urma să pun acest sâmbure, dar ştiam că va trebui să o găsesc şi nu mă îndoiam că astfel va începe cea de-a treia mea viaţă. Deocamdată trebuia să ajung la părinţi şi să mă nasc.

© Cosmin Bumbuț

Mircea Cărtărescu, poet, prozator, eseist, critic literar şi publicist, este profesor dr. la Facultatea de Litere a Universității din Bucureşti. A debutat cu volume de versuri care îl aşază în primele rânduri ale generației optzeciste. După *Levantul*, o epopee în care personajul principal este poezia română de la începuturi până în zilele noastre, s-a dedicat aproape exclusiv prozei. Povestirilor din *Nostalgia* le-au urmat un prim roman (*Travesti*), apoi trilogia *Orbitor*, privită de critică drept un reper al prozei româneşti contemporane şi romanul *Solenoid*. Trei volume de publicistică întregesc chipul scriitorului cu cel al unui observator lucid al cotidianului românesc. Prin numeroasele traduceri din opera sa, a devenit unul dintre cei mai cunoscuți şi premiați scriitori români peste hotare.

Mircea Cărtărescu
Din Florească

MAMA MĂ CRESCUSE CA PE-O FETIȚĂ SUB CERURILE URIAŞE ALE mahalalei. Îmi lăsase părul auriu-întunecat să-mi crească până la jumătatea spatelui şi mi-l împletise-n codițe. Mă-mbrăca-n rochițe fanteziste, din materialele căpătate de la sora ei, care era croitorească, rochițe-n formă de clopot, asemenea celor de buret roz sau bleu al păpuşilor ce populau pe-atunci odăile întunecate, alături de peştii de sticlă, fulgii vopsiți din vaze şi fotografiile colorate de mână, în ramele lor de sticlă pisată. În fiecare zi mă-mpodobea altfel, îmi schimba pieptănătura, îmi punea cercei de cireşe la urechi, mă dezbrăca şi mă-mbrăca aşa cum făcuse, când era copilă-n Tântava ei, cu lingurile de lemn înfăşurate-n cârpe care serveau fetițelor de păpuşi. Țuțurelul meu dintre picioare n-o-mpiedica să-şi împlinească vreun vis sau vreo fantezie ascunsă adânc în întortochierile de cochilie ale minții ei. Trebuia să fiu fetiță, acum, când din doi băieți îi rămăsesem doar eu, şi cu asta, basta. Tata se-ncrunta şi-njura când mă vedea în astfel de travestiuri, dar el nu prea vedea nimic, iar ceea ce vedea nu prea ajungea în adâncul conştiinței lui, acolo unde-ar fi trebuit să fie el însuşi, însă nu era decât o cameră goală. Înjura şi-i trecea, cum trec norii pe cerul gol. Căci tata

n-avea să trăiască, n-avea să se bucure sau să fie mâhnit cu adevărat niciodată, trecea prin viață ca un somnambul cu frumoşi ochi catifelați, fără să ştie de ce trăieşte, fără să ştie măcar că ar fi trebuit să se-ntrebe din când în când ce e cu el pe lume. Ar fi dormit în pat cu o lupoaică şi-ar fi crescut, în loc de-un copil, un pui de balaur dacă-ar fi fost lăsat în pace, dacă nu i-ar fi spus nimeni nimic. Rămânea atât de des cu ochii-n gol – şi e singura moştenire pe care mi-a lăsat-o –, iar apoi făcea un efort atât de neplăcut să iasă din mistica derizorie a unei minți goale şi mulțumite şi plutitoare ca un sugar îndopat de lapte, încât mama şi cu mine conveniserăm, de fapt, de multă vreme că tata nu era acolo, chiar dacă venea seara de la atelierele ITB, mirosind a unsoare şi-a emulsie de strung, chiar dacă mâncam împreună, chiar dacă ne culcam toți trei în acelaşi pat. Tot ce se petrecea în cămăruța noastră din Silistra era-ntre mine şi mama.

Fetița-băiat era luată cu bicicleta şi plimbată prin cartier de câte-un vecin. Tropăia pe scări până la etajul casei în formă de U, zugrăvită-ntr-un vânăt sinistru. Întărâta curcanii-nfoiați din țarcul de plasă de sârmă. Ieşea pe stradă, printre bălți şi noroaie, să se joace cu copiii. Toate florile din curte erau mai înalte ca ea. Mirosul de lături, cel mai puternic miros al mahalalei, îi umfla nările când vântul de primăvară lingea şanțurile de la marginea străzii. Casa cu calcan de alături, alimentara scundă şi-ntunecoasă din josul străzii şi curtea de vizavi, cu globuri colorate-nfipte în pari pe care se răsuceau cârceii verzi-străvezii ai fasolei, dar mai ales norii luminoşi şi compacți de deasupra o umpleau de uimire, deşi nu cunoştea nimic altceva, de parc-ar fi fost o călătoare ce nimerise deodată-ntr-un ținut enigmatic, de o splendoare nemaipomenită, dar închis cu desăvârşire în propria stranietate.

Mi-aduc aminte cât mă mulțumea că sunt fetiță, ce mândru eram de cozile mele legate cu elastic de la chiloți, îmi amintesc nişte săndăluțe roşii „de lac" pe care mama mi le-a păstrat multă vreme... Dar partea

feminină-a himerei care eram pe-atunci dispăruse în ziua-n care mama mă dusese, pe-un drum necunoscut, în vifor şi-ntr-un peisaj de-un alb insuportabil, „să mă joc cu jucăriile lui Doru". Rochiţele şi cozile mele dispăruseră, din ziua aceea, pentru totdeauna, şi niciodată nu m-a mai luat cineva drept fetiţă. Astăzi, pentru mine, e ca şi când aş fi fost fată într-o viaţă anterioară, e ca şi când fosta copilă ar fi lăsat în cenuşa pietrificată a minţii mele un gol de forma corpului ei, asemenea celor rămase de pe urma carbonizaţilor din Pompei. Cozile blond-cenuşii le păstrez şi acum, în punguţa lor îngălbenită de hârtie. Un capăt e retezat şi legat apoi strâns cu elastic, celălalt se subţiază, ieşind din împletitura moale a şuviţelor de păr, ca vârful unei pensule delicate. De multe ori, serile, când îmi cercetez bietele mele comori, scot cozile, le întind în palme ca pe nişte animale mici şi moi, apoi merg în faţa oglinzii şi mi le aşez de-o parte şi de alta a capului. Din oglindă mă priveşte atunci o stranie himeră: adult-copil şi bărbat-femeie, fericit-nefericit în singura sa certitudine: singurătatea.

Apoi ne-am mutat în Floreasca, într-un blocuşor cu acoperiş ascuţit pe care-l alintam cu numele nepotrivit de „vilă". Era o clădire galbenă, cu tencuiala netedă şi buboasă totuşi ca o coajă de lămâie. În faţa ei erau mereu trandafiri uriaşi, iar deasupra, ceruri cu vinişoare roz, ca o răşină. Cerul se arcuia ca un clopot deasupra, cuprinzând sub pocalul lui întreg cartierul. Ca să mergem undeva, trebuia să străbatem cerul. Nu existau, în preajmă, decât trei astfel de locuri: alimentara, cu centrul de pâine lipit de ea, dispensarul şi secţia de miliţie. La prima mergeam singur, cu banii-n mână. Era-n josul străzii, imediat dincolo de zidul de gelatină al cerului. Treceam cu curaj prin gelatina albastră, groasă de doi-trei metri, şi mă pomeneam afară, unde nu exista cer, ci un gol cenuşiu deasupra. Vânzătoarea de la pâine se mira mereu de stropii azurii ce-mi rămâneau presăraţi în păr şi pe haine de la traversarea zidului de gelatină albastră, îmi dădea pâinea făcută special pentru mine de-un

brutar din vecini, împletită, rumenă şi mereu cu câte-o surpriză în carnea ei pufoasă: un mic biplan de plastic, un bilețel cu o inimioară desenată tremurat, un cercel cu pietricică de matostat... Apoi îmi punea în palmă restul: două sau trei monede mari de metal, pe care era desenată o stemă. Ăştia erau banii, pe care cumpărai orice lucru. Ei stăteau în sertarul mesei de la bucătărie. Mai erau şi bani de hârtie, cu desene minuțioase pe ei, dar erau atât de mototoliți şi jerpeliți şi lipiți cu cocă şi scrişi cu creion chimic, că fețele de pe ei nici nu se mai distingeau. Mama îi ținea pe ăştia în şifonier, între rufe. Mie-mi plăceau doar monedele, cu care mă jucam la nesfârşit. Făceam flori din ele pe luciul mesei din sufragerie şi, la mătuşa, îi apucam cu un magnet şi făceam lanțuri de cinci-şase bănuți ce se țineau unul după altul pe muchiile lor, căci deveneau şi ei magneți. Când îi apropiam, se lipeau brusc: clic. Iar când îi desfăceam se rupeau greu, cu părere de rău ai fi zis, unul de altul: declic...

La dispensar şi la circa de miliție mergeam doar cu mama. În doi, de mână, aveam forță mult mai mare şi dislocam peretele curb al cerului lipit de asfalt atât de puternic, încât înaintea noastră se desprindeau din el două ființe albastre şi transparente ce ne semănau perfect, ce se țineau ca şi noi de mână şi care după un timp se dizolvau sub cerurile cenuşii. Rămâneam eu şi mama, cu bobițe azurii în păr, mergând pe alei întortochiate şi necunoscute, pe sub copaci scheletici, prin lumea uriaşă. Mama ştia drumul şi eu o ştiam pe mama, aşa că ajungeam până la urmă la dispensar, care era o clădire lungă şi scundă, împărțită-năuntru în foarte multe cabinete. În fiecare cabinet era un pat învelit pe jumătate în muşama roz-cafenie, un cântar de fier alb care te şi măsura să vadă cât ai mai crescut, şi un dulap alb, cu etajere de sticlă, pe care se aflau cutii de metal nichelate. În fiecare cabinet era şi o doctoriță tânără, cu părul arămiu buclat, foarte afânat, coborându-i până la brâu, şi cu stetoscop în urechi.

De asemenea, pe fiecare pat se afla culcat câte-un pacient dezbrăcat pe jumătate, cu coşul pieptului ridicându-se şi coborând. Doctoriţele le lipeau talpa-îngheţată a stetoscopului de piept sau de spinare şi ascultau concentrate, de parcă inima pacienţilor le-ar fi spus ceva serios şi important. Un singur pat era mereu gol, şi pe acela mă întindeau pe mine. Mama aştepta într-un colţ, jucându-se cu greutăţile glisante ale cântarului sau citind afişele din care microbi urâţi îi rânjeau cu dinţii lor stricaţi. Rujată şi parfumată, cu gesturi dulci şi moi, doctoriţa cea roşcată începea să mă cerceteze.

Mă punea să scot limba şi-mi apăsa un fier cu gust de cocleală pe ea ca să mi se uite-n gât. Tuşeam şi-mi venea să vărs. Mă căuta repede-n păr după lindini, ferindu-şi părul înfoiat de capul meu suspect. Mă pipăia pe burtă după semne de urticarie. Îmi plimba stetoscopul peste coastele vizibile sub piele şi mă punea să respir adânc. Mă-ntreba dacă am viermişori. Oho, aveam tot timpul, nopţile mă mânca îngrozitor, numai că pastila pentru viermişori arăta ca o bucăţică de săpun de casă, verde şi cu nişte fibre prin ea, şi era insuportabil de amară, aşa că spuneam că nu am, dar mama, care mă auzea zvârcolindu-mă nopţile-n pat, îi divulga doctoriţei secretul meu ruşinos. Da, aveam oxiuri, cum le spunea doctoriţa, îi şi văzusem o dată, mici şi fini, foarte albi, lucioşi şi neastâmpăraţi, mişcând acolo, în sticluţa cu proba de fecale. Înainte de-a deveni cineva eram propriul meu corpuşor, poate de-aceea vorbeam despre mine ca despre un lucru din preajmă: el, spuneam, el. Apoi am înţeles că nu sunt, ci *am* un trup, că eu sunt locatarul şi prizonierul lui. Nu aveam eu viermişori sau lindini sau constipaţie sau urticarie, ci el, cel alcătuit dintr-o materie moale şi mişcătoare, el, în care trăiam eu. Când sufeream de o boală, deşi boala nu era a mea, ci a lui, era ca şi când pereţii celulei în care eram prizonier ar fi făcut igrasie sau s-ar fi încins atât de tare, că mi-ar fi luat respiraţia foc, sau ar fi îngheţat bocnă.

Trupul meu mă făcea să sufăr cu sadism, era dușmanul meu înverșunat, era un stomac care mă digera cu încetul. Era capcana plantei carnivore în care, ființă înaripată, nimerisem spre nenorocirea mea. Deja auzisem de organele interne și știam că, înăuntrul pielii mele, am inimă și ficat și plămâni, și chiar un schelet întreg, dar nu credeam nimic din toate astea. Cum n-aveam să le văd niciodată, ele nu existau. Preferam să cred că am înăuntru o substanță uniformă și luminoasă, o ceară lichidă, călduță, cu care gândeam și trăiam, vedeam și auzeam, râdeam și plângeam. Alții, da, poate aveau organe, asemenea porcului pe care-l văzusem despicat și pârlit la tataie, la țară, poate aveau mațe pline de caca, dar eu eram cu totul altfel alcătuit. Am păstrat, de fapt, până azi credința asta, sentimentul că nu sunt asemenea celorlalți oameni, celorlalte ființe vii. Nici măcar cuvântul „viu" nu-l folosesc când vorbesc despre mine, căci nu mă simt viu, nu sunt parte a vieții ce-și face loc în orice spor și-n orice bacterie. Când mă tăiam la deget, da, curgea sânge, dar preferam să cred că el a fost creat pe loc, atunci, de simpla pătrundere-a lamei cuțitului în degetul meu, decât să-mi închipui rețeaua-ncâlcită de vene, artere și capilare prin care-ar curge la nesfârșit un sânge pe care n-aveam să-l văd niciodată. Cum ar fi putut fi acest sânge? Ce culoare ar fi putut avea el, acolo, în trupul meu, unde nu există culori, pentru că nu există lumină? Când, mai târziu, pe scara blocului din Ștefan cel Mare, unde ne-am mutat după alți doi ani, aveam să-mi țin degetul arătător pe becul de la lift, avea să mi se confirme faptul că n-aveam structură interioară, că eram în întregime plin cu o substanță roză, hialină, translucidă ca aceea ce umple trupul meduzelor.

Ideea că trăiesc într-un animal, că până și la bibliotecă, pe când citesc *Prolegomenele* lui Kant sau *La umbra fetelor în floare*, închid în mine măruntaie cleioase, sisteme și aparate gâlgâitoare, substanțe hrănitoare și substanțe putride, că glandele mele secretează hormoni,

că sângele meu transportă zahăr, că am o floră intestinală, că în neuronii mei veziculele pline cu substanțe chimice coboară prin microtubuli şi le eliberează în spațiul dintre sinapse, că se-ntâmplă toate astea fără ştirea şi voia mea, din rațiuni care nu sunt ale mele, mi se pare şi azi monstruoasă, produsul unei minți saturnine şi sadice, care-a petrecut probabil eoni ca să-şi închipuie cum poți umili, teroriza şi tortura mai crud o conştiință. Da, trăiesc într-un animal compartimentat, lunecos, mucilaginos, în continuu chin după o gură de aer, un tub ce aspiră materie structurată şi elimină materie destructurată, ce se târăşte timp de o nanosecundă pe un fir de praf dintr-un univers măreț şi abject, uitându-se-n sus, din când în când, prin pelicula atmosferei, la cele mai apropiate alte fire de praf risipite pe boltă. Aşteptând ceva de-acolo, ceva ce nu va veni niciodată, cât timp va ține veşnicia.

Doctorița mă punea apoi pe cântarul alb, mişca greutățile până când ciocurile cântarului se aliniau, ca să dea dovadă de cât de mult mă atrage pământul cu puterea sa magnetică. Eram lipit de el ca bănuții de magnetul mătuşii mele. În fiecare an, pământul îmi strivea şi mai mult oasele, presându-le de caldarâm, de podele, de canalele din mijlocul străzii... Apoi mă măsura, punându-mi în creştet placa glisantă, şi constata că animalul în care trăiam găsise cumva o cale să se opună ruinei şi destrămării universale: creşteam, pe când totul în jurul meu se turtea, se lipea de țărână, se făcea praf şi pulbere. Înfruntam nesăbuit zeii nivelării tuturor lucrurilor până la nimicul care e podeaua ființei. Îmi făcea apoi injecțiile obişnuite, fără de care nu-mi închipui copilăria: penicilină, streptomicină. Pe vremea aceea doctorii socoteau că n-au rost pe lume dacă nu fac injecții. De pe-atunci bănuiam că aveau cumva nevoie de gemetele, plânsetele şi lacrimile micuților care nu-nțeleg de ce sunt atât de rău pedepsiți. Cel mai tare mă durea faptul că de fiecare dată când mă zbăteam pe muşama, urlând ca din gură de şarpe pe când

sora se-apropia cu acul ei de viespe neiertătoare, complice era mereu mama. Ea mă ținea, din toate puterile ei, ea țipa la mine, ea mă amenința cu bătaia. Uneori se trântea peste mine, pe pat, sucindu-mi mâinile la spate. Apoi simțeam acul în carne şi otrava umplându-mi fesa. Rămâneam trântit pe muşama, umilit şi plângând în hohote, şi tot mama, apoi, de neînțeles, îmi ştergea fața udă şi mă ridica de umeri, cu o blândețe care mă uluia şi mă indigna: „Gata, gata, a trecut…“ Ieşeam şchiopătând din cabinet, ridicându-mi din mers pantalonii ca să nu mai vadă nimeni înțepăturile, risipite la-ntâmplare, ca nişte stele inflamate, pe fesa mea dreaptă şi pe cea stângă. Cuvântul „dispensar“ mă înspăimântă şi azi, are-n sunetul lui clinchetul cutiilor nichelate, zdrăngănitul etajerelor de geam şi mirosul de mucegai al penicilinei, adevăratul miros al copilăriei mele.

Alteori, mult mai rar, mergeam la miliție. Ai mei trebuiau să-şi preschimbe câte-un buletin, poate, sau naiba ştie, fapt e că, serile, ieşeam de sub clopotul de jeleu, ce avea acum culoarea ambrei, şi, cu stropi mari de ambră rămaşi între pleoape şi care dădeau stradelelor şi clădirilor o înfățişare fantastică, ne-ndepărtam prin lumea sălbatică, mult mai mult decât când mergeam la dispensar. Nu-ntâlneam în drumul nostru niciodată pe nimeni. Erau aceleaşi clădiri, aceleaşi perspective ce se schimbau necontenit, aceiaşi copaci arămii în desfrunzire. Ajungeam la poarta de fier când ziua se-ngâna cu noaptea, când cerul era ca smoala, tivit doar la orizont de o dungă luminoasă, galben-verde ca veninul de şarpe. Poarta glisa pe rotile în fața noastră. Intram în clădirea cu geamuri zăbrelite şi urcam la etaj. Pereții erau kaki, vopsiți în ulei. Intram într-o sală de aşteptare unde lumina nu era aprinsă, deşi nu se mai vedea aproape deloc. Doar ferestrele cu zăbrele apăreau, cu peisajele lor sepia, prin aerul cafeniu. Era un crepuscul etern, în care pătrundeam, mama şi cu mine, cu o mare sfială. Rareori mai era cineva

în sala cu bănci cu spetează înaltă. Aşteptam acolo mult, poate două-trei ore. O tot întrebam pe mama, plictisit să mă joc cu degetele, cât mai avem de stat, iar ea-mi şoptea doar să am răbdare. Mă uitam la panoul cu infractori, apoi mă duceam şi priveam pe fereastră... Duşumeaua trosnea la fiecare pas şi, ca toate duşumelele de-atunci, mirosea puternic a petrosin. În fine, uşa se deschidea şi mama tresărea, apoi sărea în picioare, îşi lua poşeta şi se grăbea să intre. Se-ntorcea doar o clipă, din prag, ca să-mi spună să fiu cuminte, că se-ntoarce repede.

Rămâneam stăpânul sălii întunecate. Mă plimbam printre bănci, mă uitam la tablourile lucioase de pe pereți. Peste tot, şi la dispensar, şi aici, la miliție, şi oriunde ne mai duceam era pe câte-un perete un tablou înfățişând un om cu fața masivă, ochi grei şi părul cărunt. O dată, pe-o bancă dintr-un colț întunecat, am descoperit o fetiță mai mică decât mine, cu cerceluşi în formă de zmeură şi fără un dințişor din față, ghemuită acolo cu picioarele la piept. Îşi aştepta, poate, şi ea, mama. Lângă ea, pe bancă, era un sifon mare, de sticlă albastră, poliedrică. Dacă apăsai pe maneta lui, o apă învolburată țâşnea din ciocul unui vultur de cositor. Ne-am jucat multă vreme cu sifonul, apoi un joc cu lipirea palmelor unele de altele, în feluri mereu mai complicate, dar mamele noastre întârziau, aşa că ne-am hotărât să crăpăm uşa şi să privim înăuntru. Uşa era mult mai mare decât cele din casele noastre, abia înălțându-ne pe vârfuri ajungeam la clanță. Am luat-o până la urmă în brațe pe fetiță, lipindu-mi obrazul de rochița ei săracă şi pătată, care-n crepuscul îşi pierduse toate culorile, şi am ridicat-o ca să poată apăsa pe clanță. Uşa s-a deschis câțiva centimetri şi, cu capul meu deasupra capului ei, am privit amândoi în încăperea alăturată.

Ne aşteptam să vedem un birou şi milițieni în uniformă, şi pe mamele noastre aşezate pe scaune şi dându-le acte din poşetele lor demodate sau răspunzându-le modeste la întrebări. Sau, măcar, ne

aşteptaserăm la puțină lumină. În uriaşa încăpere de dincolo de uşă abia dacă era însă ceva mai multă decât în sala de aşteptare. Uimiți de ce zăream, am păşit până la urmă pe podeaua de piatră a vastei hale.

Era ca o grotă subterană, ca o cavernă cu aer uşor fosforescent. Nu se vedeau stalactite, dar aveam sentimentul limpede că ne aflam sub pământ, sub un munte întreg, a cărui presiune o simțeam cu nişte organe speciale, parcă. Podeaua era de piatră şi, din loc în loc, întâlneai bănci de piatră şi bazine de piatră, rectangulare, pline de o apă neagră. Bolțile de deasupra erau atât de magnifice, că abia dacă le vedeam striațiile, lucioase şi ascuțite cum e cerul gurii pisicilor. Toată piatra din jur era, de fapt, lucioasă şi semitransparentă, de parc-ar fi fost o mucoasă ce căptuşea asprimea muntelui. Înaintam prin marea sală, vidă altfel de obiecte, căutându-ne disperați mamele. Ne țineam de mănuțe, şi siluetele noastre minuscule se-ntindeau pe pereții şi tavanul grotei în anamorfoze monstruoase, mereu altele, ca la bâlci, în sala oglinzilor strâmbe. Când oboseam, ne aşezam pe băncile de piatră. Şi pe ele le simțeam organice, căci se-ncălzeau brusc de la pulpele noastre şi începeau să pulseze ciudat. Parcă se contopeau cu carnea noastră. Atunci ne smulgeam, ca o coajă de pe-o rană, şi orbecăiam mai departe.

De-a lungul acelui drum nesfârşit prin grota enormă, trupuşoarele ni se transformaseră, deveneam adolescenți, hăinuțele de copii căzuseră în zdrențe de pe noi, fluturându-şi peticele în urmă. Dacă mamele noastre supraviețuiseră, ele trebuiau să fie acum în vârstă, încărunțite, cu ochelari şi proteze dentare, cu trupurile lăbărțate de boli ale ficatului şi-ale splinei. Poate că nici nu le-am mai fi recunoscut. Dar noi mergeam mai departe, mână-n mână, în noile noastre trupuri fermecătoare. Eram deja adulți cu arhetipala formă omenească deplin împlinită, cu creierele, vizibile prin frunțile noastre translucide asemenea pielii crustaceelor, la fel de sexuale ca şi organele noastre genitale,

cu sexele la fel de cunoscătoare ca mintea. Eram omul, cu cele două întruchipări ale lui, eram impersonali acum ca păsările şi ca broaştele ţestoase, ce n-au nume şi identitate în afara speciei lor. Eram exemplare din specia umană, frumoşi ca nimic altceva pe pământ, luminând pe dinăuntru, de parcă viaţa n-ar fi fost altceva decât lumină interioară. Comunicam prin palmele lipite, cum comunică, la vârf, cei doi versanţi ai muntelui, eram siamezi cu o porţiune de trup comună, prin care circulă sângele aceluiaşi dublu sistem de vene şi de artere. Tot prin degetele-mpletite ne circulau şi emoţiile, şi gândurile, şi senzaţia, mai ales, de fericire ce ne umplea trupurile de mărgăritar topit. În faţa celor trei tunele de pe peretele opus al sălii – la care ajunseserăm după decenii – ne-am oprit şi ne-am întors unul către altul. Mamele noastre trebuie să fi fost acum oase fărâmiţate, dinţi risipiţi, vertebre amestecate cu nisipul şi lutul. Vreo meşă de păr putred pe-un craniu chel. O verighetă prea largă pe osul fostului inelar.

Tunelele erau colosale, trei gâtlejuri căptuşite cu aceeaşi piatră lisă şi străvezie. Păreau traheele pământului. Înaintau, înclinate, către adâncuri, dar nu ale neînsemnatei noastre planete, fir de praf în infinitul la fel de minuscul al neînsemnatului nostru univers, ci în adâncurile firii, ale nopţii, ale uitării, ale nimicului de necuprins. Să aluneci prin acele gropi fără fund, să te scufunzi în acele hăuri însemna, poate, să regresezi, să redevii copil, apoi un fetus înţelept, cu pleoape grele, făcând trapezul pe nori, apoi un embrion umed şi transparent, apoi un ou în uterul unei femei din altă vreme şi alt loc, gata pentru o miraculoasă renaştere. N-am să uit niciodată cele trei guri săpate-n peretele de stâncă din faţa mea, nici intuiţia mea înfrigurată că fiecare dintre ele se despărţea, în adânc, în alte tuburi întunecate ce şerpuiau suple în carnea fiinţei, iar acestea în alte şi alte tunele, la nesfârşit. Poate însăşi realitatea umbla prin ele ca o cârtiţă oarbă, înspăimântată de propria ei singurătate.

Am îmbrățișat femeia de lângă mine și am rămas așa, în picioare, privindu-ne-n ochi, ca un zeu dublu, de safir moale, luminând tunelurile până-n adânc. Când mama m-a trezit, în bezna sălii de așteptare, eram ghemuit pe o bancă de lemn cafeniu. Pe ferestre se vedeau stelele. La lumina lor am văzut-o pe fetiță, trezită și ea de mama ei. Ne-am privit ca să ne recunoaștem mai târziu și-am plecat, fiecare, spre casele noastre.

Floreasca a rămas mereu pentru mine o lume aparte, nemaiîntâlnită altundeva, așezată parcă etern sub o lupă strălucitoare. Din viața mea de-acolo, din micul apartament a cărui structură interioară nu mi-o mai amintesc, de parcă el ar fi o cameră interzisă pe coridoarele minții mele, am cele mai limpezi-obscure, cele mai feeric colorate amintiri oarbe, căci, în lipsa imaginilor, tot ce-mi amintesc sunt emoțiile. Îmi văd bucuriile și spaimele de-acolo ca pe niște obiecte concrete, în toate detaliile lor, dar ca pe niște obiecte pe care le-aș vedea total, din toate părțile deodată, așa cum se și văd lucrurile pe sine, ca să poată exista. De multe ori m-am gândit să mă-ntorc în acel cartier în care-am copilărit printre trandafiri de dulceață, mai înalți decât mine, citind pe pervazul ferestrei, cu picioarele atârnându-mi afară. M-am gândit să revăd strada cu nume de muzician, alimentara, circa de miliție și dispensarul, ignorând faptul că nu poți revedea un cartier imaginar, săpat în piatra moale a minții tale, ci doar unul de cărămidă, moloz și tencuială, și castani ce-și dezghioacă indiferent fructele țepoase, toamna. Nu există pe pământ cartierele copilăriei. Și totuși de câteva ori mi-am zis: am să merg acolo oricum. Am să folosesc clădirile, copacii și norii de-acum ca să le proiectez umbra pe creierul meu dezvelit și sensibil, și poate că-n jocul de umbre voi recunoaște ceva de atunci.

O dată am și plecat. Am luat tramvaiul 5 pe Barbu Văcărescu și-am coborât în stație la Institutul de Proiectare și Planificare, lângă dezolantul depou de autobuze colindat de câini vagabonzi. Departe, ca să facă totul și mai imposibil de trist, se mâncau ruinele fostei fabrici de

acid sulfuric. Florească începea la doi paşi, şi totuşi n-am putut să păşesc din nou pe străzile ei niciodată, fiindcă marea cupolă de gelatină albastră ridicată peste cartier s-a pietrificat cu timpul şi acum e dură ca o sticlă groasă de jumătate de metru. Dincolo, lăţiţi de peretele curb, se pot vedea doar cei rămaşi prizonieri acolo, pe străduţe, elevii de la liceul Rosetti, cei care mergeau la Cinema Florească să revadă a zecea oară *Comoara din lacul de argint*, vânzătoarele de la pâine şi Alimentara, gestionarul de la Aprozar, miliţienii şi doctoriţele, pe care vitrificarea bolţii i-a luat pe nepregătite. Îşi lipesc feţele de geamul gros şi strigă, neauziţi, către cei de afară, captivi ai unei bule de aer din cristalul enigmatic al amintirii.

© Mircea Cărtărescu

Ioana Nicolaie semnează mai multe volume de versuri (*Poză retușată*, *Nordul*, *Credința*, *Cenotaf* şi *Autoimun* – desemnat de către USR „Cartea Anului“ 2013), două romane (*Cerul din burtă*, *O pasăre pe sârmă*) şi literatură pentru copii (*Aventurile lui Arik* şi *Arik și mercenarii*). A fost nominalizată la premii naționale şi internaționale, cel mai important fiind Eastern European Literature Award. A fost inclusă în numeroase antologii româneşti şi străine, iar selecții din versurile sale au apărut în publicații din Franța, Anglia, Germania, Austria, Canada, Suedia, Polonia, SUA şi Bulgaria. Este membră a Uniunii Scriitorilor din România şi a PEN România. În 2015, la Editura Humanitas a publicat volumul *Lomografii*.

Ioana Nicolaie
A doua umbră

— SE FĂCEA CĂ PARCĂ MĂ TREZISEM DUPĂ-AMIAZA, A ÎNCEPUT să zică mama. Şi nu ştiu cum, dar guiţau purcei mulţi pe-aici, pe lângă casă, vreo doi trăgeau fân din clăi şi alţii se fugăreau pe uliţă... Şi-apoi deodată s-a făcut linişte şi pe poartă a intrat un porc mare, alb, cu o pată sură pe coaste. Şi după asta s-a ivit o masă, largă, cu tot felul de cărnuri, cu măruntaie şi cu slănină peste care se turnase sare. Şi-am văzut ochii închişi ai porcului. Iar lângă el un singur om, lea Marea, care m-a chemat bucuroasă să-mi dea şi mie pentru o mâncare, aşa, de pomană... Şi-apoi gata, atâta a fost. Dar mă tem că o să se întâmple ceva, poate că biata femeie are zilele numărate.

Cred că abia făcusem cinci ani când am auzit visul acesta. Cei trei fraţi mai mari plecaseră la şcoală, iar cei doi mai mici se jucau pe podeaua răzuită de lumina portocalie a soarelui de toamnă. Ferestruica puţin mai mare decât un bloc de desen era deschisă larg, lăsând să pătrundă prin ea răcoarea dimineţii. Tata plecase la lucru în Rodna, unde făcea el naveta, aşa că era tocmai ceasul potrivit pentru a scoate la iveală visele nopţii trecute. Ţin minte totul foarte clar, încă văd silueta de femeie tânără a mamei, încă îi ghicesc faţa puţin cam palidă, cu părul

împletit în cozi strânse într-un fel de coc înflorat, ascuns de o broboadă, şi rochia făcută la comandă pe care erau înghesuiți zeci de trandafiri, sau zeci de lalele, sau zeci de altfel de flori, fiindcă asta poate şi-ar fi dorit ea să fie, o grădină veselă, mereu plină de boboci şi de petale, țin minte toate astea şi încă multe altele, poate şi pentru că n-a trecut nici măcar un ceas până când am aflat vestea: lelea Marea murise. Vecina noastră de la trei grădini distanță căzuse din senin în mijlocul casei. E drept că era destul de în vârstă, parcă totuşi nu se făcuse vremea să se mute în țințirim.

Deci mama, oricât de neobişnuit ar părea, avusese dreptate. Asta poate şi pentru că vieţuiam cu toții într-un loc şi într-un timp în care visele nu se depărtaseră prea mult, fiind încă prinse cu verigi mari de realitate. Alunecau când te aşteptai mai puțin pe drumurile noastre, te trânteau cu capul de pereții pe care, deşi la un pas de tine, nici măcar nu-i bănuiai, sau te purtau vesele pe palme, fiindcă amalgamul zilelor trebuia să fie mai curând bun ca să poți sta drept în viață. Sau, ceva mai târziu, odată cu primele îndrăgostiri, îți mai dădeau câte-n bobârnac, cât să-ți mai scoată puțin fumul din minte.

Adevărurile viselor erau acolo, ca o a doua umbră, mult subțiată şi la distanță de doar câțiva milimetri de prima noastră umbră. Perfect elastice, de obicei nu ne atingeau, şi totuşi din când în când ajungeau să o facă. E drept că nu neapărat pe mine, personajul gol al acestei istorii – care, din cauza unor împrejurări pe care n-o să le povestesc aici, a ajuns la treizeci şi cinci de ani să hrănească somnul numai cu o mâzgă din ce în ce mai mocirloasă –, ci pe cei mai mulți din familie. Mult mai târziu aveam să cotrobăi prin interpretările freudiene ale visului, cu gând să găsesc vreo explicație pentru felul sibilinic de-a visa al mamei. N-am aflat, desigur, nimic, nu conținutul latent, cel ascuns sub pieile absurde şi groase, era cheia, ci altceva, primar, un fel de simț neobişnuit de ghicire a ceea ce urmează să vină. Aşa cum unii simt când va suna telefonul şi ştiu încă înainte să apese pe buton cine se află la capătul

celălalt al firului, mamei i se livra, la răstimpuri, câte un petic de viitor, bine acoperit de aluviunile visului.

Imaginile nopții se dovedeau, aşadar, bucăți ale unei memorii deja scrise, pe care erai un mare norocos dacă ți se dădea să o poți vedea. Nu trebuia decât să pui cartonaşele laolaltă şi să operezi apoi un fel de privire în adâncime, exact ca în cazul pozelor cu iluzii optice. Acolo, dedesubt, arătându-i-se doar celui care reuşea să focalizeze, se găsea adevărul. Fascinația aceasta pentru cel de-al doilea mesaj, care trebuia intuit şi-apoi dezghiocat, putea veni şi pe modelul viziunilor profeților din Vechiul Testament din care ne citea tata deseori. Fiindcă avusesem un bunic pastor neoprotestant, iar părinții mei, deşi o vreme se îndepărtaseră întru câtva de biserică, puneau mare preț pe mesajele primite în somn.

Prin urmare, aproape în fiecare dimineață, era mai important să povesteşti visele decât să mănânci. Unele erau clare, ca acesta cu lelea Marea, dar altele, oricât le întorceai pe toate fețele, nu se lăsau dezvelite. Dacă visai câini, aveai, desigur, duşmani, dacă visai țigani, urmau creşteri de alocație sau de salariu, dacă visai cai, sigur te căutau petițori, dacă visai fântâni, te aştepta prosperitate, dacă visai trenuri, te găseau neapărat nişte veşti. Dacă te visai cumva pe tine însuți, din spate, urma o mare nenorocire. Iar miresele în somn aduceau zvonuri de moarte.

Dacă însă îndrăzneai să visezi o poveste, cu o prințesă care toată ziua nu face decât să coase la maşină, ca să-i treacă teama, fiindcă palatul ei e nesfârşit şi mereu se sparg ferestrele de la furtună, te pomeneai măsurată neîncrezător de vreun frate mai mare:

— N-ai visat asta! E o minciună! Min-ci-noa-sa! Min-ci-noa-sa!

Dar, dacă eşti mama şi ți se arată clar în somn o bucată de jar care sare singură din sobă şi se aşază pe piciorul lui Radu, întâiul ei născut, atunci sigur lui o să i se întâmple ceva. Şi nu bun, nu, fiindcă după doar câteva ceasuri, Radu s-a întors acasă cu ochii la început roşii, apoi tot mai dureroşi, ajungând până în dimineața următoare atât de inflamați că nici nu-i mai putea deschide. Avusese practică de atelier

şi sudase laolaltă cu toată clasa, numai că ochelarii de protecție nu fuseseră buni. Noroc cu leacurile băbeşti şi cu alifiile de la farmacie, că altfel nu se ştie ce s-ar fi ales de vederea lui.

Sau dacă tot mama, mult mai târziu, după ce jumătate din noi, cei doisprezece frați, plecaserăm de acasă, când tata hotărâse să meargă din nou la serile de rugăciune şi revoluția fusese lăsată în urmă de peste zece ani, începea să-mi spună la telefon că era puțin îngrijorată, fiindcă visase *ceva*, şi era sigură că se leagă de noi, nu puteai să nu te gândeşti că poate are iarăşi dreptate. Fiindcă uite, se zărea aşa, ca o perdea, peste o şosea mare de tot, plină de maşini şi cu blocuri înalte de-o parte şi de alta, cum nu văzuse ea nici măcar când mă vizitase la Bucureşti, şi unul dintre noi, nu ştia care, fiindcă era cu spatele, trebuia să se ducă înainte, dar nu putea nicicum s-o ocolească şi n-ar fi trebuit să-i dea prin minte asta, dar a tras deodată de perdea, de s-a rupt un pic într-o parte, şi-a dat apoi să se strecoare, dar noroc că a rămas înțepenit în material.

— Dacă ar fi trecut dincolo, ar fi fost rău de tot, *știu* asta!

Din fericire, Traian, căci despre el a fost până la urmă vorba, s-a poticnit „în material" şi astfel n-a ajuns nici jefuit şi nici omorât de sud-americanul care, în aceeaşi seară, îi pusese un cuțit în gât într-o stație de metrou din Madrid. Nu-i cerea decât portofelul, iar fratele meu a încercat să se apere. Şi-n încăierare, cuțitul i-a sfâşiat geaca, i-a atins pielea, destul ca să-l taie adânc pe un braț. Când a văzut sângele, hoțul, speriat, s-a făcut nevăzut. Două ceasuri mai târziu, polițiştii veniseră degeaba la Urgențe, unde fratele meu, deja cusut şi bandajat, se hotărâse să plece cât mai repede acasă. I-au luat declarația, după care s-au făcut şi ei nevăzuți.

Mama visa continuu, fel de fel, dar mai ales pe noi, copiii ei care umpluserăm lumea. Când în 1989 i s-a stins primul nepot, la doar zece luni, un copilaş care putea să rostească mama, şi spunea mama, plângând într-un fel de neimaginat, fiindcă i se făcuse un vaccin, şi care până să fie luat de maşina Salvării şi dus la un spital mai bun a

închis ochii pentru totdeauna, ea visase mărul plin de fructe roşii din care cel mai frumos s-a rupt, crăpându-i-se ca un bostan la picioare. Iar sora mea, când a simțit că micuțul ei nu i se mai zbate în brațe, a început să urle înnebunită şi nu s-a mai oprit decât după câteva luni, când diavolii încetaseră să i se mai atârne nopțile de tavan.

Până să moară bunicul, mama a bănuit mereu care sunt visele fluide, ca apa care se depărtează învolburată în albie, şi care sunt cele care ar putea ascunde un miez, un mic bolovan ce pentru o clipă ține în loc curentul. Nu se întreba la ce-i foloseşte că uneori află cu puțin mai devreme ce-are să vină, ştiind prea bine că nu poate împiedica nimic, câştigând cel mult un pic de timp ca să se pregătească. Şi nici nu putea zgâria după bunul ei plac cea de-a doua umbră, nevăzută, a visului, fiindcă aceasta în nici un caz nu se dezvelea la cerere. Aşa că atunci când s-a stins tatăl ei, până să ne dea mătuşa telefon, n-a avut nici cea mai mică bănuială. Fiindcă din cine ştie ce pricină, cu vreo lună înainte, încetase să viseze. Se trezea greu diminețile şi trebuia să-şi stropească obrajii ca să se poată apuca într-un târziu de ceva.

— Au fost singurele zile în care n-am avut nici un vis! spune şi azi, de fiecare dată când vine vorba de tatăl ei. Cu o lună înainte să se ducă el şi apoi încă un an după aceea.

Era vară adâncă, miez topit de august, cu tufele de regina nopții înmiresmând curțile. Bunicul, când îi murise soția în urmă cu optsprezece ani, fusese convins că n-o să-i supraviețuiască nici măcar o lună. Dar uite că mersese mai departe, tot gândindu-se la începutul fiecărei ierni că acum chiar nu-i mai rămăsese nici un pic de timp şi că-l aştepta Arsânica în cer, iar el nu se făcea să întârzie atât de tare. Numai că primăverile îl găseau cu treabă, cu vitele lui, cu şura de care fusese atât de mândru, cu livezile şi cu păşunile la care mergea în tinerețe călare pe cal. Rămăsese singur în cele trei odăi, iar mătuşa, fiica lui veşnic descurcăreață, venea din când în când să-i mai spele aşternuturile, nu hainele obişnuite, fiindcă de acelea se ocupa el, nu să-i facă mâncare, că doar nu fusese el degeaba bucătar pe front.

Când ajungeam la bunicul, o dată sau de două ori pe an, după ce-mi punea în farfurie, scotea pozele: cu el tânăr, cu ei însurăței, cu ea, minunată, cu taleri austrieci la gât, cu ciobanii de pe munte, cu Sfatul Popular, cu fetița cealaltă care-i murise lovită de cal, cu nepoții, cu el după Revoluție, cu ea în coşciug.

De data asta însă, în zilele uscate şi neobişnuit de călduroase pentru satul din căuşul munților, când am ajutat-o pe mama să coboare din maşină, după ce rulasem pe şosele şerpuite, cu asfaltul rupt din loc în loc, el nu mai aştepta pe băncuța din curte. Şi nici pe trepte, cu mâna streaşină la ochi. În schimb mătuşa, ajutată de două copile din vecini, văzându-ne, aproape că a strigat:

— Bietul de el, e gata! Aşa ne-a zis doctorul.

Am intrat pe vârfuri în verandă şi mai apoi, cu inima strânsă – unde erau muşcatele?, unde erau ciuberele pe care le folosise la stână? –, am deschis uşa odăii. Aceeaşi uşă pe care o ştiam de foarte mică, fiindcă prima mea amintire se păstrase de-acolo, de când casa era în construcție, iar eu fusesem trecută pe brațe peste podeaua încăperii celei noi chiar de el care, acum, după mai mult de treizeci de ani, se pregătea să moară. L-am văzut slab, împuținat, cu o cămaşă cânepie şi un cearşaf atârnând într-o parte.

— Ce-i cu tine, tată? a zis mama. Şi el, cu ochii înceţoşați, cum nu-i mai văzusem vreodată, a încercat să se uite spre ea, zicând apoi în şoaptă:

— Tu eşti, Ană? Ai ajuns? Te chem de două zile...

— Da, tată, am venit.

— Dar să ştiți că nu mai cunoaşte pe nimeni! a sărit cumva cu voioşie una din cele două copile. Nici pe noi nu ne mai cunoaşte.

Şi apoi, ca să ne arate, l-a zguduit puțin.

— Uite, ba Filimon, zi, cine-i cu ea? şi-a arătat către mine. O vezi? Ştii cine e?...

Bunicul şi-a întors capul, mă simțise acolo şi, deşi a dat să-şi mişte buzele, s-a oprit.

— V-am zis că nu ştie pe nimeni! a zâmbit victorioasă.

Şi el a făcut semn pentru borcut, fiindcă de când cu necazul altceva nu mai voia să bea. Fata i l-a turnat din sticla arămie de la depunerile minerale, însă el n-a înghiţit mai mult de o picătură.

— Săracul, o să moară, a zis mătuşa, îndreptându-i cearşaful. De la cățelul ăla i se trage. Înțeleg că-i era urât noaptea, dar nu s-a mulțumit să-l țină în casă, ci l-a lăsat să urce-n pat. Şi-aşa a tras în plămâni firul ăla de păr. Nu mai ajunge aerul în piept şi-acum, a zis doctorul, e aproape gata.

Bunicul a gemut, după care s-a chinuit din nou să şoptească:

— Nelu, când ajunge Nelu?

— Azi! Mai pe seară! a sărit mătuşa. Apoi, întorcându-se spre noi, a continuat de parcă el nici n-ar fi fost:

— Doar pe el îl mai aşteaptă. Şi-o să moară, de spital nici nu vrea să audă, dar mai bine aşa, că rost oricum nu mai are. Doctorul ăsta nou l-a consultat şi-a zis... Dar n-o mai ascultam, aşa cum nici el n-o asculta, pereții odăii erau la fel, cu tablouri de pânză pe care erau scrise citate din Biblie, cu polița plină cu de toate, cu fereastra prin care vedeam fântâna cu cumpănă. Ceața de pe ochii aceia atât de vii odinioară se adâncise, copilele îi ridicau la răstimpuri capul ca să-i umezească buzele, au mai venit nişte verişoare de-ale mamei, şi-o să moară, săracul, s-au tânguit ele, şi Nelu n-o să-l mai prindă în viață; apoi cineva a strigat că roşiile erau bune şi coapte. Mătuşa a ieşit iute şi după ea verişoarele şi vecinele.

— Stai, Ana, a gemut bunicul. Tu să rămâi...

Şi mama s-a aşezat pe un taburet lângă el, ştiind că trebuie să le trimită acasă pe cele două copile care au fugit fericite. Şi mai aflase şi că Nelu n-avea cum să vină, nu putea lipsi de la serviciu, făcuse rost de o lucrare prea importantă, şi spaniolul nu-i dădea liber aşa, cu una, cu două. Ce-avea a face că pe el îl iubise cel mai tare, că el fusese nepotul pe care şi-l dorise de fiu, că-l crescuse şi că-i fusese alături, că-i lăsase

prin testament livada, şi casa, şi mălăiştea, că-i era tare dor de el şi-acum, în ultimele lui ceasuri, îl aştepta? Nu, n-avea a face, fiindcă numai drumul, chiar şi cu avionul, i-ar fi luat băiatului o zi întreagă. Însă bunicul, deşi ar fi trebuit să fie mort deja, dacă de mai bine de o săptămână tot nu mai pusese nimic în gură, se încăpăţâna să-l aştepte, pierzându-şi cunoştinţa tot mai des, bâiguind lucruri amestecate, pentru ca apoi, din senin, să întrebe:

— Nelu?!

Mama nu l-a mai amăgit că nepotul o să-i ajungă curând, dar nici n-a putut să-i zică adevărul. A încercat doar să stea lângă el, să-i răcorească fruntea, să-i ghicească durerile, căutând să-l facă să uite şi să-l înfăşoare pe cât posibil într-un fel de pace pentru care tăia adânc din propria inimă. Vecinele veneau, aşa-i că nu ne mai cunoaşte, bietul ba Filimon!, se duceau apoi să pregătească făina şi să taie găinile fiindcă într-o zi, două aveau înmormântare, să ne daţi de ştire când moare, ca să venim la priveghi!, mătuşa fugea de colo, colo, că nu era uşor să te ocupi tu, femeie, de toate, iar mama nu s-a mişcat întreaga noapte de la căpătâiul lui.

A doua zi, la şapte dimineaţa, el a apucat-o uşor de mână.

— Ana!

Apoi i-a spus răspicat, cu glasul lui de altădată:

— Nelu nu vine! L-am visat!... Aşa că acum ascultă-mă bine...

— Te simţi mai în putere, tată?! l-a întrerupt mama, păcălită de vocea lui dintr-odată limpede.

— Nu, nu e asta. Dar nu te teme... Deseară, la şase, o să mă puneţi pe masă... Am văzut doi îngeri care mi-au tăiat firul vieţii. Mi-au arătat drumul întâi şi m-am simţit deodată tare-mpăcat. Cheamă tâmplarul, că-n noaptea ce vine o să facă sicriu. Şi cheamă şi groparul, că, oricât de greu va fi să găsească loc, trebuie să-mi sape groapa în dreapta Arsânicăi. Îl rog să se descurce cum ştie, că mormântul meu e deja acolo, ca măsurat.

Mama încremenise, şi bunicului i se umbreau iarăşi ochii. Ceasurile s-au scurs apoi şi mai greu, mătuşa a adus tâmplarul care şi-a socotit lemnul pe măsura bietului trup grozav de împuţinat al bunicului, groparul a ajuns şi el şi s-a gândit că groapa nu trebuie să fie cine ştie cât de mare, nici măcar cât fusese a ei, a nevestei moarte de astm cu aproape douăzeci de ani în urmă.

Bunicul şi-a înmuiat buzele ultima dată pe la prânz, după care a alunecat încetul cu încetul între lumi. Tuşea în continuare, însă hârâitul din piept se auzea tot mai slab. Ultimele cuvinte le-a rostit pe la cinci, când i-a şoptit mamei:

— Ana, pari tare obosită. De ce nu te duci puţin în curte, cu femeile?

— Da, tată, dacă vrei, mă duc, a zis mama.

Şi a coborât în curtea pe jumătate scăldată de soare, acolo unde mătuşa, şi vecinele, şi copilele nu pridideau cu lucrul, că trebuia făcută curăţenie peste tot, şi ordine, că trebuia cât de cât împodobită casa, dacă tot aveau să vină atâţia la priveghi, şi poarta mare fusese reparată, că unii aveau să ajungă cu maşinile, şi...

Mama n-a stat mai mult de cinci minute. Când s-a întors în odaie bunicul nu mai sufla. A izbucnit în plâns şi a strigat „Vai, tată!".

Înmormântarea s-a făcut repede, într-o sâmbătă călduroasă. Hainele negre se lipeau de trup, şi-n timpul slujbei mi-am dat seama deodată că veniserăm acolo doar o mână de oameni. Din cei treisprezece nepoţi în viaţă, doar eu, cea din Bucureşti, reuşisem să ajung. Nelu, oricât îl aşteptase bunicul, nu străbătuse Europa.

— Şi dumneata cum te simţi? am întrebat-o pe mama, pe drumul către casă. O vedeam în oglinda retrovizoare, tăcută, gândindu-mă că acum nu-i mai rămăsese aproape nimeni acolo.

— Păi, dacă tata e în sfârşit bine, eu de ce-aş fi altfel?!

Cât despre vise, ele s-au întors la ea abia după un an. Însă n-au mai avut niciodată tăria celor de dinainte, n-au mai fost clare, şi poate de aceea, de la o vreme, mama a hotărât să nici nu le mai povestească.

Fotografie din arhiva personală

Radu Paraschivescu este scriitor, publicist şi editor, coordonând la Humanitas colecția „Râsul lumii". A semnat peste 75 de traduceri din autori prestigioşi: James Joyce, Julian Barnes, David Lodge, Salman Rushdie. Cărțile sale, dintre care amintim *Ghidul nesimțitului*, *Fie-ne tranziția ușoară – perle românești*, *Mi-e rău la cap, mă doare mintea – noi perle de tranziție*, *Cu inima smulsă din piept*, *Dintre sute de clișee*, *Maimuța carpatină*, *Muște pe parbrizul vieții*, *Noi vorbim, nu gândim*, *România în 7 gesturi*, au fost publicate la Editura Humanitas şi au devenit bestselleruri la scurtă vreme de la apariție.

Radu Paraschivescu
Un nas și o gură

NU SE MAI VĂZUSE ASEMENEA PERECHE PRIN PARTEA LOCULUI. Nu se mai pomeniseră vreodată la Cabris oameni care să nu-şi deschidă nici gura, nici urechile cât era ziulica de lungă, mai ales că provensalul e vorbăreț şi iscoditor din fire. Betegi mai întâlniseră țăranii duium, fiindcă rar trecea o lună fără să vină pe lume un prunc ieşit din pântec bolnav sau deochiat. Bătrânii satului şopocăiau întruna despre grozăvii trecute şi trebuia doar vreme să ai să le asculți palavrele şi răbdare până-ți întindea jupân Galabru masa şi te omenea cu pâine coaptă pe vatră, brânză şi vin rece din beci. Voiai sau nu, ți se aşezau la masă, îşi dregeau glasul şi aşteptau să le torni. O făceai, căci nu se cădea să-i laşi cu paharul gol, dar pe urmă pas de mai scapă de ei. Îți îndrugau vrute şi nevrute, de te strângea țeasta şi-ți venea să-i dai cep precum butelor rânduite în beci.

Nu se mai văzuse asemenea pereche împăcată cu gândul că avea să-şi ducă zilele vătuit, fără strigăt şi cântec, fără şoaptă şi urlet. Împăcată, pe deasupra, şi în fața ivărului care le fereca amândurora gurile, ținând cuvintele departe de puntea limbii şi de porțile buzelor, rânduite în ungherele umbroase ale minții, în tainițele gândului, în sipetele

aducerilor-aminte. Ştiau cum se scriu cuvintele, dar nu auziseră şi nu rostiseră nici unul. Forma lor le era cunoscută. Muzica lor, în schimb, câtuşi de puțin. Nici ea, Annette, nici el, Fabien, nu auziseră nimica-nimicuța din ziua când veniseră pe lume: nu tu triluri de primăvară, nu tu trăsnete în toiul vijeliei, nu tu gemete grele de poftă sau alămuri spărgând timpanele în zi de sărbătoare. Şi el, Fabien, şi ea, Annette, ştiau că aşa avea să fie până când aveau să închidă ochii şi să pună mâinile pe piept. Iar dacă se mai întâmpla uneori să-şi spună că pesemne asta era osânda Domnului pentru cine ştie ce păcate ale lor sau ale celor de dinainte, se grăbeau să alunge gândul eretic şi să-şi facă repede cruce. Nu era nici pedeapsă, nici blestem, ci doar una dintre multele încercări care se ivesc pe nepusă masă în viața omului şi pe care, dacă ai frică de Dumnezeu, nu te-apuci să le iscodeşti. Da, ceilalți săteni avuseseră parte, încă din prima zi a vieții lor, de cuvinte, de hărmălaie şi de clinchetele vieții. Numai că, dacă te uitai bine la ei, cei mai mulți nu păreau defel bucuroşi.

Annette Dupuy şi Fabien Boitel îşi duceau zilele fără să deslu-şească dacă în jurul lor se isca răcnet, murmur, mârâială sau ploaie de vorbe grele. Pocnetul puştii de vânătoare sau zbieretul porcului de Ignat le erau străine. Trăiau amândoi într-o casă în care intrai aplecându-te, pe o ulicioară tăiată la margine de târg, unde soarele se oprea în obloa-nele albăstrui ale locuințelor de piatră care se încălzeau aidoma unor şopârle fără griji. Încăperile ei erau mai degrabă mici, în afară de bucătăria unde se putea pregăti hrană pentru un regiment întreg, atât era de mare. Dacă treceai prin dreptul casei, nu aveai cum să ghiceşti ce se petrecea zi de zi înăuntru. Pribeagul care bătea în poartă primea un codru de pâine cojoasă şi apă cât să-i astâmpere setea, dar nu era îmbiat să rămână. Din ce cleveteau vecinii, nimeni nu ştia cum arăta casa celor doi fiindcă nimeni nu avusese prilejul să arunce o privire. Poate tocmai de aceea, pungindu-şi gurile a dispreț şi închinându-se

mai ceva ca la sfânta liturghie, țăranii din Cabris îi spuneau fie „Bârlogul“, fie „Vizuina“, de-ai fi zis că în răcoarea ei se cuibăreau jivine ale pădurii, necum oameni ca toți ceilalți.

Preacinstiții lucrători ai pământului din Cabris se uitau chiorâș la Annette şi Fabien, chit că s-ar fi cuvenit să chiuie de bucurie că, strângându-i Dumnezeu pe cei doi surdo-muți laolaltă, nu stricase drăguțul de El mai multe case. Îi petreceau cu priviri în care fierbea dușmănia, iar asta din două pricini. Întâi şi-ntâi, nu-şi rupeau mâinile pe câmp, sub arșiță, ci se îndeletniceau cu treburi pe care un om cu scaun la cap s-ar fi sfiit până şi să le mărturisească. Pe lângă asta, cu toate că trăiau de-atâta amar de vreme împreună, nu găsiseră cu cale să împlinească taina sfântă a cununiei sub acoperişul bisericii de la răscruce. Trăiau ca doi nelegiuiți şi aruncau o pată asupra aşezării. Părintele Laurent îi probozise îndelung, după ce se lămurise că nu era chip să-i facă să intre în rândul lumii, însă până la urmă îi lăsase în plata Domnului şi se îngrijise de celelalte oi ale turmei, care învățaseră să nu se rătăcească şi mai cu seamă să nu behăie fără încuviințare.

— Să nu ne bată Cel de Sus şi pe noi, se mai încrunta uneori câte-un țăran la crâşma din sat.

— Dacă nu te-a bătut pentru cât prăpăd ai făcut când ți-ai dat mințile pe gât, bag seama că nu te-o altoi pentru păcatele altora, îi răspundea jupân Galabru, ştergând cănile spălate de nevastă şi ridicându-le apoi în lumina soarelui de vară.

Annette şi Fabien îşi găsiseră rost la Cabris cu aproape zece ani în urmă, după ce târcoliseră o vreme sătucul şi croiseră tot felul de planuri, unul mai îndrăzneț decât altul. Annette venea din Spéracèdes, o jucărie de târguşor cu câteva zeci de suflete, unde tuşeai la capătul dinspre piață şi se auzea la cel dinspre cimitir. Crescuse acolo cu un bunic îngăduitor şi cam nevolnic, după ce-şi pierduse mama în apele Mediteranei şi tatăl

într-o încăierare cu vorbe de ocară şi cuțite scoase de la brâu. Cum irosea vremea pe câmp de dimineața până seara, ocolită de ceilalți copii fiindcă nu era aidoma lor, hrănindu-se cu te miri ce şi alergând sub soarele Provenței, fata se obişnuise să recunoască tot soiul de ierburi. La început uitându-se cu grijă şi cu o boțitură a fețişoarei pe care se iviseră deja niscai cute ce nu-şi aveau locul la vârsta aceea, mai târziu cu ochii închişi, trăgând aer în piept cu poftă de drumeț flămând, ținându-l în ea ca pe o comoară tăinuită şi pe urmă slobozindu-l şuierat în liniştea care învăluise pajiştile şi dealurile de după ele. Se ducea la câmp cum se duceau ceilalți copii la şcoala din inima satului – acolo unde ea, una, nu şi-ar fi găsit loc şi tihnă, fiindcă de-abia ar fi aşteptat-o puşlamalele mici ca să râdă de beteşugul ei şi s-o vorbească pe la spate, ştiind bine că puteau spune orice grozăvii, fără frica de-a fi auziți.

Într-o bună zi, moş Dupuy, bunicul care-i ținea loc de dascăl lui Annette şi-o învăța să scrie, să citească şi să socotească, o pofti să se încumete la un joc pentru care o legă la ochi cu o pânză groasă, prin care fata nu putea să vadă nici atâtica. O aşeză pe scaunul pe care stătea când îi spăla părul cu apă de ploaie, iar pe urmă se întoarse cu o mulțime de ierburi, fire, petale, conuri şi fructe pe care i le trecu pe rând pe sub nas, poftind-o să închidă ochii, s-o miroasă pe fiecare, să deschidă ochii la loc după fiecare ghicitoare şi să scrie pe o bucată de hârtie ce mirosise. Spre uluirea bătrânului, Annette nu greşi nici măcar o dată. Degetele strânse în jurul penei de gâscă scriseră fără şovăire cuvintele, de-ai fi zis că le lua de-a gata din cine ştie ce terfeloagă, nu că le recunoştea după două-trei clipe în care stătea încruntată: cimbrişor, mentă, rozmarin, molid, tarhon, nucşoară, muşețel, mixandră, iasomie, levănțică, violetă, mosc, micşunea, salvie, busuioc, nalbă, scorțişoară, brad, ghimbir. Lui moş Dupuy aproape că i se frânse inima când înțelese că fetei i-ar fi plăcut şi să rostească toate cuvintele acelea, numai că lacătul care-i ferecase glasul era cu neputință de sfărâmat.

Dacă la şapte ani Annette îşi făcuse din nas o călăuză care nu se pierdea nicicând în hăţişul izurilor, aromelor şi miroznelor din Spéracèdes, zece ani mai târziu era în plină ucenicie pe lângă un parfumier despre care se dusese vestea de la Mougins la Le Tignet şi de la San Poire la Saint-Vallier-de-Thiey. Cam douăzeci de băieţi şi fete se căzneau să-i fure meşteşugul lui Maître Corbin de fiecare dată când urcau pe drumeagul şerpuit din Grasse care se îngusta pe măsură ce se apropia de casă. Corbin nu avea făloşenia iscusiţilor Fragonard, Galimard şi Molinard, care se înfoiau cocoşeşte şi-şi trâmbiţau priceperea în cele patru zări, după ce se ciondăniseră aproape zece ani din cauza unor prăpădite de mănuşi din piele parfumată despre care fiecare spunea sus şi tare că el, şi nu altul, le făcuse primul. Ceea ce avea însă Maître Corbin şi le lipsea celorlalţi era răbdarea. Iar ceea ce avea Annette şi le lipsea celorlalţi învăţăcei era darul de-a amesteca între ele ierburile, florile şi cojile de fructe şi de-a le preface în uleiuri, şipuri, creme şi parfumuri ale căror mirosuri ţi se urcau la cap şi te ameţeau.

„Două lucruri mai trebuie să-nveţi", îi spuse Maître Corbin într-o bună zi lui Annette prin semne ale mâinilor, pe când tânăra îşi făcea de lucru cu nişte petale de trandafir peste care picurase un strop de ulei de ambră.

„Doar atât?" răspunse ea tot prin gesturi.

„Deocamdată", tărăgănă parfumierul, temându-se ca nu cumva s-o piardă de învăţăcel dacă îşi vâra de-a binelea în cap că nu mai era nevoie să ia în piept drumeagul care ducea la el.

„Şi care-s alea?" vru să ştie Annette.

Maître Corbin îşi luă seama că i-ar fi fost greu să-i răspundă tot vânturându-şi mâinile, aşa că luă o bucată de hârtie şi scrise pe ea cu o bucată de cărbune care-i înnegri degetele:

SUFLETUL FEMEII SE VEŞTEJEŞTE FĂRĂ PARFUM
ORICE PARFUM TREBUIE SĂ FIE MIRELE UNEI AMINTIRI

Fata desluşi pe dată rostul celor scrise de parfumier. Şi se minună cât de bine vorbeau cuvintele acelea – mai bine decât ar fi putut s-o facă ea vreodată – despre mândria de multe ori deşartă a femeii şi despre felul cum se cuvenea să fie orice parfum pecetea unei întâmplări, a unei bucurii sau, mai ştii?, poate chiar a unui necaz.

„Doar femeile vor parfumuri?", întrebă pe muteşte Annette, unduindu-şi mâinile pe lângă cap şi apoi de la şolduri în jos, ca pentru a închipui un păr bogat şi după aceea o fustă până la pământ.

Maître Corbin dădu din cap cu o anume tristeţe. Da, doar femeile, ţine-le-ar Dumnezeu năravul. Aproape numai ele. *Aproape*. Corbin se număra printre foarte puţinii bărbaţi care îşi îngăduiau uneori să-şi umezească încheietura mâinii sau ceafa cu un stropşor ca să miroasă mai bine. Dar chiar şi atunci o făcea pe furiş, căci se temea să nu-l vadă vreunul dintre nespălaţii cărora le plăcea să trăsnească a sudoare chiar şi în oraşul parfumului şi în ai căror ochi el, Corbin, era doar un sfârâiac, un prăpădit care trândăvea fără să-i crape obrazul de ruşine, aşteptând să-şi câştige pâinea din prostirea muieretului.

„Bagă bine la cap ce ţi-am scris aici", o sfătui el pe Annette, scuturând bucata de hârtie, scormonindu-şi tâmpla cu arătătorul mâinii stângi şi ştiind prea bine că fata avea să-i urmeze povaţa, cum făcuse de fiecare dată până atunci.

De fiecare dată când cerul se înnegrea peste Peymeinade şi se pornea potopul, micul Fabien se ascundea în fundul casei, spre veselia maică-sii, şi-şi trăgea o cuvertură veche peste cap. Nu-l speriau trăsnetele, fiindcă nu avea cum să le audă. Însă fulgerele aproape că-l făceau să se scape în pantaloni de spaimă (în două-trei rânduri chiar se scăpase), fiindcă bănuia în ele nişte cuţite uriaşe cu care, din pricini doar de El ştiute, Cel de Sus încerca să-i facă de petrecanie.

Mama lui Fabien, bucătăreasă în casa unei familii de vază din Peymeinade, venea de la muncă ruptă de oboseală, iar uneori, când Monsieur de Rochambeau şi doamna lui primeau oaspeţi şi stăteau cu ei la taclale până seara târziu, îşi găsea copilul dormind cu spatele la uşă, de parcă ar fi vrut să-i spună că se săturase de-atâta aşteptat şi se culcase – flămând, pe deasupra. Cu toată voioşia ei de peste zi, lui Madame Mathilde i se umpleau ochii de lacrimi când îşi găsea băiatul hrănindu-se cu vise în loc de carne friptă sau tocană. Iar câteodată, chiar dacă era frântă şi simţea că se învârte casa cu ea, încingea cuptorul în creierii nopţii, scotea te miri ce de prin cămară şi nu se lăsa până nu făcea o turtă de-ţi lingeai degetele când gustai din ea. Madame Mathilde s-ar fi simţit răsplătită dac-ar fi putut rămâne trează măcar o dată, ca să vadă chipul lui Fabien lăţindu-se ca baniţa şi luminându-se de plăcere când se trezea în aburul înmiresmat al turtei, grăbindu-se apoi, cu ochi urduroşi şi gura încleiată, să rupă din ea şi să se îndoape cu amândouă mâinile.

În seara aceea, pe când Fabien stătea pitit sub cuvertură şi abia se ţinea să plângă, maică-sa auzi, prin zgomotul ploii care bătea în geamuri, o altă bătaie în uşă. Un ciocănit iute şi hotărât, ca şi cum cel care înfrunta biciul de apă nu avea vreme de pierdut. Mathilde îşi puse o basma pe cap, îşi strânse şalul mâncat de molii în jurul umerilor şi deschise.

— Fii bună şi întoarce-te, *madame*. Conaşul are nevoie de dumneata.

Agnès, fată în casă la Monsieur de Rochambeau şi la soaţa lui, vorbise grăbit, iar cuvintele îi ieşiseră cu un tremur dintre buzele vinete.

— Ce mai e? zise bucătăreasa, făcându-i semn fetei să intre şi să nu mai stea în ploaie.

— Au căzut nişte oaspeţi pe nepusă masă. Naiba ştie de unde-au venit, dar par istoviţi. Şi cam flămânzi, din ce-am tras cu urechea. M-a pus conaşul să te-aduc.

— Acu' două ceasuri m-am întors de la el. Nici n-am avut vreme să-ncropesc ceva pentru ăsta mic, mârâi Mathilde şi arătă spre ghemul acoperit de cuvertură.

— Zice conaşul că te plăteşte peste ce-ți dă de obicei, *madame*. Şi-ți dăruieşte şi doi pui să-i găteşti copilului. De-ăia graşi, din Bresse. Hai, încalță-te şi să mergem. E zor mare.

Mathilde oftă, îşi puse încălțările prin care ştia că avea să treacă apa ca prin ciur şi ieşi în urma lui Agnès. Brazdele de apă se prăvăliră fără milă peste cele două mogâldețe, pe când în casă micul Fabien se ciucea mai departe sub pavăza cuverturii. Copilul stătu aşa aproape încă un ceas, până când cuțitele Celui de Sus nu mai luminară încăperea, după care dădu cuvertura la o parte şi se trezi singur pe întuneric. Rămase pe loc câteva clipe, spunându-şi că maică-sa s-o fi dus în spatele casei să se uşureze. Pe urmă, văzând că nu se întorcea, pricepu că fusese silită să plece iar de-acasă. Mare minune dacă n-o chemase nesuferitul ăla slăbănog înapoi la conac, n-ar fi fost pentru prima oară. Nevastă-sa nu ştia nici cum se taie pâinea, darămite să facă de mâncare. Pe lângă asta, doar nu era să-şi strice ea, o femeie din lumea bună, mâinile prin prăjeli şi alte alea. Nu avea bucătăreasă tocmită anume pentru asta? Nu-i dădea simbrie?

De fiecare dată când se trezea singur şi bănuia că maică-sa muncea la Monsieur şi la Madame de Rochambeau peste cât fusese învoiala, lui Fabien îi venea să se ducă la conac şi să-i zică vreo două de la obraz nemernicului ăluia care-nvârtea banii cu lopata. Iar dacă nu l-ar fi pedepsit jupânul cuțitelor din cer cu muțenia şi surzenia asta blestemată, poate chiar s-ar fi dus. Altminteri, cum i-ar fi stat să ajungă acolo, să i se deschidă porțile şi pe urmă să nu poată nici să îngaime două vorbe, nici să audă ce i-ar fi spus fata în casă, slujitorul sau stăpânul însuşi? Fabien îşi încleşta pumnii şi mintea lui de copil nevinovat începea să

ticluiască mici urzeli la capătul cărora Rochambeau cel slăbănog să sufere măcar cât suferea el, copilul fără tată, fără glas şi fără urechi.

Acum însă Fabien se trezi cotropit de ceva mai puternic decât duşmănia faţă de Monsieur de Rochambeau: pofta de-a hăpăi ceva dulce. Plecă să caute un rest de turtă muiată în sos de vanilie, de plăcintă cu miere, brânză de vaci şi stafide sau măcar de corn cu fistic, seminţe de pin şi gem de prune. Rar trecea o zi fără ca maică-sa să pună ceva bun la copt, oricât o munceau bogaţii de la conac. Iar dacă totuşi nu avea vreme sau nu-i stătea capul la aşa ceva, Fabien ştia că era cu neputinţă să nu găsească, prin blidele acoperite cu tifon sau pânză albă, o felie sau măcar o îmbucătură rămasă din ziua de dinainte.

De data asta, scotocirea prin cămară se dovedi zadarnică, iar buza de jos a băiatului se răsfrânse a nemulţumire. Asta-i bună, îşi zise el înciudat, mama e bucătăreasă, iar eu n-am nimic dulce de mâncat. Pe câtă vreme ghiftuiţii ăia bagă-n ei ca-n hambar şi tot degeaba, dacă stai să te uiţi la slăbănog. Hm, nu că nevastă-sa ar fi mai brează.

Tot căutând fără spor, Fabien prinse să deschidă uşile în spatele cărora îşi ţinea Madame Mathilde cele trebuincioase gătitului. Începu să se uite îndelung la fiecare, ca şi cum privindu-le ar fi înţeles la ce erau bune. Le pipăi pe rând şi îşi lăsă palma să întârzie mângâietor pe fiecare. Se căzni să-şi aducă aminte ce folosea maică-sa pentru turte, cornuri sau plăcinte, iar când îşi aminti, gura smochinită de supărare i se lăţi într-un surâs poznaş. Prins în capcana unor închipuiri de care nu mai avusese parte până atunci, Fabien nici măcar nu-şi dădu seama că ploaia care se potolise o vreme o luase acum de la capăt. Spre norocul copilului, Cel de Sus îşi vârâse cuţitele lucioase în sertar şi se juca acum doar cu nişte lucruri care făceau un zgomot asurzitor, de-ai fi zis că erai în război. Atâta doar că zgomotul intra în urechile lui Fabien la fel cum pătrundea râma în piatră.

Trei ceasuri mai târziu, când se întoarse acasă cu încălţările mustind de apă, Madame Mathilde îşi găsi copilul cercetându-i uneltele

de gătit la lumina lumânării. Bucătăreasa apucă să-şi facă un rând de cruci înainte ca Fabien să-i împingă sub ochi un petic de hârtie pe care îşi mâzgălise rugămintea cu nişte litere care parcă-i zbierau în faţă:

SĂ MĂ ÎNVEȚI SĂ FAC PRĂJITURI

„O să te-nvăț, scumpul meu", îi făgădui prin semne Madame Mathilde, cu lacrimile jucându-i în ochi.

Băiatul arătă spre ea, apoi spre el însuşi, iar apoi încă o dată spre ea. Dădu să mâzgălească alte cuvinte pe peticul de hârtie, însă maică-sa îi opri mâna. Pricepuse şi fără să i se scrie. Fabien voia să ajungă la fel de priceput în ale bucătăriei ca ea, dacă nu cumva şi mai priceput. Şi să-şi pregătească singur dulciuri de toate felurile.

Abia după ce băiatul adormi, Madame Mathilde se gândi, pe când îşi punea cu grijă uneltele înapoi în dulăpiorul de unde fuseseră scoase, că, dacă tot îi plăceau atât de mult cofeturile şi voia să le învețe taina, poate că, peste ani, Fabien izbutea să-şi deschidă prăvălie şi să coacă pentru toți pofticioşii din Peymeinade. Mai cu seamă că nu erau puțini.

Cam la patru ani după ce se aşezară în casa cu încăperi mici şi bucătărie mare din Cabris, Annette Dupuy şi Fabien Boitel se îngrijiră să se ducă vestea cât mai departe în ținut despre lucrurile de-o îndrăzneală fără seamăn pe care se pricepeau să le facă. Căci una era să preschimbi ierburile în parfumuri şi cu totul alta să faci parfumuri cu mirosuri care nu țineau de iatac sau de măsuța cu sulimanuri, ci de bucătărie, pod şi cămară. La fel, una era să scoți din cuptor cofeturi în care puneai cam ce avea fiecare gospodină acasă şi cu totul alta să pregăteşti dulciuri din lucruri care aveau cu totul alt rost pe lume.

În primii doi-trei ani, Annette şi Fabien avuseseră de dat mai multe lupte şi de înfruntat mai mulți duşmani. Unul fusese prostia căpoasă a localnicilor care credeau că oricine avea un beteşug şi poposea la Cabris avea să le treacă beteşugul tuturor celor care-ar fi intrat în

vorbă cu ei. Un altul era străvechea credință că oamenii care trăiesc împreună fără cununie sunt vrednici doar de blesteme și afurisiri. Un al treilea lua chipul scârbei față de toți cei care nu-și umpleau degetele de răni și de bătături muncind pământul. Și mai aveau destui dușmani din ăștia, cât să le-ajungă pentru o viață. Dacă se gândeau bine, singurul lor prieten era jupân Galabru, hangiul, care, chiar dacă nu avea cum să-i tragă de limbă și să le afle povestea la un vinișor, știa că banul era ban și mușteriul mușteriu, de oriunde-ar fi venit și orice i-ar fi fost scris.

Chiar în ziua când le dădu prin cap pentru prima dată să-și câștige pâinea la Cabris, parfumiera și patiserul înțeleseră că, măcar la început, pâinea cu pricina nu avea să fie din cale-afară de albă. Și că aveau să trudească zdravăn pentru ea. Întâi de toate, localnicii din Cabris nu aveau să se înghesuie la ei în prăvălie (poate doar copiii lor, însă aceia numai ca să lingă dulciurile cu privirea, fără un sfanț de cheltuială). Nu numai că le sufla vântul prin buzunare, dar nici nu se dădeau în vânt după parfumuri sau prăjituri. Pe urmă, Annette și Fabien erau nevoiți să cumpere un cal ca să poată străbate distanțele mai mari când aveau de dus una sau alta în satele și în orășelele din jur, unde trăiau oameni cu bani mai mulți și cu oarece aplecare către finețuri, de oricare ar fi fost. Și, firește, le trebuia un nume pentru prăvălie. Un nume în fața căruia străinii aflați în trecere prin Cabris să se oprească stârniți, înainte ca fiara curiozității să-i îmboldească să împingă în lături ușa și să intre. Chibzuiră ei cât chibzuiră, pentru ca până la urmă Fabien să bată în cuie deasupra intrării o scândură pe care stătea scris, cu litere mari și negre, UN NAS ȘI O GURĂ. Nasul era parfumul, iar gura, cofeturile.

Annette și Fabien își împărțiră casa astfel încât, în afara dormitorului, fiecare să aibă locul său unde să-și facă meșteșugul, iar încăperea de la intrare s-o preschimbe în prăvălie – jumătate pentru ce făcea fata, jumătate pentru ispitele dulci ce ieșeau din mâinile și din cuptorul

băiatului. Munceau pe rupte în fiecare zi, iar casa lor era fără doar şi poate singura din Cabris unde nu se auzeau glasuri şi certuri, ci doar, când şi când, zgomote de blide, ulcele, capace şi unelte puse la treabă.

Împresurată de ierburi, petale, coji de fructe, flori întregi, uleiuri şi tot felul de ulcele, pipete, vase şi tuburi subțiri de sticlă, Annette se simțea aidoma unei pictorițe care întrebuința, în loc de pânză, pielea trupului omenesc. Unde pictorii adevărați puneau penelul, tânăra lăsa să cadă o picătură, dar asta doar după ce amesteca între ele lichide şi mirosuri până simțea că se învârte încăperea cu ea. Ştia – i-o spusese, cu gesturi largi şi potolite, Maître Corbin – că acelaşi parfum însemna altceva pentru fiecare dintre cei care-l adulmecau: pentru unul lumină şi veselie, pentru altul tristețe şi haine cernite, pentru unul primenire, pentru altul risipă, pentru unul roşul soarelui în asfințit, pentru altul verdele crud al câmpiei. Şi că mirosurile puteau fi plăsmuite din te miri ce, netrebuindu-ți pentru asta decât un nas bun şi-o minte destupată. Annette băgase la cap şi încă din prima lună la Cabris izbutise să născocească, din ce avea în încăpere, mirosuri dintre cele mai felurite: al nisipului încins din deşert, al luncii Dordognei spălate de ploaie, al frunzelor de stejar arse la marginea uliței şi câte şi mai câte. Se împrietenise între timp cu un cărăuş smead care venea din Marsilia şi-i aducea, lună de lună, cele trebuincioase pe care nu le putea găsi în jurul Cabrisului.

— Mare lucru dacă n-o fi vreo vrăjitoare, îşi vărsă bănuiala nevasta măcelarului, într-o zi cu arşiță, pe când stătea la taclale cu alte trei-patru cumetre cărora li se usca tulpina vieții dacă trecea o zi fără să clămpăne măcar două ceasuri.

— Ai văzut ceva? o descusu cu glas tremurat croitoreasa care ținea şi-o prăvălie cu pânzeturi.

Măcelărița dădu din cap şi se aplecă uşor în față, dându-le de înțeles celorlalte că se cuvenea să facă la fel dacă voiau ca taina la care avea de gând să le facă părtaşe să nu-şi ia zborul din mijlocul lor.

— De la o vreme, tot opreşte la ea în poartă o căruţă din care un ţigănuş trage-afară te miri ce şi pe urmă duce-n casă. Şi asta încă nu-i nimic. Am trecut prin dreptul casei lor chiar când umflatul ăla care-şi face de lucru toată ziua la cuptor ieşea pe uşă afară şi se ducea naiba ştie unde. Nu vă spun ce miros a izbucnit din casă în urma lui, am crezut că mi-o iau nările razna. Ceva cu vanilie, camfor şi-alte două-trei din astea. Ascultaţi-mă bine, surdo-muta arde cârpe, împunge păpuşi din ceară şi cine ştie ce alte blestemăţii o mai face. Nu-i lucru curat. Mă bate gândul să mă duc la jandarmi şi să le spun ce şi cum.

Şi dac-ar fi vrut, Annette tot n-ar fi putut să le audă pe cumetre meliţând şi luând lumea la bani mărunţi. Muncea mai departe, fără să le ştie clevetelile şi fără altă grijă decât ca ţigănuşul cu căruţa să n-o înşele şi să nu-i aducă marfă mai proastă decât îi ceruse. În volbura zilelor care se înlănţuiau la Cabris, în minte îi răsăreau, din când în când, cuvintele pe care i le scrisese Maître Corbin pe bucata de hârtie îngălbenită pe care şi-o vârâse pe dată în punga în care ţinea câteva firfirici: „Sufletul femeii se veştejeşte fără parfum“ şi „Orice parfum trebuie să fie mirele unei amintiri“. Ar fi fost bun de scriitor, Maître Corbin din Grasse. Se pricepea nu doar să înşire cuvinte, ci şi să apese îndeajuns de mult pe ele încât să nu ţi se mai şteargă vreodată din minte.

Orhidee, mosc şi iris. Ismă, jojoba, frunze şi flori de ylang-ylang. Vetiver, mac şi aşchii înmiresmate de cedru. Zeci de petale din trandafiri cumpăraţi la târgurile din apropierea marilor rozarii. Toate treceau prin degetele subţiri ale lui Annette, spre a se amesteca apoi într-o îndrăcită morişcă a mirosurilor. Amestecuri verzi, arome de lemn jilav sau uscat, iz de pământ reavăn sau de ciupercă abia ruptă şi dată pe la nas. Frunze pisate până se prefăceau în pulbere, boabe terciuite fără milă în mojar. Zeci de uleiuri picurate cu grijă din pipete, adulmecate îndelung, în creierii nopţii, amestecate între ele şi rânduite apoi pe

policioare înguste, tivite cu bucăți de catifea veche, mirosind ele însele a amintire. Ulei de şofran şi de pelin, ulei de brad şi de lavandă, ulei de obligeană şi de măghiran, ulei de anason şi de scorțişoară, ulei de mentă dulce şi piperată, ulei de bergamotă şi de lămâie verde, ulei de coriandru şi de scorțişoară, ulei de portocale şi de sovârf. Sticluță lângă sticluță, şip lângă şip, ca nişte soldați puşi să se desfăşoare în evantai pentru cea mai mare bătălie a lumii: aceea în care aveau să înnebunească nările femeilor şi să le facă să-şi dorească toate parfumurile de pe pământ.

Cu ochii aprinşi de nebunia tot mai mare a meşteşugului (poate că avea dreptate măcelărița, poate că totul era, la urma urmei, o vrajă de soiul celor ce se făceau pe timpuri în Spania vecină sau în Scoția cea pierdută în neguri), Annette schimba mereu amestecurile, ducea la nas, plescăia nemulțumită şi o lua de la capăt, nedându-se dusă la culcare chiar dacă nu mai era mult şi cântau cocoşii. Dimineața o prindea adeseori trează, cu pleoape grele, dar cu nările fremătând ca ale unei iepe care simte bucurie şi primejdie deopotrivă. Când se ducea într-un târziu să doarmă iepureşte două-trei ceasuri, îşi adulmeca hainele şi parcă-şi vâra nasul într-o prăvălie din basme, unde mirosea a salvie şi busuioc, a rozmarin şi cimbru, a levănțică şi oregano.

Cu urechile astupate şi gura cusută, Annette îşi punea nădejdea în bunul Dumnezeu, în îndemânarea pe care Maître Corbin i-o suise la rang de măiestrie şi în nasul ei care desluşea până şi urma celui mai stins dintre mirosuri.

În bucătăria mare cât toate celelalte încăperi laolaltă, Fabien dobândise o hărnicie la care n-ar fi visat pe vremea când se păzea de cuțitele azvârlite de Cel de Sus în vijelie şi tânjea după cornurile şi plăcintele maică-sii. Nu-i vorbă, Madame Mathilde îşi respectase făgăduiala şi făcuse din copilul ei un bucătar care se pricepea ca nimeni altul la toanele dulci ale vieții. Iscusința lui se arăta zi de zi în jurul cuptorului pe care-l încingea de pe la patru dimineața, pentru ca la şase

să înceapă deja munca. Atâta doar că, înainte să-i farmece pe alții cu minunățiile lui aburinde sau reci, Fabien se înfrupta din greu din fiecare, de se făcu în câteva luni mai burduhănos ca jupân Galabru însuşi, căruia nu se gândise nimeni până atunci să-i ameninţe faima de burtos al târgului.

Asudat mai mereu, cu părul adunat sub o plasă din cele ce se vedeau îndeobşte pe capetele femeilor şi încins cu un şorț pe care îşi ştergea mâinile una-două, Fabien cel rotofei ştia, la fel ca Annette cea firavă, că nu avea de luptat doar cu surzenia şi muţenia lui, ci şi cu năzărelile şi căpoşeniile localnicilor din Cabris. De aceea, dacă ţintea faimă, bani şi viaţă bună, nu pentru ei trebuia să muncească de dimineaţa până seara, ci, aşa cum se înţelesese cu Annette în limba de nepătruns a surdo-muţilor, pentru oamenii cu stare din alte locuri ale ţinutului, care nu trăiau pe câmp sau printre vite, nu trăsneau a grajd şi nu mâncau doar brânză şi carne friptă. Din câte ştia Fabien, cei mai apropiaţi erau cei din Biot, Vallauris şi Tourette-sur-Loup, unde se găseau destui meşteşugari gata să cumpere de la ei fie parfum pentru soaţe, fie cofeturi pentru copii sau pentru toată familia.

Fabien nu avea altă şcoală decât ce-l învăţase maică-sa după ce isprăvea de muncit la Monsieur de Rochambeau. Scria cam greu, citea la fel cum scria, iar când venea vorba de socotit, lăsa totul în seama lui Annette. Însă, după ce intra în bucătărie, îşi sufleca mânecile şi se apuca de treabă, însufleţirea cu care sculpta coca fragedă şi migala cu care aşeza tot felul de sâmburi şi seminţe îl făceau să semene când cu un artist în atelier, când cu un giuvaiergiu aplecat asupra unor podoabe fără preţ. În gura cuptorului sau ferit de dogoarea lui, Fabien avea obrajii încinşi şi gura întredeschisă ca în faţa unei codane pe care-o zărea scăldându-se la râu.

Fierbea lapte cu bucăţi de vanilie, măsura zahăr pudră şi rom chihlimbariu, spărgea ouă, despărţea albuşuri de gălbenuşuri, cernea

făină, frământa aluat, întindea foi, pregătea drojdie, amesteca vitejeşte şi vâra la cuptor. Făcea orice i se cerea în scris, pe bucăţi de hârtie rupte în grabă: prăjituri mari sau mici, cu sau fără cremă, plăcinte, foitaje, tarte, flanuri, biscuiţi, budinci sau torturi. Unii aveau nevoie doar pentru ei, alţii pentru şase, opt sau zece oaspeţi poftiţi la masă. Oricum ar fi fost, cofetarului nu i se părea greu sau obositor. Iar dacă i-ar fi dat cuiva prin devlă să deschidă uşa bucătăriei, ar fi nimerit peste nişte bunătăţi fără seamăn în ţinut. Poate că şi ţărănoii urzicaţi de ţâfnă şi duşmănie din Cabris ar fi început să se poarte altfel cu Fabien (ba chiar şi cu Annette) dacă şi-ar fi dat seama ce comoară fără preţ aveau la doi paşi de ei. Căci, oricând ai fi băgat capul pe uşa crăpată a regatului lui Fabien, ai fi găsit ce să guşti: chec marmorat cu nucă şi cacao olandeză, pandişpan cu prune sau căpşuni, tartă bască, *chocolat liégeois* cu frişcă şi cafea, profiterol cu fistic, biscuiţi de Savoia, *montpensier* cu bucăţi de fructe confiate, migdale şi stafide, pavă de ciocolată cu mirodenii, turtă nanteză cu frişcă şi dulceaţă de caise, *kouglof* austriac ca o cazemată de cocă presărată cu zahăr vanilat, *kouign-amman* care-ţi crănţăne între dinţi mai ceva decât pielea de pe pulpa de raţă, bavareză cu ciocolată şi vanilie, şarlotă cu pere, mentă dulce şi *crème anglaise*, împodobită cu două-trei frăguţe ca nişte lacrimi dolofane, fiadonă cu lămâie şi brânză de vaci, marchiză cu ciocolată albă şi căpşuni, *clafoutis* cu cireşe şi cristale de zahăr, mere coapte şi trase în miere, budincă de orez muiată în caramel, *sabayon* cu pişcoturi moi stropite cu vin de Marsala, *chocopoire* cu vanilie, *mœlleux à cœur de maman*, cu bucăţele de ciocolată neagră, cireşe acoperite cu trei feluri de sos, tartă cu rubarbă, spumă de banane cu scorţişoară, Paris-Brest cu praline şi aşchii de migdale, Saint-Honoré cu miere, frişcă şi sâmburi de caisă, *bûche* cu castane şi frunze de zahăr caramelizat, *trifle* cu ananas şi frişcă, sufleu cu lichior de ouă, verine cu smochine şi mascarpone, *visitandines* cu pudră de midgale, galete nanteze îmbrăcate în sos de cafea, foitaj în formă de palmieri, sableuri

cu toate literele alfabetului şi o sumedenie de alte asemenea care făceau să-ți plouă în gură.

Cu urechile astupate şi gura cusută, Fabien îşi punea nădejdea în bunul Dumnezeu, în dragostea cu care învățase tainele dulciurilor de la maică-sa şi în gura lui care nu mai înghițea lacom, ci se obişnuise să guste pe îndelete.

Annette şi Fabien. Un nas şi o gură. Un parfum şi o prăjitură.

În bastida care semăna cu o uriaşă gânganie de piatră, înveşmântat în straiele roşu-burgund pe care i le pregătise unul dintre slujitori, Guillaume d'Aspremont, conte de Gravèche, se pregătea să se bucure de ziua la care, de opt ani încoace, ținea cel mai mult din tot anul. D'Aspremont mulțumise câțiva ani proniei fiindcă îl făcuse să plece din nordul neguros şi biciuit de vânt, îl îndrumase spre târgul acesta de sub soarele sudului şi-l făcuse să se oprească, în drumul lui ocolit spre Cabris, într-un sătuc din Charente pe nume Talmont, „călcâiul lumii", unde-o cunoscuse pe cea care avea să-i devină soață şi să i-o dăruiască pe Corinne. Fata crescuse pe nesimțite, iar acum, la cincisprezece ani, tatăl ei urma să-i sărbătorească ziua de naştere printr-un ospăț la care erau poftite toate familiile de seamă din târg, precum şi obişnuita mulțime de sărăntoci strânşi de prin satele din jur şi aşezați la mesele lungi din curtea bastidei. I-ar fi plăcut lui Guillaume d'Aspremont s-o aibă şi pe contesă alături, numai că femeii îi căzuse cu tronc un menestrel din Les Veyens cu zece primăveri mai devreme şi plecase pe furiş cu el, spre furia contelui şi spre nedumerirea târgului. Zburdalnică fusese Marine d'Aspremont încă de când prinsese să-i înmugurească pieptul şi să i se lățească şoldurile, dar nimeni n-ar fi crezut-o în stare să-şi lase bărbatul şi copila spre a se aşterne drumului alături de un neisprăvit.

— Când vin cei doi cu ce le-am cerut? îl întrebă el pe Simon Le Tissier, omul de încredere care-i stătea la dreapta din ziua când îl salvase

din mâinile hoților într-un asfințit de vară, undeva în adâncul codrilor din Magagnosc, prin care contele trecuse cu trăsura fără să ştie că era locul cel mai primejdios din tot ținutul.

— Am trimis pe cineva să vadă cât mai au de muncă, monseniore, răspunse Le Tissier. Nu-ți face griji, sunt oameni de-ncredere.

— Ştiu, ştiu, murmură d'Aspremont. Dar n-am chef să-ntârzie. Tocmai azi şi tocmai la Corinne. I-ai plătit, nu?

Le Tissier clătină din cap.

— Am încercat, dar n-au vrut să primească nici un ban. Nimic. Au zis că pot să aştepte până după ospăț. Dac-o să iasă totul bine şi-o să fiți mulțumit.

— Hm, pufni d'Aspremont. Curios. Au mai făcut aşa ceva?

— Nu ştiu, monseniore. Dar drept e că nici n-au mai avut de muncit pentru o masă cu atâția oaspeți.

Contele aflase de minunățiile pe care le făceau împreună surdo-muții de câțiva ani încoace. Ştia şi că aproape toți oamenii cu dare de mână din împrejurimile Cabrisului veneau cu punga plină la Annette şi Fabien, rugându-i să le pregătească şi lor ceva nemaivăzut, nemaigustat şi – deşi cuvântul pica destul de prost în împrejurările acelea – nemaiauzit. Iar cei doi îi treceau în catastif, cu tot cu ziua în care trebuia isprăvită treaba şi dusă marfa la cel care-o ceruse, îngrijindu-se să ajungă la vreme şi să nu-i dea nici o pricină de nemulțumire sau de cârcoteală.

Era a opta zi la rând când soarele se lăfăia pe cer fără să se certe cu norii. Vânticelul care înfiora pomii din livadă şi tufele de pe marginea grădinii era numai bun să răcorească frunțile încinse ale mesenilor. Ce-i drept, în bastidă n-ar fi fost atât de cald, însă contele de Gravèche hotărâse, spre bucuria fiicei lui, care era friguroasă din născare, că o zi atât de însemnată avea nevoie de binecuvântarea Domnului sub cerul liber, în lumina limpede a verii provensale. Aşezați la mese de pe la prânz, oaspeții lui d'Aspremont, fie ei bogați sau lefteri, se ghiftuiseră

cu bucate gustoase, cărora le făcuseră vânt pe gâtlej cu vinuri scoase din beciul bastidei. Cuminte chiar şi de ziua ei, Corinne se mulțumise să bea apă şi primise urările de viață lungă ale mesenilor cu surâsuri pe care stăruia totuşi, nu se putea şti de ce, un început de mâhnire.

— Te simți bine, draga mea? o întrebă tatăl ei, văzând-o cum stătea fără să scoată o vorbă, în rochia de dantelă albă pe care i-o cususe o croitoreasă din Cannet.

Corinne îşi făcu mâna streaşină când îşi ridică ochii spre d'Aspremont.

— Da, da. Nu-ți face griji.

— Sigur-sigur?

— Sigur, răspunse fata. Mi-e... mi-e un pic dor de mama. Aş fi vrut să fie şi ea aici.

Umbra care acoperi dintr-odată chipul contelui, singura din ziua aceea de iunie, îi dădu de înțeles sărbătoritei că rana din inima lui nu se închisese şi nici nu avea să se închidă curând. D'Aspremont o sărută uşor pe păr şi se aşeză lângă ea.

— Mai aşteptăm ceva? îl întrebă ea, fără tragere de inimă.

— Surpriza cea mare, răspunse contele surâzând, cu toate că pomenirea lui Marine numai bine nu-i făcuse.

— Ce anume?

D'Aspremont se întoarse spre ea.

— Nici eu nu prea ştiu. Mi s-a spus doar că o să fie ceva cum nu s-a mai văzut pe-aici. Ceva făcut de parfumiera şi de cofetarul de la marginea satului.

— Surdo-muții?

— Chiar ei.

Corinne dădu să mai întrebe ceva, însă chiar atunci Le Tissier se apropie de tatăl ei şi-l luă deoparte.

— Gata, în sfârşit. Vine şi surpriza.

Într-adevăr, la câteva sute de paşi de bastidă, o trăsură verde-închis se hurduca pe un drum nepietruit şi se pregătea să se înfăţişeze slujitorilor care urmau să descarce surpriza, s-o poarte pe braţe până la masa unde se găseau Corinne şi tatăl ei, iar pe urmă s-o scoată din cutia frumos împodobită în care fusese aşezată de Annette şi Fabien. Nimeni nu bănuia ce se afla înăuntru, însă cei care aplecau mai des urechea la flecărelile din sat auziseră că, dornici de o schimbare care să le ia piuitul tuturor, surdo-muţii se hotărâseră de la o vreme să-şi folosească mărfurile „în cruciş“, cum spusese nevasta măcelarului.

— Cum adică? se minunase spiţerul din Cabris, frecându-şi chelia cu nişte degete tremurătoare.

— Adică, răspunsese măcelăriţa, abia oprindu-şi o strâmbătură scârbită, ea a început să facă parfumuri cu miros de mâncare, iar el face dulciuri din lucrurile din care făcea ea parfumuri. Ai mai auzit aşa ceva? Parfum de ardei copţi, de cârnaţi prăjiţi în untură, de pui la ceaun cu mujdei, de cozonac cu nucă făcut din douăşpe gălbenuşuri. Vă-ntreb pe voi, suratelor, se aprinsese ea apoi, făcând ochii roată ca să le cuprindă cu privirea pe cumetrele cu care stătea la taclale de obicei, v-aţi da cu parfum de mujdei după ureche? Da' cu de-ăla de cârnaţi prăjiţi în untură?

— Şi zici că dulciurile – începuse spiţerul.

— Tort de mentă, spumă de petale de gladiolă, plăcintă cu camfor, budincă de iasomie, cremă de lavandă. Tare mă tem că domnu' conte, săracu', o s-o zbârcească rău la ziua fiică-sii. Umblă vorba că le-ar fi cerut taman o drăcie din astea, de nu mai ştii ce se cuvine să miroşi şi ce să-nfuleci. Se-ntoarce lumea cu susu-n jos, Doamne apără şi păzeşte, încheiase măcelăriţa, făcându-şi o cruce atât de mare, încât Cel de Sus ar fi putut s-o vadă cu ochiul liber dacă şi-ar fi aplecat privirea chiar atunci asupra ei.

Doi slujitori luară cutia colorată din trăsură, lăsându-l apoi pe vizitiu să meargă la ale lui, şi-o aşezară pe masa unde Corinne, contele

de Gravèche şi câţiva prieteni apropiaţi aşteptau din ce în ce mai nerăbdători. Slujitorilor li se păru cam uşoară cutia, dar nu ziseră nici pâs. Treaba lor era să facă voia monseniorului, nu să cântărească daruri şi cofeturi. D'Aspremont îi zâmbi fetei şi-i făcu semn să desfacă funda cutiei, să-i scoată capacul şi să dea la iveală surpriza. Corinne făcu întocmai, numai că nu avu ce să le arate oaspeţilor. Mai albă la faţă decât îi era obiceiul, fata răsturnă cutia cu totul. Abia atunci de pe fundul ei căzu o hârtie pe care o mână obişnuită să scrie frumos aşternuse, cu litere de-o şchioapă, câteva cuvinte pe care sărbătorita le citi cu glas pierit:

CUM E CÂND N-AI ŞI-AI VREA SĂ AI?

D'Aspremont smulse hârtia din mâna fetei şi o mototoli cu fălcile încleştate. În priviri îi clocotea gândul răfuielii. Ceru să i se pună repede şaua pe cal şi plecă fără să se mai îngrijească de oaspeţi şi de mâhnirea fiicei lui. Abia când ajunse aproape de casa surdo-muţilor îşi dădu seama că nu avea să-i găsească acolo. Parfumiera şi cofetarul spălaseră putina, de bună seamă. Altminteri n-ar fi cutezat să-i facă un asemenea pocinog celui mai puternic om din ţinut.

Şi într-adevăr, când îşi opri calul în dreptul casei, Guillaume d'Aspremont, conte de Gravèche, se lămuri pe dată că nu era nimeni înăuntru. Şi asta nu din cauză că nu se auzea nimic. Ci fiindcă de pe scândura bătută cândva în cuie deasupra intrării cineva – pesemne că neisprăvitul ăla cu trei burţi – ştersese cu vopsea albă cea mai mare parte a numelui pe care-l dăduseră surdo-muţii casei-prăvălie. Din UN NAS ŞI O GURĂ, ochii verzi ai lui d'Aspremont mai văzură doar ultimele trei litere, lăsate acolo ca o amintire a ceea ce simţiseră Annette şi Fabien din partea celorlalţi, de când puseseră pentru prima oară piciorul la Cabris şi până când se hotărâseră să plece.

© Radu Sandovici

Ioana Pârvulescu este scriitor şi profesor la Facultatea de Litere a Universității din Bucureşti. A fost timp de 18 ani redactor la *România literară*. La Editura Humanitas a inițiat colecția de literatură universală „Cartea de pe noptieră", pe care a şi îngrijit-o timp de zece ani. A tradus din franceză şi germană. În 2013 a obținut Premiul Uniunii Europene pentru Literatură. Dintre cărțile publicate: eseurile *Întoarcere în Bucureștiul interbelic*, *În intimitatea secolului 19*, *Întoarcere în secolul 21*, *Cartea întrebărilor*, romanele *Viața începe vineri* şi *Viitorul începe luni*, volumul de poezie *Cum continuă povestea.* A coordonat mai multe antologii (*De ce te iubesc. Paradoxurile iubirii în poezia lumii*, *Intelectuali la cratiță* şi, în 2015, *Și eu am trăit în comunism*).

Ioana Pârvulescu
Efectul T.
Bună seara, I.!

Efectul T.

ÎN CAMERA DE LA STRADĂ A UNCHILOR MAMEI ERA UN TABLOU pictat în ulei. Poate v-am mai vorbit despre el. Nu mă atrăgea deloc, era mohorât, cu un peisaj de iarnă, câteva pete negre pe post de păsări, vreo doi copaci desfrunziți, cu crengi ca nişte gheare. Umbrele nu le semănau deloc, erau drepte, lungi şi căzute pe jos. Iar zăpada nu era deloc „albă ca zăpada“, cum aş fi pictat-o eu, avea o tentă cenuşie, astfel că nici nu se distingea prea bine de munții cenuşii din fundal şi de cerul la fel de cenuşiu. Un soi de drumeag oblic, mai mult o fantă, despica peisajul. Tabloul nu reuşea să lumineze o cameră întunecoasă, cu ferestrele spre nord, cu mobilă neagră, care nu putea fi urnită din loc, de grea ce era.

Masa, de pildă, nu avea, ca toate mesele, patru picioare, ci se sprijinea pe o coloană groasă, ca un trunchi de stejar, terminată, pe podea, cu câțiva lobi de aramă. Îi ştiam pe dedesubt toate colțişoarele, pentru că uneori eram rugată să mă strecor sub ea şi să şterg praful. Îmi plăcea întotdeauna să particip la momentul când masa se deschidea şi îşi întindea tăblia pe două părți, încât abia mai avea loc: era ca o scamatorie. Însemna că se pregăteşte aniversarea unchiului, cu tot familionul invitat

de mătuşa mamei, căreia toţi ai casei îi spuneam Tanti. Abia atunci camera devenea luminoasă, se aprindea candelabrul, iar tacâmurile de argint şi, mai ales, paharele de cristal cu pâlpâiri de curcubeu străluceau, aşezate cu grijă pe faţa de masă apretată şi mult mai albă decât zăpada din tablou. Toate astea aveau şi un clinchet uşor, care-mi încânta urechile. Tabloul, masa şi restul mobilei erau de valoare, proveneau dintr-o casă mult mai spaţioasă, cu grădină, care, nu ştiu de ce, nu mai făcea parte din familia noastră (v-am spus că eu mă simţeam rudă cu casa mea), dar astea le-am aflat mult mai târziu. La întâmplarea pe care vreau să v-o povestesc aveam vreo patru ani.

Într-o zi, am rămas singură în camera cu pricina, la masa cea solidă, căţărată pe un scaun tapisat, cu un caiet de desen în faţă. Îmi plăcea mult să desenez, pe vremea aia, încă nu aflasem că n-am talent. Era vară, şi razele soarelui pătrundeau în încăpere, lucru care nu se întâmpla decât rar, la anumite ore. Desenam, ca întotdeauna, o casă cu un gărduleţ zimţat de o parte şi de alta, cu două ferestre cam strâmbe, flori cât casa, un soare cu raze în colţul din dreapta şi un norişor dolofan în cel din stânga. Razele soarelui din desenul meu nu semănau deloc cu cele intrate pe fereastră, dar nu le comparam, desenam „din imaginaţie“, nu după model. Eram concentrată la foaia de hârtie uşor poroasă a caietului şi la vârfurile creioanelor colorate, să nu le rup, că mi le ascuţise unchiul cu un cuţitaş special. Nu ştiu cum, dar, când am ridicat capul, camera în care mă aflam se schimbase, se însufleţise, ca-n poveştile orientale din cartea noastră.

Se întâmpla ceva! Presimţeam că voi asista la o scenă ieşită din comun şi mă uitam cu speranţă în jur. Totul era ca de obicei, doar ferestrele scrinului, cu tăieturi oblice, se coloraseră uşor şi, dacă-mi mişcam capul, culorile de pe bordura cristalului alunecau pe suprafaţa lor în sus şi-n jos. Şi totuşi, era un alt fel de aer, parcă se mişca deşi nu era vânt, parcă avea altă consistenţă, parcă respira.

Şi-atunci am văzut *cu ochii mei* cum se crapă cerul din tablou şi de-a lungul drumului pieziş începe să ningă, o ninsoare argintiu-aurie de o nemaivăzută frumusețe. Rămăsesem încremenită, doar inima îmi bătea scurt şi des. Căutam să văd fiecare sclipire în parte, dar fulgişorii se mişcau necontenit, alene, şi poleiau griul zăpezii. M-am sculat în picioare, să vin mai aproape, să văd mai bine. O greşeală de neiertat. Ca şi cum aş fi rupt vraja prin mişcarea mea, ninsoarea a încetat brusc, şi tabloul a revenit la atmosfera lui sumbră de mai înainte. Tocmai atunci s-a întors şi Tanti şi m-a găsit într-o stare de agitație inexplicabilă.

— A nins, a nins cu fulgi de aur în tablou, uite!

Şi, cumva, speram ca stratul de zăpadă de pe pânză să fi crescut între timp şi să păstreze urmele lucioase ale fulgilor.

Mătuşa şi-a luat aerul ei sever – fusese cândva, când eu nu existam, profesoară de geografie şi directoare de şcoală –, şi-a pus ochelarii, s-a suit pe-un scăunel, s-a apropiat cu fața de tablou, mai să dea cu nasul de el, şi a trecut uşor cu degetul pe suprafața lui. Mi-a arătat pedagogic degetul: curat, alb de tot. Din punctul ei de vedere nu mai încăpea discuție. Din al meu, da: pusese degetul în zona copacilor cu gheare.

— Nu, nu acolo, mai jos, pe drum, am făcut eu o încercare disperată.

Nu era nimic nici pe drum. Am încercat s-o conving şi să-i povestesc ce văzusem, dar cuvintele mele de la vârsta aia nu mă ajutau. Curând a venit şi bărbatul ei, un om masiv şi blând, aşa cum v-am mai spus. M-a văzut roşie la față şi cu expresia necăjită, de om nedreptățit, pe care o aveam când nu eram înțeleasă.

— A nins cu fulgi de aur în tablou, Tanti zice că nu-i adevărat!

— În care tablou? a spus unchiul şi s-a uitat spre celălalt, tot de iarnă, un pastel pus sub sticlă. Am aflat mai târziu că pastelurile trebuie apărate, ca să nu se decoloreze, în timp ce tablourile în ulei rezistă mult mai bine.

I-am arătat locul fără o vorbă, cu arătătorul întins acuzator.

— Unde-i aurul, dragă mică? a vrut să ştie unchiul.

„Dragă mică“ era nevasta lui, nu eu, aşa îi spunea el.

— Vreau să-mi cumpăr un palton la iarnă şi Tanti-ta nu-mi dă bani, m-a lămurit el. Hai, dragă mică, dă-mi ori banii, ori ceva de mâncare, că mi-e o foame de lup.

Şi-a început să râdă, cu râsul lui bonom, în timp ce Tanti pufnea, supărată acum pe noi amândoi, iar cu asta incidentul ninsorii de aur a fost închis. Mi-au lăudat peste poate desenul cu casa, m-au rugat să li-l las lor, să-l pună la colecție, ceea ce m-a consolat un pic, iar Tanti mi-a dat o piersică uriaşă, curățată de pielița pufoasă, plăcută la mângâiat, dar atât de neplăcută dacă o mesteci. În schimb, carnea piersicii, gălbuie şi alunecoasă, şi mai ales gustul ei aşa de bun se leagă pentru mine de bucuria ninsorii la care asistasem, precum şi de supărarea că n-am fost crezută. N-am găsit înțelegere la nimeni din casă, pur şi simplu nu mă luau în seamă, iar unii mă mai şi necăjeau: „Lasă că ne-aduce ea – şi arătau râzând spre mine – găina cu ouă de aur şi-am scăpat de toate grijile“.

Nu mă bănuiau, cred, că aş minți, ci mai curând, cum spuneau bunicii, fetița asta are *fantezie*. Eu însă ştiam adevărul. Mi-am reluat, în minte, de nenumărate ori, scena cu tabloul, şi mi se întâmpla, dar tot mai rar, când intram în camera de la stradă, să mă uit cu speranță spre el, doar-doar se va întâmpla din nou lucrul *acela*. Zăpada rămânea însă cenuşie, munții cenuşii, păsările ca nişte mici pete negre, iar copacii desfrunziți îşi ridicau ghearele spre cerul cenuşiu şi-şi lăsau în spate o umbră care nu le semăna. Pe drumul pieziş nu era nici o mişcare. Poate cândva umblase cineva şi pe-acolo, pentru că în zăpada din prim-plan erau nişte urme adânci, dar acum drumul stătea degeaba acolo. Cu cât am crescut, cu atât întâmplarea a început să se estompeze şi nu m-a mai preocupat, şi totuşi, în lăuntrul meu, ştiam sigur că o trăisem.

Apoi, după câțiva ani, nici de asta n-am mai fost chiar atât de sigură. M-am gândit că poate aveau dreptate ceilalți.

Până într-o zi din adolescență. Eram cu toții în excursie, la munte, pe o vreme blândă, de sfârşit de august: verii mei Dina şi Doru, fratele meu şi mamele noastre. Ne alegeam trasee puțin umblate, ca nu cumva să dăm de oameni cu radioul-tranzistor la ei şi care pun la maximum muzică „populară". La un moment dat, la coborâre, poteca s-a pierdut, marcajul de asemenea (copacii pe care era vopsit cercul galben, încadrat cu alb, s-or fi prăbuşit la o furtună), şi a trebuit s-o luăm „de-a-n boulea". Nu era deloc simplu, printre pomi şi tufăriş, călcând pe rădăcini şi alunecând la fiecare pas. Cum-necum, am ajuns ceva mai jos, unde curba pantei se domolea şi puteai călca pe toată talpa bocancului. Copacii se mai răriseră acum, şi ne bucuram de frumusețea pădurii încă verzi. Tocmai când cineva a strigat tare: „Am găsit semnul!", adică mult-râvnitul punct galben, ochii mei s-au cufundat în lumina oblică a soarelui, care pătrundea în pădure ca pe o scenă de teatru. Conul de lumină cu raze bine săgetate avea ceva solemn şi magic, în acelaşi timp, şi mi-a adus înapoi în minte lumina piezişă din tabloul copilărei.

— *Efectul Tyndall*, a spus mama, ca un om de ştiință ce era, şi ne-a explicat în ce constă. (Să fiu iertată, am uitat explicația.)

John Tyndall a fost un fizician din secolul trecut, a făcut o mulțime de descoperiri. (Şi pe astea le-am uitat.) Oricum, când lumina cade în felul ăsta, firişoarele de praf din aer – mama le-a spus „particule" – devin vizibile. Fulgii mei de aur erau praf, praful din aerul încăperii. Am fost la fel de emoționată ca prima oară şi, tot aşa, am rămas încremenită o vreme. Apoi m-am grăbit să le comunic celorlalți noua mea descoperire, explicația unei întâmplări care-mi înfrumusețase o zi din copilărie, ca să vadă, măcar acum, că nu mințisem, că nu aveam fantezie şi că, într-adevăr, atunci, în copilărie, văzusem ninsoarea cea de aur, precum Danae când e vizitată de Zeus.

Din păcate absolut nimeni în afară de mine nu mai ținea minte episodul cu tabloul, de la care trecuseră vreo zece ani. „Nu mi-amintesc“, a zis mama. „Care ninsoare?“, m-a întrebat Dina, neatentă. „Poveşti...“, au spus într-un glas băieții, „Mai bine caută semnu' următor!“, a adăugat careva, iar mătuşa mea m-a mângâiat pe creştet, fără o vorbă, preocupată de timpul rămas până la apusul soarelui. Oricum, bucuria de a fi regăsit drumul nu ne mai permitea alte sentimente.

Bună seara, I.!

Eram studentă în anul II la Litere şi locuiam pentru prima dată singură. Mă mutasem de curând în garsoniera din strada Galați (fostă Vasile Lascăr) şi încercam să-i dau un aer boem, cum credeam eu că-i stă bine unei garsoniere locuite de cineva care citeşte poezie. Cu un tupeu de care acuma nu mă pot mira îndeajuns, primul lucru pe care l-am făcut a fost să scriu sus, pe albul perete care mărginea patul, două versuri din Rimbaud. Gazdele mele, trecute prin multe, în viață, n-au dat semn că s-ar fi supărat. Apoi, un prieten pictor mi-a făcut, tot lângă pat, un soi de tapet dintr-un carton lucios, gri, pe care a pictat cu alb şi negru litere diverse, dezordonate. Am primit cadou de la o prietenă şi colegă de grupă un balansoar roşu. Masa pe care o găsisem în cameră era o frumusețe, cu tăblia ovală, cu picioare răsucite, la fel şi consola veche, chiar dacă placa de marmură era străbătută de o crăpătură. În rest, un şifonier alb cu uşi glisante, care ocupa un întreg perete şi cărțile care creşteau zi de zi în teancurile înşirate lângă pereții liberi. Când încercam să iau una mai de jos, cădea tot teancul!

Scurtă vreme l-am avut chiriaş pe puiul de motan Sebastian, care mieuna cu mult haz, dar evada adesea, şi la un moment dat nu l-am mai găsit. Cineva mi-a spus că l-ar fi văzut la fetele de la Liceul Zoia Kosmodemianskaia (cândva Şcoala Centrală).

În afară de cărți, la capul patului țineam un radio-casetofon *second hand*, o marcă foarte bună – confecționasem şi vândusem mărțişoare ca să mi-l pot cumpăra, cum v-am mai povestit –, aşa că în multe seri nu aveam decât două variante: fie să citesc, fie să ascult casete cu muzică (la radio, pe vremea aia, rar găseai ceva de auzit). Uneori gazdele mă invitau jos, la televizorul lor alb-negru, şi mai vedeam câte un film (era distracția tuturor, pe-atunci), dar mă sfiam să accept asemenea invitații prea des. Până într-o zi când, tot învârtind butoanele radio-casetofonului, am descoperit o noutate care avea să schimbe viața liniştită din mansardă: puteam prinde pe unde scurte, cred, filmele care se dădeau la televizor! Din clipa aia, orice film românesc (acestea dominau), franțuzesc, englezesc (mult mai rar) îl „priveam" şi eu, din camera mea, prin cele două urechi, ca şi cum le-aş fi adaptat cumva ca să pot vedea cu ele, ca şi cum le-aş fi pus ochelari. Nu puteam „vedea" filme ruseşti, şi acestea numeroase, din motive de limbă.

A fost o bucurie de nedescris, plus că nu mai eram exclusă nici de la discuțiile despre secvențele cele mai tari, pe care, în lipsă de altceva, toată lumea le comenta a doua zi. Aveam şi-un avantaj: în timp ce toți se uitau la televizoare alb-negru, al meu şi numai al meu era colorat, pentru că toate filmele auzite de mine rulau, la aparatul interior, în culori.

Să vezi filme doar cu auzul e teribil. Îmi modelam actorii după timbru, unii înalți şi frumoşi, alții graşi, alții şterşi, femei cu siguranță blonde şi fatale, pe tocuri înalte, sau micuțe şi nesigure, care păşeau neauzit, vedeam figuri de escroci şi ticăloşi, mustăcioşi, bărboşi, pletoşi – în fine, fiecare voce avea chipul ei, pantofii ei, pălăria ei, căldura şi moralitatea ei. Eram atât de convinsă de adevărul vocilor mele încât, dacă a doua zi auzeam că „bruneta aia, Angie, cu breton" era de fapt blonda mea cu bucle, eram complet derutată. Atunci am înțeles pentru prima dată şi ce înseamnă o voce prea controlată, unii actori spuneau „Du-te naibii!" cu aceeaşi voce cu care spuneau „Te iubesc!" Să n-ai, la

un „Te iubesc!“, altă voce decât în viața de zi cu zi e ridicol. Alte voci erau prefăcute şi am văzut că râsul e singurul care trădează prefăcătoria, iar asta mi-a folosit mereu apoi, la aprecierea oamenilor din jur.

Mă îndrăgosteam de câte o voce ocrotitoare şi aş fi vrut s-o aud la nesfârşit, dar filmul se termina după maximum două ore, ăsta era principalul său defect. Uneori, la filmele bune, apelam la un truc: coboram sub un pretext oarecare la gazdele mele, îmi aruncam ochii pe ecran, vedeam personajele şi, reîntoarsă în garsonieră, dădeam iar drumul la aparatul de proiecție personal.

Tot atunci am învățat să văd banda sonoră. Ştiam precis, după ea, dacă lucrurile se petrec noaptea sau ziua, vedeam dacă eroii sunt urmăriți, dacă se strâng în brațe (asta nu se întâmpla în filmele româneşti), vedeam prin acordurile muzicale dacă se despart şi-aşa mai departe. Nu pot spune că înțelegeam mai bine filmele româneşti decât pe cele străine: fie dicția unora dintre actori nu era cum trebuie, fie, mai degrabă, sonorizarea nu era bună, oricum, nu pricepeam totul, dar, una peste alta, povestea se închega.

Adesea ratam tocmai finalul: auzeam o împuşcătură, apoi tăcere, filmul se termina, iar pe peretele din camera mea, lângă versurile din Rimbaud îmi proiectam şi eu un *The End*. Aveam surpriza să aflu a doua zi că eroul nu murise, cum „văzusem“ eu, ci, dimpotrivă, răufăcătorul se împuşcase: *Happy End*. De ruşine (nu mărturisisem nimănui cum văd eu filmele), când făceam vreo gafă în discuții, o mascam spunând ca n-am apucat să văd decât puțin şi pe sărite.

Îmi amintesc un film de dragoste românesc care am aflat ulterior că se numea *Bună seara, Irina!* Cam lent şi leşinat şi cu siguranță cenzurat, ca toate filmele de pe vremea aia, dar cu actori foarte buni. N-am avut cea mai mică problemă să mi-l traduc în imagini, mai ales că recunoscusem şi vocile actorilor. Începea cu o petrecere. Irina (Valeria Seciu) se întâlneşte cu un fost iubit (Emil Hossu), care-i aminteşte cu dragoste

şi reproş, uitându-se la un băiețel grăsuț şi cârn (după voce): „Atât ar fi avut şi copilul nostru“. Ea, cu un aer indecis – parcă o vedeam! –, îl alungă. Între timp vine un vas spre port, condus de Ştefan Iordache (Victor Ionescu îi ziceau), îmbrăcat în marinar şi cu țigara în gură (în filmul meu). El e bărbatul Irinei, dar ea, sătulă de veşnica singurătate (număra zilele), vrea să-l părăsească. O scenă care m-a surprins plăcut a fost intrarea unui pescăruş pe fereastră, în camera în care se afla triunghiul amoros. În filmul meu, asta a fost clipa în care balanța s-a înclinat: Irina îl realege, în sinea ei, pe comandantul de vas, iar fostul iubit, care făcea parte din marina civilă, pierde jocul. Pentru că, deşi ea strigă Mircea!, bărbatul ei este cel care prinde, cu vorbe liniştitoare, pescăruşul, „Ce cauți tu aici, prostuțule!“, şi-i dă drumul pe fereastră. E clar, el ştie ce să facă în momente grele, ca un căpitan de vas ce este, şi, în plus, la el, puterea nu exclude tandrețea.

La sfârşitul filmului e o lungă secvență în care Valeria Seciu şi Ştefan Iordache stau împreună acasă la ei şi nu se mai aude absolut nimic. (Am crezut că mi s-a stricat radioul.) Întrucât scenele de dragoste nu sunt tăcute şi, oricum, erau de neconceput la televiziunea din anii ’80, n-am ştiut ce să cred şi, o vreme, *n-am mai văzut nimic*. Era totuşi momentul culminant. Era limpede că-i vorba de o regăsire între soți (familia trebuia să triumfe oricum) şi că totul se termină cu bine pentru comandantul de navă.

Dar n-am mai apucat sfârşitul pentru că s-a auzit, din lumea reală, o bătaie în uşă. Am deschis şi, ca desprinsă din film, am văzut o voce: „Bună seara, Ioana!“

III. Între „aroma lumii“ şi „simţirea minţii“

© Mihai Coman

Preotul dr. Constantin Coman a obținut un doctorat în teologie la Universitatea din Atena şi este profesor universitar la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian“, din cadrul Universității Bucureşti. Participant ca delegat al BOR la numeroase congrese, seminarii, simpozioane şi întruniri bisericeşti naționale şi internaționale. Consilier de specialitate (carte teologică) la Editura Bizantină din București, unde a şi publicat mai multe cărți dintre care amintim *Dreptatea lui Dumnezeu și dreptatea oamenilor* şi *Între iluzia împlinirii și certitudinea eșecului*. Slujeşte ca preot la Parohia „Sfinții Voievozi“ din Bucureşti.

Pr. Constantin Coman

Despre vederea lui Dumnezeu *sau* Despre simțirea înțelegătoare

(mărturii)

MĂRTURIA PE CARE O VOI ADUCE ÎN RÂNDURILE DE MAI JOS nu se întemeiază pe propria-mi experiență. Mă regăsesc însă, într-o oarecare măsură, în confesiunea unui părinte contemporan, care spunea: „Am auzit de la bătrânul Macarie că în afară de rugăciune mai există şi o altă stare, atunci când rugăciunea încetează şi mintea se cufundă într-o altă trăire. N-am reuşit niciodată acest lucru, însă nu mă îndoiesc de această stare, pentru că văd în mine, pe măsură ce continui să mă rog, o deschidere către ceva dumnezeiesc, pe care însă nu pot să o descriu.“[1] Există în noi o intuiție a lucrurilor la care nu am ajuns şi la care chiar nu vom ajunge niciodată. Ne bucurăm să aflăm că li se întâmplă altora, tocmai pentru că le dorim adeverite de experiența cuiva, fie şi a unui singur om. Cei mai mulți nu am avut niciodată bucuria să simțim în chip sensibil prezența lui Dumnezeu, dar, din ceea ce ni se întâmplă, avem certitudinea vecinătății Lui. Nu am ajuns nici să facem experiența potențării simțurilor noastre de prezența

1. Arhim. Grigorie, *Ucenic la oameni nevoitori*, Editura Bizantină, Bucureşti, 2015, p. 125.

harului dumnezeiesc, dar sunt mulți cei care au făcut această experiență şi ne-o împărtăşesc peste veacuri, începând cu apostolii şi ucenicii Domnului Hristos, continuând cu martirii Bisericii primare şi cu părinții Patericului, apoi cu sfinții dintotdeauna, până la cei din zilele noastre.

De la ei aflăm un lucru provocator, privitor la simțuri şi la accesul omului la realitate prin intermediul simțurilor şi al capacităților sale de prelucrare a informațiilor preluate prin simțuri. Anume acela că simțurile cu care este dotată firea umană nu sunt suficiente pentru a pătrunde, experimenta şi cunoaşte realitatea până la sensurile ei ultime. Ar fi uşor de acceptat presupoziția că, limitat la simțurile sale fireşti, omul nu poate avea acces la realitățile dumnezeieşti, dată fiind diferența radicală sau prăpastia dintre lumea creată, căreia îi aparține omul, şi lumea necreată, căreia îi aparține Dumnezeu.

Dar concluzia Părinților şi a Învățătorilor Bisericii este că, limitat la simțurile sale fireşti, omul nu poate înțelege până la capăt nici realitățile lumii create şi nici pe sine însuşi, tocmai pentru că suportul rațional ultim al întregii creații şi al fiecărei făpturi în parte este dumnezeiesc. La temelia făpturilor se află rațiuni dumnezeieşti necreate sau înțelesuri necreate aşezate de Creator. Dacă, într-adevăr, credem că lumea aceasta este creată de Dumnezeu, atunci nu ne este greu să acceptăm că fiecare făptură, de la cele mai neînsemnate până la cununa creației care este omul, poartă în sine rostul pe care l-a aşezat în ea Creatorul. Rostul acesta, de sorginte dumnezeiască, se articulează la suma de rosturi care construiesc edificiul raționalității coerente a lumii.

Părinții Bisericii vorbesc despre posibilitatea dobândirii de către om a unor *simțuri înțelegătoare* sau *duhovnicești* (*aistheseis noerai*), care îi deschid accesul vădit spre lumea lui Dumnezeu. Un lucru este sigur: ceea ce am aflat noi – vorbesc despre creştini – despre Dumnezeu şi despre cele dumnezeieşti nu este produsul minții şi al speculației

intelectuale, pornind eventual de la o serie de informații revelate de Dumnezeu, ci este mărturia celor care L-au văzut şi simțit pe Dumnezeu.

Cuviosul Siluan, un sfânt din secolul XX, spune pe un ton foarte convins: „Sfinții grăiesc despre ceea ce cu adevărat au văzut şi cunosc. Ei nu vorbesc despre ceea ce nu au văzut. Sfinții nimic nu grăiesc din mintea lor". La întrebarea: Cum grăiesc cei desăvârşiți? el răspunde: „Ei nu grăiesc nimic de la sine... Grăiesc numai ceea ce le dă Duhul".[1] Există alternativa discursului întemeiat pe „închipuirea minții trupeşti", care ispiteşte pe cei care „încearcă să pătrundă în cele ce nu au văzut". Vorbind despre aceasta, Sfântul Pavel îndeamnă pe creştinii din Colose să nu se lase amăgiți de cei ce profesează un astfel de discurs, însoțit eventual de „o prefăcută smerenie şi o fățarnică închinare la îngeri" (vezi Col. 2:18). Alternativa aceasta ispiteşte chiar şi teologia de şcoală. Părintele Sofronie, ucenicul şi exegetul Cuviosului Siluan, întăreşte cu propria mărturie cele spuse de părintele său:

> Cu toată adevărata sa smerenie şi blândețe, Starețul (Siluan) zicea, cu încredințare şi lăuntrică întemeiere, că omul cu mintea sa nu poate ajunge la cele dumnezeieşti, care nu sunt cunoscute „decât în Duhul Sfânt". Nici la Sfânta Scriptură, „scrisă în Duhul Sfânt", nu se poate ajunge prin mijlocirea cercetării ştiințifice. Aceasta ajunge doar la unele laturi exterioare şi amănunte, dar nicidecum la esență.

Pentru cel care nu are acces la experiența celor dumnezeieşti prin Duhul Sfânt rămâne soluția de a se încredința cu smerenie predaniei Bisericii:

> Câtă vreme omului nu-i va fi dat de sus „să înțeleagă Scripturile" şi „să cunoască tainele Împărăției lui Dumnezeu", câtă vreme nu se va fi smerit

1. Arhim. Sofronie, *Cuviosul Siluan Athonitul*, p. 63.

> printr-o lungă luptă cu patimile şi nu va fi cunoscut prin cercare (experiență) învierea sufletului său, şi toate cele ce se află pe această tainică şi măreață cale, neapărat va trebui să se țină cu tărie de predania şi de învățătura Bisericii, şi să nu îndrăznească a învăța de la sine, oricât ar fi el de învățat „omeneşte", căci până şi cele mai strălucite scorniri omeneşti, de departe nu ajung la adevărata viață a Duhului.[1]

Calist, Patriarhul Constantinopolului, în secolul al XIV-lea, în lucrarea sa *Capete despre rugăciune*, tradusă de Părintele Dumitru Stăniloae, în volumul VIII din *Filocalia românească*, vorbeşte amănunțit despre cum ajunge mintea omului la vederea celor dumnezeieşti:

> Cei ce se împărtăşesc de El văd în chip înțelegător Duhul țâşnind din ei pururi, asemenea unui izvor şi luminându-i. Prin aceasta le dă să vadă cu mintea, în chip minunat, cele date lor prin naşterea din nou [prin botez – n.n.] şi li se fac cu putință de cunoscut şi de însuşit cele ale slavei dumnezeieşti. Şi prin împărtăşirea mai presus de fire de Duhul, prin har, mintea se face în întregime văzătoare, în chip tainic, a unor mari bunătăți. Şi înaintând prin statornicul ajutor al harului, ajunge la străvederi [vederi dincolo de limitele fizice – n.n.] şi mai înainte cunoaşteri prin luminarea Duhului şi urcă astfel la planul lui Dumnezeu (ordinea dumnezeiască – n.n.), văzând unirea ipostatică mai presus de minte a firii dumnezeieşti înfăptuită cu firea omenească şi revărsarea Duhului peste toate. Este o unire şi o revărsare pe care nu a văzut-o astfel Adam, căci încă nu ajunsese părtaş firii dumnezeieşti şi cu adevărat dumnezeu prin lucrare.[2]

Înaintând „în chip de negrăit, unitar şi mai presus de fire" spre „raza frumuseții dumnezeieşti", omul se bucură „în uimire şi în chip mai presus de lume, de frumusețea negrăită şi de strălucirea aceea

1. *Ibidem*, p. 98.

2. Calist Patriarhul, „Capete despre rugăciune", în *Filocalia românească*, vol. VIII, Bucureşti, 1979, pp. 242–244.

atotluminoasă", „de bucurie şi de mirare nu mai ştie cine este şi primeşte revărsarea nesfârşitei bucurii dumnezeieşti..." El gustă în egală măsură din ceea ce numeşte „dulceaţa dumnezeiască". Dar

> nu ajung toţi la dulceaţa lui Dumnezeu cu simţirea lor.... Dulceaţa dumnezeiască şi slava lui Dumnezeu văzută odată cu aceasta, nu se lasă prinsă de toţi, ci numai de unii, prin simţirile lor înţelegătoare. Aceştia sunt cei care se nevoiesc cu liniştirea (isihia) şi care, prin împărtăşirea vădită de bunăvoinţa lui Dumnezeu, au dobândit Duhul lui Dumnezeu de viaţă făcător şi luminător.[1]

Pentru a uşura înţelegerea celor de mai sus voi recurge la comentariul Părintelui Stăniloae, care, deşi nu este cu nimic mai simplu, aduce necesare lămuriri:

> Termenul de *simţire înţelegătoare* sau de *simţire a minţii*, atât de mult folosit de Sfinţii Părinţi, înseamnă înţelegere şi experienţă în acelaşi timp, sau trăire în ambianţa unei prezenţe spirituale şi aflarea unui sens al ei. Înţelegi o persoană când trăieşti în ambianţa ei, când îţi devine interioară şi tu îi devii interior [Părintele Stăniloae a lansat sintagma *interioritate reciprocă* – n.n.]. E ca o „pipăire" spirituală a vieţii spirituale a celuilalt, a stărilor sau intenţiilor lui, a specificului lui sufletesc, concomitent cu o înţelegere a lui. Unii au această simţire înţelegătoare mai mult, alţii mai puţin, alţii aproape deloc. Cei din urmă fac impresia unor orbi spirituali, asemenea unora care sunt lipsiţi de simţul gustului, al mirosului, al auzului. Ei fac impresia unor spirite tocite, tâmpite. De obicei, cei ce au simţire înţelegătoare ascuţită pentru semeni, o au şi pentru prezenţa tainică a lui Dumnezeu... Această simţire înţelegătoare a prezenţei tainice şi spirituale (duhovniceşti) a lui Dumnezeu şi a semenilor are caracterul unei iluminări. E o iluminare produsă de Duhul Sfânt...[2]

1. *Ibidem*, pp. 249–250.
2. *Ibidem*, notele 518–519.

Simțirea înțelegătoare este o capacitate a firii omeneşti, activată de împărtăşirea cu Duhul lui Dumnezeu. Este precum ochiul fizic, care pentru a deveni lucrător are nevoie de lumina care vine din exteriorul lui. Această imagine poate fi extinsă la toate simțurile şi la întreaga făptură umană. Este vorba despre un mecanism desăvârşit, conceput însă pentru a funcționa cu resursă exterioară lui. Este cea mai grăitoare lecție împotriva ispitei suficienței de sine şi a existenței autonome care ne încearcă atât de insistent şi continuu. Dacă ne este uşor să acceptăm nevoia resursei exterioare pentru funcționarea simțurilor noastre fizice, prin analogie am putea înțelege şi de ce este nevoie de lumina sau energia (harul) Duhului Sfânt pentru a funcționa simțul vederii duhovniceşti, al înțelegerii duhovniceşti, al simțirii înțelegătoare etc.

Este momentul, cred, să ne oprim puțin asupra cuvântului *înțelegător* (*noeros*, de la *nous – minte*), folosit ca determinant pentru multe realități despre care vorbesc Părinții. Atributul *înțelegător* defineşte un nivel superior de existență şi funcționare, la care se ajunge prin împărtăşirea omului de Duhul lui Dumnezeu şi care se manifestă în toate funcțiile sufleteşti ale omului. Împărtăşirea de Duhul deschide omului calea funcționării la nivel înțelegător sau duhovnicesc, pentru că simțurile şi funcțiile sufleteşti sunt potențate prin împărtăşirea de energiile dumnezeieşti necreate. Funcția respectivă se activează dincolo de limitele firii, într-o stare de deplină conştientizare a ceea ce i se întâmplă şi, concomitent, într-o stare de înțelegere deplină a lucrurilor, care conferă omului convingerea că este în afara oricărui risc de amăgire sau înşelare sau rătăcire.

Iată câteva dintre sintagmele cele mai frecvente în care apare atributul *înțelegător*: am amintit deja *simțirea înțelegătoare* (*aisthesis noera*); *suflet înțelegător* (*psyche noera*); *iubire înțelegătoare* (*agape noera*); *vedere înțelegătoare* (*orasis noera*); *lumină înțelegătoare* (*fos noeron*); *ochi*

înțelegători (*ophthalmoi noeroi*); *dorință înțelegătoare* (*efesis noera*); *unire înțelegătoare* (*enosis noera* etc.).[1]

Putem vorbi despre o adevărată anatomie şi fiziologie înțelegătoare (noera), despre care Părinții dau mărturie pe temeiul propriei experiențe. Acelaşi Calist Patriarhul descrie cum funcționează acest aparat înțelegător prin analogie cu anatomia şi fiziologia simțurilor fizice. Explicând cum funcționează simțurile înțelegătoare, el lămureşte una dintre problemele esențiale ale comunicării inteligibile dintre Dumnezeu şi om, ale modului în care omul poate recepta şi înțelege „vorbirea" lui Dumnezeu. Voi cita din nou un text lămuritor. Sper să nu obosesc prin citarea acestor fragmente lungi, dar am socotit mult mai potrivit să las pe martorii înşişi să-şi depună mărturia lor. Iată ce scrie Calist Patriarhul:

> Precum mişcarea trupului are nevoie de altceva, ce nu ține de rânduiala ei, adică de ochi şi de altceva mai presus de firea ei, adică de lumină, tot aşa şi mişcarea minții are nevoie de ochi, care sunt deosebiți de rânduiala ei şi de lumină, care e mai presus de firea ei. De aceea nu orice mişcare a minții este după cum se cuvine să fie. Ci, numai aceea care se mişcă, precum s-a zis, prin ochii şi prin lucrarea harului. Iar ochii minții sunt deschizătura inimii prin credință. Şi lumina e Dumnezeu Însuşi, lucrând prin Duhul în inimă. Şi precum lumina simțurilor nu mişcă drept pe cei fără de ochi, ci numai pe cei ce văd, aşa şi lumina înțelegătoare, sau Dumnezeu, nu mişcă mintea celui ce nu are deschizătura inimii, ci numai pe cel ce o are. Dar aşa cum nici ochii n-ar putea lucra ale lor fără lumină, tot aşa nici deschizătura inimii fără Dumnezeu; mai bine zis inima nici nu se deschide fără Dumnezeu, care lucrează şi e văzut prin ea.[2]

1. Vezi mai multe în lucrarea Pr. Constantin Coman, *Erminia Duhului. Texte fundamentale pentru o ermineutică duhovnicească*, Editura Bizantină, 2002, pp. 241–242.

2. Calist Patriarhul, pp. 306–307.

Din nou, voi recurge la comentariul Părintelui Stăniloae, care este mai presus de orice comentariu aş putea eu să fac la textul Patriarhului Calist:

> Trebuie reținută ideea aceasta despre deschizătura inimii prin credință, asemănată cu ochii trupului. Aşa cum trupul are deschidere prin simțuri şi n-ar putea trăi fără ele, aşa are şi inima o deschidere nu numai spre oameni, ci şi spre Dumnezeu. De altfel, prin simțurile înseşi se deschide nu numai trupul, ci şi sufletul spre lume şi prin lume spre Dumnezeu. Aceasta înseamnă că şi inima are o deschizătură. Dar ea nu se poate mulțumi numai cu ceea ce îi dau ceilalți oameni, cum se poate satisface trupul, luat în sine, cu ceea ce îi dau simțurile. Inima e deschisă spre infinitatea lui Dumnezeu şi trăieşte în ea, fără să se confunde cu ea, cum trăieşte trupul în viața lumii prin simțuri, fără să se confunde cu lumea. Dumnezeu e şi Cel ce face inima să se deschidă pentru a-L vedea şi pentru a-L primi, dar este şi Cel văzut de ea. De aceea pe de o parte se face obiect al vederii, pe de alta subiect al acestei vederi împreună cu inima. El se vede pe Sine Însuşi, dar prin inimă. Inima simte pe de o parte că vede, iar pe de alta că Dumnezeu se vede prin ea, aşa cum cel ce grăieşte cele ale lui Dumnezeu aici spune că el grăieşte, aici că Duhul grăieşte prin el. Omul dă calificare omenească la ceea ce vede din Dumnezeu şi Dumnezeu dă calificare dumnezeiască acestei vederi a omului. Vederea lui Dumnezeu de către om e în acelaşi timp omenească şi dumnezeiască, e teandrică.[1]

Este descris mai sus, într-un mod limpede, cum ajunge omul să funcționeze la parametri dumnezeieşti, să devină subiect al dumnezeieştilor atribute şi funcțiuni. Nu este vorba despre ceva excepțional, ci de un adevăr ce priveşte făptura umană. Conceptul uman aşa a fost în mintea Creatorului şi aşa a fost pus în lucrare. Omul este destinat şi chemat să participe la cele dumnezeieşti şi să trăiască asemenea lui Dumnezeu, să participe la modul de viață dumnezeiesc. Este chemat să devină prin împărtăşire în dar – adică prin har – ceea ce Dumnezeu este prin fire. În Evanghelia

1. Filocalia VIII, p. 307, nota 622.

după Ioan se vorbeşte despre chemarea omului de a se hrăni din resursa cerească dumnezeiască, din pâinea care se coboară din cer (cap. VI)[1] sau din apa cea vie (cap. IV şi VII)[2], menite să-i furnizeze şi să-i întreţină viaţa la nivel plenar, viaţa cu adevărat viaţă, viaţa nebiruită de stricăciune şi de moarte, viaţa veşnică. Viaţa veşnică este accesibilă înainte de moarte. Despre aceste lucruri nu pot vorbi cei care nu au ajuns la experienţa sensibilă a lor. Ne întrebăm însă de ce nu le cred, atunci când iau cunoştinţă de ele din mărturiile semenilor lor de odinioară sau de astăzi, care le-au cunoscut prin „propria cercare" şi să accepte că realitatea nu se limitează la orizontul perceput de ei. Majoritatea contemporanilor noştri, chiar mulţi dintre cei care se declară credincioşi, resping aceste adevăruri, tocmai pentru că nu au fost verificate de propria experienţă. Omul contemporan pare fatalmente blocat în lumea lui închisă asfixiant, chiar la nivelul crezului. O responsabilitate mare poartă şi teologia Bisericii şi predica ei care au mizat mai curând pe discursul teoretic, speculativ, şi mai puţin sau deloc pe mărturiile vederii şi simţirii şi trăirii sensibile a lui Dumnezeu, care nu au încetat niciodată, iar în zilele noastre au ieşit providenţial mai mult la suprafaţă.

Omul are în sine aspiraţia spre veşnicie şi spre nemărginire, dar încearcă să o împlinească prin extensia şi prelungirea capacităţilor sale

1. *Eu sunt pâinea cea vie, care s-a pogorât din cer. Cine mănâncă din pâinea aceasta viu va fi în veci. Iar pâinea pe care Eu o voi da pentru viaţa lumii este trupul Meu. (Ioan 6:51) Deci iudeii se certau între ei, zicând: Cum poate Acesta să ne dea trupul Lui să-l mâncăm? Şi le-a zis Iisus: Adevărat, adevărat zic vouă, dacă nu veţi mânca trupul Fiului Omului şi nu veţi bea sângele Lui, nu veţi avea viaţă în voi. Cel ce mănâncă trupul Meu şi bea sângele Meu are viaţă veşnică, şi Eu îl voi învia în ziua cea de apoi* (Ioan 6:51–54).

2. *Cel ce crede în Mine, precum a zis Scriptura: râuri de apă vie vor curge din pântecele lui. Iar aceasta a zis-o despre Duhul pe Care aveau să-L primească acei ce cred în El. Căci încă nu era (dat) Duhul, pentru că Iisus încă nu fusese preaslăvit* (Ioan 7:38–39).

fireşti. Aşa cum ne mărturisesc însă Părinții, această aspirație sădită în fire de Creator se împlineşte nu prin închiderea în sine şi dezvoltarea la maximum a capacităților firii, ci prin deschiderea sinelui spre împărtăşirea de harul dumnezeiesc, de iradierea dumnezeiască ce se oferă tuturor. Este vorba despre deschiderea omului spre experiența întâlnirii şi vederii lui Dumnezeu, nu despre deschiderea lui spre agonisirea de informații despre Dumnezeu şi spre dezvoltarea la nesfârşit a speculației teoretice despre Dumnezeu – care chiar pare a fi la modă astăzi. Vederea lui Dumnezeu este singura cale de cunoaştere a adevăratului Dumnezeu şi de evitare a riscului infinitelor idolatrii sau amăgiri ideologice. „Simțământul Dumnezeului Personal curăță rugăciunea de închipuiri şi de speculații abstracte." Dar pentru a ajunge la vederea lui Dumnezeu este nevoie de efort de voință şi de multă nevoință, atitudini care nu par a fi pe placul şi nici la îndemâna noastră.

Încă o mărturie a aceluiaşi Calist Patriarhul, care poartă în sine mai mult decât evident duhul adevărului şi tăria mărturiei personale:

> Întoarcerea simțirii înțelegătoare în sine, fără liniştea dobândită cu ştiință [este vorba de liniştirea-isihia la care se ajunge printr-o ştiință anume a lucrului – n.n.] şi fără curățirea inimii prin har, e mai cu neputință decât plutirea omului prin văzduh. A avea cu ea pe Dumnezeu în inimă şi a vedea prin ea pe Dumnezeu e şi uşor şi folositor. Dar lipsa ei este ca o uitare a lui Dumnezeu, sau fără ea gândirea la Dumnezeu e mai degrabă necunoaştere şi o nevedere a lui Dumnezeu, decât o vedere şi o cunoaştere a Lui. Cel ce a aflat din har această simțire dumnezeiască, a aflat, s-ar putea spune, pe Dumnezeu. El nu mai are nevoie de cuvinte, stând lângă Dumnezeu şi alegând mai bine să-I liturghisească Lui. El îmbrățişează tăcerea. Duhul lui Dumnezeu locuieşte în el. Din el răsare iubire, pace, bucurie duhovnicească. El trăieşte o viață schimbată față de cea obişnuită şi comună. Se veseleşte de Dumnezeu şi ochii lui înțelegători văd lumina înțelegătoare. Inima lui poartă în ea foc. Împreună cu el e simplitatea şi

> neschimbarea, nesfârşirea şi nehotărnicia, neînceputul şi veşnicia dumnezeiască, însoțite de uimire. Lacrimi necontenite izvorăsc din ochii lui; şi nu mai puțin din inima lui curge un izvor de apă vie duhovnicească. Se unește în chip unitar şi în întregime cu cele cunoscute de această simțire înțelegătoare şi e înconjurat de lumina sfeşnicului unic şi se desfată de o desfătare mai presus de lume şi e plin de entuziasm şi de bucurie... Cel ce a gustat va înțelege şi va lăuda cu cea mai mare dreptate pe Dumnezeu Cel mai presus de ființă, preaînalt, fără chip, fără calitate, fără câtime, simplu, fără formă, nesfârşit, nehotărnicit, necuprins, neatins, nevăzut, negrăit, netâlcuit, neînceput, veşnic, necreat, nestricat, neînțeles, nepătruns, mai presus de putere, mai presus de bunătate, mai presus de frumusețe. Lui I se cuvine slava şi lauda în veci.[1]

Preocupat de căutările teologice, am peregrinat mult în bibliografia teologică, extrem de bogată şi elaborată – nenumărate comentarii la evanghelii şi la celelalte cărți biblice, zeci de monografii dedicate fiecărei teme teologice în parte – dar nicăieri nu am aflat duhul ferm, deasupra oricărei îndoieli, pe care l-am aflat în mărturiile Părinților din categoria cărora face parte şi Calist Patriarhul. În plus, ceea ce am aflat la dânşii nu am aflat nici la cei mai avansați savanți, anume descrierea în amănunt şi cu precizie a modului cum se petrec lucrurile acestea în zona întâlnirii şi comunicării omului cu Dumnezeu, a omului viu şi concret cu Dumnezeu Cel viu şi concret. Mărturiile lor descriu evident experiențe proprii şi reproduc realități cunoscute prin cercare (*dia tes peiras*), nu sunt deducții sau prelucrări logice, oricât de elaborate şi precise ar fi fost acestea, după cum este greu să le dea cineva verdictul de închipuiri, de scorneli sau faceri ale minții. Iată încă o mostră:

> După unirea înțelegătoare a inimii prin har, mintea vede în lumina dumnezeiască şi se întinde (extinde) în Cel dorit, care este Dumnezeu, ieşind

1. Calist Patriarhul, pp. 295–296.

> cu totul afară din simțire, făcându-se adică fără culoare, fără calitate, fără închipuiri, scăpat de nălucirile cele sensibile. Căci mintea noastră este un vas ce primește, pe cât îi stă în putere, lumina neapropiată a frumuseții dumnezeiești. Și e un vas minunat, căci se lărgește pe măsura Duhului care se revarsă în el.[1]

Cred că cititorul a înțeles deja că se vorbește aici de o întâlnire reală și de o unire reală a omului cu Dumnezeu. Este motivul pentru care se vorbește despre vedere și despre virtuțile vederii, care presupune și împărtășire, contact, comunicare nemijlocită. Nu este vorba despre reflecție sau meditație ca lucrare a minții umane autonome, ci a minții umane pline de Duhul lui Dumnezeu. Nu este vorba nici de vreo iluzie sau vreo altă facere a minții înșelate sau vreo stare bolnăvicioasă indusă în vreun fel anume. Argumentul cel mai puternic este tocmai faptul că astfel de experiențe aduc plinătatea înțelegerii:

> Unirea inimii cu Dumnezeu prin deschizătura inimii – observă Părintele Stăniloae – nu este o unire pur sentimentală sau prin simțuri, ci o unire care e și înțelegere, o unire care produce și înțelegere, nu numai iubire. De aceea toți Părinții cer aducerea minții în inimă. Din inimă sau împreună cu inima vede mintea pe Dumnezeu, iubindu-L și înțelegându-L în același timp, sau unindu-se cu El și înțelegând ce se întâmplă în această unire.[2]

Este greu de imaginat o astfel de experiență, deși, păstrând, desigur, proporțiile, am putea și noi, cei mai de pe urmă, să constatăm prezența și lucrarea Duhului lui Dumnezeu, ori mai curând roade sau consecințe sau efecte ale prezenței și lucrării Lui. Eu am primit mult curaj de la monahii athoniți de astăzi, care vorbesc cu îndrăzneală despre Duhul Sfânt,

1. *Ibidem*, p. 308.
2. *Filocalia* VIII, p. 308, nota 624.

despre harul lui Dumnezeu şi despre experienţele lor duhovniceşti. Noi credem şi mărturisim că primim Duhul lui Dumnezeu când suntem botezaţi. Dar nu avem curajul să investigăm prezenţa şi lucrarea Lui în noi. Suntem dominaţi de mentalităţi care identifică prezenţa dumnezeiască cu semne spectaculoase şi nu ascultăm de mărturiile celor care au făcut experienţa sensibilă a Lui. Un semn al prezenţei Duhului lui Dumnezeu ar fi chiar mărturisirea credinţei în Dumnezeu cel închinat în Treime şi în Hristos Iisus, Fiul lui Dumnezeu întrupat. Nu poate oricine şi întâmplător să creadă şi să mărturisească aceste lucruri şi altele asemenea. Sfântul Pavel spune că nimeni nu poate să-L numească pe Hristos Domn – ceea ce înseamnă să-I recunoaştem dumnezeirea şi suveranitatea – decât în Duhul Sfânt, după cum, iarăşi, nu poate nimeni să-L hulească pe Hristos dacă are Duhul: *De aceea, vă fac cunoscut că precum nimeni, grăind în Duhul lui Dumnezeu, nu zice: Anatema fie Iisus! – tot aşa nimeni nu poate să zică: Domn este Iisus, – decât în Duhul Sfânt* (1 Cor. 12:3).

Este uşor de observat dificultatea – întâlnită la unii semeni – de a pomeni numele lui Iisus Hristos sau de a-L numi Domn, după cum se poate observa uşor cum se evită folosirea numelui lui Dumnezeu. Sunt semnele – după criteriul avansat de Sfântul Pavel şi uşor verificabil – ale prezenţei sau ale absenţei Duhului lui Dumnezeu în noi. Acelaşi Apostol enumeră roadele prezenţei Duhului lui Dumnezeu în om: *Iar roada Duhului este dragostea, bucuria, pacea, îndelungă-răbdarea, bunătatea, facerea de bine, credinţa, blândeţea, înfrânarea, curăţia; împotriva unora ca acestea nu este lege* (Gal. 5:22–23). Contextul în care spune Pavel acestea este al tratării tensiunii dintre lege şi libertate. Lucrarea Duhului lui Dumnezeu eliberează cu adevărat pe om de „blestemul legii", lucrând în el atitudini şi stări care-l ridică deasupra legii: *Iar de vă purtaţi în Duhul nu sunteţi sub Lege* (Gal. 5:18). Legea rămâne lucrătoare pentru

cei care rămân în afara Duhului lui Dumnezeu, în afara Împărăției lui Dumnezeu, pe care-i şi enumeră Sfântul Pavel, în acelaşi context: *Iar faptele trupului sunt cunoscute, și ele sunt: adulter, desfrânare, necurăție, destrăbălare, închinare la idoli, fermecătorie, vrajbe, certuri, zavistii, mânii, gâlcevi, dezbinări, eresuri, pizmuiri, ucideri, bețiі, chefuri și cele asemenea acestora, pe care vi le spun dinainte, precum dinainte v-am și spus, că cei ce fac unele ca acestea nu vor moșteni Împărăția lui Dumnezeu* (Gal. 5:19–21).

Dacă suntem oneşti cu noi şi cu semenii noştri, va trebui să recunoaştem că nu este chiar atât de greu să sesizăm ce duh ne stăpâneşte, dar nu ne este convenabil. Părinții ne oferă semne încă şi mai vizibile pentru a distinge între duhuri:

> Duhul Sfânt este dragoste, pace și îndulcire. Duhul Sfânt învață să iubeşti pe Dumnezeu şi pe aproapele. Însă duhul înşelării este un duh mândru; el nu cruță omul, nici restul făpturii, căci el nu a zidit nimic; lucrează ca un fur şi răpitor iar calea lui este plină de pustiire. Duhul înşelării nu poate da adevărata îndulcire; el aduce numai turburata dulceață a slavei deşarte; în el nu găseşti nici smerenie, nici pace, nici dragoste, ci doar o rece nepăsare a mândriei. Duhul Sfânt învață dragostea lui Dumnezeu, şi sufletul tânjeşte după Dumnezeu, şi dulce şi cu lacrimi Îl caută zi şi noapte, iar vrăjmaşul îşi aduce propriul zbucium apăsător şi întunecat care ucide sufletul.[1]

Pentru Cuviosul Siluan iubirea de vrăjmaşi şi de păcătoşi este semnul de netăgăduit al prezenței Duhului Sfânt şi al cunoaşterii lui Dumnezeu:

> Duhul Sfânt este dragoste, şi El dă sufletului puterea de a iubi pe vrăjmaşi. Cine nu iubeşte pe vrăjmaşi, acela nu-L cunoaşte pe Dumnezeu. Domnul este Ziditor milostiv, şi Lui de toți Îi este milă. Domnului Îi este milă de

1. Arhim. Sofronie, *op. cit*., p. 113.

> toți păcătoșii, așa cum mamei îi este milă de copiii săi, chiar și atunci când păşesc pe o cale nu bună. Unde nu este dragoste pentru vrăjmaşi şi pentru păcătoşi, acolo nu se află Duhul Domnului.[1]

Dincolo de aceste semne, accesibile tuturor, vine mărturia Părinților văzători cu Duhul, a celor care ajung la vederea duhovnicească. Mărturiile lor sunt greu de răsturnat şi contrazis. De aceea, ele sunt ignorate, desigur şi cu meşteşugitul ajutor al vrăjmaşului.

Spuneam mai sus că, fără lumina Duhului lui Dumnezeu, omul nu poate pătrunde nici rosturile vieții sale şi nici pe ale lumii care-l înconjoară. Este vorba despre aceeaşi vedere sau simțire înțelegătoare a rațiunilor ultime a lucrurilor. În această stare, omul află răspunsul neîndoielnic la întrebările existențiale care l-au frământat dintotdeauna: de unde vine şi încotro se îndreaptă, care este suportul ultim al existenței sale etc. Ajuns la această simțire înțelegătoare, omul înțelege cum se cuvine şi limbajul creației, adică înțelesurile pe care le-a sădit Dumnezeu în lucruri sau vorbirea lui Dumnezeu prin creație, şi, în acelaşi timp înțelege iconomia dumnezeiască lucrată prin Întruparea Fiului. Mărturia aceluiaşi Patriarh Calist este elocventă pentru cele de mai sus. Ea nu este, bineînțeles, singura.

> Când am văzut şi am cunoscut, prin vederea înțelegătoare, de unde am venit aici în chip atât de minunat şi unde voi ajunge la sfârşit, şi când îmi închipui, în al treilea rând, pe Cel ce m-a adus la ființă şi mă poartă şi mă va duce la sfârşitul meu, înțeleg pe Tatăl negrăit, şi nu-mi este necunoscută iubirea Lui. Drept urmare, privesc oarecum ca în oglindă taina scopului Lui cu mine. Pentru aceasta şi mă veselesc de aceste trei cum n-ar putea cineva să spună. Dar veselia aceasta aşa de mare este urmată adeseori de o tristețe tot aşa de mare, cunoscându-mă pe mine în chip neîndoielnic

1. *Ibidem,* p. 114.

că petrec în mod nevrednic de chemarea mea. Pe urmă, văzând cum îmi arăți slava Ta cea neapropiată prin zidire (Creație) şi înțelegând cum îmi arăți iubirea Ta cea negrăită față de mine, prin întruparea Unuia Născut Fiului Tău şi cunoscând unirea Ta cea negrăită şi mai presus de fire cu mine, aşa cum mi-o înfățişezi într-o împărtăşire negrăită pururi izvorâtoare, mă minunez foarte de slava Ta şi mă uimesc de mila Ta neobişnuită față de mine. Căci în felul acesta mă scoți din toate cele gândite, Treime Sfântă, mai presus de ființă.[1]

Când sufletul este plin de Duhul lui Dumnezeu, îi oferă omului cea mai neîndoielnică şi deplină cunoaştere de sine, prin oglindirea sa în realitatea dumnezeiască, ca în măsura adevărului deplin, după chipul căruia a fost zidit:

Dumnezeu este Cel ce învață pe om cunoştință (Psalm 93:10), precum s-a scris. Dar cum îl învață? Dându-i rugăciune într-o adiere sfântă a Duhului ce suflă pururi în cel ce se roagă. Cu adevărat, această sfințită rugăciune, fiind un dar mare al harului suprabun, se face învățătoare celui ce a agonisit-o, slujind în chip limpede ca un fel de oglindă feței sufletului. În această oglindă, mintea îşi vede limpede abaterile, rătăcirile, robirile, trândăvirile şi înşelările; dar nu numai acestea, ci şi văzduhul curăției, lumina întinsă a vederii, duhul înălțării dumnezeieşti şi îndumnezeitoare spre Dumnezeu şi flacăra de foc întreținută de iubirea lui Dumnezeu, simplitatea şi libertatea de chipuri a înțelegerii, tăcerea cu privire la toate cele ce urmează de aici şi uimirea plină de bucurie. Vorbind în general, mintea îşi cunoaşte în rugăciune, fără greşeală, simțurile şi năzuințele ei sufleteşti, aşa cum sunt, şi descoperă în chip limpede cele dintâi pricini ale începuturilor mişcărilor lor; şi pe unele le tămăduieşte, de altele se alipeşte, atât cât poate, după cum sunt vrednice de îngrijire, de tămăduire.[2]

1. Calist Patriarhul, p. 334.
2. *Ibidem*, pp. 257–258.

Se face o distincție clară între cunoaşterea intermediată de Creație şi de Sfânta Scriptură, pe de o parte, iar pe de altă parte cunoaşterea prin împărtăşire, prin experiență nemijlocită, aşa cum este cea oferită de vederea sau de simțirea înțelegătoare. Distincția este între adevărul însuşi şi discursul despre adevăr. Acesta este un principiu gnoseologic fundamental asumat de Răsăritul Ortodox. Un al doilea principiu gnoseologic, legat de primul, este acela conform căruia, oricât de desăvârşit ar fi discursul despre adevăr, acesta nu poate ține locul adevărului pentru că nu poate în nici un chip epuiza adevărul în exprimare. „Adevărul nu este în cuvinte, spun Părinții Răsăritului, ci în lucruri!" De aici diferența între cunoaşterea prin lectură şi cunoaşterea prin vedere sau împărtăşire. Acesta a fost şi miezul disputei între teologia isihastă răsăriteană şi teologia scolastică apuseană.

Patriarhul Calist vorbeşte de două tipuri de oameni, din acest punct de vedere, pe unul numindu-l „făptuitor", iar pe celălalt numindu-l „văzător" sau „contemplativ". „Făptuitorul – scrie Calist Patriarhul – rămâne lipsit de gustarea acelor înțelesuri[1], socotind că cele arătate ale Scripturii îi sunt de ajuns spre călăuzire şi folosindu-se de creație în chip sec, spre slujirea trupului, şi socotind că aceasta ajunge spre buna credincioşie, nemaicăutând altceva."

> Contemplativul (văzătorul), culegând din zidirea văzută cele nevăzute şi aflându-se pe sine în conglăsuire cu duhul Scripturii, păşeşte cu pas fericit spre ființele despărțite (de materie) şi, privind măreția strălucirii lor, trece prin har cu bucurie dincolo de acestea şi se mută la înțelesurile necreate ale lui Dumnezeu.[2]

1. Exprimarea nu este deloc întâmplătoare, nici stângace şi nici nu avem o eventuală nefericită traducere, ci întru totul grăitoare pentru realitățile despre care se vorbeşte. Iată, înțelesurile se văd, se gustă, se simt, se trăiesc, nu pur şi simplu se gândesc.

2. Calist Patriarhul, p. 280.

Am mai amintit de *înțelesurile necreate ale lui Dumnezeu* ascunse în făpturi. Omul este obișnuit să dea el sens lucrurilor. Dar lumea nu a inventat-o şi nici nu a făcut-o omul. După cum nici pe noi înşine nu este nevoie să ne reinventăm. Cel care în mod firesc a aşezat sensuri în lucruri este Făcătorul lor. Omul nu trebuie să dea sens lucrurilor (cu excepția celor pe care le face dânsul), ci să le descopere.

Omul zilelor noastre îşi întemeiază cu preponderență cunoaşterea pe lectură. Acest lucru se întâmplă şi în spațiul teologic. Există chiar o tradiție creştină foarte puternică şi răspândită, care-şi întemeiază crezul exclusiv pe Sfintele Scripturi (Sola Scriptura), refuzând orice izvor alternativ de cunoaştere. Răsăritul Ortodox – cu excepția teologiei academice moderne – invocă temeiul cunoaşterii nemijlocite, prin împărtăşire, accesibil oricui voieşte şi se nevoieşte în consecință. Am aflat aici şi o explicație pozitivă a faptului că ortodocşii citesc mai puțin (să-mi ierte cititorul erminia, dar chiar cred că este o doză de adevăr în ea), că nu au obsesia informării şi a cunoaşterii teoretice. De aceea nu au nici obsesia exactității textelor, ale traducerilor, eventual. Părinții pe care-i citățm aici şi mulți asemenea lor ne spun că, de s-ar pierde Sfânta Scriptură, ar putea fi rescrisă, nu din memoria cuiva care a învățat-o pe de rost, ci din experiența lucrurilor care sunt scrise în ea, din experiența nemijlocită a lui Dumnezeu, cumulată în ceea ce numim Tradiție sau Predanie[1] sau memoria vie a Bisericii.

1. „Aşadar, de ar fi ca Biserica să se lipsească de toate cărțile ei pentru vreo oarecare pricină, adică de Vechiul şi Noul Testament, de scrierile Sfinților Părinți şi de cărțile de slujbe bisericeşti, atunci Predania ar realcătui Scriptura, fie şi nu cuvânt cu cuvânt, fie şi în altă limbă, dar în esența sa, şi această nouă Scriptură ar fi înfățişarea aceleiaşi *credințe care o dată s-a predanisit sfinților* (Iuda 1:3), arătarea aceluiaşi Duh Unul, Care neschimbat lucrează în Biserică, arătându-se a fi temeiul Ei, esența Ei" (Arhim Sofronie, *op. cit*, p. 95).

Citirea Sfintei Scripturi rămâne oarecum în plan secund atunci când omul ajunge la vederea lucrurilor dumnezeieşti.

> Trebuie să ştim şi aceea, că după deschiderea vederii prin har, citirea rămâne mai prejos de lucrarea vederii... Căci în nici o citire mintea nu reuşeşte să se păstreze neîmpărțită. Dar, în libertatea minții, care se experiază tainic în tăcere, vede de cele mai multe ori în chip unitar, ceea ce se deosebeşte mult de ceea ce este împărțit.[1]

Sau, în erminia Părintelui Stăniloae:

> Cel care trăieşte în sine energiile necreate ale lui Dumnezeu, se află mai presus de cunoaşterea lui Dumnezeu dobândită din citirea Scripturii şi prin deducerea Lui rațională din natură... În acest caz, mintea, cunoscând pe Dumnezeu nu din înțelesurile multe şi mărginite ale Scripturii şi naturii, ci într-un mod mai presus de ele, nu mai are nici ea o stare întipărită de chipuri, ci s-a ridicat la starea cea fără de chipuri, la starea nehotărnicită, corespunzătoare Celui nehotărnicit şi nesfârşit, pe care-L experiază.[2]

În aceeaşi ordine de idei, vom cita mărturia Cuviosului Siluan (1866–1938), aşa cum a fost păstrată de ucenicul său, Părintele Sofronie Zaharov. Voi ruga pe cititor să ia aminte câtă asemănare există între mărturia acestuia şi cea a Patriarhului Calist. Nu este vorba de o citare, ci de exprimarea propriei experiențe:

> Mare deosebire este între cel mai simplu om ce a cunoscut pe Domnul în Duhul Sfânt, şi un om, fie el şi foarte mare, dar care nu a cunoscut harul Sfântului Duh. Mare deosebire este între a crede doar că Dumnezeu este, a-L cunoaşte din zidirea Sa sau din Scripturi, şi a cunoaşte pe Domnul în Duhul Sfânt. Duhul celui ce a cunoscut pe Dumnezeu în Duhul Sfânt

1. Calist Patriarhul, p. 275.
2. *Filocalia* VIII, p. 283, nota 581.

> arde zi şi noapte de dragoste către Dumnezeu şi nu se poate lipi sufletul său de nimic pământesc. Sufletul ce nu a cercat desfătarea Duhului Sfânt se bucură de deşertăciunea slavei lumeşti, sau de bogăţie, sau de putere; dar sufletul ce a cunoscut pe Domnul în Duhul Sfânt nu doreşte decât pe singur Domnul, iar bogăţia şi slava lumească le socoteşte drept nimic. Sufletul ce a gustat Duhul Sfânt, după gust ştie a deosebi. Scris este: *Gustaţi şi vedeţi că bun este Domnul!* (Psalm 33:9). David a cunoscut din cercare, şi până astăzi Domnul dă robilor Săi din cercare a cunoaşte bunătatea Sa, şi îi va învăţa pe robii Săi până în săvârşitul veacurilor. Cel ce a cunoscut pe Dumnezeu în Duhul Sfânt s-a învăţat de la El smerenia şi s-a asemănat cu învăţătorul său, Hristos, şi s-a făcut asemenea Lui. Doamne, învredniceşte-ne de darul sfintei Tale smerenii. Doamne, dă nouă în dar smerit Duhul Tău cel Sfânt, precum în dar ai venit spre a mântui pe oameni şi a-i înălţa la cer, spre a vedea slava Ta! O, a lui Hristos smerenie! Cunoscu-te, dar a te dobândi nu pot. Rodurile tale sunt dulci, căci nu sunt pământeşti.[1]

Cuviosul Siluan a fost un monah simplu, fără carte. Fără carte a fost şi un alt isihast athonit, adormit în Domnul în 1959, de la care ne-au rămas mărturii asemănătoare. Este vorba de Gheron Iosif Isihastul. De la el s-au păstrat mai multe scrisori, traduse şi în limba română[2], care includ şi mărturii personale privitoare la simţirea înţelegătoare şi la vederea lui Dumnezeu. De Gheron Iosif mă simt foarte aproape. Nu numai pentru că am ajuns să traduc şi să editez în limba română scrisorile lui – una dintre capodoperele genului –, ci şi pentru faptul că pentru rugăciunile lui – nu mă îndoiesc de asta nici un pic – am ajuns să mă apropii de obştea Mânăstirii Vatoped, născută de unul dintre ucenicii apropiaţi ai Părintelui Iosif Isihastul, pe nume tot Iosif. În obştea de peste o sută

1. Arhim. Sofronie, *op. cit.*, pp. 324–325.

2. Gheron Iosif, *Mărturii din viaţa monahală*, Editura Bizantină, Bucureşti, 2003.

de monahi a Vatopedului, Părintelui Iosif Isihastul i se spune cu naturalețe Bunicul. Părintelui Iosif i se datorează în parte măcar renașterea monahismului athonit în a doua jumătate a secolului XX, cei șase ucenici ai săi populând, cu obștile lor, mai multe dintre cele douăzeci de mânăstiri mari din Sfântul Munte. Ultimul dintre ucenici în viață este Părintele Efrem, care prin voia lui Dumnezeu a ajuns în America, unde a întemeiat o mare mânăstire cu rânduială athonită și mai multe mânăstiri mici.

Gheron Iosif descrie aspecte ce privesc întâlnirea omului cu Dumnezeu, cercetarea omului de harul lui Dumnezeu. El relatează experiențe personale pentru a îndruma pe ucenicii săi. Despre primirea harului dumnezeiesc scrie:

> Harul lui Dumnezeu nu depinde de timp, ci de modul în care viețuiești și de mila Domnului. Experiența se dobândește, într-adevăr, odată cu trecerea timpului, dar harul – de aceea se numește har, adică dar, pentru că depinde de Dumnezeu – se dăruiește în funcție de căldura credinței, de smerenie și de voia cea bună... Înainte de orice lucru, cel care cere har de la Dumnezeu, trebuie să îndure ispitele și necazurile, în orice fel ar veni acestea... Dacă cineva a aflat care este darul lui Dumnezeu; cum că darul sunt necazurile și tot ceea ce ne aduce ispitele, acela a aflat cu adevărat care este calea Domnului. El așteaptă ispitele să vină pentru că prin acestea se curățește, răbdând se luminează și ajunge să-L vadă pe Dumnezeu. Altfel Dumnezeu nu poate fi văzut, decât prin intermediul cunoștinței. Iar cunoștința este vedere duhovnicească. Adică, atunci când simți că Dumnezeu este lângă tine și că te miști înlăuntrul Lui și că Acesta vede orice faci și ești atent să nu-L superi cu ceva – pentru că vede și cele dinlăuntru și cele din afară ale tale. Atunci nu păcătuiești deoarece Îl vezi, Îl iubești și te îngrijești să nu-L întristezi. Așadar, oricine păcătuiește nu-L vede pe Dumnezeu, este orb.[1]

1. Gheron Iosif, *op. cit.*, pp. 79–80.

Părintele Iosif Isihastul îi trimite unui tânăr din lume îndemnul de a veni la Sfântul Munte să urmeze calea dobândirii Duhului Sfânt, pentru că „adevăratul monah este rod al Duhului Sfânt". Pentru a-i stârni interesul îi relatează experiența vederii luminii dumnezeieşti şi a unirii cu Dumnezeu:

> Vino, fiul meu, să te ocupi aici cu cercetarea dumnezeieştii filozofii. În tine se va naşte o nouă lume, un duh nou, alt cer, care nu-ți sunt cunoscute... Când în ascultare şi în liniște, se vor curăța simțurile tale şi se va odihni mintea ta şi se va curăți inima ta, atunci vei primi har şi luminarea cunoştinței. Vei deveni în întregime lumină, în întregime minte, în întregime străveziu. Şi izvorăşte din tine, atunci, atâta teologie, încât dacă ar sta trei care să scrie în acelaşi timp, nu ar putea să cuprindă râurile care ies cu repeziciune şi care răspândesc pace şi deplină nemişcare a patimilor în tot trupul. Se aprinde inima de iubirea dumnezeiască şi strigă: *Ține, Iisuse al meu, valurile harului Tău, că mă topesc precum ceara!* Şi într-adevăr te topeşti dacă nu le ține. Şi mintea este răpită în contemplație, în vederea cea dumnezeiască. Şi se săvârşeşte unirea. Se transformă omul şi se face una cu Dumnezeu, încât nu se mai cunoaşte şi nu se mai distinge sinele său, precum fierul înroşit în foc, când se aprinde şi se face una cu focul. Pe toate acestea le vei gusta şi tu când te vei alipi de un părinte duhovnicesc, cu experiență, şi vei lucra rugăciunea minții. Eu îți voi scrie des şi îți voi descrie taine din care, dacă trăieşti în lume, nici picătură nu poți gusta din ele. Părăseşte luptele şi cuvintele umflate. Pe omul cel dinlăuntrul vrea harul dumnezeiesc să-l unească cu Dumnezeu. Atunci, abia, vei deveni folositor şi altora.[1]

Pe acelaşi fiu duhovnicesc îl avertizează să nu avanseze în studierea teoretică a lucrurilor înainte de a primi „curăția simțurilor, pace şi liniştea Duhului":

1. *Ibidem*, p. 233–234.

> Citește Istoria bisericească a lui Meletie, să vezi câți mari învățați, ca Origen, şi mulți alții, au fost la început mari luminători ai Bisericii, cu multă ştiință de carte, dar s-au slobozit în oceanul cunoaşterii înainte de a primi în isihie curăția simțurilor, pacea şi liniştea Duhului. S-au afundat în oceanul Sfintei Scripturi crezând că este suficientă ştiința de carte, şi nenumărați dintre ei s-au pierdut şi au fost anatematizați de sinoadele din care mai înainte făceau şi ei parte.[1]

Apropo de cunoaştere, ştiință, filozofie, Gheron Iosif scrie cuiva:

> Noi aici am ales filozofia cea cerească, preocupându-ne de adâncul tainelor dumnezeieşti, lucrând ca mintea noastră să fie mai clară. Ne străduim după putință să înțelegem cele ce nu sunt pipăibile cu mâna, dar care se înțeleg cu mintea. Pe Dumnezeu îl avem împreună-lucrător şi îngerii, cei purtători de foc, sunt cei care ne vorbesc şi ne arată căile cereşti prin intermediul bunei cunoştințe.[2]

Nu mă pot opri să nu citez încă una dintre relatările Părintelui Iosif, care trimite fără îndoială la o experiență personală, aducând aminte cititorului că povestitorul avea numai patru clase primare. Frecvent, în manuscrisele sale, apar greşeli ortografice. Nu ştiu dacă ar trebui să spun, dar mă birui şi voi da mărturie despre un tânăr pustnic român, care se nevoieşte astăzi în pustia Sfântului Munte, urmând cu mare strictețe rânduiala Părintelui Iosif. I se aseamănă foarte mult, inclusiv în faptul că nu are şcoală prea multă. Am descoperit la dânsul un nivel înalt de cunoaştere teologică dobândită şi prin citirea Sfinților Părinți, dar mai ales prin experiența lucrurilor. Comit iarăşi o indiscreție, dar voi mărturisi că, asemenea Părintelui Iosif şi a marilor Părinți ai Bisericii,

1. *Ibidem*, p. 234.
2. *Ibidem*, p. 233.

tânărul pustnic român a putut mărturisi faptul că ceea ce citeşte în Scripturi şi la Părinți probează în propria experiență. Dar iată relatarea Părintelui Iosif care se referă la prima cercetare din partea harului dumnezeiesc şi care ne furnizează detalii interesante despre cum se întâmplă lucrul concret:

> Cunosc un frate care într-o zi a trecut prin multe ispite şi toată ziua aceea a petrecut în lacrimi, fără să guste deloc liniştea. După apusul soarelui, şezând el pe o piatră, privea biserica Schimbării la Față a Mântuitorului, şi, plângând, se ruga cu durere: *Doamne, așa cum Te-ai schimbat la față pentru ucenicii Tăi, schimbă-Te la față și în sufletul meu. Fă să înceteze patimile, liniștește inima mea cea tulburată! Dă rugăciune celui ce se roagă Ție și păzește mintea mea cea slobodă!* Şi în timp ce spunea el acestea, oftând, a venit dinspre biserică o uşoară adiere de aer, plină de bună mireasmă, care i-a umplut sufletul de bucurie, de luminare şi de dragoste dumnezeiască. Şi a început în inima sa să se lucreze ca o dulceață de miere rugăciunea cea neîncetată. Sculându-se, apoi, a intrat în adăpostul său, pentru că deja se înserase. Şi plecându-şi capul spre piept, a început să se hrănească cu dulceața care izvora din rugăciunea ce-i fusese dată. Şi deodată a fost răpit în vederea cea duhovnicească, fiind cu totul în afară de sine, fără a mai fi înconjurat de pereți şi de stânci. În afară de orice voință, într-o liniște de nedescris, în lumină abundentă, o lărgime fără de margini. Fără de trup. Iar în mintea lui numai acest gând era: să nu se întoarcă în trup, ci să rămână pentru totdeauna acolo unde era...[1]

Pentru a atinge aceste stări, părinții se angajează la nevoințe mari, deşi nu spun. Dincolo de atitudinea fundamentală şi definitivă a lepădării de lume, a lepădării totale de voința proprie şi de ascultare desăvârşită de părintele duhovnicesc, ei au un ritm de nevoințe greu de închipuit de cineva străin de respectiva atmosferă.

1. *Ibidem*, pp. 124–125.

> Am cunoscut un frate – scrie Gheron Iosif, vorbind evident tot despre sine – care, atunci când avea douăzeci şi opt, treizeci de ani, îşi ținea mintea în inimă şase ore pe zi, nelăsând-o cu nici un chip să iasă de acolo, de la nouă seara până la trei noaptea. Avea un ceas care bătea orele. Ajungea leoarcă de sudoare. După aceea se scula şi se ocupa cu celelalte datorii ale sale. Deci – conchide dânsul – în puține cuvinte, pentru a-şi câştiga libertatea, omul trebuie să-şi biruiască trupul şi să nu-şi dea votul său morții.

În continuare Părintele descrie momentul în care, în timpul rugăciunii, vine harul şi ceea ce se întâmplă după aceea:

> Acolo unde se face cu cuvinte, rugăciunea se face tot tainic, nu rostită cu vocea... Cel care vrea să facă rugăciune de cerere va începe astfel: *Dumnezeule nevăzut, neajuns cu mintea, Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, singura putere și singurul ajutor al oricărui suflet, singurul bun și iubitor de oameni...* şi va continua suficient de mult această rugăciune improvizată. Şi dacă harul va lucra, atunci imediat se va deschide uşa şi va ajunge la poarta cerului, iar rugăciunea se va ridica la cer ca un stâlp sau ca o flacără. În clipa aceea se întâmplă schimbarea... Şi când se întâmplă schimbarea, atunci, copleşit fiind de har, se umple de lumină şi de bucurie fără margini. Pentru cel cuprins de har, neputând să cuprindă focul dragostei, simțurile încetează şi acesta este răpit în vederea cea dumnezeiască. Până aici au fost mişcările voinței omului. De aici înainte acesta nu se mai stăpâneşte şi nici nu se mai cunoaşte pe sine, deoarece s-a unit cu focul, s-a transfigurat în întregime, a devenit dumnezeu după har. Aceasta este împreună-petrecerea cu Dumnezeu, în care dispar zidurile despărțitoare şi omul respiră un alt aer, cel al minții, liber, plin de buna mireasmă a Paradisului. Apoi, din nou, puțin câte puțin, se retrage harul şi se întăreşte vasul de lut ca ceara. Şi revine în sine ca şi când ar ieşi dintr-o baie: curat, uşor, transparent, plăcut, dulce, moale ca bumbacul, plin de înțelepciune şi de cunoaştere. Cel care doreşte acestea trebuie să înfrunte moartea clipă de clipă.[1]

1. *Ibidem*, p. 127.

Părintele Sofronie Zaharov (1896–1993), ucenicul Cuviosului Siluan, va deveni cel mai de seamă reprezentant al teologiei vederii lui Dumnezeu. Un monah cărturar, pe care mulți dintre noi am şi avut bucuria să-l fi întâlnit, ne relatează fără zgârcenie, experiențele părintelui său duhovnicesc şi mai ales propriile experiențe ale vederii luminii dumnezeieşti şi ale unirii omului cu Dumnezeu, cu conştiința că lumea de astăzi are o mare nevoie de aceste mărturii. Lucrările sale sunt aproape toate traduse în limba română, de către unul dintre ucenicii săi apropiați, Părintele Rafail Noica.[1]

„Mintea ce se roagă nu gândeşte!", afirmă Părintele Sofronie descriind viața Cuviosului Siluan, care „s-a desfăşurat cu precădere în rugăciune", şi dorind să ne spună că ceea ce a moştenit de la Cuviosul Siluan în domeniul cunoaşterii teologice, fusese agonisit prin vedere dumnezeiască.

> Mintea ce se roagă nu gândeşte, adică nu judecă, ci trăieşte. Lucrarea minții celui ce se roagă nu stă în a se îndeletnici cu concepte abstracte, ci este părtăşie întru ființă. Mintea celui ce cu adevărat se roagă are de-a face nu cu categoriile gândirii raționale, ci cu categorii calitativ altele, iar acest

1. M-aş bucura ca imaginea palidă pe care am încercat să o prezint eu aici să trezească interesul cititorului pentru contactul, dacă nu cu bogata literatură niptică-filocalică a Răsăritului Ortodox, măcar cu opera Părintelui Sofronie Zaharov, care are darul de la Dumnezeu de a prezenta lucrurile într-un limbaj adaptat omului zilelor noastre. Iată lucrările traduse şi publicate în limba română*: Naşterea întru împărăția cea neclătită*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2003; *Vom vedea pe Dumnezeu precum este*, Editura Sophia, Bucureşti, 2005; *Nevoința cunoaşterii lui Dumnezeu. Scrisori de la Athos* (Către D. Balfour), Editura Reîntregirea, 2006; *Despre rugăciune*, Editura Episcopiei Maramureşului, 2006; *Cuviosul Siluan Athonitul*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2009; *Cuvântări duhovnicești*, vol. I şi vol. II, Editura Accent Print, Suceava, 2013; *Din viață și din Duh*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2014; *Taina vieții creştine*, Editura Accent Print, Suceava, 2014.

alt soi de categorii este însăşi fiinţa în lucrarea ei ce nu se poate cuprinde în îngustele cadre ale conceptelor abstracte.[1]

Chiar lumea de care se lepădase şi care nu-i mai era accesibilă vederii fizice (nici la auzul dânsului nu mai ajungeau prea multe informaţii), lumea aceasta Cuviosul Siluan ajungea să o vadă în Duh, să o cunoască, să o înţeleagă şi să o iubească mult mai mult decât o făceau cei din lume. Contactul cu lumea prin intermediul simţurilor fizice, aşadar, se limitează pe cât posibil, în timp ce se deschide vederea duhovnicească.

Starețul – povesteşte Părintele Sofronie – spunea adesea că atunci când mintea este deplin în Dumnezeu, lumea este uitată. În acelaşi timp tot el scrie: Omul duhovnicesc zboară precum vulturul în înălţimi, şi cu sufletul simte pe Dumnezeu, şi vede. Sufletul, în Duhul Sfânt, vede întreaga lume şi o îmbrăţişează cu dragostea sa. În ciuda absenţei oricărei vederi (fizice), a simplităţii şi a concentrării acestei viziuni îndreptate către izvoarele vieţii, către Dumnezeu, în ea se descoperă marginile între care se mişcă întreaga fiinţare a lumii făcute, duhovniceşti; iar sufletul, smuls de la toate şi nimica văzând, în Dumnezeu vede întreaga lume şi îşi recunoaşte propria unime cu ea, rugându-se pentru ea. *Eu însă doresc un singur lucru: a mă ruga pentru toţi ca pentru sine*, scrie Starețul.[2]

Provocat evident de lumea de astăzi, dominată de un raţionalism exclusivist şi autonom, Părintele Sofronie insistă asupra limitelor cunoaşterii cu mintea autonomă şi îndeamnă la cunoaşterea duhovnicească, plecând tot de la afirmaţii ale Cuviosului Siluan:

Cu mintea nu putem cunoaşte nici măcar cum este făcut soarele. Şi când Îi cerem lui Dumnezeu: „*Spune-ne cum ai făcut Tu soarele*“, auzim limpede

1. Arhim. Sofronie, *op. cit*, p. 114.
2. *Ibidem*, p. 110.

în suflet răspunsul: „*Smerește-te, și vei cunoaște nu numai soarele, ci și pe Făcătorul lui. Dar când sufletul în Duhul Sfânt cunoaște pe Domnul, atunci, de bucurie, uită întreaga lume și părăsește grija cunoașterii pământești.*“ Aci, într-o formă aproape naivă a expresiei, se ascunde o învățătură despre două chipuri diferite ale cunoaşterii ființării. Obişnuita şi tuturor cunoscuta cale către cunoaştere este puterea duhului omului de a cunoaşte atunci când, întorcându-se către cele din afară, întâlneşte nenumărata felurime a fenomenelor, a înfățișărilor, a formelor, şi nesfârşita fărâmițare a tot ce se petrece, drept care cunoaşterea niciodată nu atinge nici deplinătatea, nici adevărata sa unime. Prin acest chip al cunoaşterii mintea, stăruitor căutând unimea, se foloseşte de sinteză, lucru care totdeauna şi neapărat va fi artificial; iar unimea la care ajunge pe această cale nu este ceva real şi existând obiectiv, ci doar forma caracteristică a gândirii sale abstracte. Cealaltă cale spre a cunoaşte fiinţarea este prin întoarcerea duhului omului înlăuntrul său iar apoi către Dumnezeu. Astfel se produce ceva contrar celor ce am văzut în primul chip al cunoaşterii: mintea se îndepărtează de nesfârşita felurime şi fărâmițare a lumii văzute, şi din toată puterea se întoarce către Dumnezeu; şi petrecând în Dumnezeu, se vede şi pe sine, şi întreaga lume.[1]

Părintele Sofronie dezvoltă mult tema gnoseologiei teologice în lucrările sale. Nu este suficient studiul textelor fundamentale, al Sfintelor Scripturi, pentru a ajunge la cunoaşterea lui Dumnezeu şi a celor dumnezeieşti. Deşi există şi analiză a lucrurilor, ultimul argument vine tot din experiența lucrurilor:

> Înainte de cercetarea lui Dumnezeu, citind Evanghelia sau Epistolele Apostolilor, nu înțelegeam cu adevărat realitatea ființială ce se ascundea îndărătul fiecărui cuvânt al Sfintei Scripturi. Însăşi viața mi-a arătat că, în afara experienței vii a lui Dumnezeu sau a întâlnirii cu stăpâniile şi cu ţiitorii lumii întunericului veacului acestuia, cu duhurile vicleniei întru

1. *Ibidem*, pp. 111–112.

> cele cereşti (*cf.* Efeseni 6:12), singură informaţia intelectuală nu duce la ceea ce este sensul credinţei noastre – cunoaşterea lui Dumnezeu, Făcătorul a tot ce este, „cunoaştere" ce pătrunde în însuşi Actul Veciniciei Sale: *Aceasta este viaţa cea vecinică, să Te cunoască pre Cel unul adevărat Dumnezeu, şi pre Carele ai trimis, Iisus Hristos* (Io. 17:3).[1]

Cum spuneam, Părintele Sofronie înţelege chemarea de a da mărturie despre experienţele sale duhovniceşti personale şi o face cu multă generozitate, dezvoltând în acelaşi timp un discurs teologic foarte consistent şi avansat care i-a determinat pe exegeţii lui să-l compare cu Sfântul Grigorie Palama. Tonul direct, natural, fără falsă smerenie pe care-l împrumută relatărilor sale dă nu numai credibilitate neîndoielnică, ci şi mult farmec şi atractivitate.

> Dumnezeu, după pronia pe care o are pentru noi – scrie Părintele Sofronie – a fost Acela care a binevoit să mă cerceteze şi a îngăduit să mă apropii de El, Cel fără de început. Mâna Lui cea sfântă m-a aruncat fără zgârcenie pe mine, nimicnicul, în adâncuri de nedescris. Acolo, extaziat şi cuprins de cutremur, deveneam spectator al unor realităţi ce depăşeau cugetul meu. Despre acestea încerc să istorisesc în paginile următoare...[2]

Experienţa Părintelui Sofronie, deşi cu accente personale, descoperă aceleaşi elemente principale: uitarea de trup şi dispariţia limitelor materiale, pacea copleşindu-i fiinţa şi uitarea de lume:

> Adesea se întâmplau următoarele: seara, după asfinţitul soarelui, închideam bine fereastra, trăgeam peste ea trei perdele pentru a dobândi cât mai multă linişte şi întunerec... Punându-mi fruntea pe duşumeaua chiliei,

1. *Ibidem*, *Vom vedea pe Dumnezeu precum este*, pp. 6–7.
2. *Ibidem*, p. 6.

> rosteam rar cuvintele rugăciunii, unul după altul, şi pierdeam tot simțământul strâmtorii cămăruței mele. Iar mintea, uitând de trup, se simțea ca fiind în lumina cuvântului Evangheliei. Ațintit asupra adâncului nesfârşitului înțelepciunii cuvântului lui Hristos, duhul meu, slobod de tot ce este materialnic, se simțea asemenea trupului sub bătaia soarelui în puterea sa, împresurat întreg de strălucirea Soarelui înțelegător. O blândă pace îmi umplea atunci sufletul care uita toate nevoile şi spaimele Pământului.[1]

Solidaritatea şi simpatia față de semeni dobândesc la Părintele Sofronie şi la cei asemenea dânsului dimensiuni incomparabile cu ale noastre. Cel mai important lucru este însă acela că ei văd limpede pricina suferințelor şi soluția ieşirii din acest iad în care este lumea:

> Sub înrâurirea aceleiaşi Lumini rugăciunea pentru semeni cu adâncă întristare îmi stăpânea ființa. Era limpede că nenumăratele suferințe de neocolit ale întregii lumi sunt urmarea căderii omului de la Dumnezeu Ziditorul nostru, Care ni S-a descoperit. Dacă lumea ar iubi pe Hristos şi poruncile Sale, atunci totul s-ar preschimba din rădăcină, iar Pământul ar deveni un minunat Rai. Cuvântul Scripturii despre Raiul cel întâi zidit, prin această vedenie mi-a apărut ca realitatea pipăită a momentului „de față". Miile de ani trecute, în planul veciniculuiduh, mintea îi vede ca în afara vremii, fără întindere.[2]

Pe cât de străină ne este nouă, celor care nu am gustat-o, starea cercetării harului dumnezeiesc, şi pe cât de nedorită ne este, pe atât de mare este suferința celor care au gustat starea aceasta şi au pierdut-o şi pe atât de dorită le este. Părinții vorbesc cu multă durere de pierderea harului şi de nevoința de a-l redobândi. Mărturia Părintelui Sofronie recapitulează nenumărate alte mărturii ce se regăsesc în literatura filocalică:

1. *Ibidem*, pp. 260–261.
2. *Ibidem*, pp. 261–262.

> Sufletul care a cunoscut pe Dumnezeu, care a fost dus până la vederea luminii veşnice, iar apoi a pierdut acel har, se află într-o stare pe care nu şi-o poate închipui cel ce nu a cunoscut toate acestea în aceeaşi măsură. Suferința şi durerea unui astfel de suflet sunt de nelămurit altora; el cearcă o anume durere metafizică. Pentru cel ce a văzut lumina ființării fără-de-început, care a cunoscut deplinătatea, bucuria şi negrăita dulceață a dragostei lui Dumnezeu, lumea aceasta nu mai are de acum nimic ce l-ar mai putea încânta. Într-un oarecare sens viața pământească îi devine împovărătoare, fără bucurie, iar el cu plânset caută din nou viața de care i-a fost dat să se atingă. Bărbatul ce şi-a pierdut soția, făptura adânc şi fierbinte iubită, sau mama ce şi-a pierdut iubitul fiu cel unul-născut, doar în parte pot înțelege durerea celui ce a pierdut harul, căci dragostea lui Dumnezeu, şi prin puterea sa, şi prin vrednicia sa, şi prin dulceața sa, şi prin neasemuita frumusețe şi stăpânie, nemăsurat întrece toată altă iubire omenească, şi de aceea Sfântul Ioan Scărarul spune despre cei ce au pierdut harul că suferința lor covârşeşte suferința celor osândiți morții sau a celor ce îşi plâng mortul.[1]

Sunt justificate şi durerea, şi dorirea, dacă ținem seama de termenii în care ne descriu părinții bucuria şi dulceața şi dragostea pe care le trăiesc atunci când sunt cercetați de harul dumnezeiesc. Am să mai citez mărturiile unui isihast anonim din secolul al XIX-lea, pe care tare n-am dorit să-l nedreptățesc, lăsându-l pe dinafară. De la dânsul a rămas un manuscris, datat 1851, care a văzut lumina tiparului în 1991.

Rânduiala tainică a lui Dumnezeu a făcut ca eu să fiu traducătorul lucrării în limba română. Titlul lucrării: *Vedere duhovnicească*.[2] Este una dintre cele mai zguduitoare mărturii despre nevoințele unui monah, chinurile şi luptele lui, dar şi despre bucuriile de nedescris date de cercetarea harului dumnezeiesc şi vederea lui Dumnezeu. Ea

1. *Idem*, *Cuviosul Siluan*, ed. cit., p. 45.
2. Isihast anonim, *Vedere duhovnicească*, Editura Bizantină, Bucureşti, 1999.

are următorul subtitlu, sugestiv: *Douăzeci de cuvinte ale unui călugăr aghiorit anonim, care se numește Deznădăjduit, în care descrie cu acrivie, din cele câte prin experiență a aflat și a pătimit, felul începerii și îndrumarea pentru înaintare și desăvârșire fără rătăcire a lucrării nesfârșite a minții, dată de sus Cuvioșilor Părinți bineplăcuți lui Dumnezeu și numită Rugăciunea minții. Ca să o aibă la îndemână cei ce doresc să înceapă această sfântă luptă a grabnicei intrări (prin lupte) în Împărăția cerească a lui Hristos Dumnezeu.*

Iată câteva consemnări, în care regăsim cuvintele unui adevărat îndrăgostit:

> Harul Sfântului Duh, dacă atinge inima omului, atât de mult o îndulceşte, atât de mult o mângâie, atât de mult o înştiinţează de bunătăţile ce vor veni, încât se face ca o săgeată de aur a iubirii dumnezeieşti în inima omului şi o rană preadulce a iubirii Lui şi-l face pe acel om să se răcească şi să uite lucrurile veacului de acum şi să iubească cu nesaţ şi să se încălzească de dorinţa nemărginită pentru lucrurile veacului viitor, aşteptând cu nerăbdare vremea când sufletul său se va despărţi de trup şi va merge la cele râvnite. [...] La fel se întâmplă şi acum, în această lume, când vreun rob al lui Dumnezeu se învredniceşte să vadă slava înfricoşătoare şi de nevăzut a Domnului. Atunci atâta bucurie primeşte inima lui, încât este cu neputinţă să o povestească orice limbă omenească.[1]

Așa cum vederea unei persoane dragi presupune împărtășirea – la care participă toate simțurile – de persoana respectivă în măsura intensității relației dintre cei doi, tot așa, păstrând, desigur, proporțiile, se întâmplă, după cum ne relatează cei care au făcut experiența acesteia, şi cu vederea lui Dumnezeu. Este un eveniment plenar de împărtășire, cu toate simțurile trupului şi ale sufletului. Din nou mărturia isihastului anonim făcută în termenii celei mai înflăcărate iubiri:

1. *Ibidem*, pp. 187 şi 189.

> Cel care s-a silit pe sine spre împlinirea cuvântului lui Dumnezeu şi a fost gata să se piardă pe sine pentru iubirea lui Dumnezeu... a primit în sufletul său Duhul lui Dumnezeu... primeşte cu căldură poruncile lui Dumnezeu, este neobosit şi râvnitor în cele duhovniceşti. Şi este astfel deoarece sufletul lui a gustat din Harul lui Dumnezeu şi inima lui a gustat din untdelemnul bucuriei, care a luminat, a liniştit şi a îndulcit atât simţurile lui lăuntrice, adică cele dinlăuntrul trupului său, cât şi simţurile sufletului. De aceea un astfel de om este numai bucurie, este numai lumină pe faţa inimii sale şi pe cea a trupului.[1]

Vedere duhovnicească este, după mărturia celor care au ajuns la ea, imboldul care schimbă radical şi pentru totdeauna orientarea omului de la cele lumeşti şi pământeşti la cele dumnezeieşti. Şi nu a celor care nu se bucură de oferta deplină a acestei lumi, ci dimpotrivă:

> Ascultă, aşadar, ce căldură şi ce putere aduce cu sine vederea dumnezeiască asupra celui care o vede. Dacă un împărat care doreşte să cucerească lumea întreagă şi să fie dedat cu totul plăcerilor trupeşti, precum Sardanapal acela, sau să dobândească slava oamenilor, precum Alexandru cel Mare, ar ajunge să vadă în ascuns fie şi cât de puţin din slava lui Dumnezeu, de îndată, spun, fără întârziere, ar părăsi împărăţia sa şi slava lumii, precum şi plăcerile şi desfătările poftelor sale trupeşti, s-ar îmbrăca în sac şi în veşminte vechi, rătăcind, după cum spune dumnezeiescul Pavel, *în munți și în peșteri și în crăpăturile pământului* (Evrei 11:38), hrănindu-se cu ierburi sălbatice, pentru ca să se bucure în viaţa ce va să vină de bunătăţile acelea cereşti şi veşnice din care, în parte şi foarte puţin, a gustat în această lume. Acest lucru se întâmplă deoarece vederea celor dumnezeieşti are darul nu numai de a îndepărta pe cel care se învredniceşte de ea de lucrurile lumeşti, de desfătarea şi plăcerea trupească, ci mai mult chiar, dacă este împins din nou să se aplece spre lenevire şi răceală, îl încălzeşte şi-l împinge din nou spre lucrare.[2]

1. *Ibidem*, p. 232.
2. *Ibidem*, p. 145.

În fine, o sentință care conține atât adevăr în ea, îmbucurător pentru unii şi mustrător pentru cei mai mulți: „Ceea ce gustă inima omului aceea şi doreşte, şi lucrului la care lucrează aceluia îi este şi supusă“[1].

Părinții aceştia, văzători ai lui Dumnezeu, nu disprețuiesc lumea, ci, dimpotrivă, ajung la cea mai ridicată apreciere a ei. Dar o sacrifică pe altarul iubirii pentru Dumnezeu. Părintele Sofronie scrie la un moment dat despre Cuviosul Siluan:

> Starețul, cu o puternică trăire a frumuseții, privea asupra nourilor, mării, munților, pădurilor, câmpiilor, asupra câte unui copac aparte. Spunea că slava Făcătorului este măreață şi în astă lume văzută, dar a vedea slava Domnului Însuşi în Duhul Sfânt este o vedenie care în chip nemărginit covârşeşte tot gândul omenesc.[2]

După ce încheiasem şirul mărturiilor de mai sus, am dat peste încă un părinte contemporan, un mitropolit rus, care a suferit prigoana comunistă şi a petrecut multă vreme prin lagăre, dar, cu voia lui Dumnezeu, născut în 1889, a supraviețuit până în 1976. Este vorba de Vlădica Antonie Mărturisitorul (Arhiepiscop de Golînsk şi Mihailovsk). Vlădica Antonie ajunge un încercat lucrător al rugăciunii minții şi în mărturisirile lui oferă una dintre cele mai limpezi prezentări ale felului cum se lucrează această rugăciune neîncetată. Voi cita un fragment, îndemnând pe cititor să alerge la lucrarea sa, tradusă şi în limba română, cu titlul *Calea rugăciunii lăuntrice. Manualul isihiei*[3].

> După toate cele trăite pe calea pocăinței, după lungi zile de mare tânguire şi mare tristețe, omul ajunge într-un total devotament față de voia lui

1. *Ibidem*, p. 185.
2. *Idem*, *Cuviosul Siluan*, ed. cit., p. 104.
3. Editura Bunavestire, Galați, 2003.

> Dumnezeu. Acum mintea împreună cu rugăciunea este coborâtă de Dumnezeu în inimă, pentru lucrarea rugăciunii din inimă, de sine mişcătoare. Din această clipă omul se apropie de adevărata cunoaştere şi împlinire totală a voii lui Dumnezeu, intră în viaţa duhovnicească cea adevărată, iar mintea lui capătă o întreagă înţelepciune, pătrunzând astfel, deşi nu întru totul, în unul din locaşurile minţii despre care se spune *în casa Tatălui Meu, multe locaşuri sunt*. Mintea, coborând în inimă nu stă degeaba, ci împreună cu inima începe să lucreze rugăciunea, dar nu cu ajutorul cuvântului şi nici cu gândul, ci cu însuşi simţământul inimii, care nu încetează şi nu se opreşte nici în timpul somnului, nici în oricare altă vreme, deoarece acest simţ este întru totul neîncetat. Şi astfel omul se roagă Domnului neîncetat, cu toată fiinţa naturii sale, a minţii şi a inimii sale, încredinţându-I-se Lui şi aruncându-se pe sine cu totul înaintea Lui, cu mulţumire din inimă. Acum toate virtuţile au intrat în inimă dimpreună cu rugăciunea. Între acestea este şi simţământul mulţumirii celei din inimă. Acum începe cu adevărat o viaţă duhovnicească şi virtuoasă, când virtuţile lucrează nu în aparenţă, ci din toată inima şi în inima însăşi. Mintea care a intrat odată în inimă nu mai iese afară, ci doar dacă va dori de bunăvoie să apeleze la cele din afară. Aflându-se înlăuntru, chiar dacă se va confrunta cu cele exterioare, în caz de necesitate, ea o face doar superficial, fără participarea întregii inimii. Mintea, săvârşind coborârea în inimă, în simţurile duhovniceşti ale ei, vorbeşte neîncetat cu Domnul şi cu sufletul, apropiindu-se de ea (adică de inimă) şi pe ea apropiindu-şi-o de sine. Aceasta este lucrarea de rugăciune a omului care petrece o viaţă cu adevărat duhovnicească şi curată.[1]

Deşi personal nu simt nevoia deloc, ştiu că sunt mulţi între semenii noştri care se vor întreba dacă în Sfintele Scripturi avem „temei“ pentru toate cele de mai sus.

Invocarea Sfintelor Scripturi ca ultim şi suprem argument pentru cele dumnezeieşti, pentru istoria prezenţei şi lucrării lui Dumnezeu

1. *Calea rugăciunii*, ed. cit., pp. 110–111.

în lume nu exprimă – decât eronat, dacă se întâmplă – credința Bisericii Ortodoxe Răsăritene. Ultimul temei al vorbirii despre Dumnezeu rămâne vederea lui Dumnezeu sau experiența nemijlocită a împărtășirii de Duhul lui Dumnezeu. Argumentul indiscutabil este faptul că Hristos Domnul nu a lăsat nimic scris.

Dacă viața Bisericii sau a lumii s-ar fi sprijinit pe o carte, atunci, şi pentru a-i conferi autoritate indiscutabilă, şi pentru a o feri de greşeli, cel mai bine ar fi fost să fi scris-o Domnul Însuşi, şi fără îndoială ar fi făcut-o. După mărturiile cercetătorilor, cunoştea scrisul şi cititul, inclusiv în limba greacă, şi ar fi putut să o facă, aşa cum au făcut-o ucenicii Lui. Dacă nu a făcut-o trebuie să fi fost în aceasta un înțeles foarte adânc şi esențial. Sfântul Ioan Gură de Aur, cel mai mare iubitor, cunoscător şi exeget al Dumnezeieştilor Scripturi, confruntat şi el cu această dilemă, găseşte răspunsul: Domnul nu ne-a lăsat nimic în scris, dar ne-a făgăduit şi trimis Duhul, despre care ne spune că ne va învăța toate. Cum ne va învăța Duhul toate? Prin împărtăşirea, nu prin mijlocirea vreunui instrument sau altul, ci prin alipirea de ființa noastră lăuntrică. Cunoaşterea prin Duhul este cunoaştere prin împărtăşire.

Am să adaug două mărturii scripturistice, una provenind din Sfintele Evanghelii, iar cealaltă de la Sfântul Pavel, pentru a arăta, totuşi, că lucrurile sunt întemeiate în adevărul mărturisit şi de Sfintele Scripturi. Voi cita din Evanghelia după Ioan cuvintele Mântuitorului care făgăduieşte ucenicilor Săi, cu puțin înainte de despărțire, trimiterea Duhului Sfânt, vorbind despre lucrarea pe care o va săvârşi acesta: *Dacă Mă iubește cineva, va păzi cuvântul Meu, și Tatăl Meu îl va iubi, și vom veni la el și vom face locaș la el. Cel ce nu Mă iubește nu păzește cuvintele Mele. Dar cuvântul pe care îl auziți nu este al Meu, ci al Tatălui care M-a*

trimis. Acestea vi le-am spus, fiind cu voi; Dar Mângâietorul, Duhul Sfânt, pe Care-L va trimite Tatăl, în numele Meu, Acela vă va învăța toate și vă va aduce aminte despre toate cele ce v-am spus Eu (Ioan 14:23–26).

De la Sfântul Pavel voi cita un scurt, dar cuprinzător tratat de hermeneutică teologică, în care Apostolul descrie calea pe care poate ajunge omul la cunoaşterea tainelor dumnezeieşti: *Noi propovăduim înțelepciunea de taină a lui Dumnezeu, ascunsă, pe care Dumnezeu a rânduit-o mai înainte de veci, spre slava noastră, Pe care nici unul dintre stăpânitorii acestui veac n-a cunoscut-o, căci, dacă ar fi cunoscut-o, n-ar fi răstignit pe Domnul slavei; Ci precum este scris: „Cele ce ochiul n-a văzut și urechea n-a auzit, și la inima omului nu s-au suit, pe acestea le-a gătit Dumnezeu celor ce-L iubesc pe El". Iar nouă ni le-a descoperit Dumnezeu prin Duhul Său, fiindcă Duhul toate le cercetează, chiar și adâncurile lui Dumnezeu. Căci cine dintre oameni știe ale omului, decât duhul omului, care este în el? Așa și cele ale lui Dumnezeu, nimeni nu le-a cunoscut, decât Duhul lui Dumnezeu. Iar noi n-am primit duhul lumii, ci Duhul cel de la Dumnezeu, ca să cunoaștem cele dăruite nouă de Dumnezeu; Pe care le și grăim, dar nu în cuvinte învățate din înțelepciunea omenească, ci în cuvinte învățate de la Duhul Sfânt, lămurind lucruri duhovnicești oamenilor duhovnicești. Omul firesc nu primește cele ale Duhului lui Dumnezeu, căci pentru el sunt nebunie și nu poate să le înțeleagă, fiindcă ele se judecă duhovnicește. Dar omul duhovnicesc toate le judecă, pe el însă nu-l judecă nimeni; Căci „Cine a cunoscut gândul Domnului, ca să-L învețe pe El?" Noi însă avem gândul lui Hristos* (1 Cor. 2:4–16).

Pe scurt, pentru a pătrunde cele dumnezeieşti, omul trebuie să aibă ceva dumnezeiesc în sine. Nu este suficient ca Dumnezeu să Se reveleze, nu este suficientă, aşadar, Revelația dumnezeiască, despre care vorbim cu toții şi pe care întemeiem teoretic cunoaşterea lui Dumnezeu. Este

nevoie şi de capacitatea umană de a recepta şi înțelege descoperirea dumnezeiască, fără de care aceasta ar rămâne pecetluită cu multe peceți, ceea ce se şi întâmplă de cele mai multe ori. Înțelegerea presupune nu descifrarea sensului unor cuvinte sau concepte, ci înțelegerea realităților exprimate de respectivele cuvinte. De obicei acest lucru este trecut cu vederea, uneori chiar de sintezele de teologie dogmatică. Sfântul Apostol Pavel, cel mai învățat dintre apostolii Domnului, încercat învățător al Legii, spune, aşadar, că singura cale a omului de a ajunge la înțelegerea celor dumnezeieşti este aceea de a deveni părtaş realității Dumnezeieşti. Iar acest lucru se întâmplă prin primirea Duhului lui Dumnezeu. Cheia hermeneutică prin excelență este Sfântul Duh. Numai primind Duhul Sfânt – ceea ce se traduce prin împărtăşire reală de Dumnezeu – omul ajunge la cunoaşterea şi înțelegerea celor dumnezeieşti. Împărtăşirea de Duhul lui Dumnezeu este condiția ca omul să acceseze, de asemenea, raționalitatea ultimă a fiecărei făpturi în parte şi a întregii Creații.

Aş spune că în vremea noastră, mai mult decât în alte epoci, a rânduit şi îngăduit Dumnezeu să iasă la suprafață, din rațiuni dumnezeieşti pedagogice, mărturii numeroase ale experienței vederii lui Dumnezeu sau ale vederii slavei/luminii dumnezeieşti. Faptul nu poate fi întâmplător. În excesul de cuvânt, de discurs, care copleşeşte epoca noastră, recurgerea la mărturia vederii lui Dumnezeu pare a fi foarte necesară pentru menținerea credinței şi mai ales pentru rămânerea în dreapta credință, adică în raportarea la Dumnezeul cel Viu şi adevărat, şi pentru evitarea multitudinii de capcane idoleşti ce se oferă cu multă dărnicie din toate direcțiile.

Mărturiile vederii lui Dumnezeu sau a luminii dumnezeieşti necreate, a unirii omului cu Dumnezeu ar trebui să atragă atenția mai mult decât

orice speculație teologică savantă. Şi totuşi, lucrurile nu se întâmplă aşa. De ce, oare? Pot fi multe răspunsuri. Am aflat însă unul, la Părintele Sofronie, care mi se pare cel mai convingător:

> Ştim că puțini vor fi cei ce vor crede şi acestuia (Stareţului Siluan), precum puțini au crezut în mărturia părinților dinainte; şi nu pentru că mărturia este mincinoasă, ci pentru că a crede îndeamnă la nevoință.[1]

1. Arhim. Sofronie, *Cuviosul Siluan*, ed. cit., p. 6.

Fotografie din arhiva personală

Horea Paştina a absolvit în 1973 Institutul de Arte Plastice „N. Grigorescu", Secția pictură, clasa profesorului Alexandru Ciucurencu. Din 1974 a participat la expoziții ale tineretului, iar în 1977 a devenit membru al Uniunii Artiştilor Plastici din România, Secția pictură. Cofondator al grupului Prolog. Din 1990 predă la Universitatea de Arte din Bucureşti (conferențiar). Prezent în numeroase galerii din țară şi din străinătate, cu expoziții personale şi de grup.

Horea Paștina
Coala albă de hârtie

COALA ALBĂ DE HÂRTIE.

Lapte şi miere. Alb şi auriu.

Ascult şi privesc. Văzul, auzul, mirosul, gustul, tactilul.

Argint e pe ape și aur în aer.

Cerul şi pământul. Cel ce a făcut cerul şi pământul. Atotțiitorul. Cuvântul. Tatăl nostru. Spunem Tatăl nostru. *Precum în cer, așa și pe pământ*.

Fără frică să mă uit vreodată și în sus la frumusețea cerului.

Cerşetor. Cană fără toartă. Cer cer, Cerul. Cer cerul. Cernere.

Cancer. Ca-n-cer. Vindecare. Şi mă vindecă. Mântuire.

Rugăciune. Cerere, laudă, mulțumire. *Mulțumim Ție, Hristoase, Dumnezeul nostru, că ne-ai săturat pe noi de bunătățile Tale cele pământești; nu ne lipsi pe noi nici de cereasca Ta împărăție...*

Fără frică să mă uit vreodată și în sus la frumusețea cerului.

Atâta frumusețe în jurul nostru. *Plin este cerul și pământul de mărirea Ta, Doamne*, Te bucură. *Auzului meu vei da bucurie și veselie*.

Numărul deplin al celor cinci simțuri îl luminează, Doamne. Milostivirii Tale cu smerenie înaintea Ta mă rog iartă-mă și mă dezleagă de toate păcatele mele ce le am făcut în toate zilele vieții mele, cu lucrul, cu cuvântul,

cu gândul, cu vederea, cu auzul, cu mirosul, cu gustul, cu pipăirea și cu toate simțurile mele cele sufletești și trupești.

Te-am mâniat și pe aproapele meu l-am nedreptățit.

Fericit bărbatul căruia Domnul nu-i va socoti păcatul.

Fericit este poporul care cunoaște strigăt de bucurie.

Cinci simțuri: văzul, auzul, mirosul, gustul, tactilul. Bunul simț.

Cinci pâini, doi pești.

Cinci fecioare nebune.

Cinci fecioare înțelepte.

Crucea.

Pomul vieții.

Troița.

Alba Iulia. Aici m-am născut.

Băutor de lapte. Dimineața acasă. Cana cu lapte. Seara, pe noptieră, mă aştepta cana cu lapte. Mama.

Femeia cu lapte de la Oarda. Lapte covăsit untos (iaurt) din lapte de oi. De întorceai ulcica cu gura în jos, acesta rămânea în ulcică. Avea mama un vas în care fierbea numai laptele. Aici femeia turna laptele într-o măsură pe care o ținea deasupra vasului şi o umplea întotdeauna mai mult.

Lăptăreasa. Vermeer Van Delft.

Acasă, în podul casei, îmi făcusem o toacă pe care o foloseam din când în când. Îmi plăcea să urc în turla bisericii când se bătea toaca şi se trăgeau clopotele. Din turla bisericii, din pod, vedeam dealurile din depărtare, din jurul oraşului. În depărtare, acolo unde cerul se unea cu pământul, îmi doream să merg să pun mâna pe cer. Lumea pentru mine era atât cât cuprindeam cu ochii.

Nu ştiu cum am învățat să înot. Drumul de acasă spre Mureş trecea peste calea ferată. *Știrec,* cum spuneam noi. „*Frunză verde laba gâștii, trec cătanele pe știrec...*“, recitam noi copiii. Desculț. Eram obişnuit să umblu desculț. Vara luam drumul spre Mureş, un drum de țară care ducea la Ciugud. Dincolo de calea ferată, te aflai pe hotar. Pe o parte

şi pe alta a drumului, lanuri de grâu, flori de cicoare, flori de mac, cultură de porumb, fasole, floarea soarelui, bostani sau lucernă, napi, sfeclă roşie, roşii... La capătul drumului – Mureşul. Brudina.

Ca să ajungi la Ciugud, trebuia să treci Mureşul cu brudina. Uneori aşteptau la rând care sau căruțe, oameni la pas, cu desagi, care se duceau spre oraş sau se întorceau în sat. Puțin mai în sus se vărsa Ampoiul în Mureş. Ampoiul, abia coborât de la munte, o apă mai rece decât Mureşul. Aici, cei mai mici sau cei care nu ştiau să înoate, făceam baie. Învățam să înotăm care cum puteam. Apa, suficient de mare pentru înot, suficient de mică să nu te îneci. Mureşul, în schimb, în fiecare an îşi lua tributul. Îndolia câte o familie. Mi-am făcut curaj şi am înotat în Mureş pe celălalt mal de unul singur, fără să spun cuiva. Nu sunt un bun înotător. Îngerul m-a păzit. Am făcut drumul dus şi întors. La pociumpi, un loc pe celălalt mal, unde nişte stâlpi erau înfipți în adâncime. Apă adâncă. Aici se punea cânepa la topit, fixată de stâlpi.

Înspre asfințit, un bătrân pensionar ceferist cobora mai din susul apei prin mijlocul Mureşului, cântând doine la ocarină. Călca apa. După sărbătoarea Schimbarea la Față, apa începea să se mai răcească, vizibilitatea era mai clară, sunetul era mai clar, se auzeau bine vorbele celor de pe celălalt mal, înțelegeai cuvintele ca şi cum vorbeau lângă tine. Vara, din cauza căldurii, imaginea era mai difuză. Vibra aerul. Mâncam semințe de floarea soarelui. Pe malul râului coceam porumb. Apă, aer, nisip, cerul senin, uneori ploaie de vară.

Seceriş. Vremea secerişului. Pe dealul furcilor. Împreună cu tata, cu mama, cu un frate mai mare. *Ieși-va omul la lucrul său și la lucrarea sa, până seara.* Zilieri. Desculț prin mirişte. Zgâriați pe picioare, gambe. Snopi. Putere şi pricepere să legi snopi. Eram prea mic pentru un asemenea lucru. Eu strângeam spice, aduceam apă, apă de băut de la Recea, cum se numea fântâna. Aveam un fedeleş, un butoiaş cu profil oval din lemn. Săpam o mică groapă şi-l îngropam în pământ, ca să nu

se încălzească apa. Căldură mare, arşiță, ne bucuram de un petic de nor şi o adiere de vânt.

În fața catedralei Reîntregirii se treiera grâul, era aria Platoul Romanilor. Undeva, pe stânga, la capătul ariei, se afla liceul Horea, Cloşca şi Crişan. O clădire impunătoare, izolată, specifică tuturor şcolilor din România. Dincolo de arie, locuri pentru diverse culturi, apoi mai înspre deal erau viile, după vii pădurea, la marginea pădurii un schit şi un călugăr, în pădure „fântâna hoților". Dealul Mamut.

Drumul de acasă spre liceu trecea prin parcul mic, pe lângă vechiul tribunal şi închisoare (acum centru administrativ), urcam apoi dealul cetății, cu cele patru porți. Ieşeam din cetate pe lângă poarta a patra, în dreptul catedralei. De aici, drumul continua în câmp pe platou până la liceu. Pe această porțiune, mai ales iarna, ierni grele, viscolul ne punea la încercare. Într-un an, o iarnă întreagă, am parcurs drumul fără palton. Străbăteam oraşul dintr-o margine în cealaltă, dinspre marginea de răsărit spre marginea de apus.

Ploieşti. Aici a fost punctul de pornire spre Deltă. Aici am intrat prima dată într-un muzeu de artă. Aici, în Valea Călugărească, am gustat struguri Hamburg.

Am fost în Deltă la Sf. Gheorghe împreună cu fratele meu, Ovidiu, pictor, alți pictori, sculptori, un matematician, soțiile lor. Membri ai filialei U.A.P. din Ploieşti. Erau doritori să pescuiască. Mi-au făurit o undiță cu plută. Ei, dotați cu ustensile serioase pentru prins peşte mare (în special somn), undițe cu mulinetă, minciog, gută, cârlige, plumbi, momeală. Firul de gută, cu mai multe cârlige, cu momeală la capătul firului şi nişte plumbi cu vreo jumătate de metru mai în sus pe fir, se arunca cât mai în larg, spre câțiva zeci de metri, plumbul şi mulineta fiind importante în această performanță – aceea de a atinge cinci-sprezece-douăzeci de metri în adâncime. Uneori, cârligul se agăța în adâncul apei, iar eu coboram pe fir până în adânc să desprind cârligul. I se spune pescuitul la fund.

Pictorul. Pictura. Firimituri de pictură. Hârtia, cărbunele şi guma de şters. Tot mai elev. Desenez. Nu ştiu cum am început să desenez. Guma de şters mă ajută. Pictorul nu are nevoie de un număr mare de culori. Puține. Suficiente sunt două-trei culori. El are posibilitatea ca pe acestea câteva să le înmulțească.

Puțin... Studiem puținul... cât un grăunte de muştar.

Caligrafia.

Punctul.

Diamantul e un cărbune, cărbunele nu e diamant. Fiecare cu folosul lui.

Cel care desenează, când foloseşte cărbunele de desen, poate să-l transforme pe o bucată de hârtie sau de pânză într-un lucru de preț. Diamant.

Ieşirea în natură. Variația luminii, bătaia vântului, foşnetul frunzelor.

Flori de măr. Florile dalbe, flori de măr. În jurul florii de măr, grupul *Prolog*. Primăvara.

Început. La început... De la început.

Cântecul păsărilor, parfumul florilor, mersul desculț, roua dimineții, gustul fructelor...

Văzul, auzul, mirosul, gustul, tactilul. Altfel decât în atelier. Aerul. Totul este în mişcare. Compus. Compoziție. Pictura este pretutindeni... Atâta frumusețe în jur. Plin este cerul şi pământul. Pictura trebuie să o auzi, ca să poți să o asculți. Trebuie să o priveşti, ca să poți să o vezi. Trebuie să o miroşi, ca să poți să te orientezi. Trebuie să o guşti, ca să poți să o apreciezi. Trebuie să o pipăi, ca să poți să o simți. Simțurile sunt date spre folos, trupul şi sufletul ca să poți să lucrezi. Mintea ți-e slabă, dar nu-i dată degeaba. Pune-o în lucrarea cea ziditoare. În lumină.

Întru lumina Ta vom vedea lumină.

Numărul deplin al celor cinci simțuri îl luminează.

© Radu Sandovici

Monica Pillat a predat literatură engleză şi americană la Institutul Pedagogic din Bucureşti, apoi la Facultatea de Limbi Străine a Universității din Bucureşti. Este scriitoare şi traducătoare, membru al Uniunii Scriitorilor din România. Este autoarea a numeroase volume de poezie, proză (*Corabia Timpului*, *Invitație la vis*) şi critică literară. La Editura Humanitas îngrijeşte seria de autor Dinu Pillat.

Monica Pillat
Atingeri

SE SPUNE CĂ, ATUNCI CÂND DESCHIZI O CARTE, DUHUL EI TE aşteaptă ca pe marginea unui mormânt din care abia s-a ridicat. Tu încă nu-l vezi. Te apleci să te uiți la conținutul cuprins între coperți, dar acolo e doar giulgiul strâns al paginilor acoperite de semne. Ochii încearcă să descifreze enigma golului, plecând prin lectură în căutarea substanței dispărute. Cobori în lumea unor himere care devin tot mai prezente pe măsură ce te laşi înlănțuit de ele.

Ca în peştera imaginată de Socrate şi pusă în scris de Platon, ajungi să te alături prizonierilor sortiți să contemple jocul umbrelor, pe care focul din spatele lor îl proiectează pe peretele din față. Pentru filozoful grec, peştera e metafora mărginirii simțurilor la o realitate imediată, claustrantă. Pentru tine, cititor al ei, peştera devine o umbră a umbrelor lăsată de flăcările inaccesibile privirii. Cei dinăuntru nu se scoală de jos, înrobiți de lanțurile obişnuinței, de o inerție a percepției, din solidaritate cu ceilalți aflați în jurul lor. Dar tu, care pătrunzi din afară, eşti liber să cutreieri de la un capăt la altul spațiul acesta obscur şi chiar să ieşi din el, nu ca să te întorci de unde ai plecat, ci ca să explorezi mai departe ținutul virtual propus de Platon.

Dincolo, te inițiază el, e lumina cea adevărată. Când părăseşti interiorul întunecat, ți se spune, întâlnirea cu lumina îți sfâşie de durere privirea, te orbeşte, apoi, încetul cu încetul, pe măsură ce începi *să te ridici de jos*, percepția dezrobită prinde să contemple tot mai larg strălucirea spiritului. După o asemenea revelație, cel care dă să revină în peşteră pentru a-şi îndemna semenii să se elibereze va întâmpina cel puțin trei obstacole. Când cobori din lumină în peşteră, te orbeşte bezna, iar acomodarea ochilor cu umbrele devine din ce în ce mai dificilă, pentru că, după ce ai avut experiența descătuşării, nu mai poți trăi ca înainte, îngenunchiat de aparențe. A doua greutate constă în a te face înțeles. Cum să comunici într-un limbaj accesibil *celor de jos* viziunea unei *stări de sus*? Apoi cum ar putea inițiatul vorbi inteligibil omului de rând, care nu posedă termenii, conceptele, echipamentul verbal al primului? Presupunând că în cele din urmă el ar izbuti să aducă vestea celor din peşteră cum că viețuiesc în eroare, că adevărul e în altă parte, nu ar risca oare să fie ucis de lumea de acolo care şi-ar simți amenințat confortul mental?

Impasul cu care se încheie povestea peşterii e elucidat în textele Evangheliilor, după care duhul divin se coboară prin Întrupare în peştera simțurilor înlănțuite pentru a le elibera. Înăuntru, prizonierii încep să se individualizeze, ieşind din vagul anonimatului de mai înainte. Unii îşi aşteaptă Mântuitorul care să-i smulgă din spațiul claustrant, alții se zbat în sclavia şi mai adâncă a neputințelor proprii (orbii, surdo-muții, ciungii, şchiopii, paraliticii, leproşii, gârboviții, cei chinuiți de friguri ori de demonii rătăcirilor mentale). Ei ştiu că sunt pierduți şi speră să fie găsiți şi salvați într-o bună zi. În a treia categorie se află arhiereii, oficialitățile „locale", ocupanții romani, slujitorii lor, adică toți cei care au autoritatea de a-i menține pe nevoiaşi într-o stare de dependență propice supunerii necondiționate. Aceştia se cred sănătoşi, speculează

slăbiciunile celorlalți pentru a-i conduce după plac şi nu aşteaptă pe nimeni care să le fie călăuză ori care să le deschidă un alt orizont, deoarece ei s-au instalat comod în lumea aparențelor, servindu-se de ea ca să-şi satisfacă setea de putere.

Isus, „lumina lumii", vine ca răspuns pentru nădăjduitorii într-o *stare de sus.* De aceea, cei aleşi de El să-I fie ucenici lasă totul în urma lor, uitându-şi familiile şi rosturile de până atunci. Învățătura adusă de Fiul Omului e asociată cu „pâinea vieții" care satură sufletele celor flămânzi. Prin misterul împărtăşaniei, revelat la Cina cea de taină, Isus se împarte jertfelnic intrând în substanța lăuntrică a fiecăruia pentru a-l înălța în spirit. Gustul devine astfel un dor de altceva. Inefabilul intră în simțuri pentru a le deschide. Privirea va trăi experiența unei spargeri de orizonturi. „Împărăția lui Dumnezeu nu va veni în chip văzut. Şi nici nu vor zice: Iat-o aici sau acolo. Căci iată, împărăția lui Dumnezeu este înăuntrul vostru" (Luca, 17:20–21). Comparația cu grăuntele de muştar şi cu drojdia pusă în aluat fac din „împărăție" o latență lucrătoare, un miez ascuns care va creşte arborescent, revelând puterea duhului. În episodul Schimbării la Față, pe muntele Taborului, Petru, Iacob şi Ioan, fulgerați de intensitatea viziunii, sunt luați de la pământ de Isus care atingându-i, le spune: „Sculați-vă şi nu vă temeți" (Matei, 17:7).

Ridicarea de jos a suferinzilor se face tot prin atingere şi zicere, însoțirea contactului fizic cu cel verbal lămurind faptul că infirmitatea trupească e semnul unei carențe spirituale. Isus le tălmăceşte bolnavilor că îi face bine „cu degetul lui Dumnezeu" (Luca, 11:20), însănătoşirea fiind o înălțare a sufletului care trebuie păzită. Vindecarea devine în acest sens o epifanie; cuvintele celui tămăduit se strâng în mărturie de credință: „Din veac nu s-a auzit să fi deschis cineva ochii unui orb din naştere. De n-ar fi Acesta de la Dumnezeu, n-ar putea să facă nimic" (Ioan, 9:32–33). Dar minunea acutizează conflictul dintre autoritatea

muritoare şi cea divină. Fariseilor, care îl alungă pe martor, Isus le răspunde: „Spre judecată am venit în lumea aceasta, ca cei care nu văd să vadă, iar cei care văd să fie orbi. Şi au auzit acestea, unii dintre fariseii care erau cu El şi I-au zis: Oare şi noi suntem orbi? Isus le-a zis: Dacă aţi fi orbi, n-aţi avea păcat. Dar acum ziceţi: Noi vedem. De aceea păcatul rămâne asupra voastră" (Ioan, 9:39–41).

Sentimentul captivităţii decurge fie dintr-o neputinţă fizică, fie dintr-o opacitate mentală, ca în cazul de mai sus, sau din deznădejdea provocată de pierderea unei fiinţe iubite. Prin învierea fiicei lui Iair din Capernaum, a fiului văduvei din Nain şi a lui Lazăr din Betania, Isus deschide mai amplu calea spre *starea de sus.* Atât cei *ridicaţi din morţi*, cât şi rudele martore trec printr-o radicală mutaţie spirituală. Cuvintele adresate de Isus celui scos din întuneric: „credinţa ta te-a mântuit" arată că voinţa apelantului de a *ieşi afară* din peştera nevolniciei *la lumină* e condiţia care precedă totdeauna atingerea tămăduitoare. Liberul-arbitru joacă un rol esenţial aici pentru că Dumnezeu nu vindecă pe cei care se complac în clarobscurul prejudecăţilor şi al închistării.

Minunile săvârşite de Fiul Omului fac simţurile să perceapă realitatea ca semn palpabil al unui inefabil omniprezent. Pescuirea miraculoasă, vindecările, potolirea furtunii pe mare, înmulţirea pâinilor – toate fac din concreteţea fizică a actului cristic un drum spre revelaţie. În acelaşi mod spiritul Învăţăturilor Sale coboară în anecdoticul vieţii de zi cu zi, învelindu-se în parabole, pentru a deveni inteligibil. Dezvăluirea sensurilor ascunse din aceste naraţiuni clădesc treptele unei înţelegeri care se eliberează încetul cu încetul de servituţile materialităţii.

Sunt momente când Isus încetează a se mai adresa ucenicilor în pilde. Le testează capacitatea spirituală de a-L urma, spunându-le „pe faţă" despre apropierea Calvarului, a morţii şi a Învierii Sale. „Ei însă nu înţelegeau cuvântul şi se temeau să-L întrebe" (Marcu, 9:32). Apo-

geul e atins în clipa când Le vorbeşte despre misterul comuniunii prin împărtăşanie: „Cel ce mănâncă trupul Meu şi bea sângele Meu rămâne întru Mine şi Eu întru el [...]. Deci mulți din ucenicii Lui, au zis: Greu este cuvântul acesta! Cine poate să-l asculte? [...] Şi de atunci mulți dintre ucenicii Săi s-au dus înapoi şi nu mai umblau cu El" (Ioan, 6:56, 60, 66). Cei care se întorc „înapoi" sunt cei care iau ad litteram spusele Domnului, rămânând prizonierii simțurilor înlănțuite de aparența imediată. „Deci a zis Isus celor doisprezece: Nu vreți şi voi să vă duceți? Simon Petru I-a răspuns: Doamne, la cine ne vom duce? Tu ai cuvintele vieții celei veşnice" (Ioan, 6:68-69). Răspunsul este cel al unui ascultător care a perceput duhul din carnea verbului.

Această deschidere dureroasă a simțurilor inițiate este, în opinia lui Kierkegaard, rana ce ne păstrează legați de întregul divin din care ne-am desprins. În opinia filozofului, cei bolnavi de dorul celest sunt adevărații oameni sănătoşi, iar cei care se simt în largul lor pe lume sunt incurabil bolnavi, pentru că, „în normalitatea lor", sunt opaci şi surzi la chemarea Înaltului. Cei din urmă vor încerca să-i suprime pe martorii salvați de neputințe, să demonizeze sensul miracolelor, să denatureze spusele lui Isus, iar în final să-L amuțească pe Acesta prin crucificare. Atingerea benefică atrage atingerea distrugătoare a celor incomodați de prezența „eliberatorului". Paznicii *stării de jos* se sfătuiesc cum *să-L coboare* pe cel care a venit să-i *ridice din beznă.*

Cum se va manifesta de aici încolo legătura dintre divin şi lumesc, concretizată prin atingere? Înainte de intrarea Lui în Ierusalim, Maria din Betania (sora lui Lazăr, cel înviat) vine să-L pregătească ritualic pentru moarte: „Luând o litră cu mir de nard curat, de mare preț, a uns picioarele lui Isus şi le-a şters cu părul capului ei, iar casa s-a umplut de mirosul mirului" (Ioan, 12:3). Înainte de Cina cea de taină, Fiul Omului spală picioarele ucenicilor, învățându-i prin aceasta că, „dacă Eu, Domnul şi Învățătorul, v-am spălat vouă picioarele, şi voi sunteți

datori ca să spălați picioarele unii altora [...]. Nu este sluga mai mare decât stăpânul său, nici solul mai mare decât cel ce l-a trimis pe el" (Ioan, 13:14, 16). De față în această scenă e şi Iuda, ale cărui mâini, părtaşe la comuniune, îl vor impinge în curând la trădare şi sinucidere. Pilat îşi spală mâinile în fața mulțimii îndemnată să ceară răstignirea lui Isus. Altruismului mesianic din secvența precedentă i se opune laşitatea egoistă a celui care nu vrea să verse sângele nevinovat, dar nu face nimic pentru a împiedica fărădelegea. *Tragerea în jos* a Învățătorului, pe parcursul Calvarului, unde mâinile prigonitorilor devin instrumente ale supliciului (legarea, pălmuirea, biciuirea), culminează cu *ridicarea* Sa *pe cruce* în scena publică a execuției de pe Golgota.

Se poate oare asocia simbolic peştera imaginată de Socrate cu mormântul în care e depus Isus? Bolovanul uriaş, pus de soldații romani să astupe intrarea, pare a pecetlui izgonirea lui Dumnezeu din lume. Dar *căderea*, *îngroparea, închiderea în întuneric* sunt momentele propice germinării care vor duce la *înălțarea* roditoare a jertfei cristice. „Dacă grăuntele de grâu, când cade pe pământ, nu va muri, rămâne singur; iar dacă va muri, aduce multă roadă" (Ioan, 12:24). Aici e şi premisa de la care pleacă învățătura lui Isus: „Cine se va înălța pe sine se va smeri, şi cine se va smeri pe sine se va înălța" (Matei, 23:12). Iată cum impasul din povestea peşterei e depăşit prin paradoxul *stării de jos* care poartă în latență condiția *suirii la lumină.* Încolțirea seminței devine imaginea metaforică a Celui care iese din beznă, *cu moartea pe moarte călcând.*

A treia zi după Scripturi, mironosițele, care vin cu mir pentru ultima ceremonie funebră, găsesc bolovanul prăvălit, peştera deschisă. Se uită înăuntru. Dau numai de giulgiul împăturit. Rămasă singură, afară, Maria Magdalena se mai apleacă o dată să privească în jos: „Şi a văzut doi îngeri în veşminte albe şezând unul către cap şi altul către picioare, unde zăcuse trupul lui Isus. Şi aceia I-au zis: Femeie, de ce plângi? Pe cine cauți? Ea le-a zis: Că au luat pe Domnul meu şi nu ştiu

unde l-au pus“ (Ioan, 20:12–13). Dar, întorcându-şi ochii, Îl vede pe Isus, pe care Îl confundă cu grădinarul locului. El îi pune aceeaşi întrebare de mai înainte, iar ea Îl roagă s-o ajute să-L găsească.

Ceea ce se petrece aici implică o prelucrare treptată a simțurilor în sens metafizic: la început, Maria Magdalena înregistrează doar golul lăsat de dispariția trupului defunct; la a doua privire, observă că absența dinăuntru e vegheată de doi îngeri care încep să-i vorbească. Văzul şi auzul trebuie îmblânzite prin mesageri pentru a percepe inefabilul. De aceea, Isus Însuşi pare a împrumuta mai întâi chipul şi vocea unui intermediar (grădinarul). I se dezvăluie la urmă, când o strigă pe nume. Ea vrea să-I cuprindă picioarele în semn de închinare. Dar atingerea ei L-ar trage în jos, spre pământescul din care tocmai s-a desprins cu duhul, aşa că El o roagă: „Nu te atinge de Mine, căci nu M-am suit la Tatăl Meu. Mergi la frații Mei şi le spune: Mă sui la Tatăl Meu şi la Tatăl vostru şi la Dumnezeul Meu şi Dumnezeul vostru“ (Ioan, 20:17).

O inițiere asemănătoare se petrece pe drumul spre Emaus când, curând după scena precedentă, doi ucenici se întâlnesc pe cale cu Isus. El le apare ca un străin de care totuşi se simt inexplicabil de legați, „dar ochii lor erau ținuți ca să nu-L cunoască“ (Luca, 24:16). Isus îi întreabă, ca pe Maria Magdalena înainte, de ce sunt trişti. Istorisirea lor se aseamănă cu giulgiul din care a dispărut trupul lui Isus: era aici, dar nu mai este, e numai vălul dureros pe care s-a întipărit forma absentă. Însă golul acesta denotă o carență lăuntrică. Vine din uitarea de către ucenici a pildelor şi profețiilor mesianice. Tristețea lor denotă o slăbire a atenției, o abdicare de la starea de veghe, fapt care duce la orbirea spiritului. Abia când „a stat împreună cu ei la masă, luând El pâinea“ şi când „a binecuvântat şi, frângând, le-a dat lor“, „s-au deschis ochii lor şi L-au cunoscut, dar El li S-a făcut nevăzut“ (Luca, 24:30–31). Regăsirea lui Isus se face aici prin amintirea gestului concret şi totodată

simbolic al împărțirii „pâinii vieții“ care atrage după sine rememorarea Învățăturilor împărtășite: „Şi au zis unul către altul: Oare nu ardea în noi inima noastră, când ne vorbea pe cale şi ne tâlcuia Scripturile?“ (Luca, 24:32). Dispariția Mântuitorului, în chiar clipa dezvăluirii Sale, a fost adesea interpretată nu ca o părăsire a celor doi ucenici, ci ca o cufundare a duhului cristic în substanța lor sufletească.

În episoadele următoare, cei unsprezece ucenici Îl vor recunoaşte pe Isus după semnele martiriului suferit pe cruce: „Le-a arătat mâinile şi coasta Sa. Deci s-au bucurat ucenicii, văzând pe Domnul“ (Ioan, 20:20). Toma, zis Geamănul, absent din această scenă, adaugă vederii nevoia de palpabil ca simț suprem al certitudinii: „Dacă nu voi vedea în mâinile Lui semnul cuielor şi dacă nu voi pune mâna mea în coasta Lui, nu voi crede“ (Ioan, 20:25). Răspunsul Mântuitorului, la cea de a treia înfățişare, satisface dorința de concretețe fizică a ucenicului, făcându-l să întrezărească şi un alt orizont, în care cuvântul înlocuieşte mărturia ochiului şi atingerea propriu-zisă: „Pentru că M-ai văzut, ai crezut. Fericiți cei ce n-au văzut şi au crezut!“ (Ioan, 20:29).

Ultima întâlnire a lui Isus cu aleşii săi, la Marea Tiberiadei, survine în aceeaşi vecinătate a golului şi a absenței. „Simon-Petru le-a zis: Mă duc să pescuiesc. Şi i-au zis ei: Mergem şi noi cu tine. Şi au ieşit şi s-au suit în corabie, şi în noaptea aceea n-au prins nimic“ (Ioan, 21:3). La întoarcerea din larg, dimineața, El îi aşteaptă la țărm, „dar ucenicii n-au ştiut că este Isus“ (Ioan, 21:4). Le arată unde anume trebuie să arunce năvodul şi, abia după ce trag din mare plasa doldora de peşti, îşi aduc aminte că minunea aceasta s-a mai petrecut cândva. Memoria le deschide văzul şi atunci Îl recunosc. Scena e plină de ecouri şi de reverberații care spiritualizează simțurile, unind cele trei dimensiuni ale timpului. Isus îl cercetează pe Simon-Petru de trei ori în acelaşi fel: „Simone, fiul lui Ionà, Mă iubeşti tu mai mult decât aceştia?“ (Ioan, 21:15–17). Ucenicul Îi răspunde, din ce în ce mai întristat de repetarea

întrebării, asupra căreia pluteşte umbra lepădării sale de Învățător, de la începutul Calvarului. Ce va face pentru a putea fi iertat?

Într-o secvență anterioară, la țărmul lacului Genizaret, Isus îi tâlcuise înțelesul simbolic al scoaterii năvodului plin la suprafață (ridicarea celor captivi în *starea de jos*), spunându-i: „de-acum încolo vei fi pescar de oameni" (Luca, 5:10); acum îndemnul: „Paşte oile mele" (Ioan, 21:17) tălmăceşte metaforic moştenirea pe care El o lasă ucenicului: să-I ia locul, păstorind la lumină pe cei salvați din întuneric. Invocarea concretă a pescuitului, ca şi apelul verbal la imaginea ciobanului devotat turmei sale sunt mijloacele prin care aleşilor li se lărgesc lăuntric simțurile.

În misiunea apostolică încredințată, ei au de mers pe calea cu care se identifică Isus. Iubirea pe care El le-o cere este exemplară: „urmează Mie" înseamnă fiți ca Mine. Această chemare nu presupune o îndepărtare a Domnului de cei meniți să-I continue lucrarea de spiritualizare a lumii, ci, dimpotrivă, o contopire a Sa cu ei: „căci nu sunteți voi cei care veți vorbi, ci Duhul Sfânt" (Marcu, 13:11) şi „iată Eu cu voi sunt în toate zilele, până la sfârşitul veacului" (Matei, 28:20).

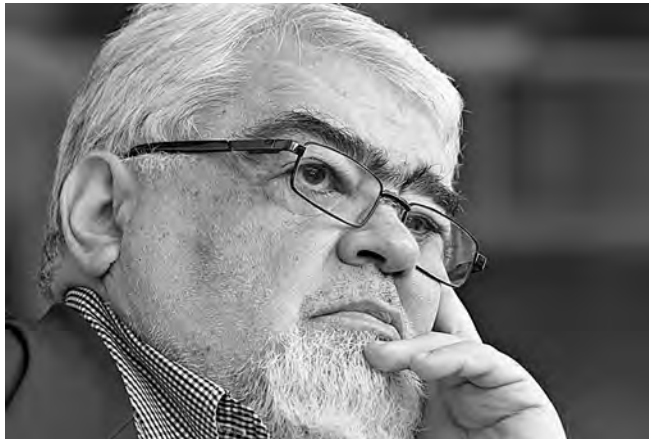

© Radu Sandovici

Andrei Pleşu este una dintre personalităţile reprezentative ale şcolii de la Păltiniş şi un reper al vieţii publice şi academice româneşti, critic de artă, filozof, eseist; fondator şi director al săptămânalului de cultură *Dilema* (ulterior *Dilema veche*), fondator şi preşedinte al Fundaţiei „Noua Europă", rector al Colegiului „Noua Europă". A debutat cu eseuri de istorie şi teorie a artei (*Călătorie în lumea formelor*, *Pitoresc şi melancolie*). După 1989 a devenit o voce publicistică inconfundabilă, aplecându-se, cu un umor grav şi nuanţat, asupra unor subiecte actuale sau perene ale politicii, ale culturii sau ale vieţii cotidiene (*Chipuri şi măşti ale tranziţiei*, *Obscenitatea publică*). Fără a abandona discursul filozofic, l-a lărgit spre explorările teologice sau etice (*Minima moralia*, *Despre îngeri*, *Despre bucurie în Est şi în Vest*), cu un extraordinar succes de public. La Editura Humanitas a mai publicat: *Note, stări, zile*, *Despre frumuseţea uitată a vieţii*, *Faţă către faţă*, *Parabolele lui Iisus. Adevărul ca poveste*, *Din vorbă-n vorbă. 23 de ani de întrebări şi răspunsuri*, *O idee care ne sucește mințile* (împreună cu Gabriel Liiceanu şi Horia-Roman Patapievici), *Dialoguri de duminică. O introducere în categoriile vieţii* (împreună cu Gabriel Liiceanu).

Andrei Pleșu
Ochiul inimii
(fragmente din *Despre îngeri*)

Monachus quasi monoculus

PRESTIGIUL VĂZULUI E UNANIM ŞI STRĂVECHI. „MARELE SIMŢ“ i se spunea în Grecia antică. Legat nemijlocit de practica destinsă a contemplației, organ prin excelență al „vieții de spectator“ (*theoretikòs bíos*), aflată dincolo de contingențele vieții „practice“, văzul e într-un raport de vecinătate cu intelectul, dacă nu chiar într-unul de identitate simbolică.[1] Este simțul cel mai puțin legat de corporalitate. Toate celelalte simțuri implică, într-o măsură mai mică sau mai mare, un contact epidermic cu stimulul pe care îl selectează. Gustul şi pipăitul anulează, prin atingere, intervalul dintre analizator şi obiect, iar mirosul e de negândit fără intimitatea amuşinării. Văzul e singurul simț care lucrează cu distanța. Distanța e chiar o precondiție a lui, „fenomenul lui originar“. Numai văzul ne comunică existența lucrurilor îndepărtate şi străine de interesele noastre vitale. Voința proprie, intenția subiectivă au un rol restrâns. Vrei, nu vrei, eşti „în priză directă“ cu vizibilul. E mult mai

1. În ceea ce urmează, nu facem decât să expunem rezumativ câteva date de reflecție „tradițională“ asupra analogiei „ochi–intelect“, respectiv „văz–intelecție“. Pentru orientare, *cf.* Frithjof Schuon, *L'Oeil du Cœur*, Dervy-Livres, col. „Mystiques et religions“, Paris, 1974, pp. 13–19.

uşor să eviți un miros, un gust, o atingere, decât o senzație optică. Privirea poate focaliza, desigur, asupra unui obiect dat, dar ea livrează şi lucruri indiferente. Auzul presupune un stimul ofensiv, care ți se adresează, pe când văzul înregistrează simpla prezență. Accesul la lucruri situate dincolo de orizontul haptic (aşa încât distanța să fie un chip al dezimplicării), calmul, statica privirii fac din exercitarea ei o perfectă parabolă a cunoaşterii în genere şi o emblemă a „obiectivității". Văzul, viziunea şi înțelegerea sunt o suită conceptuală compactă. Calificăm spontan ignoranța sau prostia drept forme de „orbire", aşadar drept carențe ale vizualității. Să adăugăm că ochiul e apt să capteze senzația cea mai prețioasă şi intelectualmente cea mai pură care este lumina. Instanța supremă, Dumnezeu, e reprezentată curent ca un ochi atoatevăzător, căruia trebuie să-i întorci privirea prin rugăciune. Rugăciunea însăşi e, cu alte cuvinte, o specie a vizualității, după cum este o specie a cunoaşterii. Mi-aduc aminte de sfatul unui bătrân admirabil, estetician şi poet, fost diplomat, fost critic de artă, al cărui nume (Ştefan Nenițescu) nu vă spune, probabil, nimic: dacă n-ai timp să te rogi, e suficient să tragi scurt cu coada ochiului spre icoană. Vasile Lovinescu, mai „metafizic" şi mai „musulman", propunea o altă soluție: la amiază, adică la douăsprezece fix, aruncă o przivire la zenit, spre locul soarelui, pentru „a centra" astfel timpul difuz al zilei. Analogia optică poate aduce sugestii semnificative şi dacă pornim de la substratul ei strict anatomic. Nu e întâmplător că aparatul nostru vizual e binocular, anume pre-gătit, parcă, să înregistreze structura bipolară a lumii manifestate. Polaritatea ochilor e reluată în polaritatea intelecției, care se distribuie între creier şi inimă. Inima este, până la urmă, principiul unificator al cunoaşterii spirituale, drept care se vorbeşte de un „al treilea ochi", „ochiul inimii" (*oculus cordis*), cel care, reactivat, priveşte în ochiul lui Dumnezeu. Numai „ochiul" inimii vede „soarele" inteligenței. Nu vom reface, acum, istoria unui *topos* atât de bogat cum e acesta. Despre ochiul unic, „ochi spiritual", ochi „al inimii", „ochi interior" se pot aduna mărturii din

Platon (*Republica*, 533 d), Plotin şi Sf. Augustin (*Enarr. in Ps. 44*), din Ioan Scărarul, Grigore de Nazianz şi Nicolaus Cusanus *(Idiota de sapientia* II, 29, 19), din spațiul creştin (*cf.*, între altele, Sf. Pavel, Efeseni 1, 18), din cel musulman, hindus sau buddhist. Se citează texte în care călugărul, antrenat să-şi rafineze simțul intern, să vadă cu ochiul lăuntric devenit *singurul* său ochi, e numit „cel chior", cel care nu mai are *decât* ochiul unic al văzului duhovnicesc: *monachus quasi monoculus*.[1] Ochiul ascuns, cu care monahul vede, asemenea îngerilor, Fața lui Dumnezeu, e o formă de „supra-sensibilitate" apărută ca reflex al „sensibilității" dumnezeieşti. Ochiul inimii e însuşi ochiul divin, ochiul prin care Sursa, reactivată în interiorul ascetului, se vede pe ea însăşi.[2]

Îngerul și clipa

În timpul lucrului, întorc deodată capul, ca din întâmplare, spre dreapta şi văd pe fereastră apusul. O lumină roz decupează pe zidul casei învecinate coroana barocă a unui copac. În zare, aceeaşi lumină roză colorează lacul şi norii, dincolo de care soarele coboară vertiginos. Până să devin conştient de spectacol, totul reintră în indistinct. A durat o

1. *Cf.* Dom Jean Leclercq, „Études sur le vocabulaire monastique du Moyen Âge", în *Studia Anselmiana* 48, Romae, 1961, p. 22, *apud* M.-M. Davy, „Le moine et l'ange en Occident au douzième siècle", în *L'Ange et l'Homme,* Albin Michel, Paris, 1978, pp. 124–125. Corelativul inferior al mono-oftalmiei spirituale se exprimă în simbolismul viziunii „ciclopice"; pe nivelurile subalterne ale ființei, „intuiția intelectuală" e înlocuită de „instinct".

2. Pentru a sublinia universalitatea motivului, reproducem (după F. Schuon, *op. cit*., p. 17, nota 14) un ecou „exotic" al ei: mărturia unui înțelept din tribul siucşilor ogalalla: „Sunt orb şi nu văd lucrurile acestei lumi; dar când vine asupra mea Lumina de Sus, ea îmi luminează inima şi dintr-odată văd, căci Ochiul inimii mele (*Chante Ishta*) vede tot. Inima e sanctuarul în centrul căruia se găseşte un spațiu infim. În acest spațiu locuieşte Marele Spirit şi acesta e Ochiul. Ochiul Marelui Spirit e cel prin care El vede tot şi prin care noi îl vedem pe El."

clipă, o singură clipă, şi nimic nu explică grațioasa coincidență dintre clipa aceasta fără corp şi privirea mea, smulsă brusc din vârful peniței pentru a căuta nu în față, cum ar fi fost mai de înțeles, ci spre dreapta, spre locul fulgurației. Eram concentrat şi, dintr-odată, am devenit *atent*, dincolo de sfera concentrării mele. Răspunsesem, parcă, unui *apel*, discret şi totodată imperativ. Aşa îmi închipui unul din modurile de operare ale îngerului: un plonjon acut, în miezul conştiinței tale, având ca efect un *spor de atenție* şi o intensificare[1] a intelecției. Îngerul te extrage, în asemenea situații, din exercițiul gimnastic al gândirii, pentru a te cufunda în real, pentru a te obliga să iei notă de fastul, adesea inobservabil, al unui moment privilegiat. Îngerul scoate secunda din anonimat, exaltă clipa cea repede, te mântuie de previzibila ta discursivitate. E marele maestru al *instantaneului*, al lui *nunc stans*. Ori de câte ori devii, brusc, atent la ceva din afara ta, din afara interesului tău, eşti sub puterea blândă a îngerului, care te constrânge să devii „obiectiv"...

E atât de fermecător episodul acesta, soarele apunând, raptul privirii mele şi gândul îngerului, încât mi se pare că oricine s-ar intersecta acum cu trăirea mea ar fi un intrus, ar strica totul.

Aroma lumii

Relația cu Dumnezeu e, întotdeauna, în textul Scripturii, îmbibată de senzualitate. Nici o uscăciune abstractă, nici un sentimentalism umid. Contactul e necomplezent, aproape pragmatic, valorificând abundent plenitudinea simțurilor. Întreaga simbolistică a jertfei e legată de gust şi miros. „...Să nu laşi să lipsească niciodată de pe darurile tale de mâncare sarea, care este semnul legământului Dumnezeului tău..." (Leviticul 2, 13). Porunca aceasta are un viguros ecou în Noul Testament: „Pentru că fiecare om va fi sărat cu foc, şi orice jertfă va fi sărată cu sare.

1. Adică o intrare în tensiune şi o configurare de in-tenție.

Sarea este bună; dar dacă sarea îşi pierde puterea de a săra, cu ce îi veți da înapoi puterea aceasta? Să aveți sare în voi înşivă şi să trăiți în pace unii cu alții" (Marcu 9, 49–50; *cf.* şi Luca 14, 34). Ne putem reprezenta Judecata din Urmă ca pe o „degustare" exigentă a sufletelor noastre: „ne dăm sufletul" şi, odată cu el, livrăm papilelor divine gustul destinului nostru pământesc, „sarea", mai mult sau mai puțin bine dozată, a vieții noastre. Ni se cere, aşadar, să facem dovada „sapienței" noastre, să fim gustoşi, să oferim Creatorului argumentul unei „rețete" reuşite. Cine n-are gust bun, cine n-are sare, urmează să fie „scuipat" din Suprema Gură. O demnitate aparte are, de asemenea, simțul olfactiv. Jertfitorul se străduieşte să ofere o jertfă cu „miros plăcut Domnului", iar un eventual eşec poate avea consecințe dramatice, ca în povestea despre Abel şi Cain. Ca limbaj, ca formă de comunicare între Dumnezeu şi oameni, mirosul jertfei e administrat de mesagerii cereşti. Ei aduc dinaintea Tronului dumnezeiesc bunele miresme ale rugăciunilor, faptelor şi slujbelor bisericeşti. „Apoi a venit un alt înger, care s-a oprit în fața altarului, cu o cădelniță de aur. I s-a dat tămâie multă, ca s-o aducă, împreună cu rugăciunile tuturor sfinților, pe altarul de aur, care este înaintea scaunului de domnie. Fumul de tămâie s-a ridicat din mâna îngerului înaintea lui Dumnezeu, împreună cu rugăciunile sfinților" (Apoc. 8, 3–4). Îngerii poartă spre cerul Judecății, ca pe un fum chintesențial, aroma umanității şi a lumii. Şi tot ce ni se cere e să nu punem „în mâna" lor o miasmă dezgustătoare. Ni se cere să nu fim urât mirositori, amari, acri şi nesărați. Să ne îngrijim ca, la urmă, să fim o hrană plăcută Domnului...

Grigorie cel Mare compară, la un moment dat, triada „îngeri–sfinți–fecioare" cu triada simetrică „flori–verdeață–miresme".[1] În varianta noastră „îmbunătățită", suntem o pajişte pe care Dumnezeu o adulmecă şi o paşte.

1. *Apud* Leopold Kurz, *Gregors des Grossen Lehre von den Engeln*, Bader'sche Verlagsbuhandlung, Rottenburg A.N., 1938,, pp. 124–125.

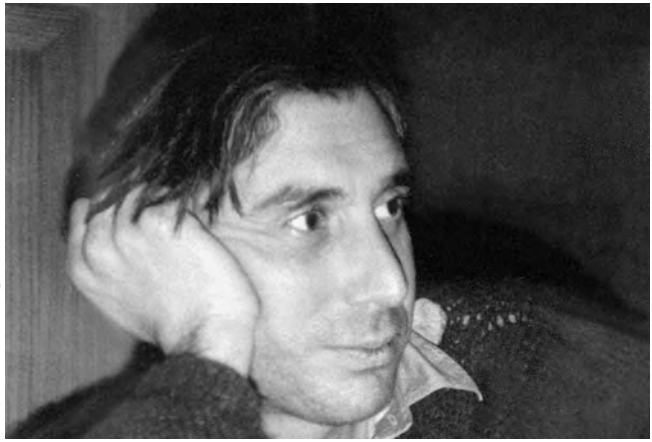

Fotografie din arhiva personală

Mihai Sârbulescu este unul dintre cei mai importanți artiști români contemporani, membru cofondator al grupului Prolog şi doctor al Universității Naționale de Arte din Bucureşti, autor al unor importante scrieri despre pictură. Din anul 2004 este cadru didactic la Universitatea Națională de Arte, Secția pictură. În 2006, ca recunoaştere a meritelor sale, a fost decorat de statul român cu Ordinul Național Serviciul Credincios în grad de Cavaler. Prezent în numeroase galerii din țară şi din străinătate, cu expoziții personale şi de grup.

Mihai Sârbulescu
Portocale de aur

ALEXANDRU VLAHUȚĂ POVESTEŞTE O PĂȚANIE A LUI NICOLAE Grigorescu, istorisită de pictorul însuşi. Într-o drumeție, acesta vede undeva un loc frumos, îmbold pentru a lucra. Găseşte „motivul", cum spun pictorii. A doua zi, înarmat cu şevaletul şi cu trusa de culori, se întoarce acolo, în aceeaşi lumină, la acelaşi ceas al zilei. Totul era neschimbat, dar... „Ceva se schimbase. Mă schimbasem eu!" – explică Grigorescu. Şi se întoarce acasă cu tolba goală.[1]

„Cerul deasupra schimbi, nu sufletul, marea trecând-o."[2]

Reiese din cele de mai sus că simțirea ar fi un capriciu, o apucătură. Iar pecetea locului, un fals în acte. Locul (un crâng înverzit pe un deal, să zicem) rămâne acelaşi, dar Grigorescu se schimbă el, de la o zi la alta. Întâi îi place crângul, apoi nu-i mai place. Pe când Eminescu, de la Horațiu citire, degeaba schimbă cadrul natural („cerul deasupra"), fiindcă sufletul lui rămâne acelaşi, neschimbător.

1. Alexandru Vlahuță, *Pictorul N.I. Grigorescu*, Editura Tineretului, Bucureşti, 1968.

2. *Către Bullatius* (Horațiu, *Epistole I, 11*) în tălmăcirea lui Mihai Eminescu.

Această apucătură a simțirii de a fi ba schimbătoare, ba neschimbătoare, atârnă de plămada sufletului. Sfinții Părinți ai Bisericii spun, pe urmele unei mai vechi tradiții, că sufletul nostru este prin definiție simplu, necompus; el nu-i alcătuit din părți puse laolaltă, asemenea arhitecturii trupești. Şi totuşi, unii părinți vorbesc despre un fel de vârf de lance a sufletului, *nous*. Prin *nous* (minte; altădată se foloseşte termenul *pneuma*, duh, spirit, pentru o deosebire de *psyché*, suflet) ne înrudim cu firea îngerească. Nu avem văz, nu avem auz, nu gust, nu miros, nu pipăit. Îngerii nu au nimic sosit prin simțuri. De aceea sufletul înțelegător – omenesc, foarte omenesc – se deosebeşte de al celorlalte creaturi, fără-de-număr viețuitoare (întunearice!)[1] chemate să aducă toate laudă Creatorului. *Toată suflarea să laude pe Domnul!*[2]

Oamenii sunt însă mai complicați... Făcuți din pământ şi din suflare divină, aparțin altei zodii: deopotrivă adânciți în sus şi în jos, asemenea unui arc întins în marile depărtări. *Pe cât sunt de departe cerurile de la pământ, atât a întins Domnul mila sa.*[3]

Trăim, precum amfibia, în două medii. Anume *în* amândouă deodată, nu *între* ele. Totuşi, aşa cum capetele unui vreasc se unesc la mijloc, suntem şi noi cumva mijlocitori. Dar racul iese din bulboana apei pentru a păşi pe pământ tare şi pentru a da îndărăt, cum se cuvine, înspre cratița cu fiertură... Țestoasa, ca să-şi depună ouăle, vine la mal lăsând în urmă valul. Omul însă nu, el nu iese din singulara lui zare: soarele şi luna strălucesc pe aceeaşi parte a cerului, ziua şi noaptea sunt împreună prin constituție. Prin irevocabilă Constituție!

*

1. Acest frumos cuvânt din limba veche, uitat astăzi, evocă lucruri ce prin numărul lor exorbitant întrec putința de a fi numărate, gestionate de către simțuri.

2. Psalm 150, 6.

3. Psalm 102, 11.

Frângere, ruptură, sfâşiere a sinelui, acest *adaggio* atât de poetic… Acest *leitmotiv*… Ce cauți tu în lumea noastră, de ce vii să ne tulburi?

Kennst Du das Land, wo die Zitronen blühn,
Im dunkeln Laub die Goldorangen glühn,
Ein sanfter Wind vom blauen Himmel weht,
Die Myrte still und hoch der Lorbeer steht?
Kennst Du es wohl?
Dahin! Dahin
Möcht' ich mit Dir, o mein Geliebter, ziehn.[1]

Acolo, nu aici! Aici nu ne este destul, nu ne ajunge. Potrivit geniului romantic…

Potrivit însă cu suceala romanticilor, cu balanța lor dezechilibrată – la fel de potrivită altminteri oricând, oricum, oricăruia dintre noi, oamenii –, „acolo" ia mereu chipul lui „aici", în viață ca şi în literatură. Slavă Domnului! Sus, cerul cel mai de sus, acolo unde nimic nu este ca aici (*Cele ce ochiul n-a văzut și urechea n-a auzit)*[2] se umple cu parfumul nostru iubit de lămâi şi de portocale. Cerul acela este tot albastru (ca în Van Gogh), vântul tot dulce, laurul înalt…

„Anca, a venit Moşu'!", şopteam eu gâtuit de emoție în cea mai fericită amintire a copilăriei mele. „Moşu", adică Moş Nicolae, sosit hei, hei! dintr-o foarte îndepărtată împărăție. Perdeaua ferestrei se umflă îmbietor, dar şi ascunde totodată, ca şoapta unui izvor, într-o vrajă, în

1. Cunoşti tu țara cu-alămâi în floare? / Frunzişul negru-aprins de portocale? / Şi dulce vânt din cer albastru cald / Şi mirtul blând şi laurul înalt? / O ştii cumva? / Spre ea, spre ea / Iubitul meu eu să te port aş vrea… (Goethe, *Mignon*, traducere de Anca Sârbulescu).

2. Corinteni 2, 9.

lumina tulbure a dimineții, darurile poposite în pantofiorii noştri bine curățați, puşi în pervaz de cu seară. Însă, cuminte, mă strădui să mai dorm: dacă te repezi la daruri mai înainte de a se face ziuă, Moşul îşi ia darurile şi pleacă, şi cine ştie dacă mai vine vreodată! A aştepta să se facă ziuă, a avea răbdare e o condiție a sărbătorii. *Sine qua non*. Aşadar, cu nasul în pernă, cu plapuma peste cap, cu mintea la minunea din fereastră, stau locului şi parcă mai şi adorm... Fructul trezirii mele din somnul ascultător îmi este şi astăzi viu în nări. *Die Goldorangen*... Niciodată n-am mai simțit atât de înviorător mireasma cojilor de portocală, ca în zilele acelea ale copilăriei.

Portocalele apăreau pe atunci la noi doar cu prilejul sărbătorilor de iarnă. Se aduceau portocale în nişte cutii din lemn cu misterioasa inscripție *Jaffa*... Pe acestea le-am descoperit mai târziu. Mă bucura, mă înfiora, mă fermeca parfumul de portocală. În mine va rămâne veşnic ferecată simbioza portocalelor – portocale de aur! – cu Moş Nicolae, cu Moş Gerilă, solii aceştia ai unei alte lumi ce pătrundeau de „acolo" „aici", chiar aici, în lumea noastră!

Portocala este fructul a cărui memorie o port în suflet de mic copil.

„Vreți să ştiți cum este Raiul? Îngropați-vă fața, primăvara, într-o tufă înflorită. Şi sorbiți-i adânc mireasma!", ne spunea Ioan Alexandru la cursurile sale. Pe când un avva de Pateric, trecând pe lângă un pom înflorit, îşi îngropa fața în mantie, să nu-l vadă, să nu-l audă strigându-l, să nu-l tulbure cu vederea unui „acolo" încă necucerit ...

*

Văzul înaintea celorlalte patru simțuri, ierarhizează Leonardo da Vinci. Da Vinci... *In hoc signo vinces! Vinces*, vei birui – prin chiar sfânta cruce, văzută de biruitorul Constantin. Crucea văzută în vis.

Da, îmi convine! Pictorii se folosesc de ochiul lor.

Dar: „Pictorii pictează cu sufletul“, spune Ştefan Luchian.

Pictorul Ervant Nicogosian (1928–2014) a orbit în ultima parte a vieții lui, pe când mergea înspre nouăzeci de ani. „Ador să dorm pentru că visez că văd“ sunt cuvintele lui, tipărite pe frontispiciul catalogului ultimei sale expoziții.[1] Pusă la patru ace (aşezată pe „simeze“) de Paul Gherasim, expoziția a fost o revelație pentru enorm de multa lume strânsă laolaltă cu acest prilej festiv. Ştiam cu toții că Ervant Nicogosian este un pictor admirabil. Dar cum să pictezi fără să mai vezi?

Uite că se poate. Ervant Nicogosian a pictat, fie şi orb, mai frumos decât o droaie de pictori care degeaba văd.

Fiica lui, Gilda Mologhianu, îi punea culorile pe paletă, în ordinea păstrată de-o viață. Îi dau cuvântul:

Gilda Mologhianu: În ultimii zece ani vederea i-a scăzut progresiv. Cu ochiul stâng nu vedea deloc, cu cel drept zărea doar. Avea un câmp vizual foarte îngustat, în aşa fel încât chiar şi lucrările expuse acum cinci ani la „Simeza“[2] au fost făcute, putem spune, nevăzând. Pe atunci era ajutat de mai tânărul său coleg de atelier, Marian Dobre. Marian nu punea, bineînțeles, niciodată pensula pe lucrările tatălui meu. El venea de trei ori pe săptămână, îl lua de acasă, îl ducea la atelier şi îi aranja pe paletă culorile într-o anumită ordine. Sunt culori pe care le folosea tata în mod obişnuit: întâi albul, apoi ocru galben, ocru auriu, ocru *orange*, sienele, umbrele... Teroasele, cum le numea el. Mai era roşu englez, ultramarin şi, la urmă, negru. Pipăind pânza, putea să lucreze. Văzând însă atât de puțin este greu să faci pictură.

Mihai Sârbulescu: Marian mi-a oferit o probă a felului în care vedea el atunci. „Ai şapcă?“, îl întreabă Ervant Nicogosian. „Nu, n-am şapcă. Am păr în cap.“ „Dar cum arăți? Eşti înalt?“ „Nu, nu sunt.“

1. Noiembrie–decembrie 2014, Galeriile BMR, Bucureşti.
2. Ervant Nicogosian, Galeria Simeza, 2009.

G.M.: După „Simeza“ n-a mai văzut absolut deloc. Avea o cămăruță în casă, amenajată ca atelier. Eu îi puneam culorile pe paletă, tot așa, în ordinea cerută de el. Îi arătam cum sunt pânzele, unde e partea de sus, cea de jos, stânga, dreapta, mijlocul... Pipăia locul cu palma, tot timpul nervos fiindcă nu reușea să vadă. Viața lui era pictura.

M.S.: Iar pictura îl înfuria, în loc să-l bucure.

G.M.: Atunci se enerva cel mai tare, când picta. Simțea o neputință teribilă.

M.S.: „De ce mai pictez? Fac pictura de râs!“ – mi-a povestit Marian că striga el cu durere, în timpul lucrului. Şi totuşi, Ervant Nicogosian aduce picturii cea mai înaltă laudă. Simțirea este mai presus de retină...[1]

*

Îmi amintesc nişte zile de vară petrecute în urmă cu mulți ani (1976) împreună cu sora mea, Anca, într-un sat moldovenesc. Satul se numeşte Stănița. Voievodul Ştefan cel Mare, în măreață atitudine – privire severă, coroană masivă pe creştet şi în mână sabia grea –, străjuie căsuța unde suntem găzduiți. Nu pare să se uite la noi. Şade doar, pe peretele văruit alb: o litografie colorată. De fapt doar asta şi este, cu toate că Maria, care ne-a adus cu drag aici în căsuța ei părintească, ni-l prezintă ca pe un odor neprețuit, moştenire de familie. Este o bine-cunoscută şi populară litografie, cred că foarte răspândită în vremea aceea prin casele moldovenilor. Nu mă dau deloc în vânt după ea, totuşi se află încadrată cu o ramă din lemn frumos îmbătrânit de timp. Mie îmi place mai mult rama, decât restul, decât poza... Şi totuşi, întreg neamul Balanilor, poate chiar şi întreaga Moldovă se uită cu mare respect, cu evlavie la această imagine, discutabilă din punctul de vedere al artei.

1. Interviu publicat în catalogul expoziției de la BMR.

Se uită de fapt doar la ea. Este Ştefan cel Mare! Ajunge atât! Iar lucrul se întâmplă, cum povestesc, cu douăzeci şi cinci de ani mai înainte de oficiala canonizare a voievodului.

Cum procedăm cu acesta, cu însuşi măreţul chip litografiat, care mie mi se pare o realizare mult mai prejos decât lemnul ramei – pe când aici, în Moldova, treaba stă cu totul altfel? Mare dandana! Odată pornite, dezbaterile nu pot sta locului. Avalanşa creşte...

Discuția este veche. Ce se vede într-o icoană? Se vede ceea ce este de văzut. Şi totuşi, cui aduci închinare tu, creştine: icoanei, ori iconarului? Chipului închinat, sau meşteşugului de reprezentare? Fiindcă, de văzut, se văd la fel de limpede amândouă. Ori cumva te închini la o manieră de lucru? Stilului neobizantin? Mediocrității? Oare evlavia să aibă trebuință de lipsa simțului artistic sau de putința neutralizării acestuia?

„Închinarea urcă de la icoană la prototip", explică Sinodul al VII-lea Ecumenic. Credincioasă acestei înalte instanțe, prietena noastră Maria (monahie mai târziu la mânăstirea Agapia) închide hotărât lanțul dezbaterilor. De îndată ce primeşte o chilioară a ei, repede şi strămută voievodalul odor, din casa părintească de la Stănița, în singurătatea chiliei de la Agapia. Pe un perete de asemenea văruit alb.

Casa de la Stănița este şi casa copilăriei părintelui Ioanichie Balan, ieromonah la mânăstirea Sihăstria, faimosul alcătuitor al *Patericulului românesc*. Maria, sora cea mică a părintelui, ne face o mare cinste cu venirea aici.

Aici totul se vede frumos, atât de frumos încât cel mai potrivit ar fi să lăsăm deoparte orice dezbateri. Este o casă veche de țară. Odăile sunt albe pe dinăuntru şi pe dinafară. Nu galbene sau policrome. Gospodăria te îndeamnă să bagi seama la strălucirea florilor din grădină, la bogăția de pe aripile unui fluture...

În natură, intensitățile cromatice sunt dispuse în cantități mici. Prețioase. Uite, asta se vede şi în ogradă. Curcanul cu salba lui de rubine, superb învinețită în ceasul mâniei şi numai atunci! Degeaba îşi rupe bojocii, la rândul lui, şi cocoşul, căci mândra lui creastă nu-i în stare de asemenea performanță.

Când eram mic, tata compusese o poezioară numai pentru mine:

Piu, piu, piu,
Piu, piu, piu,
Vreau și eu cocoș să fiu!
Pui, pui, pui,
Pui, pui, pui,
Să am creastă ca a lui!

Remarcabilă năzuință!

Vin mai departe găinile, albe, negre, dar şi pestrițe, sunt şi roşii, arămii, porumbace, unele încălțate şi moțate. Ce mai nuanțe, ce noblețe de penăjerie! Toate acestea se profilează perfect pe bătătura de pământ.

Tot aici, printre orătăniile care fojgăie în bătătură, mi se pune în față o scenă greu de întâlnit chiar şi între oameni. Ea nu ține nici de cromatică, nici de sonoritate – de cine bate la ochi ori strigă mai tare. Nu atârnă de nici unul dintre cele cinci simțuri ale noastre. Să fie de găsit numai în lumea păsărilor? Oricum, deoparte de pestrița cotcodăceală se țin două ghemulețe de puf: doi puişori, unul de găină şi altul de curcă. Strânşi unul în altul pe picioruşele firave, tremură laolaltă. Şi, cu cât tremură, cu atât se adună mai mult unul în celălalt, ca una şi aceeaşi singurătate. Cu pielița de pe ochi închisă, în sine zăvorâți, s-au izolat de neamul lor, de întreaga lume. De pe ei se cerne puful. Sunt bolnăviori, mult nu o mai duc... Firul de viață rămas, îl țin împreună. Firul acesta, destrămat acum, nu mai e o râmă pe care să

şi-o dispute cu voioşie. Nu se despart, sunt mereu împreună. Departe de ceilalți.

Gazda noastră este Elena Balan, bătrâna mamă a Mariei şi a părintelui Ioanichie. I-am făcut portretul, după ce-am desenat-o pe Maria curățând cartofi într-un lighenaş, în curte, şi pe nepoțelul Emil cu pisica în brațe.

Elena Balan are un autoportret la care lucrează de amar de ani, la care încă trudeşte şi care întrece cu mult puterea mea de reprezentare. Ea nu ştie că este un autoportret acela. Crede că-i numai un ceaslov din acelea mari, grele, îmbătrânit odată cu ea. La rugăciunea de seară în cămara sufletului său se stinge becul electric şi se aprinde o lumânare. Ca la miezonoptică, la mânăstirea Sihăstria.

Flacăra se ridică, ceara curge... Şi pătează mereu demult îngălbenitele file. Se scurge seara, se scurge noaptea, aşa cum se topesc şi viețile noastre. Elena Balan lasă această urmă a trecerii ei şi numai a ei, acest testament pecetluit cu ceară. Acest ceaslov ajuns de necitit aproape, într-atât arată de înnegrit, de cocoşat, de ars.

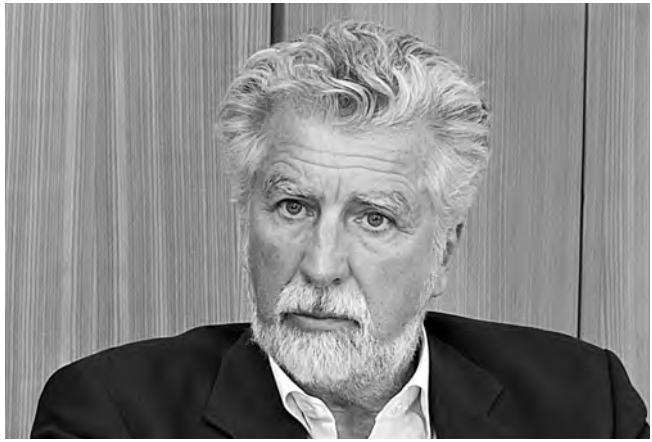

© Cosmin Băluță

Victor Ieronim Stoichiță a ținut cursuri de istoria și teoria artei la cele mai prestigioase universități europene. Din 1991 este profesor la Universitatea din Fribourg (Elveția). Dintre cărțile publicate la Editura Humanitas: *Instaurarea tabloului*, *Scurtă istorie a umbrei, Ultimul Carnaval*, *Efectul Pygmalion*, *Efectul Sherlock Holmes*, *Cum se savurează un tablou și alte studii de istoria artei*, *Despărțirea de București. O povestire*.

Victor Ieronim Stoichiță

O adiere

(Traducere din limba franceză de Mona Antohi)

UNA DINTRE CELE MAI CUNOSCUTE PÂNZE REALIZATE DE Vittore Carpaccio la începutul secolului al XVI-lea pentru Scuola degli Schiavoni din Veneția (fig. 1) îl reprezintă, ştim astăzi, pe Sfântul Augustin în camera lui de lucru. Piesă importantă a ciclului comandat de dalmațienii din Veneția (*schiavoni*) pentru a-şi cinsti protectorul, Sfântul Ieronim, acest tablou a fost multă vreme considerat, în mod greşit, o reprezentare a *Sfântului Ieronim în oratoriul său*.[1]

Forța unei anumite iconografii ieronimite a fost probabil cea dintâi responsabilă de persistența acestei false identificări, fapt la care s-a adăugat desigur contextul real al Şcolii. Anumite incoerențe de ordin iconografic şi topografic au ieşit însă curând la iveală. Cum se explică aspectul încă juvenil al acestui „Ieronim" şi cum să înțelegem locul acestei scene într-o povestire biografică ce ar fi trebuit, în mod logic, să se încheie cu moartea şi funeraliile sfântului? Şi de ce „Ieronim" nu este reprezentat, potrivit tradiției, în calitate de cardinal, şi de ce

1. G. Ludwig, Pompeo Molmenti, *Vittore Carpaccio. Sa vie, son œuvre, son temps*, Hachette, Paris, 1910, pp. 161 şi urm.

1. Vittore Carpaccio, *Viziunea Sfântului Augustin*, 1502, ulei pe pânză, 141 x 211 cm, Scuola di San Giorgio degli Schiavoni, Veneția

leul îmblânzit, care devenise între timp unul dintre atributele sale, este înlocuit aici cu un simpatic cățeluș la pândă?

Toate aceste întrebări şi multe altele au condus la studiul fundamental al lui Helen I. Roberts, care a demonstrat, în 1959, că personajul reprezentat nu era câtuşi de puțin Ieronim, ci Augustin, şi, lucru important, că această schimbare de nume nu punea deloc în chestiune locul pânzei în ciclul ieronimit, conferindu-i însă o altă valoare.[1] Într-adevăr, acest studiu a dovedit că scena reprezentată se inspira dintr-o scrisoare apocrifă adresată de Augustin lui Chiril, patriarhul Ierusalimului, evocând o experiență-limită survenită în chiar

1. Helen I. Roberts, „St. Augustine in «St. Jerome's Study»: Carpaccio's Painting and Its Legendary Sources", *Art Bulletin*, 41/4, 1959, pp. 283–297.

clipa morții lui Ieronim, *anno Domini* 420.[1] În scrisoare (şi în tabloul care s-a inspirat din ea), Augustin, care se afla la Hippona, în nordul Africii, se pregăteşte să-i scrie o epistolă mentorului său, Ieronim, care se găsea pe atunci la mii de kilometri distanță, la Betleem. Dar Augustin nici nu-şi începe bine scrisoarea către Ieronim, când e informat, în chip miraculos, de moartea destinatarului său. Relația epistolară se întrerupe, făcând loc unei experiențe telepatice.

Studii mai recente au aprofundat anumite aspecte ale acestei descoperiri a lui Helen Roberts, aducând observații importante, conducând totodată reflecția spre posibile aluzii politice şi, în special, spre ipoteze care vizau diverse personaje contemporane care, în tabloul lui Carpaccio, s-ar fi putut ascunde sub masca Sfântului Augustin.[2] În ciuda acestor studii valoroase, mi se pare că unele din întrebările principale referitoare la această operă merită să fie reformulate. Îmi propun deci să reiau dezbaterea pornind de la constatarea că pictorul venețian trebuia să se confrunte cu punerea în scenă a două dintre cele

1. Roberts utilizează anonimul *Hieronimus. Vita et transitus*, Pasquale & Bertochus, Venezia, 1485. Augusto Gentili, *Le storie di Carpaccio. Venezia, i Turchi, gli Ebrei,* Marsilo, Venezia, 1996, p. 167, atrage atenția asupra altor ediții, anterioare şi posterioare, şi asupra versiunilor în *volgare.* Vezi, în această privință, şi Anne Jacobson Schutte, *Printed Italian Vernacular Religious Books 1465–1550: A Finding List*, Droz, Genève, 1983, pp. 171–173. În ce mă priveşte, mă refer la incunabulul *Vita del glorioso sancto Hieronymo doctore excellentissimo,* Michele Manzolo, Treviso, 1480, de la Bayerische Staatsbibliothek din München. Îi mulțumesc Alessandrei Mascia pentru ajutorul acordat în consultarea şi transcrierea acestei lucrări.

2. Gentili, *Le storie di Carpaccio,* pp. 65 şi urm.; Patricia Fortini Brown, „Sant'Agostino nello studio di Carpaccio: un ritratto nel ritratto?", în *Bessarione e l'Umanesimo. Catalogo della mostra*, a cura di Gianfranco Fiaccadori, Vivarium, Napoli, 1994, pp. 303–319 ; Daniela Ambrosini, „«Victor Carpathius Fingebat». Viaggio intorno e fuori lo studio di Sant'Agostino nella Scuola di San Giorgio degli Schiavoni", în *Studi veneziani*, NS. XXXIX, 2000, pp. 47–96.

mai mari provocări suferite vreodată de reprezentare: minunea transmiterii de la distanță şi crearea, în imagine, a unei realități intermediare, la jumătatea drumului dintre prezență şi absență. Procedând astfel, îmi voi concentra investigația asupra dispozitivului vizual conceput de pictorul venețian, dar voi examina şi textul care i-a servit drept punct de pornire. Desigur, nu vom considera tabloul ca o simplă transpunere a unui text în imagine, chiar dacă firele care se țes între povestirea scrisă şi povestirea pictată sunt aici purtătoare ale unor semnificații speciale. Complexitatea acestei relații se datorează caracterului vizionar al evenimentului relatat şi faptului că atât dispozitivul textual, cât şi dispozitivul pictural se confruntă, fiecare în maniera sa, cu o comunicare bruiată.

Voi considera textul şi imaginea ca „dispozitive", în cea mai simplă accepțiune a cuvântului, mai precis ca „maşini care produc sens", ținând totodată cont – pe calea deschisă de Michel Foucault şi defrişată recent de Giorgio Agamben – de echilibrul, uneori precar, între cunoaştere şi putere, subînțeles de orice dispozitiv.[1] În ceea ce mă priveşte, voi acorda o atenție cu totul specială „mizelor telepatice" ale maşinilor respective: *scrisoarea* (sau *pseudoscrisoarea*), pe de o parte,

1. Ne amintim că Foucault înțelegea prin dispozitiv „un fel de formațiune care, la un moment dat, a avut ca principală funcție să răspundă la o urgență. Dispozitivul are deci o funcție strategică dominantă [...], ceea ce presupune că e vorba aici de o anumită manipulare a raporturilor de forțe, fie pentru a le dezvolta într-o anumită direcție, fie pentru a le bloca, pentru a le stabiliza sau a le utiliza. Dispozitivul este deci întotdeauna înscris într-un joc de putere, fiind totodată legat şi de una din bornele de cunoaştere care se nasc din acest proces, dar îl şi condiționează". M. Foucault, *Dits et écrits*, Gallimard, Paris, vol. III, 1994, pp. 299 şi urm.; vezi şi G. Agamben, *Qu'est-ce qu'un dispositif?*, Payot & Rivages, Paris, 2007 (vezi de asemenea *Ce este un dispozitiv*, în Giorgio Agamben, *Prietenul. Ce este un dispozitiv? Biserica și împărăția*, trad. de Vlad Russo, Humanitas, Bucureşti, 2012 – n. tr.).

tabloul (sau, mai exact – aşa cum vom vedea în curând –, tablourile), pe de altă parte. Sper să pot demonstra astfel rolul jucat de interacțiunea senzorială în construirea acestui dispozitiv magistral.

Scrisori

Să luăm, pentru început, scrisoarea. Toate studiile care i-au fost consacrate au subliniat caracterul apocrif şi faptul că aceasta nu poate fi anterioară secolului al XIII-lea. Marele ei succes s-a datorat mai ales difuzării în formă tipărită, începând cu sfârşitul secolului al XV-lea, a legendelor referitoare la viața şi moartea Sfântului Ieronim.[1] În schimb, s-a acordat mai puțină importanță ideii că acest text funcționează prin includeri succesive. Într-o scrisoare adresată lui Chiril, patriarhul Ierusalimului, Augustin povesteşte avatarul epistolei sale către Ieronim. Avem de a face cu o adevărată înlănțuire de cereri, solicitări, implorări. Pe scurt: Martin de Toulouse este interesat de sufletele preafericite. Îl însărcinează pe Severus să intervină pe lângă Augustin pentru a obține un text de referință. Conştient de limitele sale, Augustin se pregăteşte să-i ceară sfatul lui Ieronim, scriindu-i o scurtă epistolă (*breve epistola*) în speranța că sfântul îi poate răspunde, la rândul său, în scris (*di questo sentesse mi dovesse scrivere*). Dar nici nu apucă bine să pună pe hârtie salutul obişnuit, că se petrece un eveniment:

> ...deodată a apărut o mare lumină: o lumină cum nu mai văzusem niciodată. O claritate şi o frumusețe care nu pot fi exprimate în cuvinte, cu

1. Vezi Louise Pillion, „La légende de Saint Jérôme d'après quelques peintures italiennes du XIVe siècle au Musée du Louvre", *Gazette des Beaux-Arts*, 3e série, XXXIX, 1908, pp. 306–316, precum şi Roberts, „St. Augustine in «St. Jerome's Study»" şi Schutte, *Printed Italian Vernacular Religious Books*, pp. 171–173.

> un parfum atât de suav, încât mirosurile cunoscute până acum nu mai sunt decât nişte amintiri din trecut...[1]

Augustin se întrerupe din scris. Pactul epistolar explodează într-o experiență alternativă, căreia îi vom percepe în primul rând caracterul „plurisenzorial". Explozia luminoasă şi emanația olfactivă vor fi urmate curând de irumperea unei voci. În ciuda tensiunii în care se află, Augustin notează conştiincios locul (*cella in Iponense*) şi ora evenimentului (*lhora de la compieta*), înainte de a se lăsa transportat. Uimirea puternică – povesteşte el – a antrenat curând o paralizie a membrelor, ba chiar o stare cataleptică (*per lo stupore de tanta maraviglia perdi subito la forteza de li membri*), fapt care nu l-a împiedicat totuşi să pună sub semnul întrebării propriile simțuri, greu încercate atât de explozia vizuală fără seamăn, cât şi de misterioasa mireasmă. Printr-un artificiu abil, explicația acestei dintâi (dar duble) enigme (enigmă vizuală/enigmă olfactivă) survine doar într-un al doilea moment, prin amplificarea situației „plurisenzoriale": irumperea unei voci, aşadar apariția factorului sonor, va oferi cheia a ceea ce se întâmplase. Vom remarca însă repede că această „voce" nu face decât să profereze, pornind de la explozia luminoasă şi nebuloasa odoriferantă, un discurs despre zădărnicia oricărei tentative de a înțelege aici, în lumea noastră, misterele beatitudinii celeste. Discursul său instaurează un domeniu al incertitudinii:

> ...şi cum stăteam cufundat în gânduri, întrebându-mă ce-ar putea însemna toate astea, am auzit din această lumină o voce care rostea următoarele cuvinte: Augustine, Augustine, ce vrei tu să ştii? Crezi oare că e cu putință să pui marea întreagă într-un mic vas? Şi să ții tot cuprinsul pământului în pumn? Şi să opreşti cerul, ca să nu se mai mişte? Cum îți închipui c-ai putea face una ca asta? Crezi că poți să vezi lucruri pe care nici un om n-a

1. *Vita del glorioso sancto Hieronymo*, p. 44 v.

> putut vreodată să le vadă sau să le înțeleagă? Şi să auzi ceea ce nicicând n-a fost auzit ori visat? Şi să înțelegi ceea ce nici o inimă omenească n-a putut vreodată să înțeleagă ori să gândească? Sau socoți că le poți înțelege? Şi care va fi sfârşitul lucrurilor nesfârşite? Şi cu ce măsură socoți c-ai putea măsura nemăsurabilul?[1]

Ne dăm seama că încă n-a sosit ceasul în care să înțelegem beatitudinea eternă, căci ea e rezervată doar acelora care, după o viață exemplară, vor avea acces la gloria divină.[2]

Reacția lui Augustin în fața acestui discurs, prin care *vocea* „clarifică" (fără a o face cu adevărat) inefabilul *strălucirii* inițiale şi indicibilul *miresmei* liminare, nu se lasă aşteptată:

> La aceste cuvinte, aşa cum am spus mai sus, am fost uluit văzând ce lucru minunat este. Mi se părea că pierduse orice vigoare şi că avea încă şi mai puțină cutezanță. Aşa că am vorbit cu voce tremurătoare.[3]

Pasajul este important, fiindcă tematizează dialogul purtat de „gura tremurătoare" a lui Augustin cu o voce invizibilă, dialog care, la urma urmei, se învârte în cerc, nefăcând decât să dezbată problema indicibilului, incomunicabilului. Misterioasa voce poartă un „nume", şi dezvăluirea acestuia are o miză dublă. Prima este de ordin etimologic, fiindcă înțelegem că acela care vorbeşte este un „nume sfânt" (*hiero-nymos*). A doua închide o buclă, tematizează miracolul şi proclamă, cu titlu de

1. *Ibidem*.

2. Compunerea şi prima difuzare ale acestui text trebuie desigur înțelese în contextul disputelor cu privire la viziunea rezervată „preafericiților", care au agitat spiritele şi au atins apogeul în secolul al XIII-lea. Vezi în această privință Christian Trottmann, *La Vision béatifique: des disputes scolastiques à sa définition par Benoît XII*, Ecole française de Rome, Palais Farnèse, Rome, 1995.

3. *Vita del glorioso sancto Hieronymo*, p. 45v.

exemplu personal (exemplul lui Ieronim/Hieronymos), posibilitatea viziunii beatifice.[1] Trebuie totuşi subliniat faptul că, după ce-şi dezvăluie identitatea printr-o frază la persoana întâi (*hor sape che io sono quello Hieronymo prete*), vocea îşi va continua discursul printr-un du-te-vino semnificativ între persoana întâi şi persoana a treia:

> Sunt Ieronim, preotul căruia ai început deja să-i scrii o scrisoare pe care urma să i-o trimiți. Acel suflet şi-a lepădat acum trupul nevolnic la Betleem, aducând laude lui Cristos, fiul lui Dumnezeu cel slăvit, precum şi întregii curți cereşti, împodobită de toată frumusețea clară şi strălucitoare, înveşmântată în veşmântul auriu al nemuririi.[2]

„Vocea" vorbeşte deci despre „suflet" şi-l descrie:

> Înconjurat de o frumusețe nemaiîntâlnită şi de bucurie, în triumful tuturor bunurilor eterne, împodobit cu o cunună bătută cu pietre prețioase, împodobit de beatitudine infinită şi de o imensă bucurie.[3]

Discursul derapează din nou, trecând, aparent fără nici o dificultate, de la descrierea la persoana a treia a unui suflet preafericit, la o confesiune la persoana întâi, fiindcă, înțelegem noi, misterioasa voce *este* sufletul preafericit însuşi. El îşi istoriseşte starea prezentă şi viitoare:

> Şi cu această slavă merg în împărăția cerurilor, unde trebuie să rămân veşnic alături de ceilalți sfinți, cu care voi cânta şi mă voi bucura. Aici, pe pământ, nu mai aştept gloria, dar ea va creşte odată ce mă voi uni cu trupul slăvit, care nu va mai muri niciodată.[4]

1. *Vita del glorioso sancto Hieronymo*, p. 45v.
2. *Ibidem*.
3. *Ibidem*, p. 45r.
4. *Ibidem*.

Grația acordată lui Augustin este remarcabilă, fiindcă timp de câteva ore (*piu hore*) a putut să comunice cu spiritul lui Ieronim. În locul unui schimb epistolar, Augustin a beneficiat de un dialog supranatural. Acest fapt duce la criza ultimei relații epistolare care părea să subziste (pactul Augustin–Chiril):

> O, preaiubite părinte Chiril, scurta mea scrisoare ar deveni prea lungă dacă aș scrie toate felurile în care mi s-a înfățișat sufletul cel sfânt. Sper însă că în câțiva ani o să pot veni la Betleem ca să văd sfintele moaște și atunci o să vă spun fără oprelişti toate lucrurile pe care le-ați auzit. [...] Dar chiar de-aș cunoaște toate limbile pământului, tot n-aș putea exprima lucrurile subtile și înalte pe care mi-a cerut să le explic. După care lumina aceea a dispărut din fața ochilor mei, deși a rămas în acel loc o mireasmă fără seamăn.[1]

Impasul convenției epistolare-cadru este, desigur, o figură retorică menită unei *mise en abyme* a unui dispozitiv plurisenzorial al cărui simptom (și simbol) este mireasma. Experiența telepatică înlocuiește mesajul scris pe care Augustin ar fi vrut să-l obțină din partea lui Ieronim. Sau, mai exact, scrisoarea adresată lui Chiril, care relatează toată această poveste, construită pe raportul dintre criza epistolară și emisia telepatică, devine în cele din urmă un „pseudotratat despre beatitudinea sufletelor". Epistola lui Chiril *este* tratatul, sau cel puțin erzațul său, spectrul său.

Tablouri

Să redai minunea telepatică în pictură nu era lucru ușor, și opera lui Carpaccio o demonstrează din plin. Principala cauză a obstacolelor interpretative pe care le întâlnim astăzi constă în faptul că ne aflăm în

1. *Ibidem*, p. 45v.

fața unui dispozitiv perturbat. A fost nevoie de intervenția expertizei universitare pentru a repune (dar numai parțial) lucrurile la locul lor. Meritul lui Helen Roberts, care a scos pentru prima oară în relief raportul dintre pânza lui Carpaccio şi scrisoarea lui Pseudo-Augustin, a fost fără îndoială considerabil şi a marcat, pe drept cuvânt, cercetările ulterioare, amăgite totuşi cu uşurință de unul dintre viciile constitutive ale unei anumite iconologii. Pe scurt, este vorba de credința, un pic ingenuă, că dificultățile interpretative ale unei imagini s-ar datora în primul rând uitării unui text-matrice. Or, dificultățile interpretării acestei opere nu trebuie căutate în primul rând şi în mod necesar în eclipsa unui text (oricât ar fi el de important), ci se află în modificarea relației inițiale care exista la baza ciclului pictural de la Scuola degli Schiavoni. Pe scurt: ceea ce am numit noi „dispozitiv telepatic al operei" ridică astăzi probleme de lectură suplimentare, datorate marelui incendiu şi mutării din 1551 a acestor pânze într-o nouă clădire.[1]

Toți specialiştii sunt de acord că actuala dispunere este arbitrară. Dar nu s-a dat prea multă atenție (de fapt, din câte ştiu, nici una) urmărilor directe ale acestui fapt asupra înțelegerii lucrării lui Carpaccio.

Îmi exprim aici în mod explicit opinia că ordinea acestor pânze, astăzi modificată, ar trebui regândită.[2] Mai exact, mi se pare că actuala lor aranjare, care plasează la sfârşit experiența telepatică a lui Augustin, este consecința bruierii posterioare a unui dispozitiv care, la început, funcționa cu totul altfel.

În dispunerea pe care o consider inițială şi care se baza pe succesiunea *Miracolul leului îmblânzit/Viziunea Sfântului Augustin/Funeraliile Sfântului Ieronim*, ciclul propunea o sintaxă vizuală care venea să completeze coerența iconografică.

1. Ludwig/Molmenti, *Vittore Carpaccio*, ed. cit., pp. 165 şi urm.

2. Vezi, în această privință, G. Perocco, *Guida all Scuola di San Giorgio degli Schiavoni*, Scuola Dalmata di SS. Giorgio e Trifone, Venezia, 1952.

2. Vittore Carpaccio, *Funeraliile Sfântului Ieronim*, 1502, ulei pe pânză, 141 x 211 cm, Scuola di San Giorgio degli Schiavoni, Veneția

Înlănțuirea perceptivă între scena înmormântării lui Ieronim (fig. 2) şi cea în care sufletul acestuia i se înfățişează lui Augustin (fig. 1) avea ca scop eliminarea unei distanțe şi umplerea unui vid. Dispozitivul plurisenzorial de la Schiavoni nu ezită să deconspire câteva dintre mecanismele sale. În *Funeralii*, trupul uscat şi pământiu al lui Ieronim apare în prim-planul reprezentării, sub ochii spectatorului, chiar în pragul acelui pânze.[1] Evidența vizuală a evenimentului, abil subliniată cu ajutorul încadrării în *trompe-l'œil*, devine aproape tactilă prin amplasarea

1. Corespondența cu textul este aici frapantă. Vezi *Vita del glorioso sancto Hieronymo*, p. 9v.

în exergă a unui *cartellino* care poartă numele „regizorului“ (VICTOR CARPATHIUS FINGEBAT) şi data când a fost făcut (MDII). Marca auctorială se revarsă din reprezentare. Accesul vizual şi „aproape tactil“ conferă reprezentării caracterul unei mărturii. Avem acces „imediat“ la înmormântarea lui Ieronim, la un Sfânt Ieronim mort, la trupul său neînsufleţit. Un proces de dedublare îşi face însă loc: spectatorul asistă la funeraliile sfântului într-o stare intermediară care oscilează între *percepţia evenimentului* şi *percepţia reprezentării evenimentului*.

Augustin, aflat în oratoriul său de la Hippona (fig. 1), nu asistă la eveniment, dar este, ca să spunem aşa, „pus la curent“. E învăluit de un cu totul alt tip de prezenţă: de o prezenţă „pneumatică“, de un Ieronim fără trup, numai spirit, un Ieronim într-o stare alternativă, de sufletul lui luminos, înmiresmat, vorbitor.

Dacă obiectul principal al scenei înmormântării era trupul lui Ieronim, obiectul principal al scenei alăturate este sufletul lui. Cele două scene sunt totuşi legate prin strânsa simetrie a aluziilor la Înviere: acea *verde palma* care creşte din pământul uscat (fig. 2), pe de o parte, şi Cristos care învinge moartea, pe de altă parte (fig. 1).[1]

Provocarea cu care se confrunta pictorul nu era de neglijat: să faci să se vadă trupul neînsufleţit/să faci „să se simtă“ sufletul imaterial. Mai mult, sarcina lui consta în crearea unui dispozitiv care să sugereze, la joncţiunea dintre văz şi pipăit, puterea sufletelor preafericite. Carpaccio a avut grijă să conceapă şi să articuleze suporturile reprezentării (cele două pânze) astfel încât spectatorul să poată percepe simultaneitatea morţii şi a apariţiei. El a încredinţat această sarcină unei interfeţe necesare, unui obiect figurativ apt să opereze acea joncţiune. Este vorba

1. Ne vom raporta aici la ultimele rânduri din *Epistola del transito del barbato Hieronymo* , p. 83v.: „*Qui se contien del glorioso & degno / Hieronymo doctor il bel finire / Che fecce a nostro exemplo per salir / Come verde palma nel beato regno*“.

de fereastra spre care Augustin îşi îndreaptă întreaga atenţie şi care este, în economia reprezentării, un ecran cu valoare simbolică. Obiectul principal al acestei pânze este doar în aparenţă Augustin sau camera lui de studiu. Obiectul principal al reprezentării este sufletul lui Ieronim, prezenţa lui, plutirea lui. Fereastra reprezintă o fisură, un interstiţiu.

Înainte de a aprofunda scenografia rafinată creată de Carpaccio, mi se pare util să iau în considerare câteva documente iconografice anterioare sau posterioare.[1] Prin acest demers, încerc nu atât să disting raportul concret al pictorului venețian cu o iconografie pe cale să se cristalizeze pe baza pseudoepistolei adresate lui Chiril, cât să creez un cadru apt să pună în lumină caracterul alternativ al experienței prezente la Schiavoni. Vom remarca de la bun început că în majoritatea exemplelor cunoscute recursul la fereastră ca ecran de proiectare este constant, dar că folosirea sa e foarte diferită.

Un miniaturist francez din ultima parte a secolului al XV-lea s-a confruntat în mod special cu scrisoarea lui Pseudo-Augustin (fig. 3). Anluminura care orna prima pagină a unei variante latine în manuscris a epistolei către Chiril precedă începutul textului pe care-l putem citi în josul paginii (*Gloriosissimi christiane fidei athlete, sancte matris eccelsie lapidis angularis*). În imaginea de deschidere îl vedem pe episcopul de Hippona, care tocmai şi-a întrerupt misiva către Ieronim. Fraza de salut e încă lizibilă pe foaia ce se odihneşte pe pupitru (*Iheronimo presbytero Augustinus salutem*)[2], în vreme ce semnele întreruperii (pagina pe jumătate albă, pana suspendată în aer) stau mărturie pentru minunea care s-a petrecut. Miniaturistul a preferat să redea apariția cât

1. Recenzate, în majoritatea lor, de Roberts, „St. Augustine in «St. Jerome's Study»".

2. Vezi, în legătură cu acest subiect, Eugene F. Rice, Jr., *Saint Jerome in the Renaissance*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore/London, 1985, pp. 51 şi urm.

3. Anonim, *Viziunea Sfântului Augustin*, miniatură, Walters Art Gallery, Baltimore, Ms. 304, fol. 59

mai concret cu putință. Invadând camera lui Augustin, *pneuma* a spart oblonul unei ferestre, iar dublul lui Ieronim, sub forma unei *animula* împodobite cu pălărie de cardinal, pluteşte în spațiu. Ar fi deci inutil, chiar greşit, să căutăm în această naivă narativizare figurativă a evenimentului o corespondență textuală punctuală. Textul nu menționează nici fereastra, nici *animula*, ci doar *inefabile subito lumen* care pătrunde în *cella in Yponie* şi al cărei impact provoacă emoția profundă a lui Augustin (*Quo a me viso stupore admirationeque commotus cum et*

membrorum repente virtutes amisi). În ciuda evidentei sale ingenuități, munca miniaturistului nu a fost derizorie: această invenție figurativă sugerează o tensiune şi subliniază, doar prin mijlocirea vizualului, diferența esențială dintre lumina naturală (ziua care pătrunde în încăpere prin geamurile transparente) şi *inefabile lumen* (lumina supranaturală, vehicul pneumatic care învinge orice obstacol). Toate acestea se petrec, fapt ce nu trebuie neglijat, în cadrul unui manuscris care îmbină textul şi imaginea. Pagina anluminată se prezintă, în abila împletire dintre scris şi figurație, ca dispozitiv compozit care juxtapune suportul scriiturii, încadrarea decorativă şi cadrajul arhitectural. Antrenat într-un du-te-vino perceptiv, cititorul este spectator, iar spectatorul cititor.

La Carpaccio, prezența sufletului volatil al lui Ieronim în *studiolo* lui Augustin este încredințată altor strategii figurative, una dintre ele fiind iruperea luminoasă prin fereastra cu obloane închise. Este, desigur, o soluție al cărei efect cere o atenție sporită din partea spectatorului, şi nu vom fi mirați să constatăm că după doar câțiva ani de la realizarea ciclului de la Schiavoni un alt pictor venețian, Giovanni Mansueti, a revenit la o formulare mai accesibilă (fig. 4).[1] În lucrarea sa, deschiderea care serveşte drept fereastră devine locul unei teofanii realizate prin metode aflate la mijlocul distanței dintre strategia figurativă abordată de ilustratorul lui Pseudo-Augustin latin şi cea a lui Carpaccio. *Cella* lui Augustin, la care spectatorul are acces grație unor strategii de cadraj care nu se îndepărtează de cele utilizate de miniaturistul din secolul al XV-lea, este imaginată ca parte a unei mânăstiri. Cel mai probabil, reprezentarea trebuie înțeleasă în contextul mai larg al unei dezbateri de nuanță monastică între „viața activă“ şi „viața contemplativă“.

1. *Cf.* H.W. van Os *et al.* (ed.), *The Early Venetian Paintings in Holland*, The Netherlands Institute for Art History, Florence, 1978, pp. 106–109 şi Fortini Brown, *Sant'Agostino nello studio di Carpaccio*, pp. 306–307.

4. Giovanni Mansueti, *Viziunea Sfântului Augustin*, Ministerul Culturii, Haga

Dialogul între cele două atitudini, bine pus în scenă de acest tablou dublu, nu vizează doar o opoziție, ci şi o interacțiune: un călugăr se roagă chiar şi în claustru, spațiu consacrat în principal vieții active; în *cella* lui Augustin, un cleric se spetește muncind. Contemplația augustiniană ocupă totuşi prim-planul scenei. Cu ochii ridicați, sfântul episcop se lasă hipnotizat de apariția „dublurii" lui Ieronim. Spectrul, un Ieronim bărbos de astă dată, plutind îngenuncheat într-un nimb de lumină şi de heruvimi, se opreşte pe un prag şi începe din acest spațiu-interstițiu un dialog. Față de efracția pneumatică propusă de miniaturist şi regia luminilor sugerată de Carpaccio, Mansueti oferă o soluție intermediară, dar cu o amprentă hotărât arhaică.

5. Benozzo Gozzoli, *Viziunea Sfântului Augustin*, 1465, frescă, Sant'Agostino, San Gimignano

Parcurgând iconografia augustiniană sau ieronimită a secolului al XV-lea, constatăm importanța acordată de majoritatea pictorilor creării unor dispozitive telepatice şi variabilitatea acestor dispozitive în funcție de mediile de expresie. Astfel, când Benozzo Gozzoli a abordat tema apariției sufletului lui Ieronim, în ciclul dedicat vieții Sfântului Augustin în biserica omonimă din San Gimignano, el a trebuit (şi a ştiut) să transforme servituțile locului în mijloace de expresie. *Cella* din Hippona este prevăzută cu o fereastră, dar Ieronim i se adresează lui Augustin direct din ceruri, ca să spunem aşa (fig. 5). Sufletul său este reprezentat sub forma unei *imago clipeata*, iar strălucirea aurie a nimbului care-l înconjoară îi demonstrează alteritatea. Scenografia frescei

6. Francesco Botticini, *Funeraliile Sfântului Ieronim* și *Viziunea Sfântului Augustin* (fragment din predela retablului Sfântului Ieronim), spre 1490, National Gallery,

ține cont, într-un fel cu totul special, de amplasarea sa arhitecturală, în apropierea unei ferestre reale, fapt care contribuie în mod decisiv la realizarea unui impact vizual apt să exprime minunea. Scena apariției este concepută, contrapunctic, la confluența surselor luminoase. În intenția inițială, care ținea desigur de efectul de contre-jour creat de biforul corului, nimbul ce plutea pe cer şi transporta sufletul lui Ieronim avea o strălucire aproape orbitoare.

Cu totul altele erau mizele povestirii figurative care se desfăşura pe panourile articulate. Predela lui Botticini, de la National Gallery din Londra, datată 1490, şi care reprezintă episoade din viața lui Ieronim, încheie scena vizitei post-mortem la Augustin (fig. 6). Episcopul de Hippona se opreşte din scrierea epistolei, cufundat în contemplație. Narațiunea se desfăşoară, la rândul ei, contrapunctic, respectând totodată caracteristicile specifice povestirii liniare dictate de suport.

În această predelă, scenele de interior şi scenele de exterior alternează, creând o continuitate spațio-temporală care coroborează mizele iconografice. Distanța geografică dintre Betleem (locul unde s-a săvârşit din viață Ieronim) şi Hippona (locul contemplării augustiniene) este marcată de cezuri care nu fac decât să scoată şi mai mult

în evidență continuitatea liniei de orizont pe care se profilează cărări şerpuitoare, coline, văi. Ni se sugerează astfel călătoria sufletului lui Ieronim care, în această variantă, este reprezentat în plin zbor, însoțit de îngeri şi sprijinit de Sfântul Ioan Botezătorul. *Animula* se află încă pe drum, dar energia sa luminoasă pătrunde în *cella* lui Augustin, traversând peretele despărțitor şi fereastra.

În studiul lor de pionierat despre Carpaccio, Ludwig şi Molmenti subliniază pe bună dreptate caracterul curios al ordinii în care sunt dispuse pânzele la San Giorgio degli Schiavoni:

> Se prea poate ca tablourile să fi fost plasate în această ordine ca urmare a unor necesități materiale sau din greşeală, dar trebuie să adăugăm că reprezentarea Sfântului Ieronim în cabinetul său după moarte şi funeralii era un soi de tradiție artistică. Avem, într-adevăr, şi alte exemple de acest fel. În predela unui tablou al şcolii florentine din Quattrocento, sunt mai întâi reprezentate *Funeraliile Sfântului Ieronim*, apoi *Sfântul în cabinetul lui*.[1]

Îi putem desigur acuza pe cei doi autori de o lectură iconografică grăbită, bazată pe confuzia dintre Ieronim şi Augustin şi pe necunoaşterea surselor scrise, dar ar fi poate excesiv şi nedrept, având în vedere că, în

1. Ludwig/Molmenti, *Vittore Carpaccio*, p. 168.

epoca în care a fost scrisă această monografie, domina echivocul. În realitate, predela lui Botticini se încheie cu un episod cu totul special al vieții post-mortem a lui Ieronim. Nu este câtuşi de puțin vorba de viziunea augustiniană sincronă cu moartea lui Ieronim, ci de ceea ce este de obicei desemnat sub numele de „Apariția din a patra noapte". În clipa în care Augustin, convins de acum înainte de moartea prietenului şi maestrului său, se pregăteşte să scrie un elogiu, este întrerupt de vizita a doi bărbați mai strălucitori decât soarele (*doi homini risplendenti piu chel sole*) care plutesc în mijlocul unei cete de îngeri. Înțelege atunci că e vorba de Sfântul Ieronim şi de Ioan Botezătorul, care-l încurajează în strădania sa.[1]

Mai importante decât inadvertența lui Ludwig şi Molmenti sunt consecințele ei, mai precis justificarea forțată a unei dispuneri liniare tradiționale, care se transmite până la Carpaccio. În predela lui Botticini, între *Funeraliile lui Ieronim* (la Betleem) şi *Viziunea lui Augustin* (la Hippona) se plasează parcursul sinuos al călătoriei sufletului, care a durat – ar trebui noi să înțelegem – câteva zile şi nopți. Tradiționala succesiune spațio-temporală stânga–dreapta acoperă deci un adevărat „cronotop"[2] şi respinge orice aluzie la simultaneitatea evenimentelor.

Dispunerea actuală de la Schiavoni, datorată nefericitei mutări din 1551, şi pe care Ludwig şi Molmenti voiau s-o justifice, urmează, puțin mecanic, o ordine considerată normativă, când, în realitate, potrivit planului inițial, ea era – aceasta este ipoteza mea – mult mai novatoare. Dispozitivul telepatic al lui Carpaccio avea o cu totul altă influență în defăşurarea care prevedea amplasarea viziunii la stânga şi cea a morții la dreapta. Dacă există noutate şi dificultate în con-

1. *Vita del glorioso sancto Hieronymo*, pp. 48 şi urm.

2. Pentru această noțiune, vezi Mikhaïl Bakhtine, *Esthétique et théorie du roman*, Gallimard, Paris, 1978, mai ales pp. 235 şi urm. (vezi şi Mihail Bahtin, *Probleme de literatură și estetică*, trad. de Nicolae Iliescu, Univers, Bucureşti, 1982 – n. tr.).

cepția și percepția acestui dispozitiv, ambele – atât noutatea, cât și dificultatea – depind mai puțin de răsturnarea ordinii tradiționale cât de punerea între paranteze a depănării tradiționale a firelor narative. Carpaccio este singurul pictor care, confruntându-se cu tema viziunii Sfântului Augustin, a realizat un dispozitiv telepatic, exhibându-și propria singularitate.

Telepatia este o chestiune de comunicare la distanță, într-o situație de bruiere a relației spațio-temporale. Și Carpaccio arată că în acest gen de experiențe distanța (raportul *aici–acolo*) nu se mai traduce prin continuitate, ci prin sincopă. Dacă pictorul citise textul lui pseudo-Augustin relatând apariția miraculoasă a sufletului lui Ieronim, de-abia desprins de rămășițele sale pământești (și, din câte se pare, așa stăteau lucrurile), atunci, cred, l-a citit cu mare atenție. Abordarea sa corespundea revendicărilor de originalitate creatoare pe care teoria artei venețiene nu va întârzia s-o teoretizeze:

> ...invenția vine din două surse: din subiectul povestirii și din spiritul pictorului. Din povestire, ea are pur și simplu materia, iar din spirit, pe lângă ordine și coerență, atitudinea, varietatea și ceea ce am putea numi energia figurilor.[1]

Viziunea Sfântului Augustin se petrece într-un spațiu a cărui originalitate a fost de multe ori subliniată de comentatori: un loc descris cu minuțiozitatea învățată de la unii flamanzi, un adevărat *studiolo* de umanist,

1. Lodovico Dolce, *Dialogo della pittura* (1557), în Mark W. Roskill, *Dolce's Aretino and Venetian Art Theory of the Cinquecento*, University of Toronto Press, Toronto/Buffalo/London, 1999, p. 128. (Vezi și trad. rom. a cărții lui L. Dolce în *Secolul de aur al picturii venețiene: critica de artă la Veneția*, trad., note și indici de Oana Busuioceanu, pref. și texte introd. de Victor Ieronim Stoichiță, Meridiane, București, 1980 – n. tr.)

populat cu cărți, instrumente științifice și opere de artă.[1] Temporalitatea evenimentului (abil semnalată atât prin clarobscurul scenei, cât și prin clepsidra al cărei fir de nisip curge încă dintr-un vas într-altul) este conformă cu textul-bază, care plasa miracolul apariției de la Hippona la „compline" (*lhora de la compieta*)[2], care, pe o altă pagină a aceluiași text, erau menționate ca moment precis al morții survenite la Betleem: „*lo spirito del corpo de questo sanctissimo ne lhora de la compieta usciva del corpo*"[3]. Trebuie oare să ne imaginăm că moartea (la Betleem) și apariția (la Hippona) sunt perfect sincrone?

Complinele, trebuie reamintit, reprezintă ora canonică de după vecernie, cu care se încheie serviciul divin. Este un timp de trecere, un timp magic, care tulbură limitele vizibilului și ne invită, zice tradiția, să ne păzim de fantome. Nu există un moment mai prielnic decât acesta pentru ca sufletul lui Ieronim să se elibereze și să se arate. Și nici experiență mai greu de redat decât aceasta. Textul – scrisoarea adresată lui Chiril – o relata totuși, zăbovind asupra luminii strălucitoare, parfumului inefabil, vocii nepământene care invadau în acea clipă de joncțiune *cella in Hiponie*, neuitând să reamintească totuși, la sfârșitul relatării, caracterul în mod fundamental indicibil al evenimentului (*Per tanto vi dico se io havesse tutte le lingue de li homini del mondo non potrei le sotile et alte cosse che egli mi disse explicare*)[4].

1. Pentru descrieri detaliate, vezi Z. Wazbinski, „Portrait d'un amateur d'art de la Renaissance", *Arte Veneta*, XXII, 1968, pp. 21–29 ; Fortini Brown, „*Sant'Agostino nello studio* di Carpaccio", pp. 306–307 și Daniela Ambrosini, „«Victor Carpathius Fingebat»", pp. 59 și urm.

2. *Vita del glorioso sancto Hieronymo*, p. 44r. Asupra acestui punct insistă, pe bună dreptate, și Gentili, *Le storie di Carpaccio*, p. 66.

3. *Vita del glorioso sancto Hieronymo*, p. 38r.

4. *Ibidem*, p. 46r.

Acestei provocări îi va face față și Carpaccio, punând, firește, în mișcare toată știința sa de pictor. Să ne oprim deci, la rândul nostru, asupra modului în care pictorul Carpaccio s-a confruntat cu „inenarabilul".

Camera lui Augustin (fig. 1) este teatrul unei adevărate lupte între lumină și umbră („*contendimento fra lume et ombra*")[1]. Ea este pe jumătate cufundată în penumbră și pe jumătate scăldată în lumina care pătrunde prin cele trei ferestre. Înțelegem că numai cu o clipă mai devreme întunericul începea deja să se instaleze în încăpere, dar cele două sfeșnice fixate pe perete la stânga și la dreapta nu sunt încă aprinse. Ciudat moment, desigur, ca să începi o scrisoare, fie ea și – ca să spunem așa – o „scrisoare de clarificare". Din fericire, soseşte o „lămurire". Printr-un miracol și în formă dublă: ca *luce* și ca *lume*. *Luce* se răspândeşte în cameră, *lume* ilumineză spiritul.[2] Pictorul îi conferă acestei duble lumini care invadează încăperea calități dinamice. Ea zdruncină spiritul lui Augustin, traversează încăperea, prelungind umbrele pe pardoseală. Are o asemenea forță, încât pare capabilă să învârtă astrolabul care atârnă de plafon, în apropierea ferestrei, și să întoarcă paginile cărților împrăștiate ici și colo în această cameră de savant. În loc să „iconizeze" *pneuma*, ca unii colegi, Carpaccio îi redă forța și efectul. El răspunde într-un fel foarte personal proclamării augustiniene a luminii ca vehicul al sufletului[3], adăugându-i – și e o inovație în raport cu textul-bază – calitatea, dinamică prin excelență, a suflului. Ceea ce pătrunde prin fereastra deschisă nu e doar o lumină, ci o „adiere", un *anemos*, o *pneuma*.[4]

1. Dolce, *Dialogo della pittura* (1557), în Mark W. Roskill, *Dolce's* Aretino Dolce, p. 152 (vezi și trad. rom. cit. din Lodovico Dolce – n.tr.).

2. Detalii în Moshe Barasch, *Luce e colore nella teoria artistica del Rinascimento* [1978], Marietti, Genova, 1992, pp. 147 și urm.

3. Augustin, *De genesi ad litteram*, VII, 15–21.

4. Vezi, în această privință, Alessandro Nova, *Das Buch des Windes. Das Unsichtbare sichtbar machen,* Deutscher Kunstverlag, München/Berlin, 2007 și Barbara Baert, *Kleine Iconologie van de Wind*, Sint Joris, Gand, 2012.

Carpaccio reuşeşte să dea o expresie unui lucru cu totul imaterial. El răspunde astfel, pe de o parte, la una dintre marile probleme ale picturii Renaşterii, tratată deja de Alberti într-o pagină celebră din *De Pictura*, unde se analiza modul în care reprezentarea poate reda „animarea lucrurilor inanimate“[1]. Pe de altă parte, pânza respectivă se confruntă cu afirmația de bază a celei dintâi poetici picturale a Renaşterii, exprimată în acelaşi text fondator, potrivit căreia „ceea ce nu ține de văz nu-l priveşte cu nimic pe pictor. Pictorul nu-şi dă silința să imite decât ceea ce se vede în lumină“[2].

Or, Carpaccio înțelege foarte bine că experiența telepatică implică o provocare vizuală esențială, fiindcă ea transcende vizibilul, fapt la care se adaugă, în cazul respectiv, plurisenzorialitatea evenimentului, scoasă în mod expres în evidență de textul-bază, care insista asupra indicibilului parfum şi a misterioasei voci care însoțeau explozia luminoasă. Parfumul indescriptibil, asupra căruia textul zăboveşte totuşi, ține fără îndoială de vechiul topos al morții unui sfânt[3]. Confruntându-se cu această mizăplurisenzorială, Carpaccio reuşeşte într-un demers pe care ceilalți pictori – înaintea lui sau după el – l-au escamotat abil: el demonstrează că nu numai lumina, oricât de complexă ar fi ea, ci şi parfumul subtil şi sunetul ceresc pot fi captate prin mijlocirea picturalului, în măsura în care pictorul se dovedeşte capabil să le reprezinte recurgând la o gramatică a vizibilului.

Aşadar, cum să reprezinți în pictură acea *inestimabile odore*? Soluția apare aici prin introducerea unuia dintre cei mai populari actori din imagine; dar asupra funcției lui va trebui să mai insistăm (fig. 7).

1. L.B. Alberti, *De la peinture/De pictura* (1435), trad. de Jean Louis Schefer, II, 45, Macula, Paris, 1992, pp. 186–187.

2. Alberti I, 2, pp. 74–75: „*Nam ea solum imitari studet pictor quae sub luce videantur*“.

3. Vezi Waldemar Deonna, *EUODIA. Croyances antiques et modernes. L'odeur suave des dieux et des élus* [1939], care poate fi acum consultat în frumoasa ediție a lui Carlo Ossola, Collège de France/Nino Aragno Editore, Paris/Torino, 2003.

7. Vittore Carpaccio, *Viziunea Sfântului Augustin,* detaliu

Cu nările-n vânt, urechile ciulite, privirea atentă, celebrul cățeluş al lui Carpaccio formează aproape un al doilea centru al reprezentării. Funcția lui, departe de a fi anecdotică, este revelatoare. El e personajul prin intermediul căruia se dezvăluie o prezență.[1]

În alegoriile celor cinci simțuri care vor apărea în secolul al XVI-lea, câinele va primi curând o indubitabilă valoare de emblemă a mirosului (fig. 8). Limbajul alegoric este, în aceste cazuri, mai degrabă simplu şi accentuează contactul dintre obiect şi organul olfactiv.[2] Limbajul lui Carpaccio, mai complex, narativizează şi intensifică mizele perceptive. Cățeluşul se plasează la distanță şi face vizibilă experiența senzorială,

1. Vezi în această privință, în primul rând, Patrik Reuterswärd, „The Dog in the Humanist's Study" (1981), reluat acum în Patrik Reuterswärd, *The Visible and the Invisible in Art*, IRSA, Vienna, 1991, pp. 206–225.

2. Vezi exemplele reproduse în Sylvia Ferino-Pagden (ed.), *Immagini del sentire: i cinque sensi nell'arte* (cat. exp., Leonardo Arte, Cremona/Milano, 1996).

8. Frans Floris, *Mirosul*, 1561, gravură, 20,4 x 26,7 cm, Graphische Sammlung Albertina, Viena

chiar suprasenzorială. Ceea ce percepe animalul, ceea ce „adulmecă" el, ține de invizibil, de nereprezentabil. Şi totuşi acest „ceva"... *este acolo*.

„Adulmecarea" este, prin natura sa, un simț care „mătură" spațiul dimprejur. El e prin definiție simțul distanței, al inefabilului. Este simțul imaterialului, al incorporalului.[1] Acest cățeluş „amuşină" şi ne-o

1. Vezi în această privință Hubertus Tellenbach, *Geschmack und Atmosphäre. Medien menschlichen Elementarkontaktes*, Otto Müller Verlag, Salzburg, 1968 şi Alfred Gell, „Magic, Perfume, Dream...", în Ioan Lewis (ed.), *Symbols and Sentiments. Cross-cultural Studies in Symbolism*, Academic Press, London/New York/San Francisco, 1977, pp. 25–38.

arată. Câteva detalii privitoare la punerea în scenă ne demonstrează abilitatea cu care pictorul a ştiut să-i definească importanța în cadrul provocării de a reprezenta imaterialul. El se plasează la distanță de fereastră, şi atenția lui încordată are de a face cu sinergia „văzului" şi „mirosului". Aşezat direct pe sol, el ocupă un loc în care eclerajul (simbolic sau concret) este deosebit de activ, aproape palpabil. Cățelușul se lasă hipnotizat de fasciculul luminos care e una cu „vântul" ce traversează camera. Este, am putea spune, o lumină activă, vie, parfumată. Dacă pseudoscrisoarea adresată lui Chiril *descria* sau, mai exact, *se străduia să descrie* o glorie inefabilă şi odoriferantă, tabloul lui Carpaccio încearcă *s-o facă vizibilă*.

Să ne amintim, în acest punct, că lumina-vehicul a sufletului – aşa cum o evoca scrisoarea – era înzestrată cu încă o calitate. Era sonoră:

> Am auzit, din această lumină, o voce: [...] Crezi că poți să vezi lucruri pe care nici un om n-a putut vreodată să le vadă sau să le înțeleagă? Şi să auzi ceea ce nicicând n-a fost auzit ori visat? Şi să înțelegi ceea ce nici o inimă omenească n-a putut vreodată să înțeleagă ori să gândească? Sau socoți că le poți înțelege? Şi care va fi sfârşitul lucrurilor nesfârşite? Şi cu ce măsură socoți c-ai putea măsura nemăsurabilul?[1]

Dar manifestarea vocii, în scrisoare, se încheie cu obişnuitul impas:

> Dar chiar de-aş cunoaşte toate limbile pământului, tot n-aş putea exprima lucrurile subtile şi înalte pe care mi-a cerut să le explic.[2]

Aşadar, o provocare suplimentară pentru pictură. Dacă Carpaccio a îndrăznit totuşi s-o înfrunte, a făcut-o printr-un ocol apt să plaseze

1. *Vita del glorioso sancto Hieronymo*, p. 44v.
2. *Ibidem*, p. 45v.

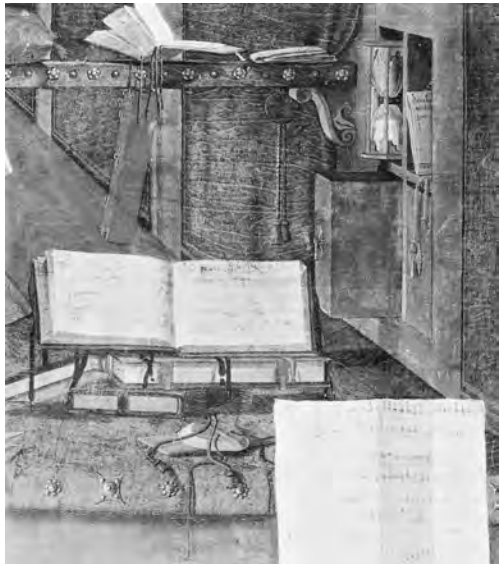

9. Vittore Carpaccio, *Viziunea Sfântului Augustin*, detaliu

10. Vittore Carpaccio, *Sfântul Gheorghe botezându-i pe seleniți*, 1507 (?), ulei pe pânză, 141 x 285 cm, Scuola di San Giorgio degli Schiavoni, Veneția, detaliu

mesajul sonor la limita vizibilului şi a audibilului. În prim-planul pânzei, la dreapta, sub ochii spectatorului, se desfăşoară două partituri muzicale, lizibile şi astăzi (fig. 9). Locul lor şi evidenta lor expunere îl obligă pe spectator la o lectură (mentală) şi la o reconstituire (şi ea mentală) a unei melodii neexprimate, şi totuşi perceptibilă/„vizibilă".[1] Trebuie remarcat aici că tentația de a „vizualiza sunetul" este recurentă la Carpaccio, dar că ea se concretizează de obicei prin alte metode. În aceeaşi Scuola di San Giorgio degli Schiavoni, episodul *Botezării seleniților* este imaginat ca o ceremonie al cărei acompaniament muzical constituie o parte importantă (fig. 10). Punerea în scenă a acestei fanfare asiatice îl invită pe spectator la o percepție imaginată de o cromatică muzicală puternică, „stranie" şi „străină", ba chiar „exotică", în sinergie cu exotismul reprezentării în totalitatea sa.

Alta este miza muzicală în ciclul ieronimit. Vizualizarea nu ar putea fi mai diferită: imaginea cu Sfântul Augustin ne transmite o muzică ce se manifestă – şi acesta este desigur un paradox – *în tăcere*. Dar cartea de muzică a fost, asemenea celorlalte cărți, traversată de *pneuma* invizibilă, şi prin acțiunea aceluiaşi suflu, înțelegem noi, o pagină şi-a luat zborul, ajungând să se desfăşoare ca din întâmplare sub ochii spectatorului.

Istoricii muzicii, în special Edward E. Lowinsky, au atras deja atenția asupra caracterului uşor de descifrat al acestor partituri.[2] Una dintre ele reproduce o melodie pentru trei instrumente de suflat sau de coarde, în vreme ce alta transcrie o linie vocală, dar în mod paradoxal

1. Cititorul va putea asculta o reconstituire experimentală a acestor două partituri, datorată lui Victor Alexandre Stoichiță, la adresa http://svictor.net/carpaccio.

2. Vezi Edward E. Lowinsky, „Epilogie: The Music in «St. Jerome's Study»", *Art Bulletin*, 41/4, 1959, pp. 298–301 şi Federika H. Jacobs, „Carpaccio's Vision of St. Augustine and St. Augustine's Theory of Music", *SI*, 6, 1980, pp. 83–93.

fără să fie însoțită de cuvinte. Mediul vocii – care poartă şi transmite verbul conceput de suflet – induce o analogie cu comunicarea prin limbaj.[1] Este ca şi cum nişte voci s-ar face auzite în absența oricărui mesaj codificat verbal. Miza experienței propuse de Carpaccio este mare, fiindcă ea se referă, dacă dăm crezare legendei, la *canti inauditi de la gloria delle anime beate*[2]. Cred că e necesar să insistăm încă o clipă asupra modului în care Carpaccio relevă în acest tablou provocarea sonoră. O face într-o manieră mentală, pur intelectuală, care se îndepărtează net de celelalte experiențe ale sale din domeniu, unde sunetul se vizualiza prin *figurație*. În pânza cu Sfântul Augustin, sunetul se vizualizează prin *transcriere*. El se vizualizează, ca să spunem aşa, în tăcerea unui limbaj codificat, care poate fi auzit doar de o ureche interioară.

Soluția folosită aici este de a înțelege în cadrul unui dialog cu estetica muzicală augustiniană, aşa cum este ea expusă în cea de a şasea carte din *De musica*, bine cunoscută în mediile venețiene ale epocii:

> Putem, fără să deschidem gura, doar prin forța gândului, să marcăm măsurile muzicale aşa cum am face-o cu vocea. Această armonie provine deci dintr-o operație a sufletului, şi, cum nu rezultă astfel nici un sunet şi nici o impresie pentru ureche, ea formează un soi cu totul deosebit de celelalte care sălăşluiesc în sunetul şi în auzul lovite de sunet.[3]

1. Vezi frumosul studio al lui Corrado Bologna, *Flatus Vocis. Metafisica e antropologia della voce*, Il Mulino, Bologna, 1992.

2. *Vita del glorioso sancto Hieronymo*, pp. 44v şi 46v.

3. Saint Augustin, *De musica/Traité de la musique*, trad. de MM. Thénard et Citoleux, Éditions du Sandre, Paris, 2006, p.196. (Vezi şi Sfântul Augustin, *Opera omnia*, vol. III, *Despre muzică/De musica*, ediție bilingvă, text latin–român, trad., note şi comentarii de Vasile Sav, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002, p. 279: „Căci şi tăcuți, întru noi înşine, putem împlini, gândind, anumiți numeri, cu

Reprezentându-i, vizual, suprasenzorialitatea, muzica mentală, în tabloul lui Carpaccio, intră în sinergie cu plurisenzorialitatea ansamblului.

Cele două picturi ale lui Carpaccio (fig. 1 şi 2) care formează împreună un mare dispozitiv telepatic sunt semnate separat cu ajutorul a doi *cartellini* în *trompe l'œil*. *Cartellino* din *Înmormântarea Sfântului Ieronim* se situează în pragul reprezentării, cel din *Viziunea Sfântului Augustin* în inima sa. Unul semnalează deschiderea optică şi accesul la un corp, celălalt sinergia iluziilor senzoriale. Cele două însemnări poartă aceeaşi formulă, puțin obişnuită, în practicile de semnătură din Renaştere: VICTOR CARPATHIUS FINGEBAT.[1]

Cel care realizează aceste pânze, pictorul, se declară *fictor*. Pictura este un demers ficțional, ale cărui secrete sunt deținute de un *pictor-fictor*. *Pictor-fictor* îşi revendică libertatea de a imagina, conjectura şi concepe. În acest caz, libertatea de a imagina, a conjectura şi a concepe nu doar o istorie, ci şi un dispozitiv. Şi nu un dispozitiv oarecare, ci un dispozitiv menit să transgreseze frontierele spațio-temporale: un dispozitiv telepatic, aşadar.

acea durată a timpului prin care se împlinesc şi cu vocea. E-nvederat că aceştia sunt într-o anume lucrare a spiritului, care, fiindcă nu scoate nici un sunet şi nici nu vâră-n urechi nici un fel de pătimire, arată că acest gen poate fi fără acelea două, dintre care unul este în son, celălalt, în auzitor, când aude" – n. tr.)

1. Detaliu din Anne-Marie Lecoq, „«Finxit»: Le peintre comme «Fictor» au XVIe siècle", *Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance*, XXVII /2, 1975, pp. 225–243.

EPILOG

Gândul că merită scrisă o „carte a simțurilor" – şi nu atât o carte *despre* simțuri, cât una *dedicată*, *închinată* lor – mă urmăreşte de câțiva ani, ca o promisiune făcută la ananghie, una pe care ştii că nu se cade s-o uiți...

*

Din pricina unei răceli afurisite, într-una din diminețile bolii m-am pomenit cu trei dintre simțurile noastre cele de toate zilele grav avariate şi cu alte două tăiate brutal, fără preaviz, de pe lista celor cinci bine cunoscute. Cu alte cuvinte, busola simțurilor, cea cu care ne orientăm prin lume, nu-mi mai slujea decât în parte, destul de îndoielnic. Cu ochii vedeam doar alternativ, dreptul sau stângul, din cauza lacrimilor care se mutau dintr-o parte într-alta. În urechi, cineva-mi înfundase un amestec implauzibil de câlți, ace şi pocnitori. La suprafața pielii şi mai cu seamă a palmelor, nu mai aveam nici una dintre senzațiile obişnuite, de moale ori aspru, de cald ori rece. Mă-mpăcasem cu situația şi, aşteptând să fie gata cafeaua, mă pregăteam să aleg între cele şapte zile de boală *cu* pastile ori o săptămână *fără*.

Dar de ce nu se simte aroma de cafea, ca de obicei? Am uitat să pun apă-n ibric, peste cafea? Nu, nu uitasem. Cafeaua era gata, dar aroma cuvenită lipsea. Fără nici o urmă de miros, oricât de aproape de nări aş fi adus ceaşca, lichidul nu-mi spunea nimic. Ba era şi fără gust, fără nici un fel de gust. Am luat la rând, de prin casă, tot ce putea avea miros şi/sau gust mai limpede întipărit în amintirea mea: de la Chanel no 5 la palinca de Santău şi de la felia de lămâie la nucile din dulceață, nimic nu mai avea miros ori gust. Mi s-a făcut frică, poate că mai frică decât oricând altcândva.

*

Nu ştiu să povestesc fără rest această întâmplare, dar pot spune că m-a cuprins spaima şi că am trăit, aievea, groaza pe care o ştiam doar din vise, aceea că m-am rătăcit, că se face-ntuneric şi din orice cotlon pândeşte o primejdie pe care n-am cum s-o adulmec din vreme.

Şi nu-mi aduc aminte ca, în vreun alt rând, să fi fost nevoită, ca atunci, să recunosc cât adevăr e în vorba altfel banală şi de pe toate drumurile – niciodată nu prețuim îndeajuns ceva până nu-l pierdem. Flecuştețe, lucruri de tot felul, oameni şi, iată, dintr-odată, simțuri…

Ajutată de poveştile asemănătoare citite, cum altfel, pe Internet şi cuprinsă de-o resemnare paranoică (ok, mi-am pierdut definitiv mirosul şi gustul), am început să croiesc un scenariu de substituție. În locul gustului, voi căuta şi mă voi bucura de alte senzații stârnite atunci când mâncăm ori bem: rece, gheață, cald, fierbinte; aspru, crocant, moale, cremos. Voi prețui tortul de ciocolată pentru că e tandru, vinul alb pentru că e ca o gheață topită, bruschetele pentru că sunt crocante, plăcut aspre. În plus, orice masă va presupune o mică regie de forme şi culori pentru ca văzul, la rândul lui, să poată „spune“ ceva în locul gustului. *Bon appétit*, mi-am urat singură şi-am trecut la miros. Aici, lucrurile erau mai complicate. Nu poți înlocui plăcerea de-a te

simți-nvăluit de-un parfum cu senzația de rece uşor şi umed pe care-o lasă parfumul pe-ncheietura mâinii. Şi ce faci cu florile, cu teii, cu pâinea caldă, cu ploile de vară, cu iarba cosită, cu muntele, cu marea? Dar cu propriul miros, acest al doilea trup pe care-l purtăm peste cel de piele, carne şi oase? Dar cu mirosul celui drag, a cărui adiere o regăsim cu atâta bucurie? Asta ca să vorbim doar despre cele plăcute şi de folos sufletului, căci, cum spuneam, pândind din bezna anosmiei în care mă rătăcisem, se ițeau duhorile: gaz, benzină, priză arsă, vreun foc mocnit. Le-am lăsat în seama lui *cum mi-o fi norocul.* M-am dat bătută, spunându-mi doar că, atât cât îmi va sta-n puteri, îmi voi învăța ochii, urechile şi palmele să simtă mirosurile şi gusturile, cuprinzând cu privirea, ascultând, mângâind.

Apoi, din mijlocul acestor exerciții de substituție compensatorie, s-au trezit în mine trei amintiri precise, decupate perfect în memorie, ca trei fragmente de realitate prinse în trei fotografii cu rezoluție maximă. Auzul, atingerea, vederea. Se prea poate ca, urmărindu-mă cum trec în seama acestor trei simțuri sarcina celor două tocmai pierdute, mintea mea să fi dezgropat, precaut, tocmai acele amintiri:

1. Sunt cel mai fericit copil, în vacanță la bunici. Stăm la plajă şi facem baie în râu. Intru în apă, vreau să ies la soare pe o piatră netedă, lată cât să pot să mă-ntind pe ea, dar alunec şi mă duc la fund în cuibul adânc pe care apa şi-l croise sub piatră. Mă trezesc pe mal, scoasă de unul dintre cei mari, n-aud nimic. E mai linişte decât era în cuib, sub apă. Abia la capătul a nu ştiu câteia zgâlțâituri sunetele aveau să prindă din nou contur, să formeze larmă, cuvinte, amenințări, uşurare.

2. Sunt cel mai obosit om şi nu mai simt nimic, doar tristețe gri. E trist orice sunet, e tristă orice aromă, sunt triste toate atingerile. E trist tot ce văd şi e foarte trist să mănânci. Un doctor specialist în tristeți gri îmi dă drept „temă pentru acasă" câteva, cel puțin cinci pe zi, exerciții de mângâiat: piatra scărilor, lemnul bibliotecii, hârtia cărților, lâna

covoarelor, sticla paharului, mătasea eşarfei. După câteva săptămâni, mă-ntorc, timid, convalescent, într-o lume ce are din nou texturi.

3. Sunt cel mai normal om, mă pregătesc să mă-ntorc acasă. Fac o mişcare stupidă chiar înainte să-nchid geanta şi-mi sparg ochelarii. (*Camerele de hotel sunt un blestem, pentru mine, căci nu le știu geografia și-mi desfășor gesturile obișnuite neținând cont de ea, lovindu-mă, împiedicându-mă, ratând poliția noptierei când vreau să așez acolo paharul cu apă sau, dimpotrivă, neratând nici un colț de mobilă, când dau să cobor din pat.*) Mă aşteaptă un drum cu trenul, vreo 10 ore, şi eu nu văd pe unde calc. Ca să fiu sigură că urc în trenul *meu*, întreb vreo trei oameni şi-mi lipesc, la propriu, nasul de plăcuța unuia dintre vagoane. Apoi număr de şapte ori în gând compartimentele şi, din nou, îmi lipesc nasul de plăcuța care indică locurile. Îmi scot cartea din geantă şi citesc. Citesc cu disperarea înecatului. Mă agăț de biata carte ca de-un lemn care pluteşte. Paginile sunt singura realitate pe care o pot controla, vedea. După 10 ceasuri, acasă, ochelarii de rezervă mă scot din naufragiu şi ceață.

*

Am pus atunci cap la cap tot acest şir de-ntâmplări şi mi-am dat seama că, rând pe rând, cele cinci simțuri au vrut, vor să mă abandoneze. Ca-n fața unei planşe perfect desenate, am înțeles cât de datori le suntem simțurilor noastre, ce mult depindem de ele. Am închipuit în ziua aceea, ca pe-un fel de promisiune, o-nlănțuire de pagini care, povestind despre unul dintre cele cinci simțuri, despre mai multe, despre toate ori despre un altul, să se adune într-o *carte a simțurilor*, omagiindu-le.

Dar răceala aceea s-a dus, mirosul şi gustul s-au întors, iar eu m-am luat cu alte promisiuni, mereu mai urgente, cele mai urgente, până astă-iarnă, când, din nou, într-o dimineață, cafeaua n-a mai avut nici miros, nici gust…

*

Cred că nu mai târziu de seara acelei zile-ncepute cu o cafea doar fierbinte, i-am vorbit lui Dan C. Mihăilescu despre cartea simțurilor şi l-am rugat să accepte păstorirea ei, ca volum colectiv care să adune amintiri, poveşti, gânduri, reflecții despre simțurile noastre cele ştiute ori neştiute. Spre bucuria mea, a acceptat misiunea, a scris invitația (ați putut-o citi, ca prefață a cărții noastre), şi-mpreună am început să-i chemăm, să-i aşteptăm şi-apoi să-i citim pe autorii *Cărții simțurilor*. Regizori, prozatori, eseişti, pictori, istorici ai artei, critici literari, traducători, preoți – 21 de autori s-au prins în jocul „alchimiei senzoriale". Fiecare a fost liber să aleagă registrul în care va scrie – confesiune, literatură, eseu – şi, fără vreo premeditare, au venit, opt, şapte şi şase, în dreptul celor trei perspective, echilibrându-le atât de frumos: „Arcanele aducerii-aminte" – Gabriel Liiceanu, Mihai Măniuțiu, Dan C. Mihăilescu, Angelo Mitchievici, Horia-Roman Patapievici, Tania Radu, Antoaneta Ralian, Cătălin Ştefănescu; „Senzorium fabulatoriu" – Ana Barton, Adriana Bittel, Ana Blandiana, Mircea Cărtărescu, Ioana Nicolaie, Radu Paraschivescu, Ioana Pârvulescu; „Între «aroma lumii» şi «simțirea minții»" – Constantin Coman, Horea Paştina, Monica Pillat, Andrei Pleşu, Mihai Sârbulescu, Victor Ieronim Stoichiță.

Tuturor le sunt mai mult decât recunoscătoare şi le mulțumesc că au făcut ca o promisiune mai veche să fie ținută şi să prindă, grație lor, chipul *Cărții simțurilor.*

LIDIA BODEA
octombrie 2015

CUPRINS

Dan C. Mihăilescu — Prefață.
Scrisoarea-invitație:
alchimia senzorială 7

I. Arcanele aducerii-aminte

Gabriel Liiceanu — *Frezii și petrosin* 10

Mihai Măniuțiu — *N-aș vrea să mă plâng...* 16

Dan C. Mihăilescu — *Dacă e adevărat că-n japoneză*
a mirosi *e totuna cu* a asculta,
atunci mă simt nipon! 24

Angelo Mitchievici — *Frimituri de madlenă cu ceai* 40

Horia-Roman Patapievici — *Cele mai vechi amintiri*
pe care le am sunt mirosurile 64

Tania Radu — *Simțurile din cap* 70

Antoaneta Ralian — *Jocul de-a simțurile* 80

Cătălin Ştefănescu — *Varenichi și pampuște* 90

II. Senzorium fabulatoriu

Ana Barton — *Cine pe cine mângâie* 100

Adriana Bittel — *Concordanța timpurilor* 104

Ana Blandiana — *Ieșirea* 110

Mircea Cărtărescu — *Din Floreasca* 124

Ioana Nicolaie — *A doua umbră* 138

Radu Paraschivescu — *Un nas și o gură* 148

Ioana Pârvulescu — *Efectul T.*
Bună seara, I.! 170

III. Între „aroma lumii“ şi „simțirea minții“

Constantin Coman — *Despre vederea lui Dumnezeu*
sau *Despre simțirea înțelegătoare* 182

Horea Paştina — *Coala albă de hârtie* 222

Monica Pillat — *Atingeri* 228

Andrei Pleşu — *Ochiul inimii* 238

Mihai Sârbulescu — *Portocale de aur* 244

Victor Ieronim Stoichiță — *O adiere* 254

Lidia Bodea — Epilog 287